

ทุนทางสังคมกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไทยชงดำ:
กรณีศึกษานองหนองหมู ตำบลสระพัฒนา
อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

กานต์ชิต วรรณัยพินิจ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารการพัฒนาสังคม)
คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

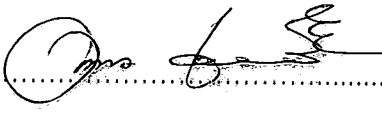
ทุนทางสังคมกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไทยชนดำ:

กรณีศึกษาบ้านหนองหมุ ตำบลสระพัฒนา

อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

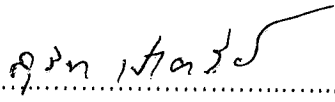
กานต์ชนิต วรรณัยพิณิจ

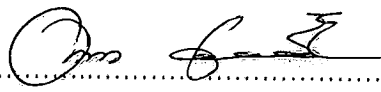
คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม

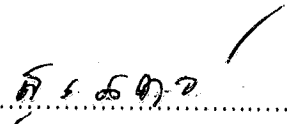
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ดร. อาแว มะแ่)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาแล้วเห็นสมควรอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารการพัฒนาสังคม)

รองศาสตราจารย์ ประธานกรรมการ
(ดร. พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต)

อาจารย์ กรรมการ
(ดร. สุวิชา เป้าอารีย์)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กรรมการ
(ดร. อาแว มะแ่)

รองศาสตราจารย์ คณบดี
(ดร. สุรสิทธิ์ วชิรวง)

๙๘ ตุลาคม 2554

บทคัดย่อ

ชื่อวิทยานิพนธ์	ทุนทางสังคมกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไทยชนดำ: กรณีศึกษาบ้านหนองหมู ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม
ชื่อผู้เขียน	นางสาวกานต์ชนิต วรรณย์พินิจ
ชื่อปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารการพัฒนาสังคม)
ปีการศึกษา	2554

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา การดำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคมและบทบาทของทุนทางสังคมในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนชาวไทยชนดำ บ้านหนองหมู ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม วิธีการศึกษาใช้แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลักเสริมด้วยแนวทางเชิงปริมาณ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 15 คน และสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างครัวเรือนในชุมชน ซึ่งได้จากการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย จำนวน 162 ครัวเรือน

ผลการศึกษา พบว่า ชาวไทยชนดำมีถิ่นฐานเดิมอยู่ทางตอนเหนือของประเทศเวียดนาม โดยถูกกวาดต้อนเข้ามายังประเทศไทยในสมัยกรุงธนบุรี และได้ให้ตั้งถิ่นฐานครั้งแรกอยู่ที่อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี ต่อมาได้ย้ายถิ่นฐานกระจายไปยังจังหวัดต่างๆ ในประเทศไทย ซึ่งชาวไทยชนดำในเขตตำบลสระพัฒนาก็อพยพมาจากจังหวัดเพชรบุรีเช่นกัน ในสมัยรัชกาลที่ 6 โดยมาตั้งถิ่นฐานครั้งแรกอยู่ที่บ้านสระ จนมีประชากรเพิ่มขึ้นจึงได้มีการขยายถิ่นฐานออกไปตั้งเป็นหมู่บ้านใหม่บริเวณข้างเคียง รวมทั้งบ้านหนองหมูซึ่งเป็นชุมชนที่ได้เลือกทำการศึกษาในครั้งนี้ ชาวไทยชนดำบ้านหนองหมวยังมีวิถีการดำรงชีวิตแบบชนบท แม้ชุมชนจะได้รับการพัฒนาจากภาครัฐบ้างในการสร้างความทันสมัย แต่สมาชิกส่วนใหญ่ยังคงดำรงชีพด้วยการทำเกษตรแบบพึ่งพาธรรมชาติสูง ในชุมชนมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ มีการเรียนรู้ทั้งจากบรรพบุรุษ มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและข่าวสาร ทั้งภายในและกับภายนอกชุมชน และมีวัฒนธรรมที่คนในชุมชนยึดถือกันอย่างเหนียวแน่นอันเป็นฐานสำคัญในการดำเนินชีวิตและการเสริมสร้างความ

เข้มแข็งให้ชุมชน นอกจากนี้ยังมีการถ่ายทอดภูมิปัญญา ความเชื่อ ค่านิยม และประเพณีจากรุ่นสู่รุ่น ทั้งในเรื่องการดำรงชีพและการปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่รุกเข้ามาจากภายนอก ด้วยการให้ตระหนักและภาคภูมิใจในความเป็นไทยซงดำ อันเป็นการส่งเสริมให้เกิดการอนุรักษ์วิถีไทยซงดำไว้ โดยอาศัยความเป็นเครือญาติช่วยให้เกิดความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในชุมชน มีการนับญาติด้วยการนับถือสิ่งหรือผีเดียวกัน ซึ่งมีงานบุญ งานประเพณี และพิธีกรรม เชื่อมให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีทั้งในระดับชุมชนและเครือข่าย ส่งผลให้เกิดการรวมกลุ่มภายในชุมชนซึ่งเป็นกลุ่มกิจกรรมที่พึ่งพาตนเอง และการขับเคลื่อนเครือข่ายที่ช่วยเสริมพลังของชุมชนเพื่อต่อรองกับภายนอก สิ่งเหล่านี้ล้วนสะท้อนถึงบทบาทของทุนทางสังคมในฐานะเป็นปัจจัยภายในที่สำคัญในการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง

ข้อเสนอแนะสำคัญจากการศึกษา

1. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรมีการส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนตระหนักและมีความภาคภูมิใจในสิ่งที่เป็อัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ ด้วยการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมประเพณีอย่างต่อเนื่อง เพื่อกระตุ้นให้ตระหนักถึงคุณค่าของการดำเนินชีวิตตามวิถีชุมชนเดิมและเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน
2. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและอนุรักษ์วัฒนธรรม ควรมีการส่งเสริมการถ่ายทอดวัฒนธรรมต่างๆ อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยการทำสื่อการเรียนรู้ การจัดทำเอกสาร หนังสือ เพื่อให้ผู้ที่สนใจทั้งคนในชุมชนและคนนอกชุมชนสามารถศึกษาด้วยตนเองและช่วยกระตุ้นให้เห็นคุณค่าของปัจจัยทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับทุนทางสังคม

ABSTRACT

Title of Thesis	Social Capital and its Contribution to Strengthening Thai Song Dam Community: A Case Study of Ban Nong Moo, Sapattana Sub-district, Kampangsang District, Nakhon Pathom Province.
Author	Kanchanit Woranaipinich
Degree	Master of Arts (Social Development Administration)
Year	2011

This research aimed at investigating history, preservation of cultural identity and social capital as well as its roles in strengthening a Thai Song Dam community of Ban Nong Moo, Sapattana Sub-district, Kampangsang District, Nakhon Pathom Province. The main research methodology employed was the qualitative research approach supplemented by the quantitative research approach. Data were collected by means of in-depth interview with 15 key informants and personal interview with a sample of 162 household representatives selected through a simple random sampling.

The research results revealed that Thai Song Dam originated from the northern Vietnam. They were drove to Thai territory during the Thonburi period in which Khao Yoi District of Phetburi Province was their first settlement. Then many of them moved to several other provinces in Thailand. Thai Song Dam in Tambon Sapattana also moved from Phetburi Province during the reign of King Rama VI. In the first period of their settlement, they were located at Ban Sa. Due to the growth of Thai Song Dam population, many of them moved to nearby areas including the present location of Ban Nong Moo – the target area for this research. The Thai Song Dam in Ban Nong Moo Community still maintains their rural way of life. Although they had faced with some state developmental efforts to modernize their living, the majority villagers still depend highly on natural resource – based agriculture for their livelihoods. Natural resources are

abundant in the community. Community members learn and inherit their way of life from their ancestors. Ideas and information are exchanged both, within the community and with outside the community. Their culture strongly holds members of the community and forms a basis of their daily livings that contribute to the community strengthening. Their wisdoms, beliefs and traditions are transferred continuously from one generation to another, both with respect to livelihoods and adaptation to meet with changes brought into the community. By stressing on awareness and pride of being Thai Song Dam, this leads to encouraging efforts in conserving the Thai Song Dam way of life. Their kinship relation helps in building trust and unity in the community. This relationship is based on both biological and spiritual connections in which merit making, traditional and ritual ceremonies are often organized to promote good relation at family, community and network levels. These events and ceremonies facilitate group organizing within the community to undertake self-reliant activities and network movements which help empower the community in negotiating with outsiders. This reflects the role of social capital as an endogenous factor which is important for strengthening the community.

Recommendations

1. All agencies related to the community development, especially Local Administration Organization should promote and support the community to be full of pride and recognize the value of their ethnic identities by the incessantly creation of cultural and traditional activities. These activities would help the community to realize about the value of traditional way of life, which is a fundamental for strengthening the community.

2. All agencies related to the promotion and preservation of culture should encourage more on the concrete transfer of the culture from generation to generation through the creation of learning materials, books and related documents. All materials concerned will help people from both inside and outside the community -- who have interest in this particular ethnic culture -- to study by their own. In addition, these materials will help stimulating people to recognize the value of cultural factors related to the social capital.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี อันเนื่องมาจากความช่วยเหลือ คำแนะนำ และกำลังใจต่างๆ ที่มีความสำคัญและมีคุณค่าอย่างยิ่ง

ขอขอบพระคุณสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ที่ให้การสนับสนุนทุนในการทำวิทยานิพนธ์ กราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อาแว มะแะ ที่กรุณารับเป็นที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก พร้อมทั้งให้ความเมตตาและกรุณาเสียสละเวลาอันมีค่ายิ่งในการให้คำแนะนำให้คำปรึกษา และชี้แนะแนวทางในการศึกษาครั้งนี้ ตลอดจนรองศาสตราจารย์ ดร. พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ตและอาจารย์ ดร. สุวิชา เป้าอารีย์ ที่กรุณาให้คำแนะนำ รวมทั้งให้กำลังใจในการทำวิทยานิพนธ์จนสำเร็จลงได้ด้วยดี ข้าพเจ้าขอโน้มรำลึกถึงคำสอนและการประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้จากคณาจารย์ทุกๆ ท่าน ที่ทำให้ข้าพเจ้ามีวันนี้ได้

ขอบพระคุณผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มกิจกรรม และสมาชิกชุมชนไทยชนดำบ้านหนองหมุ ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม และภาคส่วนต่างๆ ที่ให้ความอนุเคราะห์ในการให้ความร่วมมือและให้ความช่วยเหลือในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นอย่างดี

ขอบคุณเพื่อน พี่ น้อง รวมทั้งเจ้าหน้าที่ คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ทุกท่านที่คอยให้กำลังใจ ให้ความช่วยเหลือและให้คำแนะนำ จนข้าพเจ้าสามารถทำวิทยานิพนธ์สำเร็จลุล่วงไปได้

กราบขอบพระคุณบุคคลที่ข้าพเจ้ารักและเคารพยิ่ง คือ คุณพ่อและคุณแม่ สำหรับการอบรมเลี้ยงดูและการส่งเสริมสนับสนุนทุนทรัพย์ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา รวมทั้งกำลังใจอันมีค่ายิ่งที่ทำให้ข้าพเจ้าต่อสู้จนสำเร็จ ความสำเร็จที่ได้มาในครั้งนี้ ข้าพเจ้าขอมอบแด่ท่านทั้งสอง และที่ลืมไม่ได้เลยคือ แรงบันดาลใจในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ แม้ท่านจะไม่ได้อยู่ดูความสำเร็จของข้าพเจ้า แต่ข้าพเจ้าได้ทำอย่างเต็มความสามารถในฐานะลูกหลานไทยชนดำ ขออุทิศความสำเร็จนี้แด่คุณย่าพวงเพชร แซ่พั้ว (หอมทับค้าง)

ท้ายสุดนี้ ขอขอบพระคุณผู้มีพระคุณทุกท่าน แม้จะเอ่ยนามไม่ได้ทั้งหมด แต่พระคุณของทุกท่านจะติดตรึงอยู่ในใจของข้าพเจ้าตราบนานเท่านาน

กานต์ชินิต วรรณย์พินิจ

ตุลาคม 2554

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อ	(1)
ABSTRACT	(3)
กิตติกรรมประกาศ	(5)
สารบัญ	(6)
สารบัญตาราง	(8)
สารบัญภาพ	(9)
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา	4
1.3 ขอบเขตของการศึกษา	4
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	6
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม	7
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน	32
2.3 บทบาทของทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน	47
2.4 แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์	50
2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	54
บทที่ 3 กรอบแนวคิดและวิธีการศึกษา	59
3.1 กรอบแนวคิดในการศึกษา	59
3.2 ขอบเขตในการศึกษา	60
3.3 วิธีการศึกษาและเครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล	61
3.4 การตรวจสอบความถูกต้อง	67
3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล	68

3.6 การเขียนรายงานและการนำเสนอผลการศึกษา	69
บทที่ 4 ผลการศึกษา	70
4.1 บริบทของพื้นที่ที่ศึกษา	71
4.2 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	81
4.3 ประวัติความเป็นมาและภูมิหลังของชาวไทยซ่งดำ	90
4.4 อัตลักษณ์ของชุมชนไทยซ่งดำ	96
4.5 ทูทางสังคมในชุมชนไทยซ่งดำบ้านหนองหมู	128
4.6 บทบาทของทูทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ไทยซ่งดำบ้านหนองหมู	153
บทที่ 5 สรุปและข้อเสนอแนะ	171
5.1 สรุปผลการศึกษา	172
5.2 อภิปรายผลการศึกษา	179
5.3 ปัญหาและอุปสรรคในการเสริมสร้างทูทางสังคมและความ เข้มแข็งของชุมชนไทยซ่งดำบ้านหนองหมู	181
5.4 ข้อเสนอแนะ	182
บรรณานุกรม	184
ภาคผนวก	199
ภาคผนวก ก แนวคำถามที่ใช้ในการสนทนาหรือการสัมภาษณ์	200
ภาคผนวก ข ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญและจากการ สัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างตัวแทนครัวเรือนในชุมชน	211
ภาคผนวก ค ตัวอย่างการสัมภาษณ์เจาะลึก	218
ภาคผนวก ง บัญชีตัวอย่างคำศัพท์ภาษาไทยซ่งดำ	230
ประวัติผู้เขียน	246

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
2.1 ตัวชี้วัดของดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน	46
4.1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	83
4.2 ข้อมูลทั่วไปของตัวแทนครัวเรือน	87
4.3 ประเพณีและพิธีกรรมไทยซ่งดำในรอบปี	106
4.4 การนับเดือนมงคลและเดือนอวมงคลในรอบปีของชาวไทยซ่งดำ	108
4.5 การเป็นสมาชิกของกลุ่มต่างๆ ในชุมชน	133
4.6 กลุ่มที่สำคัญต่อครอบครัวมากที่สุด	141
4.7 จำนวนกลุ่มกิจกรรมที่ตัวแทนครัวเรือนเข้าร่วมเป็นสมาชิก	142
4.8 ระดับความไว้วางใจต่อบุคคลประเภทต่างๆ	144
4.9 ระดับความเชื่อเพื่อเผื่อแผ่ช่วยเหลือกันระหว่างสมาชิกในชุมชน	146
4.10 การเข้าร่วมหรือเคยทำงานร่วมกับกลุ่มอื่นๆ ภายในชุมชน	152
4.11 การไปร่วมกิจกรรมศึกษาดูงานที่กลุ่มอื่นๆ ภายนอกชุมชน	152
4.12 สถิติคดีอาญาของสถานีตำรวจภูธรจังหวัดนครปฐม ในช่วงเดือน กรกฎาคม – ธันวาคม พ.ศ. 2553	165
4.13 การย้ายถิ่นฐานของประชากรที่ย้ายถิ่นภายใน 5 ปี	169

สารบัญภาพ

ภาพที่

หน้า

3.1 กรอบแนวคิดในการศึกษา

60

4.1 วงจรการจัดงานประเพณีและพิธีกรรมในรอบปี

107

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ตลอดระยะเวลากว่า 50 ปี ที่ประเทศไทยได้รับแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจตามระบอบทุนนิยม ซึ่งเชื่อกันว่าจะสามารถนำพาประเทศให้เจริญก้าวหน้า อีกทั้งยังช่วยยกระดับความเป็นอยู่ของประชากรให้ดีขึ้น ส่งผลให้ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยเฉพาะผลการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ ซึ่งที่ผ่านมาเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางว่า นำมาซึ่งความเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานอย่างเห็นได้ชัด ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนมีความสะดวกสบายมากกว่าในอดีตมาก แต่ในทางกลับกัน การมุ่งพัฒนาด้านเศรษฐกิจจนละเลยด้านสังคมและวัฒนธรรม ส่งผลกระทบทางลบต่อสังคมและวัฒนธรรมอย่างน่าเป็นห่วง คนในสังคมพึ่งตนเองได้น้อยลง โดยเฉพาะในสังคมชนบทที่มีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติรอบๆ ตัวในการดำรงชีพสูงและไม่รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง มักจะเป็นผู้ที่เสียเปรียบ ไม่สามารถปรับตัวได้ดีกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว อย่างไรก็ตามถือว่าประเทศไทยยังโชคดีที่การพัฒนาชนบทถูกจัดลำดับความสำคัญรองมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ทำให้หลายฝ่ายตระหนักถึงความสำคัญของชุมชนชนบทในฐานะที่เป็นรากฐานของการพัฒนาประเทศ (อาภรณ์ จันทรสมวงศ์, 2544 และบัวพันธ์ พรหมพักพิง, 2546: 5) ซึ่งในระยะหลังรัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนชนบทเป็นเป้าหมายสำคัญประการหนึ่งของการพัฒนาประเทศ

ในชุมชนชนบทมักจะมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติสูง แม้จะอยู่ด้วยกันเป็นสังคมเล็กๆ แต่ก็มีความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่น มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน หากมีการขับเคลื่อนอย่างเหมาะสม จะสามารถต่อต้านการแทรกแซงจากวัฒนธรรมภายนอกได้ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2540 อ้างถึงในสุเทพ วงศ์สุภา, 2548: 1) นอกจากนี้ความเป็นชุมชนที่มีเครือข่ายกับชุมชนใกล้เคียงหรือที่มีความเชื่อมโยงทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม มักจะแสดงออกถึงความเป็นตัวตนของคนในชุมชน อันเป็นสิ่งที่ช่วยยกระดับความรู้ ความสามารถ การเรียนรู้ และการประสานพลังที่เกิดขึ้นจากการ

รวมตัวกันผ่านการสานสัมพันธ์ต่างๆ เข้าด้วยกัน นอกจากนี้ชุมชนชนบทยังมีอุดมการณ์ ความเชื่อ รวมทั้งระบบความคิดที่สะสมและสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น สิ่งต่างๆ เหล่านี้ถือได้ว่าเป็นทุนทางสังคมของชุมชนที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง การปฏิสัมพันธ์ของทุนทางสังคมลักษณะต่างๆ น่าจะเอื้อประโยชน์ต่อการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน ทั้งนี้เพราะการดำรงอยู่ของชุมชนมักจะมีทุนทางสังคมเป็นรากฐานสำคัญและก่อให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ๆ ที่ส่งเสริมให้ชุมชนปรับตัวให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป (นาฏฤทัย นิยมไทย, 2547: 49 และนภาพร หะวานนท์และพิสมัย รัตนโรจน์สกุล, 2548: 2)

ปัจจุบันแนวคิดเรื่องทุนทางสังคมเป็นที่สนใจในแวดวงวิชาการด้านการพัฒนาหลายสาขา และเริ่มเป็นที่ยอมรับกันมากขึ้นในสังคมไทย เมื่อพบว่าการพัฒนาที่เน้นด้านเศรษฐกิจแบบไม่สมดุลมีผลกระทบทางลบตามมาอย่างมากมาย สำหรับในสาขาการพัฒนาชนบทได้มีข้อเสนอเชิงแนวคิดขึ้นมาว่า ควรนำสิ่งที่ดีที่มีอยู่ในชุมชน อาทิ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำกิจกรรมร่วม (Collective Action) เข้ามาเป็นปัจจัยที่สำคัญในกระบวนการพัฒนา ด้วยการนำทุนทางสังคมมาหนุนเสริมการพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ภายใต้บริบทของวัฒนธรรมชุมชน โดยมองว่าการดำเนินตามแนวทางนี้จะมีความยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเฉพาะ ควรให้มีการดึงทุนทางสังคมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนา ควบคู่กับการดำรงอัตลักษณ์ที่ดีของกลุ่ม

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ และตั้งอยู่ในตำแหน่งที่มีการติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านได้สะดวก จึงเป็นศูนย์กลางที่ดึงดูดกลุ่มคนหลายกลุ่มทำให้เกิดการย้ายถิ่นฐานเข้ามาตั้งหลักแหล่งในประเทศไทยตลอดเวลา (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2534: 13 – 15) จึงมีกลุ่มชนเชื้อชาติต่างๆ อาศัยอยู่ในประเทศไทยหลายกลุ่ม อันเปิดโอกาสให้คนแต่ละกลุ่มนำเอาวัฒนธรรมของตนเข้ามาผสมผสานวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่นจนกลายเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่ม วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากการผสมผสานเหล่านี้ส่งผลให้สังคมไทยมีวัฒนธรรมที่หลากหลาย แต่ก็ไม่ได้ทำให้เกิดความแปลกแยกระหว่างกันมากนัก เนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมที่ค่อนข้างเปิด (ประจักษ์ เข้มมุกด์, 2521: 1 – 2) กลุ่มคนชาติพันธุ์ไทยซึ่งดำเนินหนึ่งในหลายชาติพันธุ์ที่อพยพมาอยู่ในประเทศไทย และมีการดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของกลุ่ม ในขณะเดียวกันยังปรับตัวในการดำเนินชีวิตในสังคมไทยได้อย่างน่าสนใจ

ไทยซึ่งดำเนินชนเผ่าไทกลุ่มหนึ่งที่มีถิ่นฐานเดิมอยู่บริเวณดินแดนสิบสองจุไทย หรือบริเวณทางตอนเหนือของประเทศเวียดนามในปัจจุบัน และได้ทยอยอพยพย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในประเทศไทย เริ่มตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานี เนื่องจากในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้า

ตากสินมหาราช เจ้านครเวียงจันทน์ได้ทำการหมั้นพระบรมเดชาอนุภาพ จึงได้มีพระราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก) ไปกวาดต้อนชาวไทยซึ่งดํายังประเทศไทย และให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่จังหวัดเพชรบุรี สันนิษฐานว่าอยู่ในเขตบ้านหนองปรัง หรือหมู่บ้านหนองลา ในปัจจุบันอยู่ที่อำเภอเขาย้อย (อัญชลี บุรณะสิงห์, 2531: 16; สิริ พึ่งเดช, 2519 อ้างถึงในเรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 63 และพจนีย์ กงตาล, 2545: 2) การที่คนไทยเรียกพวกเขาว่า “ลาวโซ่ง” หรือ “ไทยโซ่ง” เนื่องจากอพยพผ่านมาทางประเทศลาวพูดสำเนียงลาว แม้ต่อมาได้ถือสัญชาติไทย แต่ก็ยังสืบทอดเชื้อสายและรักษาวัฒนธรรมประเพณีแบบเดิมอยู่อย่างเหนียวแน่น ซึ่งเป็นวัฒนธรรมเฉพาะตนที่เป็นมรดกสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ และถือเป็นอัตลักษณ์สำคัญที่บ่งบอกให้เห็นถึงความแตกต่างจากคนกลุ่มอื่นๆ ทั้งการแต่งกาย ภาษา และความเชื่อ ที่ผสมผสานกันระหว่างศาสนาพุทธ พราหมณ์ และความเชื่อเรื่องผีและแถน ซึ่งจะเห็นได้จากการกระทำทุกอย่างตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย มักจะมีประเพณีและพิธีกรรมเข้ามาเกี่ยวข้องเสมอ แม้ว่าในปัจจุบันการปฏิบัติตามประเพณีดังกล่าวนี้ได้เสื่อมคลายลงไปและมีการปรับเปลี่ยนขั้นตอนในการปฏิบัติบ้าง แต่ด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างเหนียวแน่นภายในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน ทำให้วิถีชีวิตแบบธรรมเนียมดั้งเดิมยังคงมีอยู่ให้เห็นพอสมควร (สมทรง บุรุษพัฒน์, 2540: 1 และอุบลรัตน์ กิจไมตรี, 2543 อ้างถึงในจิตรลดา เกิดเรือง, 2548: 4)

การที่ชาวไทยซ่งดํายังสามารถรักษาวัฒนธรรม ซึ่งเป็นแบบแผนของการดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี รวมทั้งสามารถรวมตัวกันพัฒนาในแนวทางที่พึ่งตนเอง อาจเป็นผลมาจากทุนที่มีอยู่เดิมในชุมชนและปัจจัยภายในที่สามารถก่อให้เกิดพลังในการพัฒนาชุมชนไทยซ่งดํไปสู่ความเข้มแข็งและจัดการกับปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ ท่ามกลางกระแสของการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วของสังคมใหญ่

ชุมชนไทยซ่งดํำบ้านหนองหมู ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ได้ตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนขึ้นมานานกว่าหนึ่งร้อยปีมาแล้ว โดยคนกลุ่มแรกที่เข้ามาอยู่ที่บ้านหนองหมูได้อพยพมาจากเพชรบุรี ซึ่งประชาชนในหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทยซ่งดํและเป็นคนเครือญาติกัน จึงมีความผูกพันกันอย่างเหนียวแน่นและมีความช่วยเหลือซึ่งกันและกันสูง มีความร่วมมือในกิจกรรมการพัฒนาของชุมชนเป็นอย่างดี แสดงให้เห็นว่าการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตของชาวไทยซ่งดํำบ้านหนองหมูได้อาศัยความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชนเป็นฐานที่สำคัญ ทุนทางสังคมนี้น่าจะมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ด้วยเหตุนี้ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่องทุนทางสังคมกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไทยซ่งดํำในชุมชนนี้ ว่าประกอบด้วยอะไรบ้าง และมีบทบาทอย่างไรต่อการดำรงอยู่และการปรับตัวของชุมชน

ไทยชงดำ ผลการศึกษาน่าจะเป็นประโยชน์ในการนำไปวางแผนการพัฒนาชุมชนไทยชงดำในรูปแบบที่เหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของชุมชนบ้านหนองหมุ่ตลอดจนชุมชนไทยชงดำอื่นๆ ที่มีบริบทใกล้เคียงกัน

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและการดำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนไทยชงดำบ้านหนองหมุ่ ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม
- 2) เพื่อศึกษาทุนทางสังคมในชุมชนไทยชงดำบ้านหนองหมุ่ ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม
- 3) เพื่อศึกษาบทบาททุนทางสังคมในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไทยชงดำบ้านหนองหมุ่ ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้แบ่งขอบเขตการศึกษาออกเป็น 3 ด้าน ดังนี้

1.3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะชุมชน ซึ่งผู้ศึกษาเลือกชุมชนไทยชงดำบ้านหนองหมุ่ ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐมเป็นพื้นที่ศึกษา

1.3.2 ขอบเขตเนื้อหา การศึกษาครั้งนี้มุ่งศึกษาถึงทุนทางสังคมที่อยู่ในชุมชนไทยชงดำ เป็นการทำความเข้าใจถึงความเป็นมา องค์ประกอบและบทบาทของทุนทางสังคม ซึ่งเน้นไปที่ความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในครอบครัวและในชุมชนเดียวกัน ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันภายในชุมชน และความสัมพันธ์อันดีกับเครือข่ายภายนอกชุมชน โดยผ่านการติดต่อสื่อสารภายในและกับองค์กรภายนอกชุมชน รวมไปถึงการร่วมกันเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไทยชงดำ ซึ่งจะพิจารณาจากความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน ความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน ความรักและห่วงใยชุมชนของคนในชุมชน

ไทยชงดำ รวมถึงการดำรงอัตลักษณ์และการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของชาวไทยชงดำหนองหมุ โดยเฉพาะการสืบทอดอัตลักษณ์ไทยชงดำและการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน

1.3.3 ขอบเขตด้านประชากร การศึกษาคั้งนี้มุ่งศึกษาเฉพาะชาวไทยชงดำที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านหนองหมุ ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม จำนวน 2 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ 5 และหมู่ 6

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) ทราบถึงประวัติความเป็นมา บริบทชุมชน ลักษณะทั่วไป และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวไทยชงดำบ้านหนองหมุ ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม
- 2) เข้าใจถึงทุนทางสังคมและบทบาทของทุนทางสังคมในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนชาวไทยชงดำ บ้านหนองหมุ ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม
- 3) ผลการศึกษาจะเป็นประโยชน์ต่อชุมชน หน่วยงานต่างๆ ที่ทำงานด้านพัฒนาชุมชน สามารถนำมาปรับใช้ในการพัฒนาชุมชนไทยชงดำ รวมทั้งนำไปประยุกต์ใช้กับชนกลุ่มน้อยอื่นๆ โดยตระหนักถึงความสำคัญของการใช้ทุนทางสังคม ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้ชุมชนเข้มแข็ง

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องทุนทางสังคมกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไทยชงดำ: กรณีศึกษาบ้านหนองหมู ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ในครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ทำการค้นคว้าแนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากเอกสารงานวิจัยต่างๆ เพื่อเป็นพื้นฐานและแนวทางสำหรับการศึกษาในประเด็นข้อต่างๆ ดังนี้

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม

2.1.1 ความหมายของทุนทางสังคม

2.1.2 ลักษณะและคุณค่าของทุนทางสังคม

2.1.3 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการและวิธีการเสริมสร้างทุนทางสังคม

2.1.4 การวัดทุนทางสังคม

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน

2.2.1 ความหมายของความเข้มแข็งของชุมชน

2.2.2 องค์ประกอบและลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง

2.2.3 มิติของชุมชนเข้มแข็ง

2.2.4 ปัจจัยที่ส่งต่อความเข้มแข็งของชุมชน

2.2.5 แนวทางการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง

2.2.6 ดัชนีความเข้มแข็งของชุมชนในภาพรวม

2.3 บทบาทของทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์

2.4.1 ความหมายของอัตลักษณ์

2.4.2 ประเภทของอัตลักษณ์

2.4.3 อัตลักษณ์ในมโนทัศน์สาขามนุษยวิทยาและสังคมวิทยา

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม (Social Capital)

วิวัฒนาการของความเป็นชุมชนมีความเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของสมาชิกภายในชุมชนซึ่งมีความแตกต่างกันในแต่ละยุคแต่ละสมัย มีการสืบทอดสิ่งที่สามารถใช้ประโยชน์เพื่อทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ คือวัฒนธรรมของชุมชน ดังนั้นสัมพันธภาพของชุมชนในรูปแบบที่บุคคลสามารถแสดงต่อกันโดยมีความเชื่อ (การนับถือผี/ แถน บรรพบุรุษ) เป็นสื่อกลางของความสัมพันธ์ ได้สร้างสิ่งที่แสดงถึงความไว้วางใจกัน ความเอื้ออาทร ความสามัคคี การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ในการดำเนินชีวิตประจำวันและการดำเนินกิจกรรมของชุมชน ซึ่งเป็นองค์ประกอบสังขมของทุนทางสังคม ผู้ศึกษาได้นำแนวคิดทุนทางสังคมมาทำความเข้าใจในบทบาทของทุนทางสังคมในการพัฒนาชุมชน

2.1.1 ความหมายของทุนทางสังคม

ทุนทางสังคม (Social Capital) คือ ความสัมพันธ์ของบุคคลที่อยู่บนรากฐานของความไว้วางใจเชื่อใจกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันแบบต่างตอบแทน เอื้ออาทรซึ่งกันและกัน มีความสามัคคีกัน และต้องมีความสัมพันธ์ที่สอดคล้องกับหลักศีลธรรมและความดีงามของสังคมรองรับ (วรวิมลโรมรัตนพันธ์, 2548: 73) ซึ่งได้สร้างระบบความสัมพันธ์ที่ยึดโยงในรูปแบบของเครือข่าย มีความเชื่อร่วมกัน และมีวัฒนธรรมร่วมกันของชุมชนที่ได้สืบทอดต่อกันมา โดยส่งผ่านสมาชิกในครอบครัวและในชุมชน ทำให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันภายในชุมชน พึ่งพาอาศัยกัน นับได้ว่าเป็นกลไกทางสังคมที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล บุคคลกับธรรมชาติ บุคคลกับ ความเชื่อ (การนับถือผี) ด้วยเหตุนี้การศึกษาทุนทางสังคมจะทำให้เข้าใจถึงบทบาทของทุนทางสังคมในการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็ง

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการได้ให้ความหมายของทุนทางสังคมไว้ดังนี้

Coleman (1988: 95) ได้ให้ความหมายโดยหน้าที่ทุนทางสังคมไว้ว่า ทุนทางสังคม เป็นสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่อย่างหลากหลาย ซึ่งมีสิ่งที่เหมือนกัน 2 ประการ ได้แก่ การมีมิติโครงสร้างทางสังคม และความเอื้ออำนวยให้มีกิจกรรมของผู้กระทำที่แน่นอน ไม่ว่าจะเป็นส่วนบุคคล หรือเป็นส่วนรวม ภายในโครงสร้างของสังคมดังกล่าว

Putnam (1993: 167) ได้ให้คำนิยามของทุนทางสังคมไว้ว่า เป็นลักษณะขององค์การทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับความไว้วางใจ (Trust) บรรทัดฐาน (Norms) และเครือข่ายทางสังคม (Network) ที่เอื้อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกัน และการประสานงานกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน

World Bank (2002) ได้นิยามทุนทางสังคมไว้ว่า ทุนทางสังคมหมายถึงกลุ่ม สถาบัน หรือองค์กร ความสัมพันธ์และบรรทัดฐานต่างๆ ที่เป็นตัวกำหนดคุณภาพและปริมาณของปฏิสัมพันธ์ทางสังคม นั่นคือความสามัคคีในสังคมเป็นสิ่งสำคัญสำหรับสังคมในการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ และการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน ทุนทางสังคมไม่ได้เป็นเพียงการรวมกลุ่มของสถาบันเท่านั้น แต่เป็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระหว่างปัจเจกบุคคล กลุ่ม สถาบันหรือองค์กรต่างๆ เข้าด้วยกันและยึดโยงให้เกิดความเข้มแข็ง

แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคมที่ใช้กันอยู่พัฒนามาจากรากฐานการคิดและประสบการณ์ในประเทศตะวันตก ในวงการวิชาการทางด้านการพัฒนาในระดับระหว่างประเทศ โดยทั่วไปแล้ว ทุนทางสังคม หมายถึง ปทัสถาน ระบบความสัมพันธ์ และสถาบันทางสังคมที่ก่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (Cohesion) โดยทุนทางสังคมเป็นรากฐานของความร่วมมือ (Cooperation) ซึ่งจะส่งผลต่อประสิทธิภาพขององค์กร ความกินดีอยู่ดี หรือความมั่งคั่งของสังคมนั้นๆ (บัวพันธ์ พรหมพักพิง, 2546: 6) ซึ่งคำว่า ทุนทางสังคมนั้นในส่วนของคำและความหมายพัฒนามาจากฐานความคิดและประสบการณ์ของประเทศในแถบตะวันตก เมื่อนำแนวความคิดดังกล่าวมาใช้ในสังคมไทยจึงต้องใช้อย่างระมัดระวังและปรับใช้กับบริบทของสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมแบบตะวันออกที่มีประวัติศาสตร์และปรัชญาของสังคมที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งนักวิชาการของไทยได้กล่าวถึงทุนทางสังคมไว้ดังต่อไปนี้

วรวิทย์ โธมรัตน์ (2548: 46) กล่าวว่า ทุนทางสังคมเป็นสิ่งที่มียู่แล้วในสังคมไทยและถูกนำมาใช้ในมิติที่หลากหลาย ซึ่งมีทั้งมิติที่กว้างขวางครอบคลุมในสิ่งที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ เรื่องของทรัพยากรธรรมชาติ และมิติที่เป็นนามธรรม ได้แก่ เรื่องของวัฒนธรรม ความรู้ สติปัญญาและจิตใจ ทุนทางสังคมอาจจะมองในมิติของระบบคิดและวิถีปฏิบัติที่เป็นกระบวนการ ส่วนระบบความสัมพันธ์ของคนที่ถูกมองว่าเป็นเรื่องของทุนทางสังคมนั้นอาจจะมีความสัมพันธ์กันในแนวราบแนวดิ่งก็ได้ รวมทั้งความสัมพันธ์จะเป็นปัจเจก กลุ่มองค์กร สถาบัน ชุมชนหรือเครือข่ายก็ได้เช่นกัน การมีอยู่ของทุนทางสังคมในชุมชนอาจจะดูได้จากสถิติตัวเลขที่แสดงถึงควมมีคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน (ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง หรือสิ่งแวดล้อม) หรือการเติบโตเข้มแข็งของเครือข่ายทางสังคม มีความเชื่อว่าทุนทางสังคมก่อให้เกิดพลังเพื่อใช้ขับเคลื่อนชุมชนให้สามารถพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งได้

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2543: 286) ได้ให้กล่าวถึงความหมายของทุนทางสังคมว่า หมายถึง สถาบันทางสังคม เช่น บ้าน วัด โรงเรียน กลุ่ม เป็นต้น และรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่ในแต่ละชุมชนชนบทที่ทำหน้าที่จัดระเบียบความสัมพันธ์ ให้ความชอบธรรมแก่แบบ

แผนของการจัดสรรแลกเปลี่ยนทรัพยากรอันเป็นการผสมกลมกลืนทางสังคมและลดความขัดแย้งในชุมชน อีกนัยหนึ่งทุนทางสังคมคือ วิธีการดำรงชีวิต วัฒนธรรม จารีตประเพณีของชุมชน ความสามารถในการจัดการองค์กรของประชาชน รวมทั้งปราชญ์ชาวบ้าน ภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ประเวศ วะสี (2544: 26 – 30) ได้กล่าวถึงทุนทางสังคมว่าหมายถึง ความเป็นกลุ่มก้อนทางสังคม การมีการศึกษาดี การมีวัฒนธรรม การมีความซื่อสัตย์สุจริต การมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม การมีประสิทธิภาพในการทำงาน การมีการเมืองและระบบราชการที่ดี ทั้งนี้ทุนทางสังคมเป็นฐานที่ทำให้เศรษฐกิจดี ประเทศใดที่มีทุนทางสังคมมากเศรษฐกิจย่อมดี อีกทั้งทุนทางสังคมเป็นพลังทางสังคมในการแก้ปัญหาวิกฤตของสังคมได้ โดยการรวมกลุ่มกัน เพราะการรวมกลุ่มทำให้เกิดความมั่นคง ความปลอดภัยและทำให้เกิดความสำเร็จได้โดยง่าย ซึ่งเป็นรากฐานของเศรษฐกิจดี การเมืองดี และศีลธรรมดี ตลอดจนเป็นรากฐานของการพัฒนาอื่นๆ

สุพรรณิ ไชยอำพร (2546: 56 – 59) ได้สรุปทุนทางสังคมไว้ว่า ทุนทางสังคมเน้นที่รูปแบบของความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในสังคม โดยเฉพาะในชนบท ตั้งแต่ในครอบครัวจนถึงกลุ่มเพื่อน กลุ่มอาชีพ และกลุ่มอื่นๆ ในชุมชน ที่มีความมุ่งมั่นเพื่อส่วนรวม ช่วยเหลือกันในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ทั้งในชีวิตประจำวันและสังคม

สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2548ก: 5) ได้ให้ความหมายทุนทางสังคมว่าหมายถึง ลักษณะทางสังคมที่ปัจเจกชนและองค์กรทางสังคมมีเครือข่าย มีความไว้วางใจและมีบรรทัดฐานในการปฏิบัติ เพื่อการส่งเสริม เกื้อหนุน และร่วมมือในการดำเนินงานซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดความสามารถในการปรับปรุงสถานะของสังคม องค์กร และตนเองให้บรรลุเป้าประสงค์ที่กำหนดร่วมกัน

พระวิ สีเหลืองสวัสดิ์ (2545: 129) กล่าวว่าทุนทางสังคม หมายถึง โครงสร้างทางสังคมหรือคุณลักษณะทางสังคมใดๆ ที่เอื้อให้เกิดการจัดกิจกรรมส่วนรวม การแก้ปัญหาร่วมกันการพึ่งตนเองของชุมชนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน โดยกำหนดทุนทางสังคมไว้ใน 4 ลักษณะคือ

- 1) เป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจสังคม
- 2) เป็นเครื่องมือประเมินสภาพสังคม
- 3) เป็นนโยบายการพัฒนา
- 4) เป็นเครื่องมือเพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่แนวคิดของกลุ่ม

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2541: 6) ได้ให้คำอธิบายในเรื่องทุนทางสังคมไว้ว่า ทุนทางสังคมไทยไม่ใช่มีความหมายเพียงแต่คุณภาพของคนในสังคมที่มีอนามยดี การศึกษาดี และมีสมรรถภาพใน

การผลิตเท่านั้น คนไทยยังมีทุนทางสังคมอีกมากมาย เพียงแต่ว่าทุนทางสังคมเหล่านั้นไม่ได้พัฒนาปรับเปลี่ยนให้ก้าวหน้าตามความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น อันได้แก่

- 1) ความสัมพันธ์ที่ดีของครอบครัวและเครือญาติ และกับผู้อื่นในชุมชน เช่น แรงงานคืนถิ่น ต้องอาศัยครอบครัวและเครือญาติในการดำรงชีวิต
- 2) ความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้จากครอบครัวและชุมชนที่สามารถปรับและเป็นส่วนสนับสนุนในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมสมัยใหม่ได้
- 3) ความรู้พื้นบ้านเกี่ยวกับสุขภาพอนามัย สมุนไพร หมอพื้นบ้าน
- 4) การรวมกลุ่มเป็นองค์กรประชาชนในชุมชน เช่น กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มดูแลรักษาป่าชุมชน
- 5) การมีความสุขจากความสงบและความสันโดษ
- 6) การมีเศรษฐกิจที่หมุนเวียนอยู่ในชุมชน เช่น การจ้างงาน การบริโภคทรัพยากรในชุมชน

นอกจากนี้ยังได้ตั้งข้อสังเกตว่าหากต้องการให้การลงทุนทางสังคมจะหมายถึง การพัฒนาคน ก็ต้องพัฒนาด้วยมาตรฐานของคนไทยที่มีอยู่มากมายและหลากหลาย

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (2541: 8) กล่าวว่า ทุนทางสังคมมีความเป็นนามธรรม หมายถึง ความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น ความสามัคคีรวมพลัง การมีองค์กร มีหน่วยการจัดระบบต่างๆ ในชุมชน มีศิลปวัฒนธรรม มีจิตรวมใจ มีศีลธรรม มีความสมัครสมานรักใคร่กลมเกลียวกัน เป็นพื้นฐานให้ท้องถิ่นและชุมชนมีการพัฒนาที่เข้มแข็งต่อเนื่องและยั่งยืน ซึ่งทุนทางสังคมต่างจากทุนทางเศรษฐกิจที่เป็นรูปธรรม เป็นตัวเงิน วัตถุ ในขณะที่ทุนทางสังคมนั้นเป็นนามธรรม ถือเป็นปัจจัยที่มีคุณค่ามากต่อกลุ่มคน องค์กร และชุมชน โดยเป็นพลังงานทางสังคมที่ช่วยขับเคลื่อนให้สังคมก้าวไปข้างหน้า และเป็นฐานยึดโยงในยามที่ชุมชนและสังคมเกิดความอ่อนไหวเป็นปัจจัยที่สำคัญ และมีคุณค่ามากต่อกลุ่มคน องค์กรและชุมชน

เสรี พงศ์พิศ (2547: 77 – 78) ได้กล่าวถึงทุนทางสังคมไว้ว่า ทุนทางสังคม หมายถึง ทุนทางสถาบัน ความสัมพันธ์ทางสังคม ที่มีลักษณะของความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ช่วยให้สมาชิกในสังคมอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน เป็นเครือข่าย เป็นสังคมที่พึ่งพาอาศัยกัน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของตนเองและของชุมชน

ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของประมวล รุจนเสรี (2541: 9 อ้างถึงในอำภา จันทราภาศ, 2543: 4) กล่าวถึง ทุนทางสังคมว่า ยังมีทุนอีกประเภทหนึ่งที่ไม่ใช่ทุนที่เป็นเงิน คือ ทุนทางสังคม ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีความสำคัญยิ่งในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน ทุนทางสังคมเป็นทุนที่ไม่

มีวันสูญหายและมีจำนวนมหาศาล ที่จะผลักดันการดำเนินการให้ชุมชนและท้องถิ่นเกิดความแข็งแรงก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาและแก้ไขปัญหา ตลอดจนดำเนินการสร้างความเปลี่ยนแปลงให้แก่ชุมชนและท้องถิ่นมีความแข็งแรง

จากนัยยะข้างต้นจะเห็นว่า การให้ความหมายของทุนทางสังคมจากนักวิชาการยังมีความหมายที่หลากหลาย และแตกต่างกันอยู่ในมุมมองของนักวิชาการแต่ละท่าน แต่โดยหลักการแล้วมีจุดรวมที่สำคัญคือ เน้นหนักในเรื่องของความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างกันของปัจเจกบุคคลที่แสดงออกในรูปแบบของการรวมกลุ่ม ความไว้วางใจกัน การมีบรรทัดฐานทางสังคมเดียวกัน และรวมถึงการมีเครือข่ายทางสังคม การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่แสดงออกให้เห็นได้อย่างชัดเจนในรูปแบบของวิถีชีวิต เชื้อชาติ ศาสนา สถาบัน บรรทัดฐาน ประเพณี วัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ องค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้บ่งบอกได้ถึงความเป็นอยู่ของประชาชนที่อาศัยอยู่ร่วมกัน และส่งเสริมให้งานด้านต่างๆ ดีขึ้น ซึ่งทุนทางสังคมไม่ได้หมายถึงจำนวนปัจเจกบุคคล จำนวนกลุ่ม/ องค์การหรือจำนวนของสถาบันรวมกันเท่านั้น แต่หมายรวมถึงปัจจัยต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน รวมทั้งความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระหว่างกันของประชาชนปัจเจกบุคคลและองค์การทางสังคม มีเครือข่ายทางสังคม มีความไว้วางใจกัน และมีบรรทัดฐานทางสังคมเดียวกัน ซึ่งทุนทางสังคมมีความสำคัญในการพัฒนาสังคม เป็นพลังทางสังคมและรากฐานในการยึดโยงสังคม เพื่อการส่งเสริม เกื้อหนุน และร่วมมือในการดำเนินงานซึ่งกันและกัน ซึ่งมีคุณลักษณะเป็นฐานในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนก่อให้เกิดความสามารถในการปรับปรุงสถานะของสังคม องค์การ และตนเองให้บรรลุเป้าประสงค์ที่กำหนดร่วมกัน

2.1.2 ลักษณะและคุณค่าของทุนทางสังคม

สำนักงานมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2548: 24 – 45) ได้อธิบายถึงมิติของทุนทางสังคม ไว้ 5 มิติ ดังนี้

1) มิติกลุ่มและเครือข่าย กลุ่มเป็นแหล่งที่บุคคลเข้ามาดำเนินกิจกรรมร่วมกันโดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน สมาชิกมีการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เมื่อกลุ่มมีการเชื่อมโยงกับกลุ่มอื่นๆ ก่อให้เกิดเป็นเครือข่ายระหว่างกลุ่มและสมาชิกของกลุ่ม เป็นการขยายโอกาสในการแสวงหาแลกเปลี่ยนและช่วยเหลือ ทั้งทางด้านข้อมูลและทรัพยากรที่ส่งเสริมให้กลุ่มขยายตัวและเข้มแข็ง ชุมชนที่มีองค์ประกอบด้านกลุ่มสูงย่อมมีการรวมตัวจัดตั้งกลุ่มประเภทต่างๆ มากมายเพื่อดำเนินการช่วยเหลือซึ่งกันและกันภายในชุมชน และระดับการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจภายในกลุ่มจะอยู่ในระดับสูง นอกจากนี้การรวมตัวกันของกลุ่มสามารถดำเนินงานอย่างมี

ประสิทธิผล ชุมชนใดที่มีความเป็นเครือข่ายสูงย่อมมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างเพื่อนและจากกลุ่มที่เป็นสมาชิกมากกว่า ซึ่งจะส่งเสริมให้เกิดความช่วยเหลือหรือการพึ่งพาตนเองในชุมชนสูง ดังนั้น หากชุมชนใดมีทุนทางสังคมในมิตigroupและเครือข่ายสูงจะมีโอกาสในการแสวงหาหรือแลกเปลี่ยนความช่วยเหลือสูงตามไปด้วย

2) มิติความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หากชุมชนมีความไว้วางใจ ทำให้มีการสร้างความร่วมมือภายในชุมชนสูง หากชุมชนมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันสูงย่อมมีโอกาสในการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชนสูง ก่อให้เกิดความสามัคคีในการจัดการแก้ไขปัญหาภายในชุมชน รวมถึงหาทางในการพัฒนาชุมชนด้วยตนเองสูงด้วย ซึ่งความสามัคคีภายในชุมชนจะเป็นรากฐานและแรงผลักดันที่สำคัญในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาภายในชุมชน โดยยึดหลักการพึ่งพาตนเองภายในชุมชนเป็นสำคัญ โดยเฉพาะในเรื่องของความช่วยเหลือซึ่งกันและกันภายในชุมชน และความช่วยเหลือในโครงการที่เป็นประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ในชุมชน แม้ว่าตนเองจะไม่ได้รับประโยชน์จากโครงการดังกล่าว ดังนั้นชุมชนที่มีความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันสูง ทำให้มีโอกาสในการพัฒนาชุมชนที่มีความยั่งยืน มีความสันติและสงบสุขสูง เนื่องจากความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเป็นรากฐานของการให้ความร่วมมือร่วมใจและความสามัคคีในชุมชนและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนอย่างจริงจัง

3) มิติกิจกรรมและความร่วมมือ การเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชนของบุคคลเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงบรรทัดฐานของชุมชนนั้นว่ามีความเข้มแข็งหรืออ่อนแอ ชุมชนที่มีคนเข้าร่วมกิจกรรมมากย่อมแสดงให้เห็นว่าบรรทัดฐานของชุมชนได้รับการยึดถืออย่างเข้มแข็ง ชุมชนที่มีการเข้าร่วมกิจกรรมของบุคคลสูงแสดงถึงความคิดสร้างสรรค์ที่ก่อให้เกิดประโยชน์โดยรวมต่อชุมชนที่จัดขึ้นภายในชุมชนนั้นสูง และจำนวนกิจกรรมที่สมาชิกในชุมชนเข้าร่วมดำเนินกิจกรรมมักจะมีจำนวนมากขึ้นด้วย ตลอดจนการเสียสละเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรมก็มีมากด้วย ส่งผลต่อความสามารถในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาชุมชนสูงด้วย ดังนั้นชุมชนที่มีทุนทางสังคมด้านกิจกรรมและความร่วมมือสูงแสดงถึงบรรทัดฐานด้านความร่วมมือกันสร้างกิจกรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์ภายในชุมชนนั้นสูง ทำให้เห็นถึงความเข้มแข็งในการยึดถือกฎเกณฑ์ แนวทางปฏิบัติในการพึ่งพาตนเอง ต้องการพัฒนาและแก้ไขปัญหาภายในชุมชนสูงตามไปด้วย

4) มิติความสมานฉันท์ทางสังคม การอยู่ร่วมกันในสังคม ความขัดแย้งและความรุนแรง ความสมานฉันท์ทางสังคมเป็นสิ่งที่ทำให้ทราบถึงระดับการยอมรับในความหลากหลายด้านชนชาติและเชื้อชาติ มีการไปมาหาสู่กันหรือการเข้าร่วมประเพณีต่างๆ ของชุมชนที่ตนเองอยู่ ส่วนความขัดแย้งและความรุนแรงนั้นเป็นเงื่อนไขด้านลบที่บ้านทอนทุนทางสังคม คือ ชุมชนใดที่มี

ความสมานฉันท์ การอยู่ร่วมกันในสังคม ความขัดแย้งและความรุนแรงในสังคมสูง หมายถึงระดับการยอมรับ (Inclusion) ในความหลากหลายด้านชนชั้น เชื้อชาติ การเข้าร่วมในงานประเพณี การเยี่ยมเยียนไปมาหาสู่กันภายในชุมชนสูง และมีระดับการกีดกัน (Exclusion) ของกลุ่มบุคคลที่แตกต่างด้านชนชั้น และเชื้อชาติน้อย ระดับความรุนแรงในสังคมจึงมีน้อย สภาพเช่นนี้ย่อมส่งผลต่อการสร้างสังคมที่เอื้อต่อการพัฒนาและแก้ไขปัญหาภายในชุมชน ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและสิ่งแวดล้อม เพราะการยอมรับความแตกต่างด้านชนชั้น เชื้อชาติ ส่งผลให้ความขัดแย้งและความรุนแรงน้อยลง

5) มิติอำนาจหน้าที่และกิจกรรมทางการเมือง ความเป็นอิสระในการตัดสินใจ กำหนดการดำเนินชีวิตของตนเอง การตระหนักในความสำคัญที่ตนเองมีต่อชุมชนและสังคม ความสามารถในการต่อสู้กับความไม่เป็นธรรมที่ได้รับ การไปใช้สิทธิเลือกตั้ง การตอบสนองต่อปัญหาของชุมชนจากเจ้าหน้าที่บ้านเมือง และความซื่อสัตย์สุจริต ทั้งนี้การที่ประชาชนมีอำนาจ มีความตระหนักถึงความสำคัญและมีความคาดหวังต่อระบบการเมือง จะเป็นรากฐานที่ทำให้ทุนทางสังคมมีความเข้มแข็ง กล่าวคือชุมชนที่มีอำนาจหน้าที่และกิจกรรมการเมืองสูงจะมีระดับความสำคัญต่อตนเองในการพัฒนาสูง มีเรื่องร้องเรียนเพื่อผลประโยชน์ต่อชุมชนสูง ระดับการตอบสนองของนักการเมืองในระดับท้องถิ่นสูง ข้าราชการในชุมชนมีความซื่อสัตย์สูง มีการคอร์รัปชันน้อย สิ่งเหล่านี้มีผลต่อการพัฒนาและแก้ไขปัญหาภายในชุมชน ถ้าชุมชนใดมีการตระหนักว่าตนเองมีความสำคัญในการพัฒนา จะมีการตอบสนองร้องเรียนเรื่องราวไม่ถูกต้อง เรียกร้องสิทธิอันถูกต้องตามกฎหมาย รวมถึงการไปใช้สิทธิเลือกตั้ง และไม่สนับสนุนข้าราชการที่ทุจริต สังคมก็จะพร้อมในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาภายในชุมชนในระดับสูง

นาถภรณ์ หะวานนท์และพิศมัย รัตนโรจน์สกุล (2548: 34 – 35) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า องค์ประกอบของทุนทางสังคมทั้ง 3 ประการนี้ เป็นเงื่อนไขสำคัญที่เอื้อให้คนในชุมชนสามารถสร้างระบบความสัมพันธ์ที่ถือเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญ ซึ่งส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน เช่น ความเชื่อในการพึ่งพาอาศัยกัน ความกระตือรือร้นในการมีส่วนร่วมในกิจกรรม เป็นต้น จากการที่คนในชุมชนนำทุนทางสังคมที่มีอยู่มาเป็นพื้นฐานในการสร้างระบบความสัมพันธ์ ดังต่อไปนี้

1) ความร่วมมือร่วมใจ ซึ่งสะท้อนความสามัคคีในชุมชน แม้จะเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่ทำให้คนพึ่งพากันด้านแรงงานน้อยลง แต่ความร่วมมือในด้านอื่นๆ ยังคงอยู่ เช่น การออมเงินร่วมกัน การร่วมกันลงทุน ร่วมกันจัดงาน เป็นต้น การที่คนจะร่วมมือกันได้ อย่างยั่งยืนและต่อเนื่อง คนจะต้องมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ไม่เห็นแก่ตัว รวมทั้งมีความกระตือรือร้นที่จะทำงานเพื่อส่วนรวม

2) การร่วมกันวางกติกา เพื่อเป็นบรรทัดฐานที่คนต้องปฏิบัติร่วมกัน โดยให้คนเข้ามามีส่วนร่วมในการวางกฎเกณฑ์กติการ่วมกัน ไม่ใช่ให้ผู้มีอำนาจเข้ามาเหนือผู้อื่น จนทำให้เกิดประโยชน์กับคนเพียงบางกลุ่มเท่านั้น

3) การแบ่งปันผลได้อย่างเป็นธรรม การทำกิจการย่อมมีผลเกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นผลด้านการเงิน ความรู้ ข้อมูลข่าวสาร ฯลฯ ซึ่งต้องกระจายสู่สมาชิกอย่างเสมอภาค หากชุมชนให้ความสำคัญกับการสร้างระบบที่ทำให้มีการกระจายผลได้อย่างเป็นธรรมทำให้คนที่เข้าร่วมกิจกรรมมีความขัดแย้งกันน้อย และสามารถแก้ปัญหาได้ง่าย ทำให้ระบบความสัมพันธ์ยั่งยืน คนผูกพันต่อกลุ่ม

ทุนทางสังคมไม่ใช่เรื่องใหม่ที่เกิดขึ้นในประเทศไทย หากแต่เป็นคุณค่าเดิมที่สังคมไทยมีอยู่ โดยสังคมไทยมีคุณค่าที่เป็นทุนทางสังคมของตนเองมานานแล้วและมีอยู่อย่างมากมาย ซึ่งทุนทางสังคมที่สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน มีองค์ประกอบดังต่อไปนี้ (กนกรัตน์ กิตติวิวัฒน์, 2543 อ้างถึงในวรวิทย์ โรมรัตนพันธ์, 2546: 45 46 และประภาพรรณ อุณอบ, 2542: 8)

1) ระบบอุดมการณ์ ความเชื่อที่วางอยู่บนพื้นฐานของความเคารพธรรมชาติและเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติอันมีรากฐานมาจากพุทธศาสนา เช่น ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องธรรมชาติ ซึ่งทำให้ท้องถิ่นรักษาธรรมชาติไว้ได้ ความสมถะและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นและกระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนสร้างสรรค์และสั่งสมมาเพื่อการดำรงชีพ เช่น ภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม แพทย์พื้นบ้าน การจัดการทรัพยากร ศิลปหัตถกรรม การอยู่อาศัย เป็นต้น ภูมิปัญญาของชุมชนมีหลายแง่มุมที่น่าสนใจ เช่น ความรู้ ประสบการณ์ในการแก้ไขปัญหา เป็นต้น ซึ่งเป็นความรู้ที่ไม่หยุดนิ่ง (Living Knowledge) และใช้ญาณวิทยา (Epistemology) ที่แตกต่างจากการแสวงหาความรู้แบบตะวันตก เป็นองค์ความรู้ที่กลั่นกรองจากประสบการณ์ที่ละเอียดลึกซึ้งและแนบแน่นกับธรรมชาติอย่างแยกไม่ออก

3) ผู้นำทางปัญญาของชุมชนหรือปราชญ์ชาวบ้านที่มีภูมิปัญญาในการดำรงชีพได้แก่ ผู้อาวุโส พระ หมอพื้นบ้าน และผู้นำเกษตรกร

4) โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวราบ เอื้อให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เช่น ระบบครอบครัว เครือญาติ สถาบันอาวุโส ระบบการเอาแรง เป็นต้น

5) ระบบกรรมสิทธิ์และการจัดการร่วมกัน เช่น สิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากร เพื่อควบคุมไม่ให้สมาชิกใช้ทรัพยากรโดยขาดความรับผิดชอบต่อส่วนรวม

6) ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นที่มาของภูมิปัญญา วิธีคิดที่แตกต่าง กันไปตามเงื่อนไขทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนถ่ายทอดประสบการณ์ ก่อให้เกิดความเข้มแข็งของสังคมโดยรวม

7) กลุ่มและองค์กรที่ดำเนินกิจกรรมสาธารณะในภาคประชาสังคม เช่น องค์กร ชุมชน เครือข่ายประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่มวิชาชีพ นักวิชาการ ที่ดำเนินกิจกรรม เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในประเด็นต่างๆ

8) กฎ ระเบียบ จารีต ประเพณี อันเป็นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น ที่หล่อหลอม จากประสบการณ์ของคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง เป็นสำนึกร่วมของคนในชุมชนที่มุ่งสร้างระบบขึ้นมา เพื่อควบคุมชุมชนให้ดำเนินชีวิตไปตามระบบคุณค่า

สังคม คุณคนากรสกุล (2541: 307 อ้างถึงในพระมหาอภิเดช เนตรวิลา, 2549: 9) ได้ กล่าวถึงองค์ประกอบของทุนทางสังคมไว้ว่าประกอบไปด้วย

- 1) ความเชื่อเพื่อเกื้อกูลกันของคนในสังคม
- 2) ภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่น
- 3) สถาบันชุมชน องค์กรชุมชนที่มีความเข้มแข็ง
- 4) ความสามารถในการพึ่งพาตนเองของชุมชน
- 5) สังคมมีการเรียนรู้มีเหตุผลและปรับตัวเสมอ
- 6) คนในสังคมนิยมสร้างที่ดี มีจิตสำนึกสาธารณะ

แม้ว่าทุนทางสังคมโดยทั่วไปมีลักษณะบางประการที่เหมือนกันแต่รายละเอียดทุนทาง สังคมและคุณค่าของแต่ละองค์ประกอบอาจจะแตกต่างกันได้ จะเห็นได้จากสังคมในบริบทของ ไทย ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับมิติของการพัฒนาที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่ขอบเขต และแนวคิดยังกว้างขวาง การประเมินสถานการณ์ของทุนทางสังคม ว่ามีอะไร อยู่ที่ไหน อย่างไรบ้าง ยังเป็นเรื่องที่ถกเถียงกันอยู่ แต่เราก็ไม่สามารถที่จะรอให้มีความรู้ทุกสิ่งทุกอย่างเกี่ยวกับทุนทาง สังคมได้ครบถ้วนโดยไม่ได้ทำอะไรเลย ในช่วงที่สังคมเปลี่ยนผ่านไปสู่ความทันสมัย การสร้างและ สะสมองค์ความรู้และทำความเข้าใจทุนทางสังคม ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถพบเห็นได้ในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นโมตรจิตมิตรภาพ ความเห็นอกเห็นใจ และการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกันของ สมาชิกในครอบครัวเพื่อนบ้าน และบุคคลทั่วไป แล้วขยายวงออกไปเรื่อยๆ อย่างกว้างขวาง ก็ จะนำไปสู่การสะสมทุนทางสังคมในชุมชนนั้นๆ นักคิดและนักวิชาการส่วนใหญ่ให้ทัศนะของทุนทาง สังคมไว้อย่างกว้างขวาง ซึ่งสามารถสรุปได้เป็น 4 ทัศนะหลัก (Woolcock 1998: 251 – 208 อ้าง ถึงในรัตนพงษ์ จันทะวงษ์ 2546: 10) ดังต่อไปนี้

1) ทศนะเชิงชุมชนนิยม (Communitarian View) ผู้สนับสนุนทศนะนี้ เห็นว่าทุนทางสังคมมีความสัมพันธ์โดยตรงกับองค์ระระดับท้องถิ่น เช่น สมาคม สโมสร องค์การประชาชน เป็นต้น การวัดทุนเหล่านี้ คือ การพิจารณาจากจำนวนและความหนาแน่นของกลุ่ม/ องค์การเหล่านี้ในชุมชนหนึ่งๆ นั่นคือ ยิ่งมีมากยิ่งดีและจะส่งผลต่อการให้ความช่วยเหลือแก่คนยากจน และผู้ด้อยโอกาสในชุมชน อย่างไรก็ตามทศนะนี้มองข้ามผลกระทบในทางลบ ในกรณีที่มีการรวมกลุ่มกันทำ กิจกรรมในทางที่ผิด เช่น การค้ายาเสพติด อาชญากรรม เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีผู้โต้แย้งว่าหลักฐานจากหลายประเทศพบว่าการรวมกลุ่มกันในลักษณะนี้ ไม่ได้เป็นหลักประกันว่าจะนำไปสู่การเติบโตทางเศรษฐกิจเสมอไป เช่น ในประเทศเคนยาที่มีองค์กรชุมชนในลักษณะนี้กว่า 200,000 องค์กร แต่สมาชิกก็ยังไม่สามารถหลุดพ้นจากปัญหาความยากจนได้ เนื่องจากองค์กรเหล่านี้โดยส่วนใหญ่ไม่ได้เชื่อมโยงกับองค์กรและทรัพยากรจากภายนอกมากนัก รวมทั้งการไม่สามารถเข้าถึงอำนาจที่จะอำนวยความสะดวกให้แก่กลุ่มได้

2) ทศนะเชิงเครือข่ายนิยม (Network View) แนวคิดนี้มองความสัมพันธ์ของคนทั้งในแนวราบ คือระหว่างคนในชุมชนเดียวกันและในแนวตั้ง หรือความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับองค์กรอื่นๆ ที่อยู่ภายนอกชุมชน จากการศึกษาของแกรนโนเวทเทอร์ (Granovetter) พบว่านอกจากความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่มีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนและมีเป้าประสงค์ร่วมกันแล้ว ชุมชนยังต้องการการปฏิสัมพันธ์กับชุมชนอื่นๆ ที่มีความแตกต่างกันทางด้านศาสนา ชนชั้น ชนชาติ เพศ เศรษฐกิจ และสังคมด้วย หากไม่แล้วชุมชนนั้นๆ จะสนองประโยชน์ให้แก่คนบางกลุ่มเท่านั้น (Woolcock, 1998: 157 อ้างถึงในรัตนพงษ์ จันทะวงษ์ 2546: 10) ซึ่งแนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับผลการศึกษาอีกหลายชิ้น ที่เห็นว่าทุนทางสังคมควรประกอบด้วย 2 รูปแบบ ได้แก่ “การยึดโยงและเชื่อมโยง” (Bonding and Bridging) มีตัวอย่างที่เป็นเรื่องพิสูจน์ทศนะในเรื่องนี้ได้แก่ การดำเนินธุรกิจของผู้ประกอบการท้องถิ่นในประเทศกำลังพัฒนาต่างๆ ที่แรกเริ่มจำเป็นต้องพึ่งพาเพื่อนฝูงและคนภายในชุมชน (Bonding) ในด้านต่างๆ เช่น เงินลงทุน ทรัพยากร แหล่งจำหน่ายสินค้า เป็นต้น แต่เมื่อธุรกิจขยายตัว ผู้ประกอบการจำเป็นต้องแสวงหาปัจจัยด้านการผลิตและการตลาดจากภายนอก (Bridging) เพิ่มเติม นอกจากนี้เครือข่ายทางสังคมยังช่วยตอบสนองความต้องการของคนที่มีสถานะทางเศรษฐกิจระดับต่างๆ ด้วย เช่น ในกลุ่มคนยากจนเครือข่ายของคนจนมีบทบาทสำคัญในการคุ้มครอง การจัดการความเสี่ยง และความสามัคคี ในขณะที่กลุ่มคนที่มีฐานะดี เครือข่ายจะช่วยส่งเสริมการทำงานในเชิงรุก เช่น การแลกเปลี่ยนข้อมูลทางด้านเทคโนโลยี และความเป็นไปในตลาดโลกโดยมี เป้าหมายเพื่อเพิ่มผลผลิต กำไร และส่วนแบ่งการตลาด เป็นต้น

3) ทศนะสถาบันนิยม (Institutional View) ผู้สนับสนุนทศนะสถาบันนิยม มีความเห็นว่าความสำเร็จของเครือข่ายชุมชนและประชาสังคมต่างเป็นผลพวงของการมีบรรยากาศทางด้านการเมือง กฎหมาย และสถาบันที่เอื้อต่อการรวมกลุ่ม และการสร้างเครือข่ายโดยชุมชน และเน้นเครือข่ายที่เป็นการรวมกลุ่มกันอย่างไม่เป็นทางการ ไม่ได้เกิดขึ้นด้วยตัวของตัวเอง แต่จะต้องพึ่งพาปัจจัยทางด้านสถาบันที่เป็นทางการด้วย ทั้งนี้ มีงานวิจัยหลายชิ้นที่พิสูจน์แนวคิดในเรื่องนี้ เช่น การกระจายอำนาจในประเทศบราซิล ที่เน้นความสำคัญของการมีระบบบริหารจัดการภาครัฐที่ดี เพื่อเป็นแรงผลักดันให้กิจกรรมในท้องถิ่นหรือชุมชน สามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในทางตรงกันข้ามการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ล่าช้า เป็นผลจากสังคม หรือชุมชนที่แตกแยก และมีสถาบันทางการเมืองที่อ่อนแอ หรือไม่มีระบบบริหารจัดการที่ดี

4) ทศนะการประสานพลัง (Synergy View) นักวิชาการกลุ่มนี้ได้เสนอแนวคิดที่ผสมผสานระหว่างแนวคิดเรื่องเครือข่าย และสถาบันเข้าด้วยกัน และได้ทดลองทำการศึกษาในประเทศต่างๆ 5 ประเทศ ประกอบด้วย อินเดีย เม็กซิโก รัสเซียเกาหลีใต้ และบราซิล ผลการศึกษาโดยสรุป พบว่า การพัฒนาต้องการความร่วมมืออย่างเข้มข้นระหว่างภาคีการพัฒนาต่างๆ และความสัมพันธ์อันดีระหว่างภาครัฐ และภาคประชาสังคม ทั้งนี้เนื่องจากการดำเนินการทั้งของภาครัฐและภาคสังคมต่างก่อให้เกิดผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศในการบรรลุเป้าหมายร่วมกันในขณะเดียวกัน ภาครัฐ ภาคธุรกิจ และชุมชนเพียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่สามารถเป็นเจ้าของทรัพยากรที่จำเป็นเพียงพอต่อการส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน แต่ต้องการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (Complementarities) และการเป็นหุ้นส่วนกัน (Partnership)

นอกจากนี้ Turner (1997: 1 – 15 อ้างถึงใน Dasgupta and Serageldin, ed. 1999: 96) ยังจำแนกทุนทางสังคมออกตามขอบเขตและกรอบของการศึกษาที่สำคัญ 3 ระดับคือ

1) ระดับจุลภาค (Microanalytical level) เป็นการศึกษารูปแบบเครือข่ายของบุคคลและครัวเรือนที่มีความสัมพันธ์กันในแนวนอน โดยมีบรรทัดฐานและคุณค่าเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกัน

2) ระดับกลาง (Mesoanalytical level) เป็นการศึกษาถึงความสัมพันธ์ทั้งในแนวดิ่งและแนวนอนระหว่างกลุ่มต่างๆ เช่น องค์กรท้องถิ่น ระหว่างชุมชนต่างๆ เป็นต้น

3) ระดับมหภาค (Macroanalytical level) เป็นการศึกษาวิจัยในประเด็นด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ยังหมายรวมถึงสถาบันที่มีอิทธิพลต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม สิ่งแวดล้อม ประสิทธิภาพในการบริหารงานของรัฐบาล และการติดต่อระหว่างประเทศ

โดยทั้ง 3 ระดับจะมีอิทธิพลที่เชื่อมโยงกัน กล่าวคือ การพัฒนาขององค์กรท้องถิ่นเป็นผลมาจากประสิทธิภาพของรัฐบาล ในขณะที่รัฐเป็นผู้กำหนดนโยบาย หรือมีอิทธิพลต่อการพัฒนาขององค์กรท้องถิ่น

ยังมีนักวิชาการหลายท่านที่ได้อธิบายและนำเสนอแนวความคิดที่สอดคล้องใน 3 องค์ประกอบสำคัญ ประกอบด้วย ความไว้วางใจ (Trust) บรรทัดฐาน (Norms) และเครือข่าย (Networks) อธิบายไว้ดังต่อไปนี้

1) ความไว้วางใจ (Trust)

พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต (ม.ป.ป.: 18 อ้างถึงในพระมหากษัตริย์ เนตรวิลา, 2549: 18) ได้กล่าวถึง ความเชื่อไว้วางใจว่าเป็นขั้นตอนสำคัญขั้นตอนหนึ่งในกระบวนการมีส่วนร่วม อีกทั้งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้กระบวนการมีส่วนร่วมประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว โดยเจ้าของโครงการหรือนโยบายสามารถสร้างความไว้วางใจได้ดังนี้

(1) การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารอย่างต่อเนื่อง เพราะการปกปิดข้อมูลนั้นจะทำให้หมดศรัทธาและสร้างความหวาดระแวงมากขึ้น

(2) การติดต่อกันอย่างสม่ำเสมอ บ่อยครั้งและทำอย่างตั้งใจจะทำให้เกิดความเข้าใจกัน เป็นพื้นฐานของความศรัทธา ไว้วางใจและร่วมมือกัน

(3) บางครั้งจำเป็นต้องใช้สถาบัน หน่วยงานหรือทีมงานที่มีความเป็นกลางชาวบ้านเชื่อถือในการช่วยทำความเข้าใจเมื่อเกิดความขัดแย้ง

พีระ ลีวลม (2542: 22) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของความไว้วางใจในการปฏิสัมพันธ์กันในเครือข่ายทางสังคมไว้ 4 ประการ ดังนี้

(1) ความไว้วางใจในตัวเอง คือ การแสดงออกของตนเองต่อผู้อื่นว่าเชื่อถือเพียงใด

(2) ความไว้วางใจผู้อื่น คือ วางใจบุคคลอื่นที่มีปฏิสัมพันธ์กับตนว่าสามารถเชื่อถือได้เพียงใด

(3) ความไว้วางใจในความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น คือ รู้สึกจริงจังในความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น

(4) ความไว้วางใจในสารที่สื่อระหว่างกัน คือ ไว้วางใจในสารที่สื่อถึงกันว่าจริงเพียงใด

ชยุต อินพรหม (2547: 14) ได้กล่าวไว้ว่าความไว้วางใจเป็นผลจากความสัมพันธ์ของมนุษย์ทั้งในแนวราบแนวตั้งที่มีความเชื่อ การยอมรับ การไว้วางใจ ความสามัคคี การเสียสละและการต่างตอบแทนกัน ความสัมพันธ์เพียงอย่างเดียวไม่สามารถก่อให้เกิดทุนทางสังคมได้ แต่

ความสัมพันธ์นี้จะต้องก่อให้เกิดประโยชน์แก่บุคคลอื่น และจะช่วยลดต้นทุนทางด้านแรงงาน เงิน และเวลาได้

Sinat Treevanchai (2003: 10 – 30) ได้แบ่งความไว้วางใจเป็น 3 ประเภทหลักๆ คือ

(1) ความไว้วางใจจากความสนิทสนมคุ้นเคย (The Trust of Familiar) หรือบางครั้งเรียกว่าความไว้วางใจระหว่างบุคคล (Personalized Trust) ซึ่งมีอยู่ในความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นและในเครือข่ายทางสังคม

(2) ความไว้วางใจโดยทั่วไป (Generalized Trust) ขยายไปสู่คนแปลกหน้าในพฤติกรรมทั่วไปหรือกับคนที่มีบรรทัดฐานร่วมกัน

(3) ความไว้วางใจในชุมชนหรือความไว้วางใจเชิงสถาบัน (Civic or Institutional Trust) ซึ่งหมายถึงความไว้วางใจพื้นฐานในสถาบันทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

Knack and Keefer (ม.ป.ป. อ้างถึงในพีระ ลีวลม, 2542: 22) ได้กล่าวไว้ว่าความไว้วางใจหมายถึง ความเชื่อมั่นในผู้อื่นหรือกลุ่มที่มีปฏิสัมพันธ์กับเราตามที่คาดหวัง โดยมีบทบาทในการเป็นทุนทางสังคมคือเป็นองค์ประกอบที่เอื้ออำนวยให้เกิดกิจกรรมใหม่ๆ ร่วมกัน โดยจะลดเวลาและลดการใช้ทรัพยากรในการสื่อสารตรวจสอบก่อนเกิดกิจกรรมร่วมกัน

จากที่กล่าวมาข้างต้นอาจจะสรุปได้ว่า ความไว้วางใจแบ่งออกเป็น 3 ประเภทหลักๆ ได้แก่ ความไว้วางใจจากความสนิทสนมคุ้นเคยหรืออาจจะเรียกว่าความไว้วางใจระหว่างบุคคล ซึ่งมีอยู่ในความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นและในเครือข่ายทางสังคม อีกประเภทหนึ่งคือความไว้วางใจทั่วไป ซึ่งจะขยายออกสู่คนแปลกหน้าหรือกับคนที่มีบรรทัดฐานร่วมกัน และประเภทสุดท้ายคือความไว้วางใจชุมชนหรือเชิงสถาบัน ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งจะสัมพันธ์กับความสนิทสนมคุ้นเคย

เป็นที่น่าสังเกตว่าจากคำนิยามของนักวิชาการสรุปได้ว่า ความไว้วางใจ หมายถึง การที่บุคคลมีความเชื่อถือในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เนื่องมาจากความสนิทสนมคุ้นเคย การมีบรรทัดฐานหรือวัฒนธรรมเดียวกัน ซึ่งความไว้วางใจเป็นรากฐานของการเกิดทุนทางสังคมในชุมชนนั้นๆ

2) เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม (Network)

ชยุต อินพรหม (2547: 14) ได้กล่าวถึงเครือข่ายไว้ว่า เมื่อความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเกิดความไว้วางใจ ความเอื้ออาทรที่จะช่วยเหลือกัน เป็นความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม องค์การ ทั้งในแนวนอนและแนวตั้ง เป็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมต่อกันระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม องค์การ และชุมชนด้วยกันเองและความสัมพันธ์สู่ภายนอกชุมชน เพื่อประสานความร่วมมือและสนับสนุนเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันในรูปแบบของเครือข่ายซึ่งมีเป้าประสงค์เพื่อสาธารณะร่วมกัน

เสรี พงศ์พิศ (2551: 45) ได้กล่าวถึงความหมายของเครือข่ายไว้ว่า เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กร และเครือข่าย เป็นส่วนหนึ่งของทุนทางสังคม อีกทั้งเครือข่ายคือความเป็นชุมชน ทำให้เกิดความรู้สึกเห็นใจและช่วยเหลือกัน ในยามขาดแคลน

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2543: 209 – 214) ได้ให้ความหมายของเครือข่ายทางสังคมไว้ว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในสังคมที่มีต่อกัน โดยเครือข่ายทางสังคมประกอบขึ้นจากความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมด การเรียนรู้ของบุคคลหรือกลุ่มองค์กรย่อมมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันกับเครือข่ายในรูปแบบต่างๆ

พระมหาภิไธย เนตรวิลา (2549: 22) ได้สรุปเรื่องเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมไว้ว่า ในการพิจารณาถึงโครงสร้างของเครือข่ายหรือองค์กรควรพิจารณาในประเด็นดังต่อไปนี้

(1) ลักษณะของเครือข่าย ได้แก่

(1.1) เครือข่ายที่ไม่เป็นทางการ (Informal Network) ได้แก่ หน่วยครัวเรือน ครอบครัวถือเป็นสถาบันที่ความสัมพันธ์ของสังคมถูกกำหนดขึ้นโดยมีความไว้วางใจและความสัมพันธ์ตอบแทน ซึ่งพ่อแม่จะถ่ายทอดวัฒนธรรม ทั้งการดำรงชีวิต การปฏิบัติตน พิธีกรรม รวมไปถึงบรรทัดฐานให้กับเด็กซึ่งเป็นส่วนสำคัญของทุนทางสังคมในครอบครัว รวมทั้งเครือญาติ ซึ่งจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัว เครือญาติ ซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่มีอยู่ระหว่างครัวเรือน เช่น การช่วยเหลือกันเมื่อมีเหตุฉุกเฉิน นอกจากนั้นยังมีกลุ่มเพื่อนและเพื่อนบ้าน ถือว่าเป็นเครือข่ายที่มีความสำคัญในการส่งเสริมทุนทางสังคม เช่น การเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชมรม สมาคม งานสังสรรค์ต่างๆ เป็นต้น

(1.2) เครือข่ายที่เป็นทางการ (Formal Network) ได้แก่ ไม่เป็นกลุ่มแต่มีฐานมาจากความสัมพันธ์ของชุมชน มีการทำกิจกรรมร่วมกันโดยความสมัครใจของแต่ละบุคคล เช่น การไปเลือกตั้ง การแสดงความคิดเห็นทางการเมือง การประท้วงอย่างสันติ โดยที่ไม่ได้แสดงออกซึ่งความฝักใฝ่ฝ่ายใดก็สามารถส่งเสริมทุนทางสังคมขยายออกไปได้ หรือความสัมพันธ์พื้นฐานของกลุ่ม หรืออาจไม่เป็นกลุ่มแต่มีฐานมาจากความสัมพันธ์ของชุมชน ซึ่งเครือข่ายบนพื้นฐานของความสัมพันธ์นี้เป็นประเด็นสำคัญในการศึกษาเกี่ยวกับทุนทางสังคมเพราะความสัมพันธ์ทางสังคม อาทิ การใช้สิทธิในการเลือกตั้งเป็นตัวส่งเสริมการพัฒนาของรัฐบาล หรือท้องถิ่น ความร่วมมือ ความสัมพันธ์ต่างตอบแทนบรรทัดฐานของความไว้วางใจนั้นคงอยู่และปฏิสัมพันธ์ซ้ำๆ กันในแต่ละเครือข่าย ซึ่งเสริมสร้างและประกอบกันขึ้นเป็นทุนทางสังคม รวมทั้งเครือข่ายที่มีความสัมพันธ์บนพื้นฐานของการทำงาน ซึ่งสภาพแวดล้อมในการทำงานเป็นอีกประการหนึ่งที่ทุนทางสังคมสามารถเกิดขึ้นได้ ความเป็นเพื่อนและความสัมพันธ์อื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมกลุ่มในที่

ทำงานก็เป็นสิ่งที่สร้างทุนทางสังคมที่นำไปสู่ความร่วมมือ การแลกเปลี่ยนข้อมูล การเรียนรู้ทักษะต่างๆ ระหว่างกัน อีกทั้งความสัมพันธ์เชิงสถาบัน ซึ่งเป็นกลไกที่มนุษย์กำหนดรูปแบบมาเพื่อบังคับและมีปฏิสัมพันธ์กัน ซึ่งช่วยลดความไม่แน่นอนและเป็นแนวทางในการมีปฏิสัมพันธ์กัน เช่น การขับรถ การซื้ออาหาร การตั้งบริษัท ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่สามารถเรียนรู้ได้ว่าต้องทำอะไร บุคคลจะเกี่ยวข้องกับสถาบันที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ไม่ว่าจะเป็น องค์การทางการปกครอง ศาล บรรทัดฐานซึ่งเป็นวัฒนธรรมทางสังคมที่เชื่อมโยงกับความไว้วางใจ อีกทั้งยังเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของประชาชน ถ้าหากมีความไว้วางใจในสถาบันมาก ประชาชนจะคาดหวังถึงการกระทำของบุคคลอื่นมากด้วย ทำให้มีความร่วมมือกัน รวมไปถึงการเข้าถึงข้อมูลจริง เป็นต้น

(2) ขนาดและความสามารถของเครือข่าย มีความสำคัญในการแยกปริมาณทุนทางสังคมของบุคคลและครัวเรือน หมายความว่าเครือข่ายทางสังคมมากคือมีจำนวนของทุนทางสังคมมาก ซึ่งขึ้นกับลักษณะของความสัมพันธ์ของเครือข่ายด้วย แต่จำนวนเครือข่ายจะทำให้สมาชิกต้องใช้เวลาและทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อรักษาเครือข่ายไว้ อีกทั้งจำนวนเครือข่ายก็อาจจะเป็นสิ่งที่ขัดขวางการพัฒนาได้อีกด้วย ในด้านความสามารถของเครือข่ายจำแนกได้ดังนี้

(2.1) ทุนทางสังคมที่เป็นข้อผูกมัด คือมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกัน เช่น ครอบครัว เพื่อนสนิท จะมีไว้วางใจกันมากและจะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

(2.2) ทุนทางสังคมที่เป็นรูปแบบการต่อประสาน เป็นความสัมพันธ์กับเพื่อนที่อยู่ห่างไกล เพื่อนร่วมงาน ซึ่งจะเปลี่ยนแปลงได้ง่าย

(2.3) ทุนทางสังคมที่เป็นรูปแบบการเชื่อมโยง เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับกลุ่ม ในสังคมนั้นลำดับชั้นมีความสำคัญ สถานะทางสังคมและทรัพยากรที่มีอยู่จะถูกเข้าถึงโดยกลุ่มที่แตกต่างกัน

(3) ความสัมพันธ์ที่แนบแน่นและความหลวมของเครือข่าย Burt (2001: 31 – 59) อ้างถึงในพระมหาอภิเดช เนตรวิลา, 2549: 22) ได้อธิบายถึงโครงสร้างของเครือข่าย 2 รูปแบบคือ ช่องว่างของโครงสร้าง จะเป็นความสัมพันธ์แบบหลวม และเครือข่ายความใกล้ชิดสนิทสนม เป็นความสัมพันธ์แบบแนบแน่น โดย Burt มองว่าเป็นความสัมพันธ์โครงสร้างทางสังคมเป็นทุนทางสังคมที่ทำให้ได้เปรียบโดยเทียบในบุคคลหรือกลุ่มในการบรรลุเป้าหมาย กล่าวคือบุคคลที่มีเครือข่ายที่ดีย่อมได้ประโยชน์และผลตอบแทนที่มากกว่า

(4) เครือข่ายที่หลากหลายและเครือข่ายของพวกเดียวกัน มีกรณีศึกษาหลายกรณี ซึ่งล้วนแล้วแต่พบว่า จำนวนสมาชิกที่เพิ่มขึ้นนั้นมีผลต่อประสิทธิภาพของการทำกิจกรรมต่างๆ เนื่องจากมีความหลากหลาย มีการสื่อสารระหว่างกันเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน อีกทั้ง

ทั้งมีความไว้วางใจกันเนื่องจากความเป็นพวกเดียวกัน กลุ่มเดียวกัน ถ้าหากสมาชิกมีความรู้สึกถึงความเป็นพวกเดียวกันมากก็จะมีผลต่อความสัมพันธ์ที่แนบแน่นระหว่างกันมากขึ้นด้วย จะเห็นได้ว่าความหลากหลายในเครือข่ายและความเป็นพวกเดียวกันต่างเป็นตัวส่งเสริมทุนทางสังคมเช่นเดียวกัน

(5) เครือข่ายในแนวราบและแนวดิ่ง ซึ่งเครือข่ายความสัมพันธ์ของชุมชน เช่น สมาคมเพื่อนบ้าน สหกรณ์ สโมสรกีฬา ทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์แนวราบที่ทำให้คนในชุมชนมีความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นขึ้น สิ่งที่มีมากกว่านั้นคือความร่วมมือ ซึ่งมีผลทางจิตใจมากขึ้น ความแนบแน่นของเครือข่ายแนวราบทำให้เกิดความมั่นใจในการทำธุรกรรมระหว่างกัน สำหรับเครือข่ายในแนวดิ่ง เช่น ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ (มาเฟีย) ซึ่งความสัมพันธ์แบบนี้ไม่สามารถที่จะสร้างความร่วมมือและความไว้วางใจทางสังคมได้อย่างยั่งยืน เพราะต้องปกปิดไว้เพื่อผลประโยชน์ของตนหรือของกลุ่มเท่านั้น

นอกจากนี้มีตฤณ สุขนวล (2545: 308) ได้ศึกษาเรื่องอุดมการณ์การพึ่งตนเองของชุมชนไม่เรียงกับการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ว่า การอยู่ในสังคมนั้นไม่ใช่การอยู่แบบปัจเจกบุคคล หากแต่เป็นการอยู่ร่วมกัน พึ่งพาอาศัยกัน ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนไทยตั้งแต่อดีต อีกทั้งการช่วยเหลือกันนั้นอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งตนเองระดับหนึ่ง เนื่องจากการพึ่งพาตนเองนั้นไม่ได้มีความสัมพันธ์กับภายนอกชุมชน ซึ่งในการพึ่งพาตนเองนั้นจำเป็นที่จะต้องแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน และมีการรวมตัวเป็นเครือข่ายเพื่อเสริมสร้างศักยภาพและพลังชุมชน

พระมหาสุทิตย์ อาภากร (2547: 6 – 7) ได้ให้ความหมายของคำว่าเครือข่ายทางสังคมไว้ว่า ความสัมพันธ์ในสังคมนมนุษย์ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ปัจเจกบุคคลกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม และกลุ่มกับเครือข่าย โดยผ่านทางกิจกรรม การสื่อสาร ความร่วมมือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การพึ่งพาอาศัยกัน ฯลฯ

จากความหมายของเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม ที่นักวิชาการหลายท่านได้ให้ไว้สรุปได้ว่า เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม หมายถึง ปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ผ่านความสัมพันธ์ที่ทำให้สามารถประสานและเชื่อมโยงกันได้ ซึ่งเครือข่ายที่ดีจะส่งผลต่อการพัฒนาที่ดีขึ้นในด้านต่างๆ มีการรวมกลุ่มทำให้เกิดเป็นเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน พึ่งพาอาศัยกันได้ โดยผ่านความสัมพันธ์ทางเครือญาติ เป็นความสัมพันธ์ที่มีความใกล้ชิดสนิทสนมกันและความสัมพันธ์ที่เป็นทางการ อันได้แก่ กลุ่มต่างๆ โดยเครือข่ายเป็นทุนทางสังคมประการหนึ่งที่มีส่วนให้ชุมชนสามารถพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้น

3) บรรทัดฐาน (Norms) มีนักวิชาการได้อธิบายเกี่ยวกับบรรทัดฐาน ไว้ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2546: 605) ให้ความหมายของบรรทัดฐานว่า แบบแผนสำหรับยึดถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติ

ทิตยา สุวรรณะชฎ (2544: 46) ได้กล่าวถึงบรรทัดฐานไว้ว่า เป็นสิ่งที่มีทุนนิยมเป็นหลัก และสังคมยอมรับแล้ว ย่อมเกิดกระบวนการ วิธีการปฏิบัติซึ่งกันและกัน โดยในภาษาไทยเดิมจะเรียกว่า ขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งบรรทัดฐานแบ่งเป็น 2 ประเภท ดังต่อไปนี้

(1) บรรทัดฐานที่เป็นสถาบันแล้ว นั่นคือกฎหมายที่ผู้ใดทำการฝ่าฝืนจะถูกลงโทษตามลักษณะของความผิดนั้นๆ

(2) บรรทัดฐานที่ไม่ได้เป็นสถาบัน มักจะเป็นรูปแบบวิถีประชา คือการลงโทษทางสังคม มีระดับจากมากไปน้อยตามลำดับความผิด ผู้ใดกระทำผิดจะถูกสังคมลงโทษ

พัทยา สายหู (2544: 109) ได้กล่าวว่าบรรทัดฐานทางสังคม คือ มาตรฐานการปฏิบัติตามบทบาทและสถานภาพที่บุคคลมีการกระทำต่างๆ ของชีวิต

ชยุต อินพรหม (2547: 14) ได้กล่าวถึงบรรทัดฐานทางสังคมไว้ว่า เป็นการยอมรับร่วมกันของคนในสังคม เพื่อที่จะช่วยสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อย รวมทั้งสร้างความเป็นตัวตนหรืออัตลักษณ์ของชุมชนหรือสังคมนั้นๆ บรรทัดฐานทางสังคมมองได้จากระเบียบ กฎเกณฑ์ จารีต ค่านิยม ความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรมขององค์กร ชุมชน และสังคมนั้นๆ และที่สำคัญต้องเกิดจากการจัดสรรผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม ไม่ว่าจะเป็นคน เงิน ทรัพยากรธรรมชาติ ความรู้และภูมิปัญญา โดยที่สมาชิกทุกคนสามารถเข้าถึง เพื่อสร้างคุณค่าทางสังคมแก่สาธารณะได้มากยิ่งขึ้น

พีระ ลีวลม (2542: 23) ได้กล่าวถึงบรรทัดฐานไว้ว่า เป็นหลักเกณฑ์การเข้าใจร่วมกันของสังคม ซึ่งบรรทัดฐานความร่วมมือของชุมชนคือ หลักเกณฑ์ในการร่วมมือของกิจกรรมกลุ่มเพื่อสาธารณะที่สมาชิกในชุมชนมีความเข้าใจร่วมกัน

นอกจากบรรทัดฐานหรือปทัสถานแล้ว ลักษณะของความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับบรรทัดฐานทางสังคมคือความสัมพันธ์ต่างตอบแทน ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนภายในชุมชน ในลักษณะของสินค้าหรือบริการที่ให้โดยฝ่ายหนึ่งได้กลับคืนมาจากอีกฝ่ายที่เป็นผู้รับสินค้าหรือบริการนั้น ทั้งนี้สินค้าและบริการที่ได้รับไม่จำเป็นต้องเท่าเทียมกัน ความสัมพันธ์ต่างตอบแทนจะถูกกำหนดโดยบรรทัดฐานของสังคมเหมือนเป็นพันธะในการติดต่อทางสังคม ที่เราเข้าไปเกี่ยวข้อง ความสัมพันธ์ต่างตอบแทนนั้นจะช่วยเสริมความคาดหวังที่เราเมื่อพฤติกรรมของคนอื่นและทำให้สามารถคาดการณ์ถึงสิ่งที่จะได้รับจากการกระทำร่วมกัน

จากความหมายของบรรทัดฐานที่นักวิชาการหลายท่านได้ให้ไว้สรุปได้ว่า บรรทัดฐาน หมายถึง ระเบียบกฎเกณฑ์ที่เป็นแนวทางในการปฏิบัติของแต่ละสังคม เป็นสิ่งที่ถูกต้อง สิ่งที่ดี สิ่ง ที่คนในสังคมควรปฏิบัติตาม หากไม่ปฏิบัติตามจะมีบทลงโทษตามความผิดนั้นๆ ซึ่งบรรทัดฐาน ทำให้เกิดความร่วมมือในกิจกรรมต่างๆ และการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ล้วนแต่เป็นเป็นทุนทาง สังคมของชุมชนทั้งสิ้น

2.1.3 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการและวิธีการเสริมสร้างทุนทางสังคม

2.1.3.1 หลักการสำคัญของทุนทางสังคมที่ตระหนักในการเสริมสร้างทุนทาง สังคม โดยนราธิป แก้วทอง (2550: 54 – 56) ได้กล่าวถึงไว้ดังนี้

1) การเชื่อมโยงทุนทางสังคมที่มีอยู่ในแต่ละชุมชนนั้นเป็นปัจจัยหลักใน การพัฒนาความสามารถในการแข่งขันของประเทศ รวมทั้งการแก้ปัญหาความยากจน การจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาสังคมโดยรวมและการบริหารจัดการที่ดี

2) ความหลากหลายและยืดหยุ่น มีการพัฒนาและใช้ประโยชน์ทุนทาง สังคมให้เป็นไปตามสภาพโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ฐานทรัพยากรที่มีอยู่ในแต่ละ พื้นที่และสถานการณ์การเปลี่ยนแปลง

3) การพัฒนาอย่างสมดุลและครบวงจร ทั้งการกระตุ้นให้เกิด กระบวนการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ เสริมสร้างความเข้มแข็ง รักษา พื้นฟูและต่อยอดทุนทางสังคม ที่มีอยู่แล้วในชุมชนด้วยวิธีต่างๆ สร้างและพัฒนาทุนทางสังคมใหม่ๆ ขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง เสริมสร้างภูมิคุ้มกันไม่ให้เกิดการทำลายทุนทางสังคม รวมทั้งสร้างความสมดุลในการใช้และพัฒนา ให้เพิ่มพูนทั้งมูลค่าและคุณค่าของทุนทางสังคม

4) การสร้างการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนอย่างจริงจัง โดยการสร้าง จิตสำนึกและคุณค่าร่วมบนพื้นฐานความรับผิดชอบต่อสังคมในการพัฒนาทุนทางสังคมให้เกิดขึ้น ในทุกระดับ กำหนดภารกิจของแต่ละฝ่ายที่ชัดเจน เน้นการเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดี เป็น เครื่องช่วยในการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

2.1.3.2 วิธีการเสริมสร้างทุนทางสังคม

นราธิป แก้วทอง (2550: 54 – 56) กล่าวถึงการเสริมสร้างทุนทางสังคมไว้ ว่ามี 3 ระดับ ดังต่อไปนี้

1) ครอบครัวยึดบทบาทสำคัญในการพัฒนาองค์ประกอบของทุนทาง สังคมให้เข้มแข็งโดย

(1) พัฒนาศักยภาพของสมาชิกในครอบครัว ซึ่งครอบครัวนั้นเป็นหน่วยแรกในสังคมที่ทำหน้าที่พัฒนาสมาชิกให้มีความพร้อมทั้งร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา ก่อนเข้าสู่วัยเรียน อบรมสั่งสอนให้เด็กรู้จักการปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคม มีวินัย ซื่อสัตย์ รักษาวัฒนธรรมที่ดีงาม เช่น เคารพผู้อาวุโส กตัญญูกตเวที และการสร้างสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมแก่พัฒนาการตามวัยของเด็ก หากในครอบครัวมีผู้สูงอายุอยู่ด้วยจะหล่อหลอมให้เด็กมีความมั่นคงทางอารมณ์ เนื่องจากผู้สูงอายุจะสอดแทรกในเรื่องคุณธรรมและจริยธรรมที่จะขัดเกลาพฤติกรรมเชิงลบของเด็กให้ลดลง โดยให้เด็กมีความสุขพอ่อนโยน รู้จักให้อภัย อีกทั้งครอบครัวเป็นแหล่งความรู้ด้านภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นเพื่อสืบทอดและรักษาไว้ให้คงอยู่ต่อไป

(2) การมีส่วนร่วมในการทำนุบำรุงศาสนาให้ยั่งยืน ครอบครัวที่มีความอบอุ่นและมีสมาชิกต่างวัยอาศัยร่วมกัน จะทำให้เด็กสนใจเรื่องคำสอนและศีลธรรม ผู้สูงอายุมีโอกาสชักจูงเด็กได้เข้าถึงศาสนาปฏิบัติตามคำสอน เช่น การถือศีล สวดมนต์ ซึ่งเป็นพื้นฐานทางจิตใจที่ดีงาม เพื่อสืบสานให้ศาสนาดำรงอยู่ได้ต่อไป

2) ชุมชนที่มุ่งทำประโยชน์ให้บรรดาสมาชิกเกิดความเอื้ออาทร มีการเชื่อมโยงเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชน เพิ่มพูนทุนทางสังคมให้มีคุณภาพและนำไปสู่พลังร่วมสามารถจัดการกับปัญหาต่างๆ ได้เป็นอย่างดี โดยชุมชนสามารถเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาทุนทางสังคมได้ดังนี้

(1) การสร้างความมั่นคงในชีวิตให้กับคนในชุมชน โดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาสหรือผู้ที่ประสบปัญหาต่างๆ การอยู่ในชุมชนเดียวกันจะรู้ถึงปัญหาที่แท้จริง สามารถเข้าถึงคนที่ต้องการความช่วยเหลืออย่างแท้จริงได้ดี การเข้ามามีบทบาทในการดูแล และจัดการระบบดูแลคนในชุมชน เช่น การดูแลผู้สูงอายุ การส่งเสริมการออม จะช่วยให้คนในชุมชนสามารถดูแลตนเองในระยะยาว

(2) สร้างชุมชนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ การใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ปราชญ์ ผู้รู้หรือผู้สูงอายุ ในการถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาให้กับคนในชุมชน โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนรักษาองค์ความรู้ที่มีในชุมชนไม่ให้สูญหาย ตลอดจนสร้างสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนและระหว่างคนต่างวัยให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

(3) การมีส่วนร่วมในการตรวจสอบความโปร่งใสในการดำเนินงานของสถาบันในชุมชน การกระจายอำนาจลงสู่ท้องถิ่น ทั้งในแง่ทรัพยากรและการบริหารจัดการมีผลกระทบต่อการพัฒนาชุมชนจึงต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการตรวจสอบสถาบันต่างๆ ในท้องถิ่นมากขึ้นเพื่อเสริมสร้างให้สถาบันต่างๆ ในชุมชนดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพ

3) ระดับประเทศ มีบทบาทหลักในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ในทุกมิติ ทั้งระบบในระดับประเทศและนานาชาติโดย

(1) การพัฒนาคนให้มีศักยภาพพร้อมเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศเป็นการมุ่งเสริมสุขภาวะเด็กพฤติกรรมเสี่ยงและส่งเสริมการดูแลสุขภาพ สร้างนิสัยรักการอ่าน ใฝ่รู้ สนใจศึกษาค้นคว้าหาความรู้ต่างๆ มีจิตสำนึกสาธารณะ ชานินิยม เสียสละ เพื่อส่วนรวม ส่งเสริมให้คนมีบทบาทในการพัฒนาประเทศ ทำให้การเพิ่มผลิตภาพโดยรวมให้สูงขึ้น อันจะส่งผลให้การพัฒนาเศรษฐกิจสามารถแข่งขันได้อย่างต่อเนื่อง

(2) สร้างความเข้มแข็งให้สถาบันทางสังคมเป็นทุนทางสังคม สามารถดำเนินกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม เสริมสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ในสังคม ส่งเสริมการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

(3) การอนุรักษ์ ฟื้นฟูวัฒนธรรมและการรักษาองค์ความรู้ให้คงอยู่ เป็นการรักษาสถิติลักษณ์ไทยให้อยู่คู่ประเทศ สร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมให้กับเยาวชน พัฒนาและเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันของคนต่างวัย เกิดการถ่ายทอดความรู้ ส่งผลให้เกิดการพัฒนาและต่อยอดรักษาภูมิปัญญาไทย นำไปสู่การรักษาความเป็นไทย และการใช้ประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ตลอดจนการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยใช้วัฒนธรรมและทุนทางสังคมเป็นเครื่องมือสำคัญ

นิติ เอียวศรีวงศ์และเดโช ไชยทัต (2543: 27 – 32 อ้างถึงในสุพรรณิ ไชยอำพร, 2546: 46 – 69) ได้นำเสนอเกี่ยวกับทุนทางสังคมในการกอบกู้วิกฤตเศรษฐกิจสังคมว่าควรมีกระบวนการนำไปสู่การสร้างทุนทางสังคม 3 ประการ ดังนี้

1) การสร้างภูมิปัญญาใหม่ ได้แก่ การรักษารัชมชาติโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้เรื่องเศรษฐกิจชุมชน

2) การสร้างองค์กรประชาชน ได้แก่ การสร้างคนที่เน้นการบูรณาการแบบองค์รวม โดยการมีส่วนร่วมจากชุมชน และอีกประการคือ การสร้างเครือข่ายองค์กรชุมชน

3) การปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางสังคมและนโยบาย ได้แก่ การปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางโครงสร้างอำนาจในชุมชน และการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางโครงสร้างอำนาจรัฐและชุมชน

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2543: 288) ได้ให้ข้อเสนอวิธีการเสริมสร้างทุนทางสังคมไว้ว่า ให้นั้นเสริมสร้างขีดความสามารถและการเสริมสร้างความสามารถที่จะทำได้ง่าย คือ การเสริมสร้างความสามารถของคนผ่านการฝึกอบรมเรียนรู้ที่จำเป็นต่อการพัฒนา ที่เน้นมาก

ที่สุดคือ การสร้างสถาบันที่ทำหน้าที่สนับสนุน การจัดการเปลี่ยนแปลงที่ช่วยให้สังคมไทยและชุมชนชนบทปรับการดำเนินชีวิตไปด้วยดีอย่างมั่นคงและยั่งยืน ดังนั้นการสร้างสภาพแวดล้อมที่แสวงหาความรู้ใหม่และการปรับใช้ความรู้ที่มีอยู่ไปสู่เสริมการพัฒนาระดับต่างๆ ซึ่งจำเป็นต้องมีนโยบาย กฎหมาย และคนสนับสนุน

2.1.4 การวัดทุนทางสังคม

วรุณี โรมรัตนพันธ์ (2548: 77 – 81) ได้กล่าวถึง การวัดทุนทางสังคมเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาที่สามารถบอกได้ว่าทุนทางสังคมที่มีอยู่นั้นสามารถวัดได้ และสามารถบอกได้ว่าทุนทางสังคมที่นำมาใช้นั้นประสบผลสำเร็จหรือยัง การวัดทุนทางสังคมนี้คล้ายกับการประเมินผลความสำเร็จของโครงการหรือการประเมินผลทางสังคมทั่วไป โดย John and Catherine (n.d.) (ม.ป.ป. อ้างถึงในวรุณี โรมรัตนพันธ์, 2548: 77 – 81) อธิบายถึงวิธีการวัดทุนทางสังคมว่า มี 2 วิธี ดังนี้

1) ทางตรง คือ การสังเกตจากสังคมและรวบรวมจากการสำรวจ เพราะว่าทุนทางสังคมนั้นมีหลายรูปแบบ เช่น ระดับของความไว้วางใจ บรรทัดฐานในสังคม ความร่วมมือของประชาชน

2) ทางอ้อม คือ ระดับของความร่วมมือของประชาชน รวมทั้งกลุ่มต่างๆ ด้วย เช่น กลุ่มผู้เล่นกีฬา กลุ่มผู้ไปโบสถ์ กลุ่มงานอดิเรก

จากผลการศึกษาของนักวิชาการหลายท่านได้สะท้อนถึงระดับความสัมพันธ์ของทุนทางสังคมในการวัดในด้านต่างๆ เช่น ด้านการศึกษาและสุขภาพ ความเชื่อมั่นในสถาบันการเมือง ความพอใจในรัฐบาลและยึดมั่นในการเมืองของประชาชน นอกจากนี้ยังขยายขอบเขตให้กว้างออกไปโดยครอบคลุมเรื่องจิตวิทยาสุขภาพ โดยข้อมูลที่บ่งบอกว่าเป็นผลมาจากการบูรณาการทางสังคม ซึ่งจะวัดจากสิ่งที่ปรากฏขึ้น ได้แก่ เครือข่ายทางสังคม การสนับสนุนทางสังคมและความสามารถในการเข้าสังคม ซึ่งสามารถวัดได้โดยอาศัยตัวชี้วัดที่เหมาะสม

ตัวชี้วัดของทุนทางสังคม แบ่งวิธีวัดได้เป็น 2 วิธีการ ได้แก่

1) ศึกษาเฉพาะเจาะจงรายการใด มีกรอบกว้างๆ ศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ของคนกับคน คนกับองค์กร คนกับชุมชน ขึ้นอยู่กับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

2) ศึกษาโดยการสำรวจลักษณะชุมชน ซึ่งจะมีลักษณะที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ดังนี้

(1) ตัวชี้วัดจะจำแนกเป็นประเด็นย่อยๆ จากประเด็นที่เป็นลักษณะ/ รูปแบบของความสัมพันธ์ที่ได้ ซึ่ง Putnam (ม.ป.ป. อ้างถึงในวรวิมล โรมรัตนพันธ์, 2548: 77 – 81) ได้กล่าวถึงตัวชี้วัดที่เน้นในเรื่องจารีตประเพณี ความไว้วางใจ ความเป็นเครือข่าย การมีส่วนร่วมของประชาชน ในส่วนของความไว้วางใจจะเป็นตัวชี้วัดที่แสดงถึงความไว้วางใจในเพื่อนบ้าน ความไว้วางใจในกลุ่มหรือสถาบันองค์กร สื่อ รัฐบาล ซึ่งจะเห็นได้ว่าลักษณะตัวชี้วัดดังกล่าวมีความเป็นนามธรรมเพราะส่วนใหญ่อยู่ในรูปของทัศนคติและความรู้สึก

(2) ตัวชี้วัดที่เป็นรูปธรรม ส่วนใหญ่จะเป็นผลที่เกิดจากทุนทางสังคม เช่น จำนวนคนที่เข้าเป็นสมาชิกและจำนวนกลุ่ม จำนวนผู้มีสุขภาพดี จำนวนผู้มีการศึกษาดี เป็นต้น

(3) ตัวชี้วัดที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมส่วนใหญ่จะเป็นการวัดพฤติกรรมที่นำไปสู่ความสัมพันธ์ และก่อให้เกิดทุนทางสังคม เช่น การทักทายเพื่อนบ้าน การเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน การเยี่ยมเยียนเพื่อนบ้าน การต้อนรับแขก เป็นต้น

ส่วน Bullen and Onyx (1998) ได้ทำการศึกษาทุนทางสังคม 5 ชุมชนในนอวเซาท์เวลส์ ในประเทศออสเตรเลีย ได้กล่าวถึงองค์ประกอบทุนทางสังคม 8 องค์ประกอบและมีดัชนีดังต่อไปนี้

- 1) การมีส่วนร่วมในชุมชนท้องถิ่น
- 2) การมีบทบาทและมีส่วนร่วมในชุมชน
- 3) ความรู้สึกไว้วางใจและความปลอดภัยในชุมชน
- 4) ความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน
- 5) ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและเพื่อน
- 6) ความทนทานต่อความแตกต่าง
- 7) การให้ความสำคัญ/ คุณค่าของชีวิต
- 8) ความสัมพันธ์ในการทำงาน

สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2548ข: 31 – 33) ได้เสนอดัชนีทุนทางสังคม ไว้ดังต่อไปนี้

- 1) มิติกกลุ่มและเครือข่าย ประกอบด้วย 12 ดัชนี โดยแบ่งเป็น
 - (1) องค์ประกอบด้านกลุ่ม ประกอบด้วย 8 ดัชนี ได้แก่
 - (1.1) จำนวนประเภทของกลุ่มภายในชุมชน
 - (1.2) จำนวนกลุ่มที่สมาชิกในครัวเรือนเป็นสมาชิก
 - (1.3) จำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นสมาชิกกลุ่ม
 - (1.4) ระดับการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

- (1.5) จำนวนกลุ่มที่ทำงานร่วมกันที่อยู่ภายในชุมชน
- (1.6) จำนวนกลุ่มที่ทำงานร่วมกันที่อยู่ภายนอกชุมชน
- (1.7) จำนวนแหล่งเงินทุนของกลุ่ม
- (1.8) ประสิทธิภาพของกลุ่ม
- (2) องค์ประกอบด้านเครือข่าย ประกอบด้วย 4 ดัชนี ได้แก่
 - (2.1) จำนวนเพื่อนหรือคนรู้จักที่สามารถขอความช่วยเหลือได้ยามมีปัญหา
 - (2.2) จำนวนกลุ่มคนที่สามารถให้ความช่วยเหลือด้านการเงินยามฉุกเฉิน
 - (2.3) ระดับการได้รับความช่วยเหลือจากกลุ่มที่เป็นสมาชิก
 - (2.4) จำนวนองค์การที่สามารถขอความช่วยเหลือได้ยามมีปัญหา
- 2) มิติความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ประกอบด้วย 7 ดัชนี โดย

แบ่งเป็น

- (1) องค์ประกอบด้านความไว้วางใจ ประกอบด้วย 5 ดัชนี ได้แก่
 - (1.1) ระดับความไว้วางใจต่อบุคคลในชุมชน
 - (1.2) ระดับความไว้วางใจต่อบุคคลที่แตกต่างด้านเชื้อชาติ ศาสนา ภาษาพูด
 - (1.3) ระดับความไว้วางใจต่อกลุ่มอาชีพสำคัญในสังคม
 - (1.4) ระดับความไว้วางใจต่อสื่อมวลชน
 - (1.5) การเปลี่ยนแปลงของระดับความไว้วางใจในชุมชนในรอบ 2 ปี
- (2) องค์ประกอบด้านความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ประกอบด้วย 2 ดัชนี

ได้แก่

- (2.1) ระดับความช่วยเหลือซึ่งกันและกันภายในชุมชน
- (2.2) ระดับความช่วยเหลือโครงการที่มีประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่แม้ตนเองจะไม่ได้รับผลประโยชน์จากโครงการดังกล่าว
- 3) มิติด้านกิจกรรมและความร่วมมือ ประกอบด้วย 4 ดัชนี โดยแบ่งเป็น
 - (1) องค์ประกอบด้านกิจกรรม ประกอบด้วย 3 ดัชนี ได้แก่
 - (1.1) จำนวนกิจกรรมที่เป็นประโยชน์โดยรวมต่อชุมชนที่จัดขึ้นในชุมชน

- (1.2) ระยะเวลา (วัน) ในการเข้าร่วมกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน
ในรอบ 3 เดือน
- (1.3) จำนวนกิจกรรมที่เข้าร่วม
- (2) องค์ประกอบด้านความร่วมมือ ประกอบด้วย 1 ดัชนี ได้แก่
 - (2.1) ระดับความร่วมมือในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาในชุมชน
- 4) มิติด้านสมานฉันท์ การอยู่ร่วมกันในสังคมและความขัดแย้งและความรุนแรง
ประกอบด้วย 10 ดัชนี โดยแบ่งเป็น
 - (1) องค์ประกอบด้านความสมานฉันท์ ประกอบด้วย 4 ดัชนี ได้แก่
 - (1.1) ระดับความหลากหลายของชนชาติและชนชั้นในชุมชน
 - (1.2) ระดับของปัญหาที่เกิดจากความหลากหลายของชนชาติและชน
ชั้นในชุมชน
 - (1.3) ระดับการกีดกันของกลุ่มบุคคลที่แตกต่างของชนชาติและชน
ชั้นในชุมชน
 - (1.4) ระดับความสมานฉันท์ภายในชุมชน
 - (2) องค์ประกอบด้านการอยู่ร่วมกันในสังคม ประกอบด้วย 2 ดัชนี ได้แก่
 - (2.1) จำนวนครั้งในการเข้าร่วมงานที่เกี่ยวกับสังคมและประเพณีใน
รอบ 1 ปี
 - (2.2) จำนวนครั้งการเยี่ยมเยียนระหว่างกันภายในชุมชน
 - (3) องค์ประกอบด้านความขัดแย้งและความรุนแรง ประกอบด้วย 4 ดัชนี
ได้แก่
 - (3.1) ระดับความรุนแรงภายในชุมชน
 - (3.2) การที่บุคคลในครอบครัวเคยตกเป็นเหยื่อความรุนแรง
 - (3.3) ความเสียหายของทรัพย์สินที่เกิดจากคนอื่น
 - (3.4) ระดับการเปลี่ยนแปลงของความรุนแรงภายในชุมชนภายในเวลา
3 ปี
- 5) มิติด้านอำนาจหน้าที่และกิจกรรมทางการเมือง ประกอบด้วย 9 ดัชนี โดย
แบ่งเป็น
 - (1) องค์ประกอบด้านอำนาจและกิจกรรมทางการเมือง
 - (1.1) ระดับความสำคัญของตนเองต่อการพัฒนาชุมชน

- (1.2) จำนวนการร้องเรียนเพื่อประโยชน์ของชุมชนในรอบ 1 ปี
- (1.3) ระดับการตอบสนองของนักการเมืองท้องถิ่นหรือระดับประเทศต่อการเรียกร้อง
- (1.4) ระดับการไปใช้สิทธิเลือกตั้งในระดับท้องถิ่น
- (1.5) ระดับการไปใช้สิทธิเลือกตั้งในระดับชาติ
- (1.6) ระดับความซื่อสัตย์ของข้าราชการและผู้นำชุมชน
- (1.7) การจ่ายเงินพิเศษให้กับเจ้าหน้าที่ของรัฐเพื่อให้ดำเนินการสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

Bryant and Norris (2002 อ้างถึงในสำนักมาตฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2548ข: 18 – 20) ได้กล่าวว่าทุนทางสังคมมี 5 องค์ประกอบ ได้แก่

- 1) มิติและองค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม ความเชื่อมโยงทางสังคม และความผูกพัน
- 2) มิติและองค์ประกอบด้านการควบคุมและการบังเอิญเนื่องจากตนเอง
- 3) มิติและองค์ประกอบด้านการรับรู้ถึงลักษณะหรือโครงสร้างของชุมชน
- 4) มิติและองค์ประกอบด้านปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เครือข่ายทางสังคม การช่วยเหลือทางสังคม
- 5) มิติและองค์ประกอบด้านความไว้วางใจ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน ความสมานฉันท์ทางสังคม

Heon (2006: 133 – 135) ได้กล่าวถึงมิติขององค์ประกอบทุนทางสังคมที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่

- 1) ความไว้วางใจ คือ ระดับความเชื่อมั่นต่อบุคคลที่มีปฏิสัมพันธ์กัน ไม่ว่าจะเป็นเป็นการแสดงออกทางการกระทำหรือคำพูด
- 2) บรรทัดฐาน คือ กฎระเบียบอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ยอมรับหรือปฏิบัติกันในสังคม
- 3) เครือข่าย คือ การติดต่อระหว่างกลุ่มของประชาชน อาจจะเป็นการติดต่อกันภายในกลุ่มหรือระหว่างกลุ่มก็ได้

สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาระบบราชการและสังคมแห่งชาติ (ม.ป.ป. อ้างถึงใน สรสิชา ศรีนวล, 2552: 24 – 25) ได้ทำการศึกษาเพื่อจัดทำกรอบตัวชี้วัดทุนทางสังคมไทย ได้เสนอองค์ประกอบทุนทางสังคมไว้ 6 ประการ ดังต่อไปนี้

- 1) องค์ประกอบด้านกลุ่มและเครือข่าย
- 2) องค์ประกอบด้านความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
- 3) องค์ประกอบด้านกิจกรรมร่วมและความร่วมมือ
- 4) องค์ประกอบด้านข่าวสารและการสื่อสาร
- 5) องค์ประกอบด้านการรวมกลุ่มทางสังคมและการผนวกเข้าร่วม
- 6) องค์ประกอบด้านการมีอำนาจและกิจกรรมทางการเมือง

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน

ความเข้มแข็งของชุมชนเป็นสิ่งที่แสดงถึงความสามารถของแต่ละชุมชนที่รวมตัวกันของคนในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นในเมืองหรือในชนบททั้งที่รู้จักกัน โดยมีพื้นฐานของความคิดสำนึกที่ต้องการจะมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน มีความสมัครสมานสามัคคี มีความรัก มีน้ำใจ มีความเอื้ออาทรต่อกัน โดยไม่มีการแบ่งแยกชนชั้น ชุมชนจะสามารถที่จะวิเคราะห์ปัญหา วิเคราะห์ทางเลือก และตัดสินใจเลือกแล้วนำไปสู่การแก้ไขปัญหาได้สำเร็จ รวมทั้งพัฒนาไปสู่การแก้ไขปัญหาอื่นๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ทำให้ชุมชนมีความสามารถที่พึ่งตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรี มีความภาคภูมิใจ และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

ความเข้มแข็งของชุมชนเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเศรษฐกิจที่จะเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมอย่างบูรณาการ เป็นเศรษฐกิจสำหรับคนทั้งมวลไม่ใช่เศรษฐกิจสำหรับสร้างควมร่ำรวยให้คนส่วนน้อยแต่ทั้งคนส่วนใหญ่ให้ยากจน ทั้งนี้หากมีช่องว่างทางเศรษฐกิจจะนำไปสู่ปัญหาทางสังคม การเมืองและสิ่งแวดล้อม อันนำไปสู่ความไม่มั่นคง เศรษฐกิจสำหรับคนทั้งมวลเป็นการสร้างทุนทางสังคมและเป็นพื้นฐานของการพัฒนาทุกชนิด มีพื้นฐานอยู่ที่ความเข้มแข็งของชุมชนมีความเป็นบูรณาการ ซึ่งล้วนอยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมไทย ซึ่งวัฒนธรรมไทยนั้นเป็นจุดแข็งของไทย (ประเวศ วะสี, 2541: 44)

2.2.1 ความหมายของความเข้มแข็งของชุมชน

การพัฒนาประเทศเพื่อให้เกิดความยั่งยืนนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะเริ่มจากการใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองและปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบันได้ก็จะช่วยให้พัฒนาประเทศได้อย่างยั่งยืน มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของความเข้มแข็งของชุมชนได้ไว้ดังต่อไปนี้

จิรประภา อัครบวร และคณะ (2545: 4) ได้กล่าวถึง ชุมชนเข้มแข็งว่า เป็นชุมชนที่สมาชิกในชุมชนมีศักยภาพในการดำรงอยู่ แก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง ครอบครัว และสังคมได้ โดยสมาชิกมีการสร้างกระบวนการร่วมกันคิด ร่วมกันทำเพื่อการพัฒนาที่เข้มแข็ง

ไพโรจน์ ภัทรนรากุล (2545: 65 อ้างถึงในทิพวรรณ กิตติวิบูลย์, 2546: 19) ได้กล่าวถึงชุมชนเข้มแข็งว่า หมายถึง ประชาสังคม เกิดจากการรวมกลุ่มของประชาชนในลักษณะประชาคมหรือชุมชนที่มีความเข้มแข็ง โดยมีศักยภาพ เสถียรภาพ การสั่งสมทุนทางปัญญา และ/หรือทุนเศรษฐกิจ ตลอดจนมีคุณธรรมและคุณค่าที่ดีงามเป็นกรอบยึดเหนี่ยว และนำไปสู่สังคมที่มีคุณภาพ มีภูมิปัญญาภายใต้ระบบเครือข่ายความร่วมมือที่เกื้อกูลและมีความเอื้ออาทรกัน

เสรี พงศ์พิศ (2548: 31 – 36) ได้กล่าวถึง ชุมชนเข้มแข็งว่า เป็นการเรียนรู้ที่ดีมีประสิทธิผลก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายใน ทำให้เกิดสำนึกใหม่ เกิดตระหนักรู้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เริ่มจัดระเบียบชีวิตใหม่ทำให้เกิดระบบชีวิต เศรษฐกิจชุมชนที่มีหลักประกัน มีความมั่นคง มีระบบสวัสดิการที่เกิดจากการค้นพบทุนของท้องถิ่น ความรู้ หรือกฎเกณฑ์ที่ร้อยรัดผู้คนให้อยู่ร่วมกันเป็นพี่เป็นน้อง ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

ประเวศ วะสี (2540: 36 – 37) กล่าวว่า ความเข้มแข็งของชุมชนเปรียบประดุจภูมิคุ้มกันทางสังคม ซึ่งมีส่วนประกอบที่สำคัญ 3 ประการเข้ามาผนวกกัน ได้แก่

- 1) ธรรมะ
- 2) การเรียนรู้
- 3) การจัดการ

ซึ่งองค์ประกอบแต่ละองค์ประกอบทั้ง 3 นั้นมีพลังมาก กล่าวคือ ธรรมะ การเรียนรู้ และการจัดการแต่ละองค์ประกอบอย่างใดอย่างหนึ่งยังไม่เพียงพอที่จะเผชิญกับความยากจนของปัญหา แต่เมื่อทั้ง 3 เข้ามาผนวกกัน ศักยภาพอันสูงส่งจึงเกิดขึ้น การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนนั้นเป็นเครื่องมือพัฒนาเศรษฐกิจเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมอย่างบูรณาการ กล่าวคือเรื่องความเข้มแข็งของชุมชนและเศรษฐกิจชุมชนเป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่ออนาคตของประเทศ ควรที่ทุกฝ่ายในสังคมจะศึกษาให้เข้าใจและรณรงค์เคลื่อนไหวให้เกิดเป็นทิศทางและกระแสสังคมจะขับเคลื่อนนโยบายและการกระทำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนและเศรษฐกิจของชุมชน ทรัพยากรทั้งของรัฐและเอกชนมีมากเกินไปที่จะสนับสนุนให้ชุมชนและเศรษฐกิจชุมชนเข้มแข็ง แต่ทรัพยากรเหล่านี้ใช้ไปอย่างกระจัดกระจาย ไม่เป็นระบบและไม่มีจุดรวมที่จะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนและเศรษฐกิจชุมชน

นภาภรณ์ หะวานนท์และคณะ (2550: 38) ได้กล่าวถึง การสร้างตัวแบบของชุมชนเข้มแข็ง เมื่อพิจารณาความเข้มแข็งของชุมชนมีลักษณะเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงลักษณะของความสัมพันธ์ของสมาชิกที่อยู่ในชุมชนไม่ว่าชุมชนนั้นจะมีระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง หรือต้องพึ่งพาอาศัยชุมชนอื่นๆ ความสำคัญของความเข้มแข็งของชุมชนอยู่ที่การจัดระเบียบทางสังคมของชุมชนสามารถตอบสนองต่อความต้องการในชีวิตประจำวันได้อย่างเพียงพอ และคนในชุมชนพึงพอใจ รวมทั้งสมาชิกส่วนใหญ่ของชุมชนสามารถร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เป็นปัญหาร่วมกันของชุมชนได้ ชุมชนจะต้องมีลักษณะที่ดำรงอยู่ได้ด้วยตัวเอง

จากความหมายที่มีผู้ให้ดังกล่าวข้างต้นสรุปสามารถได้ว่า ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง การรวมกลุ่มภายในชุมชน โดยมีการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาภายในชุมชน โดยสามารถตัดสินใจแก้ปัญหาและจัดการพัฒนาได้ด้วยพลังของคนในชุมชน ซึ่งอาศัยการจัดการทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ และคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและสามารถพึ่งพาตนเองและพึ่งพากันเองภายในชุมชนได้อย่างยั่งยืน

2.2.2. องค์ประกอบและลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง

นักวิชาการหลายท่านได้อธิบายถึงองค์ประกอบและลักษณะของชุมชนเข้มแข็งไว้ดังต่อไปนี้

2.2.2.1 องค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็ง ได้มีนักวิชาการกล่าวไว้หลายท่าน ดังนี้

อเนก นาคะบุตร (2536: 152 – 153 อ้างถึงในอำภา จันทราภาศ, 2543: 11) กล่าวถึง ชุมชนที่มีความเข้มแข็งและสามารถจัดการกับทรัพยากรดิน น้ำ ป่าของชุมชน ไว้ว่า มีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการคือ

- 1) ภูมิปัญญาความรู้ที่สามารถสืบสานและประยุกต์ได้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงภายนอก
- 2) องค์กรชุมชนและกลุ่มผู้นำที่มีคุณธรรมและภูมิปัญญา
- 3) เวทีการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้ที่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงและการบูรณาการจากภายนอก

คณะอนุกรรมการภายใต้คณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติ (ม.ป.ป. อ้างถึงในบุญอนันต์ พินัยทรัพย์และพลาพรรณ คำพรรณ, 2549: 17 – 18) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็ง ว่าประกอบด้วย

- 1) มีบุคคลหลากหลายที่รวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ
- 2) มีเป้าหมายร่วมกันและยึดโยงเกาะเกี่ยวกันด้วยประโยชน์สาธารณะและของสมาชิก
- 3) มีจิตสำนึกของการพึ่งตนเอง รักและเอื้ออาทรต่อกัน รวมทั้งมีความรักท้องถิ่นและชุมชน
- 4) มีอิสระในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมรับผิดชอบ
- 5) มีการระดมใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ
- 6) มีการเรียนรู้ เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายในแนวราบ และติดต่อสื่อสารกันหลายรูปแบบ
- 7) มีการจัดทำกิจกรรมที่เป็นสาธารณะของชุมชนอย่างต่อเนื่อง
- 8) มีการจัดการบริหารงานกลุ่มที่หลากหลายและมีเครือข่ายที่ดี
- 9) มีการเสริมสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายของชุมชนสืบทอดกันตลอดไป

2.2.2.2 ลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง ได้มีนักวิชาการกล่าวไว้หลายท่าน ดังต่อไปนี้
 คณะอนุกรรมการการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤตภายใต้คณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2544: 19 – 21) ยังได้กล่าวถึงลักษณะของชุมชนเข้มแข็งไว้ดังต่อไปนี้

- 1) สมาชิกของชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนและชุมชนที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง
- 2) สมาชิกของชุมชนพร้อมที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของตนเองและชุมชน
- 3) มีกระบวนการของชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องจนเป็นวิถีของชุมชน ซึ่งขับเคลื่อนโดยผู้นำองค์กรชุมชน ในลักษณะเปิดโอกาสให้แก่สมาชิกทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วม ความโปร่งใส และสามารถตรวจสอบได้
- 4) สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการประเมินสถานการณ์ของชุมชน กำหนดวิสัยทัศน์ร่วม ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ดำเนินงาน ติดตาม ประเมินผลการแก้ไขปัญหา และพัฒนาของชุมชนผ่านกระบวนการของชุมชน

5) สมาชิกของชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน

6) มีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาในทุกๆ ด้านที่มุ่งการพึ่งตนเอง เอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุกคน และหวังการพัฒนาที่ยั่งยืน

7) การพึ่งพาความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นการพึ่งพาให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด ไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไป

8) มีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีการพัฒนา อาจเป็นหมู่บ้านหรือชุมชนอื่น ภาครัฐ องค์กรเอกชน นักธุรกิจ นักวิชาการและอื่นๆ ในลักษณะของการมีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน

อุทัย ดุลยเกษมและอรศรี งามวิทยาพงศ์ (2540: 9 – 10) ได้สรุปถึงลักษณะที่สำคัญของชุมชนที่เข้มแข็ง ไว้ดังต่อไปนี้

1) ชุมชนที่มีสภาพรวมกันเป็นปึกแผ่นอย่างแน่นแฟ้นในทางกายภาพ หรือรูปธรรม คือ สมาชิกของชุมชนมีศักยภาพ มีการพึ่งพาอาศัยและร่วมมือกันในกิจกรรมต่างๆ ทั้งของส่วนตัวและส่วนรวม ทั้งด้านอาชีพ วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม การพัฒนาชุมชน การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ฯลฯ ในทางจิตวิญญาณ คือ สมาชิกของชุมชนมีค่านิยม ความเชื่อต่อสิ่งสูงสุดอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันและรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน มีความรู้สึกผูกพันกับชุมชนและสมาชิกในชุมชน มีความรักใคร่สามัคคี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ให้ความช่วยเหลือแบ่งปันระหว่างกัน ฯลฯ

2) ชุมชนมีศักยภาพที่พึ่งพิงตนเองได้ในระดับที่สูง โดยมีทุน แรงงาน ทรัพยากร เพื่อการยังชีพพื้นฐานของครอบครัวตนเอง แม้จะมีการพึ่งพิงภายนอก ก็อยู่ในลักษณะที่ชุมชนมีอำนาจในการจัดการ การเลือกสรร การตัดสินใจ การมีส่วนร่วมสูงไม่ว่าด้านอาชีพ การศึกษา การกินอยู่ ประเพณี การรักษาพยาบาล ฯลฯ

3) ชุมชนที่สามารถควบคุมและจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเอง เป็นส่วนใหญ่โดยอาศัยอำนาจ ความรู้ และกลไกภายในชุมชน กำหนดแนวทางของการแก้ไขปัญหา โดยอาศัยความร่วมมือภายในชุมชนเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นปัญหาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ฯลฯ

4) ชุมชนที่พัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ สร้างภูมิปัญญาของตนเองในด้านต่างๆ ทั้งเศรษฐกิจ การบริหารจัดการ การ

ปกครอง วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม เทคโนโลยี ฯลฯ มีผลให้ชุมชนมีความรู้ความสามารถที่พัฒนาตนเองและถ่ายทอดความรู้นั้นได้อย่างต่อเนื่อง

สุวิทย์ ยี่งวรพันธ์ (2544 อ้างถึงในจิรประภา อัครบวรและคณะ, 2545: 7) ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง ไว้ดังต่อไปนี้

- 1) คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี อยู่ในระดับมาตรฐานหรือดีกว่าที่อื่นๆ
- 2) ในชุมชนมีองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ชุมชนอยู่อย่างเป็นกลุ่มก้อนถาวรคือ มีหัวหน้าครอบครัว มีสถาบันทางศาสนาที่คนในชุมชนนับถือ มีโรงเรียน สถาบันเครือข่ายในชุมชน เช่น ชมรม สโมสร สมาคม กลุ่มอาชีพต่างๆ ร้านค้าเอกชน สถานีตำรวจ ฯลฯ
- 3) มีผู้นำชุมชนที่ดี มีศีลธรรม อาจจะมีผู้นำประเภทใดประเภทหนึ่งหรือทุกประเภท เช่น ผู้นำทางการบริหารการปกครอง ผู้นำทางศาสนา ผู้ใหญ่ที่ชาวบ้านนับถือ ผู้นำธรรมชาติ ผู้นำทางภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น
- 4) สถาบันการศึกษาในชุมชน ควรมีตั้งแต่เด็กก่อนวัยเรียนจนถึงอย่างน้อยปริญญาตรีให้มีจำนวนเพียงพอกับประชากรในชุมชนและใกล้เคียง
- 5) สถิติการว่างงานของประชากรในชุมชนไม่ควรเกินอัตราร้อยละ 5
- 6) ชุมชนที่เข้มแข็งต้องมีสถานบริการอนามัยและรักษาพยาบาลไม่ไกลเกินกว่า 3 กิโลเมตร
- 7) ในชุมชนที่เข้มแข็งต้องมีการเตรียมการวางผังเมืองเพื่อให้ทุกชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากการบริการสาธารณะ การคมนาคม การตลาด สถานีอนามัย ฯลฯ ในอนาคตด้วย
- 8) คนในชุมชนต้องมีทัศนคติในทางซื่อสัตย์สุจริตและปลอดจากทุจริตคอร์รัปชัน

เสรี พงศ์พิศและวิจิต นันทสุวรรณ (2545: 4 อ้างถึงในจิรประภา อัครบวรและคณะ, 2545: 7) กล่าวถึงคำว่า ชุมชนเข้มแข็งกับชุมชนพึ่งตนเอง ว่าเป็นสองวลีที่แทนได้ ซึ่งชุมชนดังกล่าวควรมีคุณลักษณะร่วมกัน 3 ประการ คือ

- 1) เป็นชุมชนเรียนรู้และพร้อมที่จะเรียนรู้
- 2) เป็นชุมชนที่ตัดสินใจได้อย่างอิสระ ไม่ถูกครอบงำจากผู้ที่มีอิทธิพลในชุมชนเช่น เจ้าหน้าที่รัฐ พ่อค้า นักวิชาการ นักพัฒนา เป็นต้น
- 3) ชุมชนเข้มแข็งสามารถจัดการทุนของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพในที่นี้หมายถึง ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม ทุนทรัพยากร และทุนความรู้ภูมิปัญญา

2.2.3 มิติของชุมชนเข้มแข็ง

กาญจนา แก้วเทพ (2535: 53 – 59) ได้ให้ข้อเสนอมิติของความเข้มแข็งของชุมชนในเรื่องความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนไว้ว่า

- 1) ตัวบุคคล/ ทูณมนุษย์ สัญญาณบ่งบอกความเข้มแข็งประการหนึ่งขององค์กรชุมชนซึ่งต้องเป็นคนที่มีความสามารถในการสร้างการเติบโตทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ
- 2) ปริมาณและคุณภาพของกิจกรรม
- 3) ปริมาณและคุณภาพของทุนสิ่งของและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ
- 4) ทูณเพื่อนและเครือข่าย คือ นอกจากจะพึ่งตนเองแล้วยังมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของเครือข่าย
- 5) สถานภาพขององค์กรชุมชน คือ ได้รับการยอมรับจากการประเมินของกลุ่มภายนอกชุมชน

นอกจากนี้ยังมีเครื่องมือวัดดัชนีความเข้มแข็งของชุมชนในภาพรวม ชุมชนที่มีความเข้มแข็ง คือ ชุมชนที่คนในชุมชนสามารถดำรงอยู่ในชุมชนอย่างมีศักดิ์ศรี ไม่รอคอยความช่วยเหลือจากภายนอก คนในชุมชนมีความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิต มีความรักและห่วงหาอาทรชุมชน มีวิสัยทัศน์สามารถคาดการณ์ปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต รวมทั้งมองเห็นแนวทางการแก้ไขปัญหาเหล่านั้นได้ ดังนั้น การวัดว่าชุมชนใดมีความเข้มแข็งต้องอาศัยเกณฑ์การวัดจากเครื่องมือวัดดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน (นภาพรณี หะวานนท์และคณะ, 2550: 36 – 45) ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นมิติย่อยที่สำคัญได้ 4 มิติ ดังต่อไปนี้

- 1) ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน หมายถึง การที่ชุมชนมีความเป็นอิสระที่จะกำหนดทางเลือกในการจัดการกับปัญหาและดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน โดยไม่หวังพึ่งพิงภายนอก มีอำนาจในการต่อรองเพื่อเป็นไปตามเจตจำนงของชุมชน รวมทั้งสามารถระดมทุน เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ต่อชุมชน
- 2) ความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน หมายถึง สภาพการณ์ที่คนในชุมชนมีความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิตอยู่ในชุมชน ทั้งในด้านสังคม การประกอบอาชีพ ทรัพย์สิน และสิ่งแวดล้อม ซึ่งสามารถพิจารณาได้จากระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่สะท้อนจากการที่คนในชุมชนมีความใกล้ชิดกัน รู้จักมักคุ้นกันดี และไว้วางใจกันได้ ไม่ใช่การอยู่แบบห่างเหิน ตัวใครตัวมัน หรือต่างคนต่างอยู่ คนแทบไม่รู้จักกัน และยังอาจสะท้อนจากการที่ชุมชนได้สร้างระบบสวัสดิการของชุมชนขึ้นมา ทำให้คนในชุมชนมีหลักประกันในการบริโภค อันเป็นระบบความช่วยเหลือเกื้อกูลกันขึ้นพื้นฐานที่ทำให้เกิดความมั่นคงในการดำรงชีวิต

3) การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน หมายถึง การที่คนในชุมชนมีความเข้าใจในสถานการณ์โดยทั่วไปของชุมชนทั้งจุดแข็งและจุดอ่อน สามารถประเมินได้ว่าเป็นปัญหาที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่มีความเชื่อมโยงกับเงื่อนไขหรือปัจจัยต่างๆ อย่างไร ทำให้สามารถมองไปในอนาคตได้ว่า ต้องการให้ชุมชนเป็นอย่างไรบ้าง เป้าหมายและทิศทางในอนาคตของชุมชนนี้จะต้องมีความชัดเจนเพียงพอที่จะนำไปสู่การวางยุทธศาสตร์ที่เหมาะสม เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้

4) ความรักและห่วงแหนชุมชน หมายถึง การที่คนในชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน รวมทั้งมีความภาคภูมิใจ และตระหนักในศักดิ์ศรีของชุมชน มีการสืบสานภูมิปัญญาของชุมชนอย่างต่อเนื่อง จึงพยายามสืบสานไปยังเด็กและเยาวชน

2.2.4 ปัจจัยที่ส่งต่อความเข้มแข็งของชุมชน

อุทัย ดุลยเกษมและอรศรี งามวิทย์พงศ์ (2540: 11 – 33) และบุญนาค ตีวกุล (2543: 80 – 81) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็งมี 7 ประการ ดังต่อไปนี้

1) โครงสร้างทางสังคมที่มีความสัมพันธ์แบบแนวนราบ เห็นได้จากวิถีชีวิตและกิจกรรมภายในชุมชน เช่น การทำเกษตรกรรม การขุดลอกคูคลอง การผลิตข้าวของเครื่องใช้ การดูแลความปลอดภัย เป็นต้น คนในชุมชนช่วยเหลือ ร่วมมือและพึ่งพาอาศัยกัน ส่งผลให้เกิดความร่วมมือภายในชุมชน ให้มีการแลกเปลี่ยนในทุกๆ ด้าน จนเกิดเป็นภูมิปัญญาของชุมชน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จะเห็นได้ว่าเงื่อนไขโครงสร้างทางสังคมที่มีความสัมพันธ์แบบแนวนราบนี้เป็นปัจจัยให้เกิดความรัก ความสามัคคี ก่อให้เกิดความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างกว้างขวาง

2) ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง (แบบยังชีพ) ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ด้าน ประกอบด้วย 1) การผลิต ที่มุ่งตอบสนองความต้องการของตนเองเป็นหลัก เน้นปัจจัยการผลิตในชุมชนและอาศัยธรรมชาติเป็นตัวกำหนดสำคัญ เช่น การผลิตและเก็บเกี่ยวตามฤดูกาล 2) การบริโภค เน้นบริโภคสิ่งที่หาได้ตามธรรมชาติในท้องถิ่น เน้นการแลกเปลี่ยนสิ่งของมากกว่าการซื้อขายโดยอาศัยเงินเป็นสื่อกลาง และ 3) การสะสมและกระจายส่วนเกิน ชุมชนผลิตเพื่อยังชีพ โดยเน้นการพออยู่พอกิน ไม่ทำลายธรรมชาติ อีกทั้งมีการกระจายส่วนเกินจากการบริโภคสู่ญาติมิตรและในชุมชน ในรูปการแบ่งปัน ทำบุญ การจ่ายภาษี ฯลฯ

3) ค่านิยมจากศาสนธรรม หรืออุดมการณ์ในชีวิต ค่านิยมที่มีฐานมาจากศาสนา เช่น ความเชื่อในเรื่องกรรม การเคารพธรรมชาติในฐานะเป็นจิตวิญญาณ นำมาสอดคล้องกับวิถีชีวิตที่ใกล้ชิดและพึ่งพาธรรมชาติ ทำให้เกิดความร่วมมือในชุมชน

4) กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิต เป็นการเรียนรู้ของบุคคลที่เกิดขึ้นตลอดเวลา ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ทั้งถิ่น การสืบสานภูมิปัญญาดั้งเดิม ทั้งการเรียนรู้ด้วยตนเอง เรียนรู้จากครอบครัว ผู้อื่นหรือแม้กระทั่งจากสิ่งแวดล้อมในชุมชน เช่น วัด สถานประกอบการ เป็นต้น โดยผ่านการสังเกต การฟัง การถาม การทดลองทำ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันในชุมชน เป็นการเรียนรู้ที่นำมาปฏิบัติจริง

5) กลุ่มผู้นำตามธรรมชาติ ชุมชนที่มีโครงสร้างทางสังคมในแนวราบ จะเกิดกลุ่มผู้นำธรรมชาติอย่างหลากหลายตามกิจกรรมที่เกิดขึ้น และมีการทำงานในรูปการปรึกษาหารือ แสวงหาความร่วมมือในการแก้ไขปัญหา ผู้นำตามธรรมชาติในชุมชนเกิดขึ้นได้หลายเงื่อนไข เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและมีความหลากหลายไปตามกิจกรรม แม้จะมีความสามารถและมีทักษะที่แตกต่างกัน แต่ต้องมีคุณสมบัติพื้นฐานตามค่านิยมของชุมชน เช่น มีคุณธรรม ต่อสู้เพื่อชุมชน ผู้อาวุโสในชุมชน หรือเป็นผู้มีไว้ในชุมชน

6) ระบบความสัมพันธ์เชิงสังคมที่แน่นแฟ้น ในชุมชนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันผ่านระบบครอบครัว เครือญาติ เพื่อนฝูง มีกฎเกณฑ์ แบบแผนการดำเนินชีวิตร่วมกัน ทำให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน มีความรักใคร่ เอื้ออาทรกันภายในชุมชน ซึ่งเปรียบเสมือนระบบความมั่นคงและสวัสดิการชุมชน สมาชิกชุมชนที่มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้น จะมีพลังสามารถจัดการแก้ไขปัญหาได้ดี

7) กลไกที่เอื้อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ การติดต่อสื่อสารที่ต่อเนื่องตลอดเวลา สมาชิกในชุมชนต้องมีการสื่อสารกันเพื่อถ่ายทอด การแลกเปลี่ยน เรียนรู้ ปรึกษาหารือกัน ซึ่งจะนำไปสู่การปรับตัวของชุมชนได้รวดเร็ว ทันเหตุการณ์ไม่ว่าจะเป็นสถานการณ์ที่พบปะของชุมชนในวิถีชีวิต และกิจกรรมต่างๆ รวมทั้งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการเกิดความเป็นปึกแผ่นและจิตวิญญาณของชุมชน รวมถึงความร่วมมือภายในชุมชนให้แน่นแฟ้น

2.2.5 แนวทางการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2543: 80 – 87) ได้กล่าวถึงตัวแบบการพัฒนาของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โดยสาระสำคัญของแนวคิดจะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งได้โดยพิจารณาประเด็นดังต่อไปนี้

1) ประเด็นที่ว่าด้วยตัวคน จะก่อให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน เนื่องจากเมื่อคนมีความเจริญทางปัญญาจะสามารถสร้างความเจริญได้เอง นับว่าเป็นความเข้มแข็งของทั้งคนและ

ท้องถิ่น ถ้าไม่พัฒนาคนในท้องถิ่นจะทำให้ท้องถิ่นไม่ยั่งยืน ดังนั้นการพัฒนาคนจึงเป็นกุศโลบายหลักของการพัฒนาท้องถิ่นให้เข้มแข็งและยั่งยืน

2) หลักการพัฒนา 10 ประการ ประกอบด้วย

2.1) หลักช่วยเหลือตนเอง พึ่งตนเอง เพื่อให้คนใช้ศักยภาพที่มีอยู่ในตัวเองมากที่สุด จนก่อให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน ดังนั้นคนที่ช่วยตนเองและพึ่งตนเองได้จะทำให้ท้องถิ่นมีความเข้มแข็ง

2.2) หลักการเริ่มจากสภาพที่เป็นอยู่ เป็นการพัฒนาจากสิ่งที่มีอยู่แล้วใส่ปัจจัยนำเข้าไปเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป ทำให้ชาวบ้านสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงนี้ได้ จนเกิดการพัฒนาคนและท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

2.3) การใช้ทรัพยากรท้องถิ่นซึ่งเป็นสิ่งใกล้ตัว ทำให้ชาวบ้านเกิดการพึ่งพาตนเองมากที่สุด

2.4) การมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องได้รับความร่วมมือจากชาวบ้าน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันจนเกิดปัญญาสามารถที่จะพัฒนาท้องถิ่นของตนเองได้อย่างยั่งยืน

2.5) วัฒนธรรมและผู้นำ การพัฒนาท้องถิ่นให้เข้มแข็งอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องรักษาวัฒนธรรมที่ดีงาม โดยผู้นำต้องเป็นต้นแบบในการอนุรักษ์วัฒนธรรมให้อยู่สืบไป

2.6) ความมีประสิทธิภาพในการพัฒนา ต้องจัดทำในรูปหนึ่งโครงการมีลักษณะเป็นหนึ่งหน่วยระบบ มีผลผลิตที่คาดหวัง มีปัจจัยนำเข้าและมีกระบวนการทำงานที่เป็นระบบ และสามารถประเมินผลได้

2.7) การประสานงาน ต้องมีการประสานความร่วมมือในการทำงานกับหน่วยงาน ทั้งราชการและเอกชน เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องในกระบวนการพัฒนา

2.8) การทำงานเชิงรุก เป็นการแก้ปัญหาและพัฒนาหมู่บ้านอย่างตรงประเด็น การทำงานเชิงรุกจะทำให้ชาวบ้านเข้าร่วมมาก และเกิดการเรียนรู้ในการทำงานระหว่างชาวบ้านและเจ้าหน้าที่

2.9) ความมีคุณธรรมและศิลปะ ซึ่งแสดงความเป็นท้องถิ่นไทย ซึ่งควรพัฒนาควบคู่กันไปทุกๆ ด้าน

2.10) ความเชื่อมโยงประสานด้านเวลา โดยการเชื่อมท้องถิ่นให้เข้ากับเทคโนโลยีที่ทันสมัยที่เหมาะสมกับการพัฒนาท้องถิ่น ที่ช่วยพัฒนาคนและส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

3) **วิธีการพัฒนา** เป็นการพัฒนามุ่งที่ตัวคนเป็นสำคัญ กระบวนการที่นำมาใช้ได้แก่ วิธีการให้การศึกษาอบรม วิธีการทำงานกับกลุ่มคน วิธีการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (PAR) นั่นคือ นักพัฒนาและผู้ถูกพัฒนาต้องร่วมกันตั้งแต่วางแผนและปฏิบัติงานกันอย่างใกล้ชิด เพื่อให้กระบวนการทำงานเกิดประสิทธิภาพสูงสุด รวมทั้งการทำงานกับหน่วยงานเพื่อส่งเสริมให้หน่วยงานท้องถิ่นเข้ามาช่วยเหลือในการพัฒนาเพื่อให้ท้องถิ่นเกิดความเข้มแข็ง

ประมวล วะสี (2540: 36 – 37) ได้เสนอแนวทางปฏิบัติในการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ไว้ดังต่อไปนี้

- 1) นโยบายและกระแสสังคม
- 2) สำรวจชุมชนและเครือข่าย
- 3) ส่งเสริมการขยายตัวของเครือข่ายชุมชน
- 4) สร้างศูนย์วิชาการเบ็ดเสร็จ
- 5) เชื่อมต่อการค้าขาย
- 6) สื่อเพื่อสังคม
- 7) ปรับวิธีการงบประมาณและตั้งกองทุนเพื่อชุมชน
- 8) ออกกฎหมาย
- 9) การฝึกอบรม
- 10) การวิจัยและประเมินผล

ประมวล รุจนเสรี (2541: 9 อ้างถึงในอำภา จันทราภาศ, 2543: 15) นำเสนอแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ควรมีปัจจัย ดังนี้

- 1) **ทุนทางสังคม** ไม่มีวันสูญหายและมีจำนวนมหาศาล ที่จะผลักดันท้องถิ่นให้เกิดการดำเนินการ
- 2) **เกิดการมีส่วนร่วม** ของประชาชนในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชน และท้องถิ่นจะเสริมสร้างความเข้มแข็ง
- 3) **เป็นการฝึกหัด** ให้ชุมชนและท้องถิ่นได้บริหารจัดการตนเอง
- 4) **สร้างให้ประชาชน** สำนึกและเกิดความรับผิดชอบต่อชุมชนและท้องถิ่น
- 5) **ทำให้ชุมชน** มีบทบาทในการตรวจสอบการทำงานของท้องถิ่น

2.2.6 ดัชนีความเข้มแข็งของชุมชนในภาพรวม

นภาพร หนะวานนท์และคณะ (2550: 36 – 45) ได้กล่าวถึง ดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน โดยแบ่งออกเป็นมิติย่อยที่สำคัญได้ 4 มิติ โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

2.2.6.1 ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน หมายถึง การที่ชุมชนมีความเป็นอิสระที่จะกำหนดทางเลือกในการจัดการกับปัญหาและดำเนินกิจกรรมต่างๆ ตามความต้องการของชุมชน เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน โดยพึ่งพิงภายนอกให้น้อยที่สุด รวมทั้งสามารถระดมทุนเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ต่อชุมชน ซึ่งการวัดความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนสามารถพิจารณาตัวชี้วัดได้หลายตัว ได้แก่

1) การมีกิจกรรม โครงการที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและไม่พึ่งพิงภายนอก โดยหลักการสำคัญในการพิจารณาโครงการ กิจกรรมคือ จะต้องเกิดจากความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชน การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในกิจกรรม เพื่อประโยชน์ส่วนรวมไม่ใช่เป็นโครงการ กิจกรรมที่เกิดขึ้นมาจากคนภายนอก รวมทั้งความยั่งยืนของกิจกรรม โครงการนั้นด้วย

2) ความสำเร็จในการปฏิเสธข้อเสนอที่ไม่มีประโยชน์อย่างแท้จริง กล่าวคือ ชุมชนที่มีความเข้มแข็งเป็นชุมชนที่สามารถปฏิเสธข้อเสนอทั้งจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ องค์กรเอกชน หรือนักธุรกิจ นักพัฒนา ที่พยายามเสนอกิจกรรมต่างๆ ให้กับชุมชน โดยเมื่อพิจารณาแล้วเห็นว่า แม้จะได้รับความช่วยเหลือจากภายนอกบางส่วนหรือทั้งหมด แต่ไม่มีประโยชน์กับชุมชนอย่างแท้จริง การปฏิเสธโครงการที่ไม่เป็นประโยชน์นี้สะท้อนถึงการประเมินความเหมาะสมของชุมชนกับโครงการที่มีผู้นำเสนอ และสะท้อนถึงควมมีอำนาจในการต่อรองกับผู้เข้ามาเสนอด้วย

3) การบริโภคผลผลิตที่ผลิตได้ในชุมชนต่อการบริโภคทั้งหมด การที่ชุมชนสามารถผลิตอาหารเพื่อบริโภคเอง โดยไม่ต้องซื้ออาหารจากภายนอก แสดงถึงการที่ชุมชนลดการพึ่งพิงตลาดเพื่อการขายผลผลิต และยังเป็นการลดค่าใช้จ่ายเพื่อซื้ออาหารด้วย

4) ประสพการณ์ความสำเร็จในการระดมทุนเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ของชุมชน การพึ่งตนเองของชุมชนอาจพิจารณาได้จากการที่ชุมชนสามารถระดมทุนจากภายในเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ ซึ่งนอกจากจะทำให้ชุมชนไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากภายนอกแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงความร่วมมือ ร่วมใจของชุมชนในการทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน

2.2.6.2 ความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน หมายถึง การที่คนในชุมชนมีความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิต ทั้งในด้านสังคม การประกอบอาชีพ ทรัพย์สิน และสิ่งแวดล้อม ซึ่งสามารถพิจารณาได้จากระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่สะท้อนจากการที่คนในชุมชนมีความใกล้ชิดสนิทสนมกันและไว้วางใจกันได้ และยังอาจสะท้อนจากการที่ชุมชนได้สร้างระบบสวัสดิการของชุมชนขึ้นมา ทำให้คนในชุมชนมีหลักประกันในการบริโภค อันเป็นระบบความ

ช่วยเหลือเกื้อกูลกันขึ้นพื้นฐานที่ทำให้เกิดความมั่นคงในการดำรงชีวิต นอกจากนี้สามารถพิจารณาได้จากความปลอดภัยของคนในชุมชนจากอาชญากรรมและอุบัติเหตุด้วย

1) ความใกล้ชิดและไว้วางใจกันของคนในชุมชน เป็นตัวชี้วัดที่ทำให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในการสนิทสนมคุ้นเคยกันของคนในชุมชน นอกจากนี้อาจแสดงได้จากการที่คนในชุมชนรู้สึกต่อกันเหมือนญาติสนิท หากมีงานสามารถมาร่วมงานและให้ความช่วยเหลือกันเวลาที่คนในชุมชนได้รับความเดือดร้อน

2) ความปลอดภัยของสมบัติสาธารณะ เป็นตัวชี้วัดที่ตรงไปตรงมาที่สุดตัวหนึ่ง เนื่องจากสมบัติสาธารณะเป็นสิ่งที่คนเข้าถึงง่าย เช่น ถนน สะพาน บ่อบาดาล อ่างเก็บน้ำ ศาลา ตู้โทรศัพท์ เป็นต้น หากคนไม่ช่วยกันดูแลรักษาสมบัติสาธารณะก็จะค่อยๆ เสื่อมสภาพ คนในชุมชนควรมีการซ่อมแซมสมบัติสาธารณะเหล่านี้ให้คงอยู่ต่อไป

3) การมีระบบความช่วยเหลือให้คนในชุมชนดำรงชีวิตอยู่ได้ โดยเฉพาะคนที่ไม่มีปัจจัยในการผลิต หรืออยู่ในภาวะวิกฤต ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ หากชุมชนมีระบบความช่วยเหลือ คนในชุมชนก็จะมีคามมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิต

4) อาชญากรรมที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ความปลอดภัยจากอาชญากรรมถือเป็นตัวชี้วัดที่สำคัญของมิตินี้ ซึ่งอาชญากรรมในที่นี้รวมถึงการฆาตกรรมและการทำร้ายร่างกาย

5) อุบัติเหตุที่เกิดขึ้นในชุมชน อาจเป็นอุบัติเหตุที่เกิดจากเกษตรกรรมและการใช้ยานพาหนะ โดยกำหนดช่วงเวลาในการวัดไว้เฉพาะจำนวนอาชญากรรมประเภทต่างๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านในรอบ 1 ปีที่ผ่านมา

2.6.2.3 การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน หมายถึง การที่คนในชุมชนมีความเข้าใจในสถานการณ์โดยทั่วไปของชุมชน สามารถประเมินได้ว่าปัญหาที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่มีความเชื่อมโยงกับปัจจัยต่างๆ อย่างไร ทำให้มองไปในอนาคตว่า ต้องการให้ชุมชนเป็นอย่างไร ทิศทางในอนาคตของชุมชนต้องชัดเจนที่จะนำไปสู่การวางยุทธศาสตร์ที่เหมาะสม เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้

1) ความสามารถของชุมชนในการคาดการณ์สิ่งที่จะเกิดในอนาคต จะให้ความสำคัญกับความสามารถของชุมชนในการมองไปในอนาคตว่าต้องการให้ชุมชนเป็นอย่างไร ซึ่งจะสะท้อนความสามารถในการประเมินสถานการณ์ของชุมชนในปัจจุบันและความสามารถของชุมชนในการวางแผนในอนาคต ชุมชนที่มีความเข้มแข็งจะเป็นชุมชนที่ไม่ดำเนินไปอย่างไม่มีทิศทาง

2) ความสามารถของชุมชนในการมองเห็นแนวทางในการแก้ปัญหา ตัวชี้วัดนี้ให้ความสำคัญกับการวัดความสามารถของชุมชนในการประเมินสถานการณ์ว่าจะมี ปัญหาใดเกิดขึ้นบ้าง โดยเฉพาะในปัจจุบันที่สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว หากไม่มีการ ปรับตัว วิถีชีวิตของคนในชุมชนไม่สามารถดำเนินไปอย่างราบรื่น การมองเห็นปัญหาที่จะเกิดขึ้น เป็นสิ่งที่สะท้อนการมีวิสัยทัศน์ของชุมชน เพราะการมองเห็นปัญหา จะช่วยให้ชุมชนสามารถ เตรียมการที่จะป้องกันปัญหาไว้ล่วงหน้าได้

2.2.6.4 ความรักและความห่วงใยชุมชน หมายถึง การที่คนในชุมชนมี ความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน มีความภาคภูมิใจและตระหนักในศักดิ์ศรีของชุมชน รวมทั้งสืบสาน ภูมิปัญญาของชุมชนอย่างต่อเนื่อง ให้แก่เด็กและเยาวชนในชุมชน

1) เยาวชนรู้จักภูมิปัญญาของชุมชนที่มีมาแต่เดิม รู้จักสิ่งที่เป็นความรู้ หรือภูมิปัญญาในเรื่องต่างๆ ที่คนรุ่นก่อนได้สร้างสรรค์มา หากชุมชนเห็นคุณค่าของสิ่งเหล่านี้สร้าง กระบวนการเรียนรู้ให้เด็กได้รู้จักและคุ้นเคย

2) เยาวชนรู้จักประเพณี พิธีกรรม และการละเล่นของชุมชนที่มีมาแต่ เดิม การสืบสานประเพณี พิธีกรรม และการละเล่นของชุมชนไปสู่เยาวชน ก็เป็นสิ่งที่แสดงถึงความ รักและความห่วงใยของชุมชน

3) การดำรงอยู่ของภูมิปัญญาของชุมชนที่มีมาแต่เดิม ไม่ว่าจะเป็น สมุนไพร งานหัตถกรรม การทำมาหากิน ฯลฯ หากชุมชนยังคงมีภูมิปัญญาอยู่ แสดงว่าชุมชนมี ความเข้มแข็งสามารถดำรงอยู่ได้ โดยไม่ละทิ้งภูมิปัญญาดั้งเดิม

4) การดำรงอยู่ของประเพณี พิธีกรรม และการละเล่นของชุมชนที่มีมา แต่เดิม ถือเป็นส่วนสำคัญที่เชื่อมโยงให้คนมาทำกิจกรรมร่วมกัน ก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นกลุ่ม เดียวกัน มีความสำนึกร่วมของความเป็นชุมชน

จากรายละเอียดของดัชนีความเข้มแข็งของชุมชนข้างต้น ผู้ศึกษาขอสรุปเป็นตารางที่ แสดงตัวชี้วัดของดัชนีความเข้มแข็งของชุมชนในแต่ละมิติ ดังตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1 ตัวชี้วัดของดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน

มิติความเข้มแข็งของชุมชน	ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน
1. มิติความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน	1) ประสิทธิภาพความสำเร็จในการระดมทุน เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในชุมชน 2) การมีกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน โดยไม่ต้องพึ่งพิงภายนอก 3) ความสำเร็จในการปฏิเสธข้อเสนอที่ไม่มีประโยชน์อย่างแท้จริง 4) การบริโภคผลผลิตในชุมชนต่อการบริโภคทั้งหมด
2. มิติความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน	1) ความใกล้ชิดและไว้วางใจกันของคนในชุมชน 2) อาชญากรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน 3) อุบัติเหตุที่เกิดขึ้นในชุมชน 4) การมีระบบความช่วยเหลือให้คนในชุมชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ 5) ความปลอดภัยของสมบัติสาธารณะ
3. มิติการมีวิสัยทัศน์ของชุมชน	1) ความสามารถในการมองเห็นแนวทางแก้ปัญหาของชุมชน 2) ความสามารถของชุมชนในการคาดการณ์สิ่งที่เกิดขึ้นในอนาคต
4. มิติความรักและห่วงแหนชุมชน	1) การดำรงอยู่ของประเพณีและพิธีกรรม 2) เยาวชนรู้จักประเพณี พิธีกรรมและการละเล่นของชุมชน 3) การดำรงอยู่ของภูมิปัญญาของชุมชน 4) เยาวชนรู้ภูมิปัญญาของชุมชน

2.3 บทบาทของทุนทางสังคมกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

เงื่อนไขความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นที่กล่าวมาแล้วส่วนหนึ่งถือว่าเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญของสังคมไทยที่มีอยู่ และการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาได้ทำลายทุนทางสังคมจนลดน้อยลงอย่างน่าวิตก อันนำไปสู่วิกฤตปัญหาในชนบท ชุมชนล่มสลายและภาวะวิกฤติของปัญหา แต่เป็นวิกฤติทางปัญญาของชนชั้นนำที่นำพาประเทศไปสู่การล่มสลาย และเป็นวิกฤติทางวัฒนธรรมที่เราถูกผนวกเข้ากับอุดมการณ์ทุนนิยมเสรีในกระแสโลกาภิวัตน์

ด้วยความสำคัญของทุนทางสังคมดังกล่าวจึงเป็นการสมควรจะต้องได้รับการความสนใจให้ความสำคัญในสถานะปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมการพัฒนาสังคม ไม่ว่าจะเป็นสังคมเมืองหรือสังคมชนบท โดยจะต้องเร่งพัฒนาทุนทางสังคมที่เหลืออยู่จัดโครงการเรียนรู้ เชื่อมโยง และสนับสนุนให้ทุนทางสังคมมีบทบาทในการขับเคลื่อนงานพัฒนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบทพัฒนาให้เป็นทุนทางสังคมของประเทศซึ่งจะต้องช่วยกันคิดว่าเราจะเสริมสร้างทุนทางสังคมที่มีอย่างไร และจะนำไปปฏิบัติเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้อย่างไร โดยเริ่มต้นจากการทำความเข้าใจทุนทางสังคมของเราอย่างถ่องแท้ ด้วยการมองในเชิงกระบวนการที่มีมิติประวัติศาสตร์ว่าการพัฒนาทุนทางสังคมเป็นมาอย่างไรบ้าง และจะต่อฐานเชื่อมโยงกันอย่างไร เพราะการเสริมสร้างทุนทางสังคมไม่จำเป็นต้องพึ่งแต่ทุนที่เป็นทรัพย์ แต่เงื่อนไขความเข้มแข็งของชุมชนสามารถเริ่มได้จากการสืบสานกระบวนการทำงานพัฒนาที่มีอยู่ในเบื้องต้น สิ่งเหล่านี้คือ ทุนทางสังคมบนรากฐานวัฒนธรรมไทย (ชุมชนเข้มแข็ง, 2541: 33 – 35 อ้างถึงในอำภา จันทราภาศ, 2543: 18)

อเนก นาคะบุตร (2540: 19 อ้างถึงในอำภา จันทราภาศ, 2543: 16) ได้กล่าวถึงทุนทางสังคมที่สร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน ดังนี้

1) ระบบคุณค่า อุดมการณ์ ความเชื่อที่อยู่บนพื้นฐานของการเคารพนับถือต่อธรรมชาติ หรือกำหนดตนเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เช่น ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปกป้องธรรมชาติ ที่ทำให้ชุมชนยังคงดำรงรักษาธรรมชาติอย่างแน่นหนัก ความสมถะสันโดษที่เป็นรากฐานทางพุทธศาสนา จิตสำนึกในการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นต้น

2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นและกระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนสรรค์สร้างและสั่งสมมาเพื่อการดำรงชีพ เช่น ภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม หมอพื้นบ้าน ศิลปหัตถกรรม การอยู่อาศัย ซึ่งภูมิปัญญาของชุมชนในการแก้ปัญหาต่างๆ ที่ประสบก็ถือได้ว่าเป็นทุนทางสังคม

3) ผู้นำทางปัญญาของชุมชน หรือปราชญ์ชาวบ้านที่มีและใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดำรงชีพ ได้แก่ ผู้อาวุโส พระ ผู้นำเกษตรกร ซึ่งจากกรณีตัวอย่างชุมชนที่มีความเข้มแข็ง

หลายที่ปราชญ์ชาวบ้านจะมีบทบาทอย่างมากในกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ดังกล่าว

4) โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวราบ ซึ่งเอื้อให้เกิดความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เช่น ระบบครอบครัว เครือญาติ ผู้อาวุโส ระบบการเอื้อมือเอื้อแรงกันในภาคเหนือ การผูกเกลอผู้เสียในภาคอีสานและภาคใต้ เป็นต้น

5) ระบบกรรมสิทธิ์และการจัดการร่วมกัน เช่น สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร อันเป็นสิทธิการใช้และการดูแลรักษาในสิ่งที่เป็ทรัพย์สินร่วมของชุมชน สิทธิมนุษยชน ดังกล่าวเป็นตัวควบคุมมิให้สมาชิกในชุมชนใช้ทรัพยากรโดยเสรีโดยขาดความรับผิดชอบต่อส่วนรวม

6) สถาบันชุมชน ได้แก่ กฎ จารีต ประเพณี วัฒนธรรม จิตสำนึกร่วม รวมถึงองค์กรชุมชนที่ควบคุมดูแลให้ชุมชนดำเนินไปตามระบบคุณค่าและระบบคิดที่เป็นอยู่

7) ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ประเทศไทยนั้นนอกจากจะมีความหลากหลายทางชีวภาพแล้วยังมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมอันเป็นที่มาของภูมิปัญญา วิธีคิดที่แตกต่างกันไปตามระบบนิเวศและเงื่อนไขทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง อันทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนถ่ายทอดประสบการณ์ก่อให้เกิดความเข้มแข็งของสังคมโดยรวม

8) กลุ่ม องค์กรที่ดำเนินกิจกรรมสาธารณะในภาคประชาสังคม เช่น องค์กรชาวบ้าน เครือข่ายประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่มวิชาชีพ กลุ่มนักวิชาการที่ดำเนินกิจกรรมเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในประเด็นต่างๆ

สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (2543 อ้างถึงในรัตนพงษ์ จันทะวงษ์, 2546: 41 – 42) ได้กล่าวถึงบทบาทของทุนทางสังคมที่มีส่วนต่อการพัฒนาชุมชน เพื่อนำไปสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็งไว้ดังต่อไปนี้

1) การรวมกลุ่มของข้าราชการสายเลือดใหม่ (New blood officials) เมื่อมีกองทุนหมู่บ้าน ข้าราชการจำนวนมากโดยเฉพาะในระดับ 4 – 6 ได้เข้ามามีส่วนร่วมกับชาวบ้าน ประชาชน เปลี่ยนจากการคิดแทนชาวบ้าน มาคิดร่วมกับชาวบ้าน อีกทั้งข้าราชการเป็นผู้มีความรู้ มีงบประมาณ เทคนิคและกำลังคนที่สามารถหนุนเสริมชุมชนได้เป็นอย่างดี

2) การมีส่วนร่วมของชาวบ้านที่กล้าคิด กล้าทำ เนื่องจากที่ผ่านมา การพัฒนาของเราไม่ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วมคิด ตัดสินใจมากนัก กองทุนชุมชนจึงเป็นกิจกรรมที่ทำให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการคิด วางแผน ลงมือปฏิบัติ ตรวจสอบ และรับประโยชน์ ซึ่งเป็นหลักการ

สำคัญที่เชื่อมั่นในศักยภาพของการทำงานอย่างพหุภาคี ทำให้ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของและเห็นคุณค่า เกิดกระบวนการเรียนรู้ ขบคิดพัฒนาภูมิปัญญาอย่างต่อเนื่อง

3) การเกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เมื่อชุมชนจะเสนอโครงการนั้น ชุมชนต้องเข้าปรึกษาหารือและประสานงานกับทุกฝ่าย ฝ่ายชุมชนได้เรียนรู้จากการติดต่อผู้เชี่ยวชาญต่างๆ ส่วนทางข้าราชการก็ได้มีโอกาสพูดคุยกับประชาชน มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ประสานงาน เชื่อมโยงซึ่งกันและกันตามหลักปรัชญาที่ว่า “เงินก็เหมือนกระดาษเมื่อมาพัฒนาคนแล้วก็ฉีกทิ้งได้”

4) การดูแลผู้ด้อยโอกาสกับคุณค่าความเป็นคน กองทุนชุมชนเปิดโอกาสให้ผู้ด้อยโอกาสในสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน ได้กำหนดและลำดับสิ่งที่จะต้องชุมชนร่วมกับกลุ่มคนอื่นๆ ผู้ด้อยโอกาสในที่นี้ หมายถึง ผู้สูงอายุ ผู้ป่วยเอดส์ นักเรียนที่ขาดพ่อแม่อุปการะ เป็นต้น ที่ผ่านมา กองทุนหมุนเวียนที่ใช้เงินกองทุนชุมชนเป็นจุดเริ่มต้นจะเกิดผลให้ผู้ด้อยโอกาสเหล่านี้ได้มีชีวิตอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี รู้จักพึ่งตนเอง เกิดความมั่นใจที่จะก้าวไปข้างหน้า

5) การขยายศักยภาพเครือข่ายชุมชนเข้มแข็ง ทำให้ชาวบ้านได้แลกเปลี่ยนข้อมูล ได้สื่อสารกันเป็นช่องทางให้ทุนทางสังคมได้ใช้ศักยภาพเพื่อแก้ไขปัญหาชุมชน เช่น สหเครือข่ายภาคกลางที่มาร่วมกันจัดการสินค้าชุมชนและมองภาพงานพัฒนาทั้งจังหวัด

6) ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ การขยายตัวของกองทุนชุมชนทำให้เกิดเงินหมุนเวียนในชุมชน สามารถช่วยเหลือกันได้ภายในชุมชน ทั้งด้านสวัสดิการ เงินทุน ฅาปนกิจ และทุนการศึกษา

7) เกิดกลไกประชาสังคม ในกระบวนการสร้างความเข้มแข็งในระดับจังหวัด

8) ความยั่งยืน เมื่อชาวบ้านรู้สึกเป็นเจ้าของ เขาจะมีส่วนร่วมในชุมชน

9) ทุนทางสังคมมีอยู่แล้วในชุมชน ทั้งเมืองและชนบทในรูปของการช่วยเหลือกัน การบริหารจัดการร่วมกัน รวมทั้งการใช้ภูมิปัญญาชุมชนท้องถิ่นแก้ปัญหาร่วมกัน

10) ทุนทางสังคมเป็นปัจจัยให้เกิดศักยภาพชุมชน ปลูกวิญญาณการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อตนเองของชุมชนและเกิดกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง

11) ชุมชนมีความเอื้ออาทรและพึ่งพาอาศัยกันมากขึ้นกว่าเดิม มีการรวมกลุ่มช่วยเหลือกันเกิดพลังในการร่วมกันทำกิจกรรม มีความหวังและกำลังใจ

12) ช่องทางการติดต่อสื่อสารและการแลกเปลี่ยนข้อมูล มีการติดต่อประสานงาน การขายธุรกิจให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น เกิดเป็นเครือข่ายทางสังคมและการทำธุรกิจ

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์ (Identity)

แต่เดิมเมื่อมีการกล่าวถึงลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงความเป็นตัวตน หรือสิ่งที่แสดงถึงลักษณะทางชาติพันธุ์ของกลุ่มชน โดยมักจะเรียกว่า “เอกลักษณ์” แต่ในปัจจุบันมักจะนิยมใช้คำว่า “อัตลักษณ์” มากกว่า เนื่องจากความหมายของคำว่าเอกลักษณ์จะสะท้อนในแง่มุมที่มีอยู่หนึ่งเดียว แต่ในความเป็นจริงของกลุ่มคนหรือชุมชนมีสิ่งที่แสดงความเป็นตัวตนหลากหลายลักษณะ และบางอัตลักษณ์อาจจะใช้ร่วมกันหลายกลุ่มคน

2.4.1 ความหมายของอัตลักษณ์

กาญจนา นาคสกุล (2547: 25) ได้กล่าวไว้ว่า อัตลักษณ์ ประกอบด้วยคำว่า “อัต” กับคำว่า “ลักษณ์” โดยอัตมาจากคำว่า อตุต แปลว่า ตนตัวเอง ดังนั้นอัตลักษณ์ จึงแปลว่า ลักษณะของตนเอง หรือลักษณะของตัวเอง เป็นศัพท์ที่คณะกรรมการบัญญัติศัพท์ของราชบัณฑิตยสถานได้บัญญัติให้ตรงกับภาษาอังกฤษคำว่า Identity ที่แปลว่า เป็นลักษณะเฉพาะของบุคคล ซึ่งได้รวมถึงสติปัญญา คุณธรรม จริยธรรม และความประพฤติที่แสดงออกที่เป็นลักษณะนิสัยของบุคคลนั้น แต่ปัจจุบันได้มีการนำคำว่าอัตลักษณ์ไปใช้แทนคำว่า ตนหรือตัว เช่น หนังสือเรื่องนี้ปรากฏอัตลักษณ์ของนักเขียนแจ่มแจ้งทีเดียว ครูควรช่วยนักเรียนให้พัฒนาอัตลักษณ์ของเขาได้อย่างเหมาะสม หรือใช้อัตลักษณ์เพื่อแทนคำว่า เอกลักษณ์ คำทั้งสองคำนี้อาจจะมีความหมายใกล้เคียงกันมาก แต่มีลักษณะเน้นต่างกัน อัตลักษณ์เน้นลักษณะทั้งหมดของบุคคล โดยไม่ได้เปรียบเทียบกับใคร ส่วนเอกลักษณ์เน้นลักษณะที่เป็นหนึ่ง ลักษณะที่โดดเด่นซึ่งเป็นส่วนที่แยกบุคคลนั้นออกจากบุคคลอื่น

อภิญญา เฟื่องฟูสกุล (2546: 5 – 6) ได้ให้ความหมายของอัตลักษณ์ไว้ว่า หมายถึง ความเป็นปัจเจกที่เชื่อมต่อและสัมพันธ์กับสังคม สังคมเป็นผู้กำหนดบทบาท หน้าที่ และระบบ คุณค่าที่ติดตัวมา ในมิตินี้อัตลักษณ์จึงเป็นการแสดงออกทางสัญลักษณ์และเกี่ยวข้องกับมิติภายในของตัวตนและคน เพราะการที่มนุษย์ให้ความหมายหรือเปลี่ยนแปลงสิ่งใดๆ นั้นย่อมขึ้นอยู่กับตัวเขาที่สัมพันธ์กับโลกภายนอกที่ถือว่าเป็นกระบวนการ

ขวัญชีวัน บัวแดง (2546: 75 – 76) ได้ให้ความหมายของอัตลักษณ์ไว้ว่า หมายถึง ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมที่ร่วมกันของคนกลุ่มหนึ่งที่มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากกลุ่มอื่นๆ ซึ่งมักจะแสดงออกมาในลักษณะของวัฒนธรรมเชิงกายภาพ เช่น การแต่งกาย บ้านเรือน ภาษา ความเชื่อ พิธีกรรม เป็นต้น

คณะอนุกรรมการอุดมการณ์ของชาติ (2526: 15 อ้างถึงในเกศสิรินทร์ แพทอง, 2546: 22 – 23) ได้ให้ความหมายของอัตลักษณ์ไว้ว่า เป็นลักษณะพิเศษ ลักษณะโดดเด่นของบุคคลหรือสังคม อาจเป็นลักษณะที่แตกต่างจากคนอื่นหรือสังคมอื่น หรือเป็นลักษณะที่ซ้ำกับคนอื่นหรือสังคมอื่น แต่เป็นลักษณะที่โดดเด่นหรือแพร่หลายมาก จนสามารถจะแยกแยะหรือชี้เฉพาะได้ว่าเป็นของบุคคลนั้นหรือสังคมนั้น

ทรงวิทย์ แก้วศรี (2534: 1) ได้ให้ความหมายของอัตลักษณ์ไว้ว่า หมายถึง คุณลักษณะพิเศษที่เด่นและปรากฏชัดอยู่เฉพาะในกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือชาติใดชาติหนึ่ง ที่แสดงความเป็นตัวตน และมีระเบียบแบบแผน ซึ่งเกิดจากการสั่งสมมานาน หรือกลายเป็นคุณค่าที่สังคมของกลุ่มคนนั้นๆ ยอมรับ ทั้งต้องการแสดงให้เป็นที่ประจักษ์แก่คนในสังคมอื่นๆ และโดยเฉพาะเมื่อกลุ่มคนนั้นๆ มีสามัญสำนึกและเกิดความภาคภูมิใจร่วมกัน

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2540: 64) ได้ให้ความหมายของอัตลักษณ์ไว้ว่า หมายถึง สิ่งที่ทำให้สมาชิกในกลุ่มชาติพันธุ์นั้นๆ มีความรู้สึกร่วมกันว่าเป็นพวกเดียวกัน และรู้สึกแตกต่างจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ในแง่การศึกษากระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ จึงหมายถึงการศึกษากระบวนการสร้างความเหมือนและความต่าง

ยศ สันตสมบัติ (2545: 50) ได้กล่าวว่า อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ไม่ใช่ผลผลิตของเชื้อชาติและวัฒนธรรม หากแต่อัตลักษณ์ถูกสร้างขึ้นและสร้างใหม่เป็นกระบวนการอย่างสัมพันธ์กับบริบทและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ซึ่งสอดคล้องกับมุมมองของนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2548: 54) ที่กล่าวว่า อัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ไม่ได้ปรากฏขึ้นเอง แต่มีการพยายามสร้างขึ้นมากลุ่มคน เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิบางประการ โดยเป็นสิ่งที่ไม่ตายตัว สามารถเปลี่ยนแปลงและสร้างขึ้นมาใหม่ได้ตลอดเวลา ดังนั้นอัตลักษณ์จึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับบทบาท อำนาจ และสิทธิเป็นสำคัญด้วย

วันดี สันติวุฒิมณี (2545: 219 – 221) ได้อธิบายไว้ว่า กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ เกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์ทางสังคมที่สลับซับซ้อน หลากหลาย ไม่หยุดนิ่งมาตั้งแต่อดีต ซึ่งสันนิษฐานได้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกันในช่วงเวลาเดียวกัน มีการติดต่อสัมพันธ์ทั้งในเชิงซื้อขายแลกเปลี่ยนสิ่งของจนถึงการรบราฆ่าฟันกัน ความสัมพันธ์ดังกล่าวก่อให้เกิดการหยิบบ่มและผสมผสานวัฒนธรรมระหว่างกัน ดังนั้นการรักษาความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันหรือความเป็นปึกแผ่นในพวกเดียวกันของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์จึงเกิดในลักษณะของกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เพื่อสร้าง “ความเหมือนในพวกเราและความต่างในพวกเรา” ในกระบวนการนี้อาจมีทั้งการสร้างขึ้นมาใหม่อย่างสิ้นเชิงและการหยิบบ่มบางส่วนทาง

วัฒนธรรมคนอื่นมาทำให้เป็นของเรา ด้วยเหตุนี้อัตลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้นในยุคหนึ่ง แต่เมื่อกาลเวลาเปลี่ยนไปอาจใช้ไม่ได้ผลก็ได้ ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่าเมื่ออัตลักษณ์เก่ามีพลังน้อยลงอัตลักษณ์ใหม่จึงถูกสร้างขึ้นมาทดแทน อัตลักษณ์จึงเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอนตายตัวและไม่หยุดนิ่ง การสืบทอดและผลิตอัตลักษณ์ใหม่จึงเกิดขึ้นได้เสมอภายใต้กาลเวลา และบริบททางสังคมที่เปลี่ยนไป

จากที่กล่าวมาข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า อัตลักษณ์ หมายถึง ลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงความเป็นตัวตนของคนหรือลักษณะทางชาติพันธุ์ของกลุ่มชน อันเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน และอาจจะมีการปรับเปลี่ยนหรือสร้างขึ้นใหม่จากการที่มีประสบการณ์ในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันของคนในสังคมและให้เข้ากับสภาพแวดล้อม ทำให้สมาชิกในสังคมต้องพยายามปรับตัวและดำรงตนให้เหมาะสม ก่อให้เกิดเป็นกฎเกณฑ์ ระเบียบปฏิบัติ รวมถึงธรรมเนียมประเพณีของสังคมที่มีการปฏิบัติสืบทอดกันมาและมีการพัฒนาจนเกิดเป็นส่วนหนึ่งของวิถีการดำเนินชีวิตของคนในสังคม อัตลักษณ์ที่แท้จริงจะอิงอยู่กับคุณค่า ประวัติศาสตร์ สิทธิ และความเป็นมาทางสังคมดั้งเดิมของชุมชน มีลักษณะที่บ่งบอกถึงความรู้สึกว่าเป็นพวกเราที่แตกต่างจากพวกเขา ในขณะเดียวกันก็สามารถสร้างสานความสัมพันธ์กับสังคมอื่น หรือกลุ่มอื่นได้

2.4.2 ประเภทของอัตลักษณ์

การแบ่งประเภทของอัตลักษณ์มีความคิดเห็นที่เหมือนกันและแตกต่างกันบ้าง ในบรรดานักวิชาการที่ศึกษาด้านนี้บ้างก็แบ่งเป็น 2 ประเภท บ้างก็แบ่งเป็น 3 ประเภท แต่โดยส่วนใหญ่แล้วแบ่งอัตลักษณ์ออกเป็น 2 ประเภท (อภิญา เพ็ญฟูสกุล, 2546: 5 – 6; ธีรยุทธ บุญมี, 2546 อ้างถึงในสรพงษ์ วิชัยดิษฐ, 2547: 16 – 17; สุกัญญา เบาเนต, 2549: 14 – 20; พรพรรณ จันทโรนา นนท์, 2551: 18 – 19; มานะ แก้วมาลา, 2552: 19 – 20 และวินรดา พันธุ์น้อย, 2552: 13 – 17) ซึ่งพิจารณาจากสิ่งที่ใช้ในการแสดงออกของบุคคล ได้แก่

1) อัตลักษณ์ส่วนบุคคล เป็นสิ่งที่แสดงถึงการรู้จักตนเอง การรับรู้ตนเอง การยอมรับตนเอง ความมั่นใจและความภาคภูมิใจในตนเองที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม

2) อัตลักษณ์ทางสังคม เป็นสิ่งที่แสดงออกถึงผลของการขัดเกลาทางสังคม กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม และระบบการศึกษา ที่แสดงออกมาในรูปของวิถีชีวิต ความเชื่อ ความคิด และแบบแผนพฤติกรรม

สำหรับผู้เห็นว่าแบ่งออกได้ 3 ประเภท ตัวอย่างเช่น วิระดา สมสวัสดิ์ (2545: 77 อ้างถึงในมานะ แก้วมาลา, 2552: 20) ได้แบ่งอัตลักษณ์ออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

- 1) อัตลักษณ์หรือตัวตนส่วนตัว หมายถึง ตนเป็นปัจเจกชนสามารถที่จะมีส่วนในการก่อรูป หรือสร้างอัตลักษณ์ของตนขึ้นมา
- 2) อัตลักษณ์ร่วม หมายถึง อัตลักษณ์ที่ปัจเจกชนจำนวนหนึ่งมีร่วมกัน ทั้งที่เป็นอัตลักษณ์ส่วนตัวและอัตลักษณ์ทางสังคม
- 3) อัตลักษณ์ทางสังคม หมายถึง อัตลักษณ์ที่คนอื่น ๆ มอบให้กับปัจเจกชน อีกนัยหนึ่ง หมายความว่า ปัจเจกชนอาจถูกกำหนดนิยามในทางสังคม โดยเชื่อมโยงกับอาชีพ ศาสนา ภูมิหลังทางชาติพันธุ์ หรืออาจเป็นประเภททางสังคมใดๆ ก็ได้

2.4.3 อัตลักษณ์ในมโนทัศน์สาขามานุษยวิทยาและสังคมวิทยา

มานะ แก้วมาลา (2552: 22 – 26) ได้กล่าวถึงอัตลักษณ์ในมโนทัศน์ของสาขาวิชาต่างๆ เช่น สาขาจิตวิทยา สาขามานุษยวิทยาและสังคมวิทยา เป็นต้น โดยได้สรุปอัตลักษณ์ในมโนทัศน์สาขามานุษยวิทยาและสังคมวิทยา ซึ่งเกี่ยวข้องกับงานชิ้นนี้ดังต่อไปนี้

2.4.3.1 อัตลักษณ์ในมโนทัศน์สาขามานุษยวิทยา อัตลักษณ์ในสังคมหนึ่งๆ เป็นผลมาจากวิธีการเลี้ยงดูเด็กในวัฒนธรรมนั้น ทั้งเรื่องของความรักและความอบอุ่นในครอบครัว ตลอดจนรูปแบบของครอบครัว ซึ่งก่อให้เกิดแบบแผนพฤติกรรมบางอย่างสะท้อนออกมาให้เห็นในสถาบันทางสังคมอื่นๆ เช่น พิธีกรรม ศาสนา นิทาน เป็นต้น สถาบันทางสังคมเหล่านี้มีหน้าที่ในการสืบทอดและดำรงแบบแผนพฤติกรรมต่อไป โดยปกติแล้วอัตลักษณ์มักจะมี ความผูกโยงกับชาติพันธุ์อย่างแยกไม่ออก ทั้งนี้เป็นเพราะกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ย่อมมีลักษณะเฉพาะกลุ่ม อาทิ รูปร่าง หน้าตา ภาษา วัฒนธรรม ฯลฯ นั้นหมายความว่า กลุ่มชาติพันธุ์เป็นการรวมตัวของกลุ่มคนที่มีลักษณะเหมือนกัน อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์จึงเป็นสิ่งที่กลุ่มชาติพันธุ์นำมาใช้เป็นสัญลักษณ์ของความแตกต่างทางชาติพันธุ์ระหว่างกลุ่มชนต่างๆ ที่มีสัญลักษณ์ที่มองเห็นได้ เช่น เครื่องแต่งกาย บ้านเรือน วิถีชีวิต เป็นต้น ซึ่งมักจะพบว่า อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ หมายถึง สัญลักษณ์ที่กลุ่มชาติพันธุ์นำมาใช้แสดงออกถึงการสำนึกทางชาติพันธุ์ของตน ส่วนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม หมายถึง ความรู้สึกของกลุ่มหรือวัฒนธรรมร่วมของกลุ่ม ฉะนั้นอัตลักษณ์จึงเป็นสิ่งที่ถูกสร้างจากวัฒนธรรมทั้งวัฒนธรรมหลักและวัฒนธรรมรอง และในขณะเดียวกันวัฒนธรรมก็กลายเป็นอัตลักษณ์ร่วมทางสังคมของกลุ่มคน เป็นเครื่องมือในการสร้างเสริมอัตลักษณ์เช่นกัน

2.4.3.2 อัตลักษณ์ในมโนทัศน์สาขาสังคมวิทยา เกิดจากการผสมผสานของความเป็นตัวตนของคนหลายๆ คนที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ความเป็นตัวตนค่อยๆ เกิดจากกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างตนกับผู้อื่น และหัวใจสำคัญในกระบวนการปฏิสัมพันธ์นี้ คือ ภาษา ซึ่งเป็นช่องทางสำหรับถ่ายทอดระบบสัญลักษณ์และกฎเกณฑ์ร่วมกันของสังคม โดยอัต

ลักษณะร่วมเป็นผลมาจากพลังของพิธีกรรมที่ทำให้เกิดจิตสำนึกร่วม ในมุมมองทางสังคมวิทยาเชื่อว่าอัตลักษณ์ส่วนใหญ่เกี่ยวกับโครงสร้างสังคม ซึ่งสร้างลักษณะร่วมของสังคมผ่านบทบาทของศาสนา พิธีกรรมมาเป็นตัวทำให้เกิดอัตลักษณ์ของกลุ่ม หรือมีนัยถึงการควบคุมทางสังคม การจัดระเบียบทางสังคม

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้ศึกษาได้ทบทวนผลงานวิจัยและการศึกษาของนักวิชาการที่ผ่านมาซึ่งปรากฏให้เห็นชัดเจนว่าทุนทางสังคมมีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน โดยผู้ศึกษาได้รวบรวมไว้ดังนี้

อำภา จันทราภาศ (2543: 98 – 109) ทำการศึกษาเรื่องทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ผลการศึกษาพบว่า ทุนทางสังคมทั้งที่อยู่ในรูปแบบของทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนบุคคล ทุนกลุ่ม ทุนเครือข่ายและเครือข่ายที่มีอยู่ในชุมชน ส่งผลให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง เพราะชุมชนได้ใช้ทุนทางสังคมมาเป็นพื้นฐานในการเสริมสร้างความมั่นคงและยั่งยืนให้กับชุมชนและปัจจัยที่สำคัญคือการมีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชน รวมถึงการมีจิตสำนึกสาธารณะที่ทำให้ชุมชนสามารถสร้างความเข้มแข็งของชุมชน การที่ผู้คนมารวมกลุ่มกันได้มีความรู้สึกและตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่ต้องดูแลรับผิดชอบร่วมกัน ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ในการดำเนินกิจกรรมใดๆ ในชุมชน ส่งผลต่อทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ได้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถสร้างอำนาจต่อรองกับภายนอกชุมชนสามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปของธรรมชาติและสังคมภายนอกอย่างมีศักดิ์ศรียังคงรักษาความเป็นชุมชนได้อย่างมั่นคง

สุวิดา ธรรมณีวงศ์ (2541: 91 – 123) ได้ทำการวิจัยเรื่องการศึกษารูปแบบและแนวทางการพัฒนาความเข้มแข็งของการรวมกลุ่มในชุมชนสาคลี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่าชุมชนมีพัฒนาการ 4 ระยะ คือ ช่วงทำการเกษตรแบบยังชีพ ช่วงทำการเกษตรแผนใหม่ ช่วงการขยายสู่อาชีพนอกภาคเกษตรกรรมและช่วงปรับเปลี่ยนสู่การพึ่งตนเอง กลุ่มต่างๆ ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาได้เปลี่ยนแปลงและปรับตัวในลักษณะต่างๆ แต่การปรับตัวเป็นไปตามภูมิปัญญาที่ชุมชนมีอยู่ ซึ่งพบว่าภูมิปัญญาเหล่านี้ยังไม่เพียงพอต่อการดำรงรักษาความเข้มแข็งของการรวมกลุ่ม ดังนั้นคณะนักวิจัยได้พัฒนากิจกรรมต่างๆ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของการรวมกลุ่ม ทำให้รูปแบบและแนวทางในการพัฒนาความเข้มแข็งของการรวมกลุ่ม กล่าวคือ กลุ่มที่เข้มแข็งจะมีการรวมตัวเป็นองค์กร มีโครงสร้างเป็นเครือข่าย กลุ่มสามารถต่อรองจัดการกับภายนอกและกลุ่ม

ที่เข้มแข็งจะตระหนักถึงความต้องการที่แท้จริงของตนเอง นอกจากนี้การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก เช่น การพบปะพูดคุยกับกลุ่มอย่างสม่ำเสมอ การเสริมความรู้ทางวิชาการ และการสนับสนุนให้ชุมชนมีฐานข้อมูลอย่างเพียงพอต่อการตัดสินใจดำเนินกิจกรรมต่างๆ และยังมีส่วนสนับสนุนความเข้มแข็งของการรวมกลุ่มด้วย

สุรวาท ทองบุ (2542: 79 – 103) ได้ทำการศึกษาบทบาทของโรงเรียนในฐานะปัจจัยผลักดันให้เกิดกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน พบว่า ชุมชนมีปัญหาทางด้านโครงสร้างพื้นฐาน โดยเฉพาะปัญหาแหล่งน้ำ สภาวะพื้นฐานของชุมชนด้านเศรษฐกิจเป็นแบบพึ่งพาภายนอก รายได้ต่ำ มีการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน สภาวะพื้นฐานด้านสังคมของชุมชนมีโครงสร้างทางสังคมเป็นแบบอุปถัมภ์ ชุมชนยังขาดกระบวนการเรียนรู้และทำงานร่วมกันแก้ไข ปัญหาของโรงเรียนและชุมชน การบริหารจัดการเพื่อพัฒนาอาชีพและรายได้ล่มสลาย แต่อย่างไรก็ตามชุมชนและโรงเรียนมีพลัง ทุน ศักยภาพอยู่มาก มีโบราณสถานและโบราณวัตถุ มีทำเลที่ตั้งใกล้สถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ การคมนาคมสะดวก มีผู้นำทางการและผู้นำทางธรรมชาติ มีความสามารถในการผลิต มีภูมิปัญญา มีแหล่งทุนและมีความสามารถในการระดมทุนในชุมชน ในชุมชนมีบุคลากรและหน่วยงานที่สนับสนุนการพัฒนาชุมชน มีโรงเรียน ผู้บริหารโรงเรียนและครูอาจารย์ มีจำนวนเพียงพอ มีอาคารสถานที่ วัสดุอุปกรณ์พอสมควร จึงต้องมีการปรับบทบาทขยายและเพิ่มบทบาทของโรงเรียนให้อยู่ในฐานะที่จะเป็นปัจจัยที่ผลักดันให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาให้ได้ โดยใช้พลังทุนศักยภาพที่มีอยู่ผสมผสานภูมิปัญญาและศาสตร์สากลให้โรงเรียนร่วมกับชุมชนที่จะเตรียมคน สร้างวิสัยทัศน์และกระบวนการร่วมกัน

เอี่ยม ทองดีและคณะ (2542: บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่องพลังประวัติศาสตร์ท้องถิ่นต่อการพัฒนาชนบท กรณีศึกษาชุมชนอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม พบว่า มีเหตุการณ์หลายอย่างทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรในท้องถิ่น โดยเกิดขึ้นในลักษณะที่เป็นเหตุเป็นผลของกันและกันทั้งในส่วนดีและส่วนไม่ดี แต่ชุมชนไม่ได้ตระหนักในความสำคัญของพลังดังกล่าว เช่น เกี่ยวกับอาณาจักรสุพรรณภูมิ อาณาจักรทวารวดี พุทธศาสนา เป็นต้น

พงษ์ศักดิ์ เพชรสถิตย์ (2551 อ้างถึงในสรลลิตา ศรีนวล, 2552: 97) ได้ทำการศึกษาเรื่องทุนทางสังคมในฐานะเอื้อต่อการดำเนินงานของธุรกิจชุมชน: กรณีศึกษา กลุ่มผู้ผลิตและจำหน่ายไข่เค็มไชยา หมู่ที่ 6 บ้านปากด่าน ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า ปัจจัยที่เอื้อต่อการดำเนินงานของกลุ่ม ประกอบด้วย 1) อัตลักษณ์ของชุมชนเอื้อต่อการเกิดธุรกิจชุมชน

โดยอัตลักษณ์เป็นที่ยอมรับของประชาชน เป็นปัจจัยที่ดึงดูดคนเข้ามาเยี่ยมชม โดยนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาแปลงเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ 2) ความห่วงใยในสิ่งที่เป็นคุณค่าเพื่อทำกิจกรรมของชุมชน ให้ชาวบ้านห่วงใยภูมิปัญญา ร่วมใช้ประโยชน์และร่วมแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น 3) ระบบความสัมพันธ์เครือญาติ อยู่บนพื้นฐานของความเอื้ออาทร ช่วยเหลือกัน และ 4) ความสามารถในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น

สุริยันต์ สุวรรณราชและคณะ (2543: 56 – 96) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การบริหารและการจัดการธุรกิจยางพาราของชุมชนตำบลไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า การรวมกลุ่มทำธุรกิจยางพาราของชุมชนนั้นเกิดขึ้นมาจากความใกล้เคียงแบบชักชวนปากต่อปาก ผ่านทางสายเครือญาติ เพื่อนสนิท และเพื่อนบ้าน จนสามารถรวมกลุ่มรวมผลผลิตทำให้ได้ราคาที่สูงกว่าต่างคนต่างขาย สำหรับในด้านการบริหารและการจัดการธุรกิจยางพาราของชุมชนนั้น เริ่มจากประสบการณ์ของกลุ่มผู้นำที่ได้ไปศึกษาเรียนรู้และดูงานจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับยางพาราของทั้งเอกชนและราชการ หรือคำแนะนำต่างๆ พร้อมลงมือปฏิบัติจริง มีการลองผิดลองถูกจนประสบผลสำเร็จ และได้ถ่ายทอดประสบการณ์เหล่านั้นสู่สมาชิกกลุ่มผู้ปฏิบัติงานอื่นๆ จนเกิดเป็นระบบการบริหารจัดการธุรกิจยางพาราของชุมชนได้อย่างสอดคล้องกับชุมชนนั้นๆ ตามภูมิปัญญาชาวบ้านในท้องถิ่นที่อาศัย วัฒนธรรมของชุมชนในด้านความเป็นพี่น้อง เพื่อการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน แก้ไขปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากความไม่เข้าใจกันในการดำเนินธุรกิจยางพาราของชุมชนจนลุล่วงหมดไปอย่างรวดเร็ว ทำให้ธุรกิจยางพาราของชุมชนมีความเจริญเติบโต มีการขยายจำนวนสมาชิกและขยายผลสู่การพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเองได้อย่างครบวงจรทั้งตำบลไม้เรียง

อุไรวรรณ พวงสายใจ (2545 อ้างถึงในสรสิชา ศรีนวล, 2552: 99 – 100) ได้ศึกษาเรื่องทุนทางสังคมที่มีผลต่อความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน พบว่า ทุนทางสังคมที่อยู่ภายในชุมชนและจากภายนอกชุมชนประกอบด้วย วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ เศรษฐกิจ เครือญาติ การศึกษา เรียนรู้ องค์กรหรือกลุ่มทำให้เกิดความเข้มแข็ง เนื่องจากทุนทางสังคมเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน องค์กรที่เข้มแข็งใช้กระบวนการเรียนรู้และนำทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ในการทำงาน และเป็นการเสริมสร้างความมั่นคงและยั่งยืนให้กับองค์กร

ระริน สุรวุฒนานันท์ (2551: 211 – 212) ศึกษาเรื่องทุนทางสังคมในชุมชนชาติพันธุ์ศึกษากรณีชุมชนมอญในกรุงเทพมหานคร พบว่า ชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่ ได้สูญเสียองค์ประกอบของทุนทางสังคมคือ ภาษา ศาสนา ประเพณีและอาชีพอาจรวมถึงระบบผู้นำ ระบบอาวุโสที่เคยมีมาอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นการสร้างกลไกทางสังคมเพื่อมารวมกลุ่มด้วย การสร้างความ

เป็นศิษย์หลวงปู่ขาวที่เป็นสัญลักษณ์ของคนเชื้อสายมอญ การเป็นลูกหลานเจ้าพ่อสมบุญ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของผู้ที่ต้องการมีส่วนร่วมในชุมชน การมีเจ้าแม่ไทรทองที่เป็นสัญลักษณ์ของชาวอีสานในชุมชน จากกลไกเหล่านี้ทำให้กลุ่มต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมในชุมชน ถึงอย่างไรก็ตามชุมชนยังมีองค์ประกอบทุนทางสังคมที่สำคัญคือ ระบบเครือญาติ ระบบความเชื่อและการเกิดวิกฤตการณ์เศรษฐกิจหรือจะเป็นปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัยนำไปสู่การนำองค์ประกอบของทุนทางสังคมให้ถูกนำมาใช้ ส่งผลต่อการรื้อฟื้นความเป็นคนมอญให้กลับคืนมา

โกสินทร์ ดอกบัว (2551: 129 – 134) ศึกษาเรื่องทุนทางสังคมกับการดำรงอยู่ของชุมชนชนบท กรณีศึกษา ชุมชนท่องเที่ยวตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาชุมชนแบ่งเป็น 4 ช่วง ได้แก่ ช่วงที่ 1 สังคมเกษตรที่อิงธรรมชาติ ช่วงที่ 2 สังคมธุรกิจชุมชน คือมีความรู้ด้านหัตถกรรมเป็นอาชีพหลักแทนอาชีพเกษตรกรรม ช่วงที่ 3 การทำแผนชุมชนระยะที่ 1 เป็นช่วงที่ชุมชนได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานการพัฒนาและมีการสร้างระบบการบริหารจัดการร่วม ช่วงที่ 4 การทำแผนชุมชนระยะที่ 2 ชุมชนมีการขยายกิจกรรมต่อเนื่องจากธุรกิจทางด้านจักสาน ซึ่งแต่ละช่วงมีการพัฒนารูปแบบของทุนทางสังคมที่ต่างกันตามบริบทของชุมชน ในส่วนผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมการท่องเที่ยวมีทั้งผลกระทบทางบวกในการเพิ่มรายได้ให้กับคนในชุมชน และมีผลด้านลบคือมีปัญหาเยาวชนเลียนแบบพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของนักท่องเที่ยว วิธีชีวิตความเป็นส่วนตัวของคนในชุมชนลดลงและภาวะเรื่องการจัดการขยะที่เกิดขึ้น

ภณจิตา สหายมิตร (2551: 75 – 77) ศึกษาเรื่องทุนทางสังคมที่เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านกิวลม ตำบลบ่อหลวง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า ทุนทางสังคมที่เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านกิวลมอยู่ในระดับมาก ได้แก่ มิติด้านกิจกรรมและความร่วมมือ ในชุมชนมีการจัดงานสำคัญตามประเพณี กิจกรรมทางศาสนาและกิจกรรมพัฒนาชุมชน ซึ่งสมาชิกให้ความร่วมมือในการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนเป็นอย่างดี ส่วนมิติด้านความสมานฉันท์ทางสังคม การอยู่ร่วมกันในสังคม ความขัดแย้งและความรุนแรง สมาชิกภายในชุมชนสามัคคีกัน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และมีความสนิทสนมกันมาก ไปเยี่ยมเยียนไปมาหาสู่กัน และเข้าร่วมในงานสังคม อีกทั้งมีความปลอดภัยในชุมชนมาก ส่วนมิติด้านกลุ่มและเครือข่าย ชุมชนมีการจัดตั้งกลุ่มต่างๆ เพื่อดำเนินกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม สมาชิกมีส่วนร่วมในการดำเนินงานกลุ่ม ช่วยเหลือระหว่างกันและมีการติดต่อประสานงานเพื่อประชุมและทำกิจกรรมร่วมกันกับกลุ่มภายในชุมชน และมีมิติด้านอำนาจหน้าที่และกิจกรรมทางการเมือง สมาชิกในชุมชนได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่ในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนและชักชวนเพื่อนบ้านให้มาร่วมด้วย

อีกทั้งมีการใช้สิทธิ์เลือกตั้งการเมืองระดับท้องถิ่นและระดับชาติ นอกจากนั้นในมิติด้านความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในระดับปานกลาง พบว่าสมาชิกในชุมชนมีการช่วยเหลือโดยการสละกำลังกายเพื่อดำเนินกิจกรรมของโครงการที่มีประโยชน์ต่อชุมชน และมีการเยี่ยมเยียนให้ความช่วยเหลือครอบครัวภายในชุมชนทั้งด้านกำลังกายและการเงิน

ทรงศิริ สาประเสริฐ (2542: บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่องลักษณะการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาชาวบ้าน พบว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านให้กับผู้เรียนรู้โดยใช้วิธีการบอก การทำให้ดูและการปฏิบัติด้วยตนเอง เน้นให้ผู้เรียนเป็นผู้ถาม วิธีที่ดีที่สุดของการถ่ายทอดความรู้คือการให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง การได้รับการยอมรับและการยกย่องจากสังคมคือสิ่งที่ภูมิปัญญาชาวบ้านภูมิใจมากที่สุดในชีวิต ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดองค์ความรู้ของชาวบ้านคือแหล่งความรู้ในการถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้เรียน ภูมิปัญญาชาวบ้าน ไม่มีการวางแผนไว้ล่วงหน้า ระยะเวลาในการถ่ายทอดในแต่ละเรื่องไม่เท่ากัน วิธีการประเมินผลการถ่ายทอดความรู้จะการใช้การสังเกตและสื่อการถ่ายทอดความรู้คือสื่อจริง

สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์ (2533: 122 – 125) ที่กล่าวไว้ว่า การพัฒนาชุมชนที่ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมต้องมองจากภายใน โดยใช้คนในชุมชนมีบทบาทสำคัญในการวิเคราะห์และพัฒนาไปพร้อมๆ กับการฟื้นฟู ประยุกต์และบูรณาการบนพื้นฐานเดิม นอกจากนี้ยังใช้ภูมิปัญญาในการดำรงอัตลักษณ์และการปรับตัวในการดำเนินชีวิต โดยผู้นำในชุมชนและปราชญ์ชาวบ้านมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดและอนุรักษ์ แม้กลุ่มจะปรับตัวแต่ยังรักษาเอกลักษณ์บางอย่างที่เชื่อมโยงกับความเป็นตัวตนของกลุ่มที่แตกต่างจากกลุ่มอื่นได้ นอกจากนี้คนในชุมชนมีการรวมกลุ่มเพื่อปรับตัวให้ได้ประโยชน์แบบใหม่จากหน่วยงานภายนอก โดยใช้การบริหารจัดการที่เน้นการมีส่วนร่วมและยึดโยงให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต

วิธาน นัยนานนท์ (2552: 106 – 111) ศึกษาเรื่องทุนทางสังคมกับกระบวนการสืบทอดผู้นำชุมชนเข้มแข็ง พบว่า การสืบทอดผู้นำชุมชนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่มีองค์ประกอบภายในเป็นหลัก เริ่มมีบทบาทของปัจจัยภายนอกเข้ามามากขึ้น เช่น นโยบายรัฐ องค์กรพัฒนาต่างๆ ส่งผลให้บทบาทขององค์ประกอบภายในลดลง แต่ทั้งนี้ในชุมชนมีระบบเครือข่ายเป็นทุนทางสังคมพื้นฐานที่คอยยึดโยงคนในชุมชนเข้าด้วยกัน ทำให้การสืบทอดผู้นำชุมชนดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง และมีแนวโน้มที่จะมีความหลากหลาย ภายใต้เงื่อนไขการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นและการปฏิสัมพันธ์กับภายนอก

บทที่ 3

กรอบแนวคิดและวิธีการศึกษา

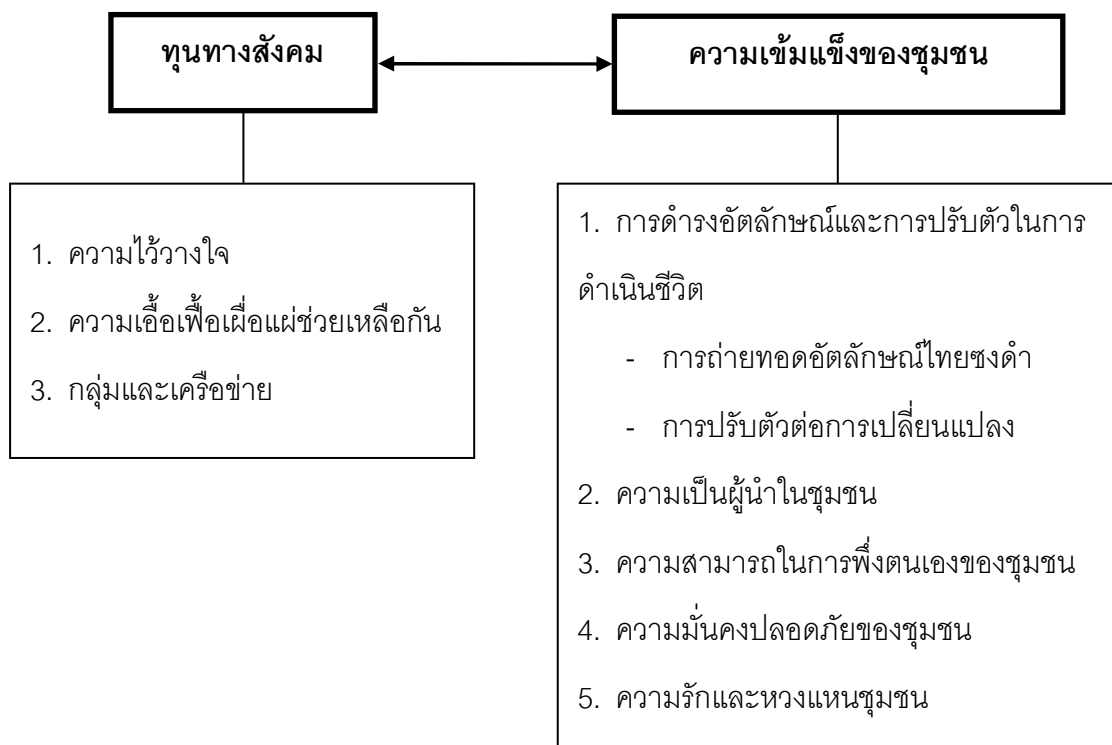
การศึกษาเรื่อง “ทุนทางสังคมกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไทยชนดำ: กรณีศึกษาบ้านหนองหมุ ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม” เป็นการศึกษาที่ดำเนินการตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Approach) เป็นหลัก และใช้แนวทางการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research Approach) เสริม โดยมีรายละเอียดและขั้นตอนในการดำเนินการศึกษา ดังต่อไปนี้

- 3.1 กรอบแนวคิดในการศึกษา
- 3.2 ขอบเขตในการศึกษา
- 3.3 วิธีการศึกษาและเครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล
- 3.4 การตรวจสอบความถูกต้อง
- 3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล
- 3.6 การเขียนรายงานและการนำเสนอผลการศึกษา

3.1 กรอบแนวคิดในการศึกษา

ผู้ศึกษาได้ประยุกต์แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคมและชุมชนเข้มแข็ง ดังปรากฏในบทที่ 2 โดยเน้นศึกษาทุนทางสังคมลักษณะต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน อันได้แก่ ความไว้วางใจระหว่างกัน ความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกและความร่วมมือร่วมใจในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันทั้งในกิจกรรมส่วนบุคคลและในกิจกรรมเพื่อส่วนรวม ทูนเหล่านี้อาจจะมีรูปแบบที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ได้ ทั้งนี้เป็นที่เชื่อกันว่าทุนเหล่านี้น่าจะมีความเกี่ยวข้องอย่างสำคัญในการก่อตัวและพัฒนาสถาบัน รวมทั้งกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการทำหน้าที่ของสถาบันและกลุ่มคนหรือชุมชน อันเป็นกลไกสำคัญในการดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์และสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มหรือชุมชน ในส่วนของความเข้มแข็งของชุมชนจะพิจารณาครอบคลุมความ

เป็นผู้นำในชุมชน ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน ความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน รวมทั้งความรักและความหวงแหนชุมชนไทยซ่งดำ รวมถึงการดำรงอัตลักษณ์และการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของชาวไทยซ่งดำหนองหมี โดยเฉพาะการสืบทอดอัตลักษณ์ไทยซ่งดำและการปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน

ภาพที่ 3.1 กรอบแนวคิดในการศึกษา

3.2 ขอบเขตในการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้กำหนดขอบเขตการศึกษาออกทั้ง 3 ด้าน ดังต่อไปนี้

3.2.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

ผู้ศึกษาได้เลือกพื้นที่ในการศึกษา โดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) คือ ชุมชนไทยซ่งดำบ้านหนองหมี ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม เนื่องจาก

เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ระหว่างความเจริญของชุมชนเมืองกับวิถีชีวิตเดิมแบบชุมชนชนบท อีกทั้งคนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทยซ่งดำและเป็นเครือญาติกัน จึงมีความผูกพันในกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่นและมีความช่วยเหลือกันสูง มีความร่วมมือในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างดี ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตของชาวไทยซ่งดำบ้านหนองหมูที่อาศัยความสัมพันธ์ทางสังคมหรือที่เรียกว่าทุนทางสังคมเป็นฐานสำคัญ ทุนทางสังคมนี้น่าจะมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

3.2.2 ขอบเขตเนื้อหา

การศึกษาในครั้งนี้มุ่งศึกษาถึงทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนไทยซ่งดำ เป็นการทำความเข้าใจถึงความเป็นมา องค์ประกอบ และบทบาทของทุนทางสังคม โดยเน้นไปที่ความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และช่วยเหลือกันของคนในชุมชน และความสัมพันธ์อันดีในชุมชนและเครือข่าย โดยผ่านการติดต่อสื่อสารภายในและกับองค์กรภายนอก ชุมชนให้ได้ประโยชน์ร่วมกัน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไทยซ่งดำ ซึ่งจะพิจารณาจากความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน ความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน ความรักและห่วงแหนชุมชนของคนในชุมชนไทยซ่งดำ รวมถึงการดำรงอัตลักษณ์และการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของชาวไทยซ่งดำบ้านหนองหมู โดยเฉพาะการสืบทอดอัตลักษณ์ไทยซ่งดำและการปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน

3.2.3 ขอบเขตด้านประชากร

การศึกษานี้มุ่งศึกษาเฉพาะกลุ่มชนชาวไทยซ่งดำที่อาศัยอยู่ในบ้านหนองหมู ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม จำนวน 2 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 5 และหมู่ 6 มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 1,211 คนและมีจำนวนครัวเรือน 270 ครัวเรือน (ที่มา: ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 5 – 6 หนองหมู, 2553)

3.3 วิธีการศึกษาและเครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

การศึกษานี้ใช้แนวทางการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Approach) เป็นหลักและใช้แนวทางการศึกษาเชิงปริมาณ (Quantitative Research Approach) เสริม ซึ่งผู้ศึกษาได้เลือกชุมชนไทยซ่งดำบ้านหนองหมู ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

เป็นพื้นที่เป้าหมายในการศึกษา โดยมีรายละเอียดเกี่ยวกับประชากรและกลุ่มตัวอย่าง วิธีการศึกษา และเครื่องมือสำหรับการศึกษา ดังต่อไปนี้

3.3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาค้างนี้ คือ กลุ่มชนชาวไทยซึ่งดำที่อาศัยอยู่ในบ้านหนองหมุ ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม จำนวน 2 หมู่บ้าน ประกอบด้วย หมู่ 5 และ หมู่ 6 ที่มี 2 หมู่บ้าน เนื่องมาจากการแบ่งเขตการปกครองเพื่อให้ดูแลได้อย่างทั่วถึง สำหรับการศึกษเชิงคุณภาพได้ทำการรวบรวมจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 15 คน ที่เลือกมาจาก 3 กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ผู้นำชุมชน ตัวแทนกลุ่มกิจกรรมต่างๆ และประชาชนทั่วไปในชุมชน โดยทำการเลือกแบบเจาะจงกับผู้ที่สามารถสื่อสารและให้เหตุผลได้ดี อีกทั้งยังเต็มใจให้ข้อมูลสำคัญ ทั้งนี้ได้กำหนดเงื่อนไขว่าผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกคนต้องเป็นสมาชิกของชุมชน และพักอาศัยอยู่ในชุมชนแห่งนี้มาแล้ว 2 ปีขึ้นไป เพื่อให้ได้ผู้ที่รับรู้ความเป็นไปและทราบเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนได้อย่างดี

สำหรับในการศึกษาเชิงปริมาณ ผู้ศึกษาได้กำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่าง โดยการคำนวณได้จากเกณฑ์ของ Yamane และกำหนดความคลาดเคลื่อนที่ยอมรับได้ที่ระดับ 0.05 ดังนี้

$$n = \frac{N}{1 + Ne^2}$$

n = ขนาดกลุ่มตัวอย่าง

N = ประชากรที่ใช้ในการศึกษา

e = ความผิดพลาดที่เกิดขึ้น (หรือกำหนดความเชื่อมั่น)

จากสูตร

$$n = \frac{270}{1 + (270)(0.05)^2}$$

$$n = 161.19 \text{ คราวเรือน}$$

หลังจากนั้นได้สุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) จากครัวเรือนในชุมชนบ้านหนองหมุ ทั้ง 2 หมู่บ้าน คือ หมู่ 5 และหมู่ 6 ที่สามารถสื่อสารได้เป็นอย่างดี และรับรู้

ความเป็นมาเป็นไปของชุมชน ซึ่งได้รับความช่วยเหลือ คำแนะนำในการเลือกครัวเรือนจากผู้นำในชุมชน รวมทั้งอาสาสมัครสาธารณสุข โดยได้แบ่งตามสัดส่วนของประชากรในแต่ละหมู่บ้าน คือ หมู่ 5 ซึ่งมีจำนวนประชากรทั้งหมด 147 ครัวเรือน ได้กลุ่มตัวอย่าง 88 ครัวเรือน และหมู่ 6 ซึ่งมีจำนวนประชากรทั้งหมด 123 ครัวเรือน ได้กลุ่มตัวอย่าง 74 ครัวเรือน รวมจำนวนกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 162 ครัวเรือน

3.3.2 วิธีการรวบรวมข้อมูล

วิธีการรวบรวมข้อมูล แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนของการศึกษาเชิงคุณภาพและการศึกษาเชิงปริมาณ โดยในส่วนของการศึกษาเชิงคุณภาพใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญและการสังเกต สำหรับการศึกษาเชิงปริมาณใช้วิธีการสัมภาษณ์รายบุคคลระดับครัวเรือน โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.3.2.1 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ดำเนินการโดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งประกอบไปด้วย ผู้นำชุมชน ตัวแทนกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน ปราชญ์ชาวบ้านและประชาชนทั่วไปในชุมชน โดยใช้วิธีการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการแบบเจาะลึกตามแนวคำถามที่เตรียมไว้ เพื่อให้ได้ข้อมูลในประเด็นที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งทำการสังเกตพฤติกรรม สีนัย และท่าทาง ในขณะที่ทำการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย

3.3.2.2 การสังเกต ผู้ศึกษาได้ทำการสังเกตในฐานะลูกหลานของสมาชิกชุมชนบ้านหนองหมู โดยทำการสังเกตลักษณะโดยทั่วไปของชุมชน เช่น ลักษณะทางกายภาพของการตั้งถิ่นฐานและบ้านเรือน ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวและของสมาชิกในชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมด้วยการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน โดยเฉพาะกิจกรรมเพื่อส่วนรวม

3.3.2.3 การสัมภาษณ์ในระดับครัวเรือน ทำการสัมภาษณ์ตัวแทนครัวเรือนที่สามารถสื่อสารและให้เหตุผลได้ดี รวมทั้งรับรู้ความเป็นไปของชุมชน ด้วยวิธีการสัมภาษณ์รายบุคคล โดยใช้แบบสัมภาษณ์ที่พัฒนาขึ้นมาโดยตัวผู้วิจัยเอง เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นต่างๆ ที่สนใจศึกษาอย่างครอบคลุม

3.3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล สามารถจัดแบ่งตามประเภทของข้อมูล ดังต่อไปนี้

3.3.3.1 ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ในการศึกษาครั้งนี้ได้เก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิมาจากแหล่งต่างๆ ดังนี้

1) ข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้ศึกษาได้ค้นคว้าจากตำรา เอกสาร บทความ ผลงานวิจัยและรายงานที่เกี่ยวข้องกับชาวไทยชงดำ ไม่ว่าจะเป็นด้านประวัติความเป็นมา อัตลักษณ์ของชาวไทยชงดำ และการพัฒนาชุมชน นอกจากนี้จึงได้ค้นคว้าเรื่องทุนทางสังคม และชุมชนเข้มแข็ง นอกจากเอกสารวิชาการดังกล่าวแล้วยังได้ศึกษาข้อมูลจากเอกสารทางราชการและจากเจ้าหน้าที่ในอำเภอกำแพงแสน รวมถึงข้อมูลจากองค์การบริหารส่วนตำบลสะพานด้วย อีกทั้งได้ศึกษาข้อมูลจากบันทึกประกาศ และข่าวสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง วิธีการในการค้นหาข้อมูลจากแหล่งต่างๆ ดังกล่าวนี้อาจใช้เทคนิคการกำหนดคำหลักไปในการค้นหาข้อมูลในหัวข้อจากเอกสารต่างๆ ผลจากการศึกษาเอกสาร งานวิจัยต่างๆ ทำให้ได้กรอบแนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนที่เป็นกรอบแนวคิดที่ผู้ศึกษานำไปศึกษาในพื้นที่

2) ข้อมูลจากสื่อต่างๆ เมื่อศึกษาข้อมูลจากเอกสารแล้ว เพื่อให้เกิดความเข้าใจในประเด็นที่ศึกษาอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น อันจะช่วยให้สามารถปฏิบัติงานภาคสนามได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้ศึกษาได้พยายามหาความรู้เพิ่มเติมจากรายการโทรทัศน์ สื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ เช่น เว็บไซต์ VCD/ DVD เป็นต้น ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชาวไทยชงดำและความเข้มแข็งของชุมชน

3.3.3.2 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิในการศึกษานี้ ได้แก่ แนวคำถาม การบันทึกข้อมูลและแบบสอบถามดังนี้

1) แนวคำถามสำหรับการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ผู้ศึกษาได้ออกแบบแนวคำถาม เพื่อเป็นเครื่องมือประกอบในการรวบรวมข้อมูลทั่วไปและการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (In-depth Interview) ซึ่งแนวคำถามมีการประเมินคำถามปลายเปิดอย่างกว้างๆ ตามประเด็นต่างๆ เพื่อเปิดโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายได้ตอบคำถามและแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ อีกทั้งผู้สัมภาษณ์สามารถเสริมคำถามลงรายละเอียดระหว่างการสัมภาษณ์ โดยยึดวัตถุประสงค์ของการศึกษาเป็นหลักตั้งไว้ โดยแนวคำถามครอบคลุมเนื้อหา ดังต่อไปนี้

1.1) ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย เพศ อายุ ศาสนา ระดับการศึกษา จำนวนคนในครอบครัว อาชีพ/ รายได้ สถานภาพการสมรสและการเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ ในชุมชน

1.2) คำถามเกี่ยวกับทุนทางสังคมของชุมชน ทั้งในเรื่องประวัติความเป็นมา ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ กฎเกณฑ์/ ระเบียบต่างๆ ภายในชุมชน ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความช่วยเหลือเกื้อกูล ความไว้วางใจระหว่างกันของสมาชิกใน

ชุมชน ความสัมพันธ์กับกลุ่มต่างๆ ที่อยู่นอกชุมชนและการดึงทุนทางสังคมมาใช้ในการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง

1.3) ปัญหาและอุปสรรคของการพัฒนาที่เกิดขึ้นในช่วงที่ผ่านมา รวมถึงข้อเสนอแนะในการพัฒนาและการดึงทุนทางสังคมมาใช้ในการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง

2) แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ผู้ศึกษาใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนครัวเรือนในชุมชน ในประเด็นเรื่องบทบาทของทุนทางสังคมที่เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน แบบสัมภาษณ์นี้ประกอบด้วยข้อคำถามทั้งแบบปลายเปิดและแบบปลายปิด ที่ครอบคลุมเนื้อหาดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

ตอนที่ 2 ความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ตอนที่ 3 ความเชื่อเพื่อเผื่อแผ่ช่วยเหลือกัน

ตอนที่ 4 ความสัมพันธ์อันดีในชุมชนและเครือข่าย

ตอนที่ 5 ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ

ตอนที่ 1 ประกอบด้วย ข้อคำถามที่เกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ โดยมีคำตอบเป็นแบบเลือกตอบให้ตรงตามตามความเป็นจริงของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพในครัวเรือน สถานภาพสมรส จำนวนสมาชิกในครัวเรือน อาชีพหลัก อาชีพรอง และรายได้ทั้งหมดของครัวเรือน

ตอนที่ 2 เป็นคำถามที่วัดความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับระดับความไว้วางใจ โดยมีคำตอบให้เลือกเป็นแบบประมาณค่า (Rating Scale) มี 4 ระดับ ดังนี้

มากที่สุด	หมายถึง	ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์มีระดับความไว้วางใจมากที่สุด
มาก	หมายถึง	ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์มีระดับความไว้วางใจมาก
น้อย	หมายถึง	ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์มีระดับความไว้วางใจน้อย
น้อยที่สุด	หมายถึง	ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์มีระดับความไว้วางใจน้อยที่สุด

ในส่วนของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนั้นเป็นข้อคำถามที่วัดระดับความร่วมมือในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาในชุมชน มีคำตอบให้เลือกตอบเป็นแบบประมาณค่า (Rating Scale) มี 5 ระดับ ดังนี้

แทบจะไม่มีใครเลย	หมายถึง	ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์มีความคิดเห็นว่าคุณในชุมชนแทบจะไม่ได้ให้ความร่วมมือในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาในชุมชนเลย
ส่วนน้อยของชุมชน	หมายถึง	ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์มีความคิดเห็นว่าคุณในชุมชนจำนวนหนึ่งให้ความร่วมมือในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาในชุมชน
ประมาณครึ่ง	หมายถึง	ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์มีความคิดเห็นว่าคุณในชุมชนประมาณครึ่งให้ความร่วมมือในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาในชุมชน
ส่วนใหญ่ของชุมชน	หมายถึง	ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์มีความคิดเห็นว่าคุณในชุมชนส่วนใหญ่ให้ความร่วมมือในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาในชุมชน
เกือบทั้งชุมชน	หมายถึง	ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์มีความคิดเห็นว่าคุณในชุมชนเกือบทั้งชุมชนให้ความร่วมมือในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาในชุมชน

ตอนที่ 3 ประกอบด้วย ข้อคำถามที่มีการวัดระดับความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือกันในชุมชน มีคำตอบให้เลือกตอบเป็นแบบประมาณค่า (Rating Scale) มี 3 ระดับ ดังนี้

ใช่	หมายถึง	ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์เห็นด้วยกับข้อคำถามนี้
ไม่แน่ใจ	หมายถึง	ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ไม่แน่ใจกับข้อคำถามนี้
ไม่ใช่	หมายถึง	ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ไม่เห็นด้วยกับข้อคำถามนี้

ตอนที่ 4 เป็นส่วนของคำถามที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์อันดีในชุมชนและเครือข่าย มีคำตอบให้เลือกตอบให้ตรงตามความเป็นจริงที่ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ประสบ เช่น การเข้าร่วมเป็นสมาชิกของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ รวมทั้งส่วนที่ให้ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์เติมคำตอบตามความเป็นจริง และข้อคำถามที่วัดระดับความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับความสัมพันธ์และเครือข่ายภายในและภายนอกชุมชน ซึ่งเป็นแบบประมาณค่า (Rating Scale) มี 3 ระดับ ดังนี้

ใช่	หมายถึง	ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์เห็นด้วยกับข้อคำถามนี้
ไม่แน่ใจ	หมายถึง	ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ไม่แน่ใจกับข้อคำถามนี้
ไม่ใช่	หมายถึง	ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ไม่เห็นด้วยกับข้อคำถามนี้

ตอนที่ 5 เป็นส่วนของข้อคำถามปลายเปิดเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะในการจัดการทุนทางสังคมเพื่อพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง เพื่อให้ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ได้แสดงความคิดเห็นเพิ่มเติม

3) เครื่องมือการบันทึกข้อมูล ผู้ศึกษานำบันทึกข้อมูลภาคสนาม โดยใช้สมุดบันทึก เครื่องบันทึกเสียงและกล้องถ่ายรูป เป็นเครื่องมือ ทั้งนี้เพื่อป้องกันการสูญหายของข้อมูลและเพื่อทบทวนความจำเมื่อผู้ศึกษาต้องการใช้ข้อมูลเหล่านั้น

3.4 การตรวจสอบความถูกต้อง

การตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการสังเกต โดยทำการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ด้วยการตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูลที่รวบรวมด้วยวิธีการต่างๆ ดังกล่าว โดยการเปรียบเทียบผลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญแต่ละคนว่าเหมือนหรือแตกต่างกัน รวมทั้งเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญกับการสังเกตควบคู่กับข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยต่างๆ เพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูล ทั้งนี้การตรวจสอบข้อมูลดำเนินการไปพร้อมๆ กับการเก็บข้อมูล โดยเป็นการตรวจสอบทันทีหรือในเวลาที่ใกล้เคียงกัน เพื่อจะได้ทราบว่าข้อมูลที่ได้มานั้นเป็นความจริงหรือไม่ จนแน่ใจว่าข้อมูลนั้นเป็นความจริงมากที่สุดทางปฏิบัติ นอกจากนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ผู้ศึกษาได้นำข้อมูลที่ได้มาถามผู้รู้ในชุมชน ทั้งผู้นำชุมชน แกนนำกลุ่มต่างๆ และปราชญ์ชุมชน อีกทั้งยังมีการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการในกลุ่มย่อย โดยผู้ร่วมสนทนาเล่าถึงข้อมูลที่ได้มา เช่น ประวัติความเป็นมาของชุมชน ความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรมของไทยเชิงดำ กลุ่มต่างๆ ในชุมชน เป็นต้น ผู้ศึกษาถามว่าข้อมูลที่ได้มาตรงหรือไม่ มีเพิ่มเติมจากนี้หรือไม่ แล้วพยายามหาข้อสรุปที่มีความใกล้เคียงกันมากที่สุดระหว่างผู้ร่วมสนทนา

ในส่วนของการศึกษาเชิงปริมาณ เพื่อให้เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลมีความเหมาะสม สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิด ผู้ศึกษาได้ทำการตรวจสอบความถูกต้องและความสอดคล้องของเนื้อหาเกี่ยวกับวัตถุประสงค์การศึกษา โดยทำการตรวจสอบความเที่ยงตรงของแบบสัมภาษณ์ในระดับครัวเรือน ด้วยวิธีการตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยให้อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เป็นผู้พิจารณาเนื้อหาในข้อคำถามของแบบสัมภาษณ์ จากนั้นจึงทำการปรับปรุงแก้ไข และทำการทดสอบคุณภาพของเครื่องมือวิจัย ด้วยการนำแบบสัมภาษณ์ไปทดลองใช้กับกลุ่มที่มีความใกล้เคียงกับกลุ่มเป้าหมายมากที่สุด โดยทำการ

สุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) จากครัวเรือนในหมู่ 4 หัวซุกบัว ซึ่งไม่ได้เป็นกลุ่มตัวอย่างที่อยู่ในชุมชนบ้านหนองหมู ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม จำนวน 30 ครัวเรือน หลังจากนั้นจึงนำแบบสัมภาษณ์ที่ทำการทดลองใช้แล้ว มาทำการทดสอบค่าทางสถิติด้วยการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของ Cronbach (Cronbach's Alpha Coefficient) ผลจากการตรวจสอบค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบสัมภาษณ์ในแต่ละตอน ดังจะนำเสนอต่อไปนี้เป็นคือ ความไว้วางใจ ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.8608 ในด้านความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.8970 ด้านความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือกัน ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.7375 ความสัมพันธ์อันดีในชุมชนและเครือข่าย (ภายในกลุ่ม) ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.7101 และความสัมพันธ์อันดีในชุมชนและเครือข่าย (ภายนอกกลุ่ม) ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.7396 ตามลำดับ

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Analysis) ดำเนินการพร้อมกับขั้นตอนของการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยผู้ศึกษาได้นำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่เพื่อให้เห็นความชัดเจนพร้อมกับหาความสัมพันธ์กับบริบทของชุมชน ซึ่งเป็นการสร้างความเข้าใจชุมชนในภาพรวม แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์หาความเชื่อมโยงกับแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องคือ ทูทางสังคมวัฒนธรรมชุมชน และความเข้มแข็งของชุมชน กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพนี้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่อยู่ในพื้นที่ที่ศึกษาและหลังจากเก็บข้อมูลเสร็จ

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ (Quantitative Analysis) ที่ได้จากการตอบแบบสัมภาษณ์ในระดับครัวเรือนเกี่ยวกับความคิดเห็นของประชาชนในเรื่องบทบาทของทุนทางสังคมที่เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนนั้น มีขั้นตอนดังนี้

- 1) นำข้อมูลที่ได้นำมาตรวจสอบความเรียบร้อย
- 2) ลงรหัสและจัดทำแฟ้มข้อมูลในคอมพิวเตอร์
- 3) ทำการวิเคราะห์ทางสถิติด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ คือ สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) สำหรับจัดข้อมูลให้เป็นหมวดหมู่และเพื่อบรรยายลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง สถิติที่ใช้ ได้แก่ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) เพื่อแจกแจงความถี่ของข้อมูลที่ได้ และใช้ค่าเฉลี่ย (Mean) เพื่อวัดแนวโน้มเข้าสู่ส่วนกลาง และการกระจายของข้อมูลที่ได้ โดยได้มีการ

กำหนดค่าเฉลี่ยในการวิเคราะห์ระดับทุนทางสังคมของชุมชน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไทยชนาดำบ้านหนองหมู ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐมดังต่อไปนี้

เกณฑ์ระดับความไว้วางใจในชุมชน

น้อย	ค่าเฉลี่ย	1.00 – 2.00 คะแนน
ปานกลาง	ค่าเฉลี่ย	2.00 – 3.00 คะแนน
มาก	ค่าเฉลี่ย	3.00 – 4.00 คะแนน

เกณฑ์ระดับความร่วมมือในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาในชุมชน

น้อย	ค่าเฉลี่ย	1.00 – 2.33 คะแนน
ปานกลาง	ค่าเฉลี่ย	2.34 – 3.66 คะแนน
มาก	ค่าเฉลี่ย	3.67 – 5.00 คะแนน

เกณฑ์ระดับความช่วยเหลือเพื่อแผ้วช่วยเหลือกันในชุมชน

น้อย	ค่าเฉลี่ย	1.00 – 1.66 คะแนน
ปานกลาง	ค่าเฉลี่ย	1.67 – 2.33 คะแนน
มาก	ค่าเฉลี่ย	2.34 – 3.00 คะแนน

เกณฑ์ระดับความสัมพันธ์อันดีในชุมชนและเครือข่ายในชุมชน

น้อย	ค่าเฉลี่ย	1.00 – 1.66 คะแนน
ปานกลาง	ค่าเฉลี่ย	1.67 – 2.33 คะแนน
มาก	ค่าเฉลี่ย	2.34 – 3.00 คะแนน

3.6 การเขียนรายงานและนำเสนอผลการศึกษา

ในการนำเสนอผลการศึกษา ผู้ศึกษาได้เลือกใช้วิธีการเขียนเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description) โดยการนำเสนอข้อมูลอ้างอิงจากปรากฏการณ์จริงและข้อมูลจากการวิเคราะห์มาตีความควบคู่กัน เพื่อที่จะให้เห็นภาพปรากฏการณ์ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ทุนทางสังคม และความเข้มแข็งของชุมชน

บทที่ 4

ผลการศึกษา

การศึกษาเรื่อง “ทุนทางสังคมกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไทยชนดำ: กรณีศึกษาบ้านหนองหมู ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม” ได้ทำการรวบรวมข้อมูล ทั้งในแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) การสัมภาษณ์รายบุคคลกับตัวแทนครัวเรือนในชุมชน การสังเกตปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน และการศึกษาจากเอกสารงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษานำเสนอโดยแบ่งเป็นหัวข้อดังต่อไปนี้

- 4.1 บริบทของพื้นที่ที่ศึกษา
- 4.2 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- 4.3 ประวัติความเป็นมาและภูมิหลังของชาวไทยชนดำ
- 4.4 อัตลักษณ์ของชุมชนไทยชนดำ
- 4.5 ทุนทางสังคมในชุมชนไทยชนดำบ้านหนองหมู
- 4.6 บทบาทของทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไทยชนดำบ้านหนองหมู

4.1 บริบทของพื้นที่ที่ศึกษา

จากการรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และการสัมภาษณ์กับตัวแทนครัวเรือนในชุมชน รวมทั้งการทบทวนเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ที่ศึกษา ตั้งแต่ระดับจังหวัดลงมาจนถึงระดับชุมชน สามารถนำมาเสนอเป็นบริบทของพื้นที่ โดยศึกษาตามหัวข้อต่อไปนี้

4.1.1 บริบททั่วไปของจังหวัดนครปฐม

จังหวัดนครปฐมเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคกลาง ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำท่าจีน มีพื้นที่รวม 2,168.327 ตารางกิโลเมตร หรือ 1,355,204 ไร่ ตัวจังหวัดอยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครไปทางทิศตะวันตกตามเส้นทางถนนเพชรเกษมเป็นระยะทางประมาณ 56 กิโลเมตร หรือตามเส้นทางถนนปิ่นเกล้า – นครชัยศรีเป็นระยะทางประมาณ 51 กิโลเมตร หรือโดยทางรถไฟ 62 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	จังหวัดสุพรรณบุรีและจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ทิศใต้	ติดต่อกับ	จังหวัดสมุทรสาครและจังหวัดราชบุรี
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	จังหวัดนนทบุรี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และกรุงเทพมหานคร
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	จังหวัดราชบุรีและจังหวัดกาญจนบุรี

จังหวัดนครปฐมได้แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 7 อำเภอ ประกอบด้วย อำเภอเมืองนครปฐม แบ่งเขตการปกครองเป็น 24 ตำบล 202 หมู่บ้าน อำเภอกำแพงแสน แบ่งเขตการปกครองเป็น 15 ตำบล 175 หมู่บ้าน อำเภอดอนตูม แบ่งเขตการปกครองเป็น 8 ตำบล 68 หมู่บ้าน อำเภอนครชัยศรี แบ่งเขตการปกครองเป็น 24 ตำบล 107 หมู่บ้าน อำเภอบางเลน แบ่งเขตการปกครองเป็น 15 ตำบล 173 หมู่บ้าน อำเภอสสามพราน แบ่งเขตการปกครองเป็น 16 ตำบล 136 หมู่บ้าน และอำเภอพุทธมณฑล แบ่งเขตการปกครองเป็น 3 ตำบล 15 หมู่บ้าน (นุกูล ชมภูนิช, 2538: 8 – 10 และพจนีย์ กงตาล, 2545: 67 – 68)

4.1.2 การตั้งถิ่นฐานของชาวไทยซ่งดำในจังหวัดนครปฐม

ในจังหวัดนครปฐมมีชาวไทยซ่งดำตั้งหลักแหล่งอยู่กระจายทั่วไปเป็นกลุ่มเป็นพวกอยู่ตามอำเภอต่างๆ ดังต่อไปนี้ (ธิดา ชมภูนิช, 2539: 16 – 25 และเรณู เหมือนจันทร์ชัย, 2541: 68 – 70)

1) อำเภอเมืองนครปฐม มีชาวไทยซ่งดำตั้งหลักแหล่งอยู่ทั้งหมด 2 ตำบล 3 หมู่บ้าน คือ ตำบลดอนยายหอม มี 2 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 7 บ้านดอนขนา และหมู่ที่ 9 บ้านสระทราย และตำบลสระกระเทียม มี 1 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 9 บ้านดอนทราย

2) อำเภอกำแพงแสน เป็นอำเภอที่มีชาวไทยซ่งดำอาศัยอยู่มากที่สุด กล่าวคือ มีชาวไทยซ่งดำตั้งหลักแหล่งอยู่ทั้งหมด 7 ตำบล 22 หมู่บ้าน ได้แก่ ตำบลทุ่งกระพังโหม ในหมู่ที่ 13 บ้านยาง ตำบลทุ่งขวาง ในหมู่ที่ 4 บ้านหนองขาม ตำบลกระต๊อบ ใน 2 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 2 บ้านห้างและหมู่ที่ 15 บ้านชาวไร่ ตำบลสระสี่มุม ใน 3 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 3 บ้านไผ่คอย หมู่ที่ 4 บ้านไผ่สงครามและหมู่ที่ 5 บ้านไผ่โพน ตำบลดอนข่อย ใน 5 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านดอนทอง หมู่ที่ 2 บ้านดอนทอง หมู่ที่ 3 บ้านดอนทอง หมู่ที่ 5 บ้านดอนมะกอกและหมู่ที่ 9 บ้านบ่อน้ำจืด ตำบลสระพัฒนา ใน 9 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านสระ หมู่ที่ 2 บ้านสระ หมู่ที่ 3 บ้านหัวซุกบัว หมู่ที่ 4 บ้านหัวซุกบัว หมู่ที่ 5 บ้านหนองหมู หมู่ที่ 6 บ้านหนองหมู หมู่ที่ 7 บ้านหนองเทียม หมู่ที่ 9 บ้านไร่ใหม่ และหมู่ที่ 10 บ้านหนองพวงนก และตำบลทุ่งบัว ในหมู่ที่ 6 บ้านกำแพงแสน

3) อำเภอดอนตูม มีชาวไทยซ่งดำตั้งหลักแหล่งอยู่ทั้งหมด 2 ตำบล 3 หมู่บ้าน คือ ตำบลดอนพุทรา ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านหัวถนน และหมู่ที่ 6 บ้านหัวถนน และตำบลสามง่าม ได้แก่ หมู่ที่ 9 บ้านแหลมกะเจา

4) อำเภอสามพราน มีชาวไทยซ่งดำตั้งหลักแหล่งอยู่ 1 ตำบล 3 หมู่บ้าน คือ ตำบลตลาดจินดา ได้แก่ หมู่ที่ 3 บ้านลำเจียก หมู่ที่ 4 บ้านตากแดด และหมู่ที่ 5 บ้านหนองอีแบน

5) อำเภอบางเลน มีชาวไทยซ่งดำตั้งหลักแหล่งอยู่ทั้งหมด 4 ตำบล 11 หมู่บ้าน คือตำบลบางไทรป่า ในหมู่ที่ 4 บ้านคลองพิสมัย ตำบลดอนตูม มี 4 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 2 บ้านดอนขม้น หมู่ที่ 4 บ้านหัวทรายไทย หมู่ที่ 6 บ้านหัวทรายลาว และหมู่ที่ 7 บ้านหัวทรายลาว ตำบลบางปลา มี 2 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 11 บ้านเกาะแรต และหมู่ที่ 12 บ้านเกาะแรต ตำบลไผ่หูช้าง มี 4 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 2 บ้านหนองปรัง หมู่ที่ 3 บ้านปลายคลองบางเลน หมู่ที่ 4 บ้านไผ่หูช้าง และหมู่ที่ 5 บ้านไผ่หูช้าง

4.1.3 บริบททั่วไปของอำเภอกำแพงแสน

ในอดีตอำเภอกำแพงแสนเคยเป็นเมืองกำแพงแสน ซึ่งเป็นเมืองโบราณสมัยทวารวดี มีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 11 – 16 เป็นเพียงเมืองที่มีขนาดเล็ก สันนิษฐานว่า น่าจะมีฐานะเป็นเมืองบริวารของเมืองนครไชยศรีมากกว่าจะเป็นเมืองที่ตั้งอยู่อย่างอิสระ ตำแหน่งกลางเมืองเก่าอยู่ที่ประมาณเส้นรุ้งที่ 13 องศา 39 ลิปดา 20 ฟลิปดาเหนือ และเส้นแวง 99 องศา 57 ลิปดา 57

ฟิลิปดาตะวันออก โดยอยู่ไม่ไกลจากเมืองนครไชยศรี คือ มีระยะทางห่างกันประมาณ 24 กิโลเมตร ตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่างเมืองใหญ่ 2 เมือง คือ เมืองอู่ทองและเมืองนครไชยศรี ปัจจุบันบริเวณเมืองเก่ากำแพงแสนเป็นพื้นที่ของกรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งใช้เป็นค่ายลูกเสือ ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 5 ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม (สารานุกรมเสรี, 2553 และที่ว่าการอำเภอกำแพงแสน, 2553)

อำเภอกำแพงแสน ได้ตั้งขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2449 ที่วัดห้วยพระ ตำบลห้วยพระ อำเภอดอนตูม โดยใช้ชื่อว่าอำเภอกำแพงแสน ตามชื่อเมืองโบราณ ต่อมาในปี พ.ศ. 2453 ได้ย้ายที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอจากวัดห้วยพระไปอยู่ที่ชายทุ่งบ้านสามแก้ว ซึ่งห่างจากที่ตั้งเดิมไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ประมาณ 1.6 กิโลเมตร และได้เปลี่ยนชื่ออำเภอจากเดิมมาเป็นตามชื่อหมู่บ้านว่าอำเภอสามแก้ว จนถึงปี พ.ศ. 2460 จึงได้กลับมาใช้ชื่อว่าอำเภอกำแพงแสนตามเดิม เพื่อเป็นการรักษาเมืองโบราณไว้ ต่อมาในปี พ.ศ. 2490 ได้ย้ายที่ว่าการอำเภอกำแพงแสนจากที่ตั้งชายทุ่งสามแก้ว มาที่บริเวณริมคลองท่าสาร – บางปลา ในพื้นที่บ้านยาง ตัดถนนมาลัยแมน (ถนนนครปฐม – สุพรรณบุรี) หมู่ที่ 13 ตำบลทุ่งกระพังโหม ห่างจากที่ตั้งเดิมไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 14 กิโลเมตร และเมื่อปี พ.ศ. 2532 ได้ย้ายที่ว่าการอำเภอกำแพงแสนอีกครั้ง โดยสร้างที่ว่าการอำเภอหลังใหม่ บนที่ดินที่ราษฎรได้บริจาคให้บริเวณริมถนนมาลัยแมน (สายนครปฐม – สุพรรณบุรี) ห่างจากที่ตั้งเดิมไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ประมาณ 2 กิโลเมตร อยู่ตรงข้ามกับโรงเรียนกำแพงแสนวิทยา และใช้อยู่จนถึงปัจจุบัน ส่วนที่ตั้งเดิมนั้นได้ใช้เป็นที่ตั้งของสำนักงานเทศบาลตำบลกำแพงแสนในเวลาต่อมา (สารานุกรมเสรี, 2553 และที่ว่าการอำเภอกำแพงแสน, 2553)

อำเภอกำแพงแสนมีพื้นที่รวม 253,136 ไร่ หรือประมาณ 405 ตารางกิโลเมตร ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของจังหวัดนครปฐม โดยมีอาณาเขตการปกครองติดต่อกับเขตการปกครองข้างเคียง ดังนี้ (ศศิวิภา อบเชย, 2544 อ้างถึงใน มนุ อุดมเวช, 2547: 30 และที่ว่าการอำเภอกำแพงแสน, 2553)

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี
ทิศใต้	ติดต่อกับ	อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม และอำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	อำเภอบางเลน และอำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี

อำเภอกำแพงแสนในปัจจุบันได้แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 15 ตำบล และ 204 หมู่บ้าน ได้แก่ ตำบลทุ่งกระพังโหม มี 7 หมู่บ้าน ตำบลกระต๊อบ มี 8 หมู่บ้าน ตำบลทุ่งลูกนก มี 21 หมู่บ้าน ตำบลห้วยขวาง มี 21 หมู่บ้าน ตำบลทุ่งขวาง มี 10 หมู่บ้าน ตำบลสระสีมูม มี 24 หมู่บ้าน ตำบลทุ่งบัว มี 11 หมู่บ้าน ตำบลดอนข่อย มี 15 หมู่บ้าน ตำบลสะพานนาครี มี 12 หมู่บ้าน ตำบลห้วยหมอนทอง มี 12 หมู่บ้าน ตำบลห้วยม่วง มี 12 หมู่บ้าน ตำบลกำแพงแสน มี 8 หมู่บ้าน ตำบลรางพิบูล มี 9 หมู่บ้าน ตำบลหนองกระทุ่ม มี 11 หมู่บ้าน และตำบลวังน้ำเขียว มี 13 หมู่บ้าน (ศศิวิภา ออบเชย, 2544 อ้างถึงในมนู อุดมเวช, 2547: 30; สารานุกรมเสรี, 2553 และที่ว่าการอำเภอกำแพงแสน, 2553)

จากการสำรวจเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553 (ศูนย์สารสนเทศเพื่อการบริหารและพัฒนางานปกครอง, 2554) อำเภอกำแพงแสนนี้มีประชากรรวม 115,119 คน โดยแยกเป็นเพศชาย 55,936 คน และเพศหญิง 59,183 คน คิดเป็นจำนวนครัวเรือนได้ 23,464 ครัวเรือน ความหนาแน่นของประชากร 295 คน/ตารางกิโลเมตร

ในอำเภอกำแพงแสนมีชุมชนไทยซึ่งดำรงอาศัยอยู่มาช้านานในหลายตำบล และเป็นอำเภอที่มีหมู่บ้านไทยซึ่งดำรงอยู่มากที่สุดของจังหวัดนครปฐม บางตำบลมีชาวไทยซึ่งดำรงอยู่เป็นจำนวนมากและครอบคลุมพื้นที่กว้างขวาง เช่น ตำบลดอนข่อย ตำบลสระสีมูม ตำบลสะพานนาครี เป็นต้น (มนู อุดมเวช, 2547: 30)

4.1.4 บริบททั่วไปของตำบลสะพานนาครีและชุมชนไทยซึ่งดำรง

ชาวไทยซึ่งดำรงกลุ่มหนึ่งได้เข้ามาตั้งหลักแหล่งที่ตำบลสะพานนาครี อำเภอกำแพงแสน ราวรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6 แห่งราชวงศ์จักรี) โดยได้เดินทางด้วยเท้าสลับกับทางเรือมาจากตำบลบ่อหลวง อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี มุ่งหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือโดยเดินทางเรียบแม่น้ำมาเรื่อยๆ ผ่านจังหวัดสมุทรสงครามและจังหวัดราชบุรี ผ่านแม่น้ำท่าจีนไปทางทิศตะวันออก แยกเข้าคลองท่าสาร – บางปลา แล้วเดินทางต่อไปจนถึงหมู่บ้านสระ ซึ่งในสมัยนั้นขึ้นอยู่กับอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม เมื่อเห็นว่าเป็นทำเลที่เหมาะสมแก่การทำมาหากินจึงได้ตั้งบ้านเรือนอาศัยจนถึงปัจจุบัน (กฤติกา โชควัฒนชัย, 2551: 11 – 12 และวิชาญ สระทองคุ่ม, 2552: 4) ซึ่งได้สะท้อนโดยแกนนำชุมชนท่านหนึ่งดังนี้

“ผู้ไทยซงดำกลุ่มแรกๆ ที่เข้ามาในบ้านสระมาจากเพชรบุรี เดินทางมาเรื่อยๆ ตามลำน้ำ จนถึงบ้านสระ พวกเรามักอยู่รวมกันเป็นหมู่ ตามที่ที่สมบุรณ์ น้ำ ปลา อาหารครบ ทำกินได้ไม่อดอยาก” (สร้อย¹, 2553)

คนไทยซงดำกลุ่มแรกที่อพยพเข้ามาอยู่ในตำบล ได้แก่ นายอยู่² นายด้าน³ และนายเสื่อง⁴ ซึ่งได้เข้ามาบุกเบิกพื้นที่และสร้างหมู่บ้านขึ้น เนื่องจากเป็นพื้นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การทำนา ซึ่งเป็นอาชีพหลักดั้งเดิมของชาวไทยซงดำ จึงได้ตั้งหลักแหล่งทำมาหากิน และชักชวนญาติพี่น้องมาอยู่รวมกัน นานเข้าจึงกลายเป็นหมู่บ้าน สภาพความเป็นอยู่ในช่วงแรกของการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ใหม่ ต้องพึ่งพาอุปสรรคนานับประการ เนื่องจากพื้นที่เป็นป่าและห่างไกล หน่วยงานทางการปกครองของทางราชการยังไม่สามารถเข้าไปดูแลทั่วถึง จึงเป็นเหตุให้มีกลุ่มโจรจี้ปล้นชาวบ้านอยู่เนืองๆ กลุ่มชาวบ้านจึงต้องรวมตัวกันเพื่อป้องกันตนเอง โดยใช้อาวุธที่พอหาได้ในสมัยนั้น เช่น มีดดาบ ปืนแก๊ป และที่ขาดเสียมิได้ก็คือ เวทย์มนต์คาถาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้มีพลังในการต่อสู้ จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ผู้ลูกหลานถึงความศักดิ์สิทธิ์ของคาถาว่า เมื่อชาวบ้านรวมตัวกันท่องคาถาเวทย์มนต์ต่างๆ เพื่อขอพรจากเทวดาฟ้าดินก็ได้เกิดเป็นลำแสงจากบนฟ้าพุ่งลงมายังหมู่บ้าน จนกระทั่งโจรผู้ร้ายหนีพ่ายไป จึงทำให้เกิดความเชื่อว่า เทวดาฟ้าดินรับรู้และให้การคุ้มครองแก่ชาวบ้าน ต่อมาเมื่อทางการทราบข่าวว่ามีโจรผู้ร้ายชุกชุม และจี้ปล้นชาวบ้านจนได้รับความเดือดร้อน จึงส่งกำลังเจ้าหน้าที่ ตำรวจ – ทหาร ประมาณ 200 นาย เข้าช่วยปราบปรามโจรผู้ร้ายจนเหตุการณ์สงบสุข (กฤติกา โชควัฒนชัย, 2551: 11 – 13 และวิชาญ สระทองคุ้ม, 2552: 3 – 6)

“บ้านสระสี่มุม” ได้ชื่อมาจากเมื่อครั้งที่กำลังตำรวจ – ทหาร เข้ามาช่วยเหลือปราบโจรผู้ร้ายในหมู่บ้าน ซึ่งครั้งนั้นเกิดการขาดแคลนน้ำดื่ม น้ำใช้ (ปกติชาวบ้านสมัยนั้นนิยมใช้น้ำฝนเป็นหลัก) กลุ่มชาวบ้านจึงร่วมแรงร่วมใจกันขุดสระขึ้น โดยใช้คมหอก คมดาบ เพราะสมัยนั้นไม่มีเครื่องจักรทันสมัยเช่นในปัจจุบัน จนกระทั่งเป็นสระน้ำรูปสี่เหลี่ยม (ปัจจุบันอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน มีเนื้อที่ประมาณ 4 ไร่) เพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้อุปโภคบริโภค ชาวบ้านจึงใช้ชื่อสระน้ำที่เกิดจากพลังความสามัคคีนี้ตั้งเป็นชื่อหมู่บ้านว่า หมู่บ้านสระสี่มุม ต่อมาเรียกสั้นๆ ว่า บ้านสระ โดยขึ้นตรงกับอำเภอบางเลน จนกระทั่งสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระวรราชชายาใน

¹ นามสมมติ

² นามสมมติ

³ นามสมมติ

⁴ นามสมมติ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานที่ดินจำนวน 21 ไร่ และพระตำหนัก 1 หลัง ให้จัดตั้งที่ว่าการอำเภอกำแพงแสน โรงเรียน และส่วนราชการต่างๆ ขึ้นมาให้บริการแก่ประชาชน ตั้งแต่นั้นมาหมู่บ้านสระจึงได้ย้ายมาขึ้นกับอำเภอกำแพงแสน ต่อมาเนื่องด้วยประชากรและครัวเรือนมีจำนวนเพิ่มขึ้น หมู่บ้านสระจึงได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นตำบลสระสี่มุม อันเป็นศูนย์รวมและจุดกำเนิดของชาวไทยซึ่งดำรงแห่งแรกของอำเภอกำแพงแสน ด้วยพื้นที่อันเหมาะสมต่อการประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรม ทำให้ตำบลสระสี่มุมได้รับการพัฒนาให้เจริญมากขึ้นตามลำดับจนกระทั่งปี พ.ศ. 2510 จึงได้แยกออกมาเป็นตำบลสระพัฒนา โดยยังคงคำว่า “สระ” ไว้ในชื่อตำบล และด้วยความต้องการให้มีการพัฒนา ตำบลนี้จึงได้ชื่อว่า ตำบลสระพัฒนา (กฤติกา โชควัฒนชัย, 2551: 11 – 13; วิชาญ สระทองคุ้ม, 2552: 3; องค์การบริหารส่วนตำบลสระพัฒนา, 2553 และกิตติภูมิ ชุนไชยา, ม.ป.ป.: 5 – 7)

ปัจจุบันตำบลสระพัฒนาอยู่ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบลสระพัฒนา มีพื้นที่รับผิดชอบ 14 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 หมู่บ้านสระ หมู่ที่ 2 หมู่บ้านสระ หมู่ที่ 3 หมู่บ้านหัวซุกบัว หมู่ที่ 4 หมู่บ้านหัวซุกบัว หมู่ที่ 5 หมู่บ้านหนองหมู หมู่ที่ 6 หมู่บ้านหนองหมู หมู่ที่ 7 หมู่บ้านหนองเทียม หมู่ที่ 8 หมู่บ้านหนองสะแก หมู่ที่ 9 หมู่บ้านไร่ใหม่ หมู่ที่ 10 หมู่บ้านหนองพวง หมู่ที่ 11 หมู่บ้านหนองแก หมู่ที่ 12 หมู่บ้านสระพัฒนา หมู่ที่ 13 หมู่บ้านแหลมพัฒนาและหมู่ที่ 14 หมู่บ้านดอนกระต่าย ที่ตั้งของตำบลสระพัฒนาอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของอำเภอกำแพงแสน ห่างจากตัวอำเภอกำแพงแสนประมาณ 12 กิโลเมตร ห่างจากตัวอำเภอเมืองนครปฐมประมาณ 34 กิโลเมตร และห่างจากกรุงเทพมหานครประมาณ 87 กิโลเมตร ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 30.44 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 19,025 ไร่ โดยมีเส้นทางการคมนาคมซึ่งเป็นถนนทางหลวงแผ่นดิน ได้แก่ ถนนมาลัยแมน หรือสายนครปฐม – สุพรรณบุรี (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 321) และถนนสายหนองพวง (แยกบ้านสระ) – ลาดปลาเค้า (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3294) ตัดผ่านพื้นที่ในความรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลสระพัฒนา ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่ของตำบลสระพัฒนาเป็นพื้นที่ราบลุ่ม ดินร่วนเหมาะแก่การทำเกษตรกรรม ส่วนภูมิอากาศมีลักษณะร้อนชื้นแบบทุ่งหญ้าสะวันนา มีฝนตกน้อย เนื่องจากอยู่ในเขตเงาฝนได้รับอิทธิพลจากเทือกเขาตะนาวศรี มี 3 ฤดู คือ ฤดูร้อนอยู่ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ – กรกฎาคม ฤดูฝนอยู่ในช่วงเดือนสิงหาคม – พฤศจิกายน และฤดูหนาวอยู่ในช่วงเดือนธันวาคม – มกราคม (องค์การบริหารส่วนตำบลสระพัฒนา, 2553: 4 – 9)

ในปัจจุบันตำบลสระพัฒนามีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 6,842 คน โดยแยกเป็นเพศชาย 3,263 คน และเพศหญิง 3,579 คน (องค์การบริหารส่วนตำบลสระพัฒนา, 2553) ประชากรส่วน

ใหญ่ได้รับการสนับสนุนให้ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างทั่วถึงและยังส่งเสริมการศึกษาในลักษณะอื่นๆ ด้วย โดยในตำบลมีโรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานที่เป็นโรงเรียนประถมศึกษา จำนวน 3 แห่ง คือ โรงเรียนบ้านสามัคคี โรงเรียนวัดสระสี่มุมและโรงเรียนบ้านหนองพวงน มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 3 แห่ง ได้แก่ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านสระ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านหนองพวงนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็กหนองเทียม และมีศูนย์การศึกษาทางไกลไทยคม 1 แห่ง ซึ่งตั้งอยู่บริเวณโรงเรียนวัดสระสี่มุม อีกทั้งยังพบว่า ในชุมชนมีที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน 14 แห่ง ในด้านการนับถือของคนในตำบล พบว่า คนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ซึ่งในชุมชนมีวัด 3 แห่ง ได้แก่ วัดสระสี่มุม (วัดบ้านสระ) ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 วัดหนองหมู ตั้งอยู่หมู่ที่ 5 และวัดเจริญราษฎร์บำรุง (วัดหนองพวงน) ตั้งอยู่หมู่ที่ 12

4.1.5 บริบททั่วไปของชุมชนบ้านหนองหมู (หมู่ 5 และหมู่ 6)

บ้านหนองหมูมีพื้นที่ครอบคลุม 2 หมู่บ้าน คือ หมู่ 5 และหมู่ 6 ขึ้นอยู่กับตำบลสระพัฒนาเป็นชุมชนไทยซ่งดำที่ส่วนใหญ่สืบเชื้อสายมาจากไทยซ่งดำที่อพยพมาจากจังหวัดเพชรบุรี ได้ก่อตั้งหมู่บ้านมาประมาณ 100 กว่าปีมาแล้ว สมัยก่อนบริเวณที่ตั้งของหมู่บ้านหนองหมูนั้นมีหนองน้ำขนาดใหญ่ รอบๆ หนองน้ำมีป่าล้อมรอบ มีสัตว์ป่านานาชนิด ที่มีมากที่สุด คือ หมูป่า ซึ่งมักจะลงกินน้ำที่บริเวณหนองน้ำแห่งนี้เป็นประจำ ทำให้ชาวบ้านเรียกหนองน้ำแห่งนี้จนติดปากว่า “หนองหมู” และเรียกชื่อหมู่บ้านว่าบ้านหนองหมูเช่นกัน ซึ่งแต่เดิมหมู่บ้านหนองหมูขึ้นอยู่กับตำบลสระสี่มุม ต่อมาในปี พ.ศ. 2510 จำนวนประชากรในตำบลมีมากขึ้น ทำให้ทางราชการดูแลไม่ทั่วถึงทางอำเภอกำแพงแสนจึงได้มีการจัดแบ่งให้หมู่บ้านหนองหมูมาขึ้นอยู่กับตำบลสระพัฒนาซึ่งเป็นตำบลที่ก่อตั้งใหม่ ต่อมาจำนวนประชากรในหมู่บ้านเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทำให้หมู่บ้านมีขนาดใหญ่ขึ้นกว่าเดิมมากจึงได้แยกหมู่บ้านหนองหมูออกเป็น 2 หมู่บ้าน แต่ยังคงใช้ชื่อบ้านหนองหมูเหมือนเดิม ทั้งสองหมู่บ้านมีเนื้อที่รวมประมาณ 6,700 ไร่ โดยอยู่ห่างจากตัวอำเภอกำแพงแสนประมาณ 20 กิโลเมตร และห่างจากที่ทำการขององค์การบริหารส่วนตำบลสระพัฒนาประมาณ 5 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ข้างเคียงตามลักษณะการปกครองท้องถิ่น ดังนี้ (กฤตিকা โชควัฒนชัย, 2551: 11 – 13; วิชาญ สระทองคุ้ม, 2552: 4 – 5; ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านหมู่ 5 – 6 หนองหมู, 2553; วีรพจน์ บุญรอด, ม.ป.ป.และกิตติภูมิ ชุนไชยา, ม.ป.ป.)

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	หมู่ที่ 7 ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน
ทิศใต้	ติดต่อกับ	หมู่ที่ 2, 3 และ 4 ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	หมู่ที่ 7 ตำบลบางหลวง อำเภอบางเลน

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ หมู่ที่ 10 และ 11 ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน

ในปัจจุบันชุมชนบ้านหนองหมู ทั้ง 2 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 5 และหมู่ที่ 6 มีประชากรรวมทั้งสิ้น 1,211 คน 270 หลังคาเรือน โดยจำแนกเป็นหมู่ที่ 5 มีครัวเรือนทั้งหมด 147 ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งสิ้น 634 คน เป็นผู้ชาย 301 คน และผู้หญิง 333 คน ในส่วนของหมู่ที่ 6 มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 123 ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งสิ้น 577 คน เป็นผู้ชาย 287 คน และผู้หญิง 290 คน ประชากรบ้านหนองหมูทั้งหมดเป็นชุมชนชาวพุทธ มักจะเข้าวัดทำบุญเป็นกิจวัตร ซึ่งในบริเวณใกล้เคียงมีวัด 1 แห่ง คือ วัดหนองหมู แต่ชาวบ้านในชุมชนส่วนมากนิยมไปทำบุญกันที่วัดบ้านสระ (วัดสระสี่มุม) เนื่องจากเป็นวัดเก่าแก่ของชุมชน ซึ่งชาวบ้านต่างให้ความศรัทธาและนับถือกันมากกว่า ส่วนวัดหนองหมุมักจะใช้ประกอบพิธีศพ เพราะบริเวณวัดแต่เดิมเป็นป่าช้าเก่าแก่ของชุมชน (วิชาญ สระทองคุ่ม, 2552: 4 – 5 และที่ทำการผู้ใหญ่บ้านหมู่ 5 – 6 หนองหมู, 2553)

เนื่องจากในชุมชนหนองหมูแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 2 หมู่บ้าน จึงมีผู้ใหญ่บ้าน 2 คน เป็นผู้ดูแล ประสานงานและเป็นตัวแทนของทางราชการในการทำหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของประชาชนในชุมชน ในปัจจุบันทั้ง 2 หมู่บ้านมีการบริหารงานภายในแต่ละชุมชน โดยมีคณะกรรมการชุมชน 2 ชุด ทำหน้าที่ประสานงานกับหน่วยงานราชการ รวมทั้งในการกำหนดนโยบายและวางแผนการพัฒนาชุมชน โดยแยกกันทำในแต่ละหมู่บ้าน อย่างไรก็ตามผู้นำของทั้ง 2 หมู่บ้าน มีการประสานงานและปรึกษาหารือกันอย่างไม่เป็นทางการตลอดเวลา โดยมักพูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อร่วมกันหาทางแก้ไขปัญหาในชุมชนให้สอดคล้องกัน เพื่อสะดวกในการดูแลได้อย่างทั่วถึง ทั้งนี้เพราะสมาชิกของทั้ง 2 หมู่บ้านมีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ ดังนั้นการแยกการปกครองออกเป็น 2 หมู่บ้าน ก็ไม่ได้กระทบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีใกล้ชิดต่อกันดังที่เคยเป็นมาแต่อดีต

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ชุมชนไทยซ่งดำบ้านหนองหมู ยังมีการปกครองอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งเป็นการปกครองที่ไม่เป็นทางการ นั่นคือ มีผู้นำทางธรรมชาติที่มีความสามารถ มีคุณธรรม มีความเสียสละ อดทน ซื่อสัตย์ สุจริต ที่เป็นพื้นฐานตามค่านิยมของคนในชุมชน โดยเฉพาะผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือและเชื่อฟังเป็นอย่างมาก คอยให้คำปรึกษา ให้ความช่วยเหลือดูแลสารทุกข์สุกดิบของชาวบ้านในชุมชน ตลอดจนเป็นผู้นำในการทำกิจกรรมต่างๆ ในการพัฒนาชุมชนอยู่เสมอ

ในอดีตบรรพบุรุษของชาวไทยซ่งดำบ้านหนองหมูได้เข้ามาสร้างบ้านเรือนอยู่ในป่าดงและช่วยกันถางป่าเพื่อทำการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำนา ซึ่งเป็นอาชีพที่ประกอบกันทุก

หลังคาเรือน การทำนาในสมัยก่อนต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ ใช้น้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ คือน้ำฝนที่ตกลงมาในฤดูฝนและน้ำจากคลองธรรมชาติ ไม่มีการใช้เครื่องมือที่ทันสมัย ใช้แรงงานสัตว์ในการทำนา คนในชุมชนร่วมกัน “เอาแรง⁵” ผลผลิตทางการเกษตรเมื่อเก็บเกี่ยวมาแล้วนิยมนำมาบริโภคภายในครัวเรือน ส่วนที่เหลือนำไปขายหรือแลกเปลี่ยนระหว่างกันบ้าง รายได้ที่ได้รับก็เพียงพอสำหรับเลี้ยงครอบครัวเท่านั้น นอกจากนี้ยังสามารถหาอาหารได้ทั่วไปในพื้นที่จากสภาพธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ เช่น ตำลึง ผักบุ้งไทย กระถิน หน่อไม้ เห็ด รวมทั้งปลา กบ หอย เป็นต้น เมื่อหาสิ่งเหล่านี้มาได้มักจะนำมาบริโภคภายในครัวเรือนและแบ่งปันให้แก่ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านใกล้เคียง

แม้เวลาจะล่วงเลยมาเนิ่นนาน คนในชุมชนบ้านหนองหมูในปัจจุบันส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรมด้วยการทำนาทำไร่เหมือนแต่ก่อน โดยในการทำนาซึ่งแต่ก่อนทำเฉพาะนาปี และได้ปรับเปลี่ยนมานาปรังเสริมในปีที่น้ำดีและมีความเหมาะสม ทำให้สามารถเพิ่มรอบในการทำนาเป็นปีละ 2 – 3 ครั้ง แม้ว่าการทำนาในแต่ละปีทำกันหลายครั้ง แต่ไม่ได้ช่วยให้ฐานะทางเศรษฐกิจของคนในชุมชนดีขึ้น เนื่องจากต้นทุนในการผลิตสูงและราคาขายข้าวเปลือกที่ไม่แน่นอน ทำให้คนในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงด้านวิธีการไปบ้าง ด้วยการยอมรับการปฏิบัติใหม่ๆ และมีอาชีพอื่นๆ เสริมเข้ามา นอกจากนี้ชาวบ้านบางส่วนได้เริ่มหันมาทำนาทุ้ง โดยได้เริ่มเมื่อราวปี พ.ศ. 2516 ประชาชนส่วนหนึ่งได้มีการเปลี่ยนจากการทำนาเป็นการเลี้ยงกุ้งแชบ๊วย (กุ้งขาว) และกุ้งก้ามกรามกัน โดยในระยะเริ่มแรกทำกันเพียงไม่กี่ราย ซึ่งผู้ริเริ่ม คือ วรพจน์⁶ และสมเจตน์⁷ เมื่อเห็นว่าประสบความสำเร็จ ประชาชนทั่วไปก็หันมาทำนาทุ้งเพิ่มขึ้น ทั้งนี้เป็นเพราะฤดูทำนาครอบคลุมเวลาเพียงไม่กี่เดือน อีกทั้งการทำนาข้าวได้ผลผลิตค่อนข้างช้าและมีต้นทุนในการผลิตสูง แต่การทำนาทุ้งสามารถทำได้ตลอดทั้งปี แม้จะมีการลงทุนสูงก็เฉพาะในครั้งแรกเพียงครั้งเดียวเท่านั้น ในขณะที่สามารถให้ผลผลิตเร็วและให้ผลตอบแทนดีกว่าการทำนาข้าว

ในขณะเดียวกัน การที่ในปัจจุบันมีถนนลาดยางถึงหมู่บ้านทำให้การคมนาคมสะดวก คนรุ่นใหม่ส่วนหนึ่งไปทำงานนอกหมู่บ้าน โดยมากเป็นการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมที่อยู่ไม่ไกลจากหมู่บ้านมากนัก ชาวบ้านสามารถเดินทางไป – กลับได้ อันเป็นการขยายช่องทางการทำมาหากินให้มากขึ้น กระนั้นก็ตามคนในหมู่บ้านไม่ว่าจะมีอาชีพหลักอะไร ถ้าหากมีที่ดินทำกินเป็นของตัวเองก็มักจะไม่วางที่ดินให้ว่างเปล่าหรือรกร้าง ยังคงใช้ประโยชน์จากที่ดินของตนเองด้วยการทำ

⁵ การการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยเป็นการใช้แรงงานในการแลกเปลี่ยน

⁶ นามสมมติ

⁷ นามสมมติ

นา ปลุกผัก เลี้ยงกุ้ง เลี้ยงปลา ควบคู่ไปกับอาชีพหลัก เพื่อเป็นรายได้เสริมให้ครอบครัว บางคนที่มีที่ดินจำนวนมาก จนทำไม่ไหวก็อาจจะจ้างคนในชุมชนหรือคนนอกชุมชนมาช่วยทำ การดำรงชีพแบบนี้ยังคงมีความสำคัญต่อชาวไทยชนดำ ดังที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญท่านหนึ่งสะท้อนออกมาว่า

“การทำไร่ ทำนา ชาวบ้านไม่สามารถเลิกได้ เพราะเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิต ทุกคนต้องกินข้าว ถ้าไม่ทำนาก็ไม่มีข้าวกิน ถ้าต้องซื้อต้องหาทุกอย่างจะเอาเงินที่ไหนไปซื้อ” (ชาญ⁸, 2553)

คำกล่าวข้างต้นนี้ สะท้อนให้เห็นถึงการดำรงอยู่ของวิธีการดำรงชีพแบบดั้งเดิมควบคู่ไปกับการดำรงชีพแบบใหม่ เนื่องจากการดำรงชีพแบบดั้งเดิมยังมีความจำเป็นอยู่ แม้คนวัยทำงานจะไปทำงานในเมืองบ้าง แต่ก็ยังแบ่งเวลามาทำไร่ทำนา เพื่อจะได้มีเงินพอใช้จ่าย เหลือเก็บไว้ยามเจ็บป่วย บางคนเอาไปซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อใช้ในครัวเรือน ที่เหลือเอามาฝากไว้ที่กลุ่มออมทรัพย์ นอกจากนี้เมื่อว่างจากการทำงาน ชาวบ้านบางส่วนจะมารวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อทำอาชีพเสริม เช่น กลุ่มทอผ้าพื้นเมืองและผลิตภัณฑ์จากผ้าทอ กลุ่มตุ๊กตา เป็นต้น โดยมีการทอผ้าและเย็บผ้า ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน โดยผลิตเป็นสินค้าจำพวกผ้าทอพื้นบ้าน อาทิ เสื้อไทยประยุกต์ ผ้าชีนลายแดงโม ตุ๊กตา ฯลฯ ซึ่งแต่ละกลุ่มมีกิจกรรมที่ทำร่วมกัน มุ่งเสริมสร้างรายได้และเสริมสร้างความสัมพันธ์ภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่ม รวมทั้งขยายออกเป็นเครือข่ายกับชาวไทยชนดำต่างหมู่บ้าน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านมีภูมิปัญญาเดิมอยู่แล้ว หลังจากนั้นจึงมีการพัฒนาต่อยอดจากการรับการอบรม และเรียนรู้ ซึ่งจากประสบการณ์ที่ได้จากการทำงานร่วมกัน และการอบรมด้านเทคนิคเพิ่มเติม อันเป็นการพัฒนาความสามารถของตนเองที่เชื่อมโยงกับทุนทางสังคมที่มีค่าของชุมชนนั่นเอง

จะเห็นได้ว่า ในปัจจุบันคนแม้สภาพสังคมโดยรวมจะเปลี่ยนแปลงไป แต่คนในชุมชนบ้านหนองหญ้าได้มีการปรับยุทธวิธีในการดำรงชีพอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยคนส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทั้งการทำนา ทำไร่อ้อย ทำสวนผัก การเลี้ยงสัตว์ และการประมงน้ำจืด แม้จะมีบางส่วนทำงานรับจ้าง แต่มักจะเป็นการรับจ้างทั่วไปทั้งในและนอกหมู่บ้าน และคนเหล่านี้อาจจะรับวัฒนธรรมบางอย่างจากภายนอกชุมชนเข้ามา แต่ก็ยังคงรักษาเอกลักษณ์ดั้งเดิมของชุมชนให้คงอยู่ และปรับปรุงให้เข้ากับยุคปัจจุบันอีกด้วย

⁸ นามสมมติ

4.2 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูล

ในการศึกษาครั้งนี้ได้ทำการรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 15 คน ที่ประกอบไปด้วย ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการและผู้นำตามธรรมชาติ รวมทั้งผู้นำหรือตัวแทนกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน และ 2) ตัวแทนครัวเรือนที่เลือกเป็นกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 162 ครัวเรือน ซึ่งข้อมูลทั่วไปของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญและกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษามีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.2.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ประกอบด้วย รายละเอียดเกี่ยวกับ เพศ อายุ ศาสนา สถานภาพการสมรส ระดับการศึกษา อาชีพ จำนวนสมาชิกที่อาศัยในครัวเรือน รายได้เฉลี่ยต่อเดือนของครัวเรือน และการเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรมในชุมชน รายละเอียดปรากฏดังตารางที่ 4.1

เพศ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เป็นชาย จำนวน 9 คน คิดเป็นร้อยละ 60.0 และหญิง จำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 40.0

อายุ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่มีอายุในช่วง 56 ปีขึ้นไป จำนวน 10 คน คิดเป็นร้อยละ 66.7 รองลงมาคือ ช่วงอายุ 36 – 45 ปี จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 20.0 และช่วงอายุ 46 – 55 ปี จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 13.3 ตามลำดับ

ศาสนา ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ

สถานภาพการสมรส ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่มีสถานภาพสมรส จำนวน 12 คน คิดเป็นร้อยละ 80.0 และสถานภาพโสด จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 20.0

ระดับการศึกษา ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษา จำนวน 8 คน คิดเป็นร้อยละ 53.3 รองลงมาคือ ผู้ที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรี จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 20.0 และผู้ที่จบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) และไม่ได้เรียนหนังสือ ในสัดส่วนเท่ากัน จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 6.7 ตามลำดับ

อาชีพ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม จำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 40.0 รองลงมาคือ ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 20.0 ข้าราชการหรือพนักงานรัฐวิสาหกิจและแม่บ้าน มีสัดส่วนเท่ากัน จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 13.3 และ

ข้าราชการบำนาญและค้าขายหรือเป็นเจ้าของกิจการส่วนตัว มีสัดส่วนเท่ากัน จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 6.7 ตามลำดับ

จำนวนสมาชิกที่อยู่อาศัยในครัวเรือน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่มีสมาชิกอาศัยในครัวเรือนจำนวน 4 – 6 คน จำนวน 9 คน คิดเป็นร้อยละ 60.0 รองลงมาคือ ในครัวเรือนมีสมาชิกจำนวน 1 – 3 คน และ 6 คนขึ้นไป ในสัดส่วนที่เท่ากัน จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 20.0 ตามลำดับ

รายได้เฉลี่ยต่อเดือนของครัวเรือน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนอยู่ในช่วง 5,000 – 10,000 บาท จำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 40.0 รองลงมาคือ ผู้ที่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนต่ำกว่า 5,000 บาท จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 20.0 ตามด้วยผู้ที่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนอยู่ในช่วง 10,001 – 15,000 บาท และผู้ที่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนอยู่ในช่วง 15,001 – 20,000 บาท มีสัดส่วนเท่ากัน จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 13.3 และผู้ที่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนอยู่ในช่วง 25,001 – 30,000 บาทและมากกว่า 30,000 บาท ในสัดส่วนที่เท่ากัน จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 6.7 ตามลำดับ

การเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรมในชุมชน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ จำนวน 12 คน คิดเป็นร้อยละ 80.0 รองลงมาคือ เป็นสมาชิกกลุ่มกองทุนหมู่บ้าน จำนวน 9 คน คิดเป็นร้อยละ 60.0 กลุ่มชาวนา กลุ่มประมง กลุ่มปุ๋ยอินทรีย์ และกลุ่มเกษตรรุ่นใหม่ มีสัดส่วนเท่ากัน จำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 33.3 กลุ่มทอผ้าพื้นเมืองและผลิตภัณฑ์จากผ้าทอ และกลุ่มกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข มีสัดส่วนเท่ากัน จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 26.7 และกลุ่มอาสาสมัครเพื่อรักษาความปลอดภัยในชุมชน กลุ่มโรงสีชุมชน กลุ่มน้ำดื่มอยู่ดีมีสุข และผู้ที่ไม่ได้เข้าร่วมกลุ่ม มีสัดส่วนเท่ากัน จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 20.0 ตามลำดับ เป็นที่น่าสังเกตว่าโดยส่วนมากเป็นสมาชิกมากกว่า 1 กลุ่มกิจกรรม

ตารางที่ 4.1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน (n=15)	ร้อยละ (100.00)
1. เพศ		
ชาย	9	60.0
หญิง	6	40.0
2. อายุ (ปี)		
อายุต่ำกว่า 15 ปี	0	0
16 – 25 ปี	0	0
26 – 35 ปี	0	0
36 – 45 ปี	3	20.0
46 – 55 ปี	2	13.3
56 ปีขึ้นไป	10	66.7
3. ศาสนา		
พุทธ	15	100.0
4. สถานภาพการสมรส		
โสด	3	20.0
สมรส	12	80.0
แยกกันอยู่	0	0
หย่าร้าง	0	0
5. ระดับการศึกษา		
ไม่เคยเข้าศึกษา	1	6.7
จบการศึกษาในระดับประถมศึกษา	8	53.3
จบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น	1	6.7
จบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย	1	6.7
จบการศึกษาในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.)	1	6.7
จบการศึกษาในระดับปริญญาตรี	3	20.0
จบการศึกษาในระดับสูงกว่าปริญญาตรี	0	0

ตารางที่ 4.1 (ต่อ)

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน (n=15)	ร้อยละ (100.00)
6. อาชีพ		
เกษตรกรรวม	6	40.0
ค้าขาย/ เจ้าของกิจการส่วนตัว	1	6.7
รับจ้างทั่วไป	3	20.0
พนักงานบริษัทเอกชน	0	0
ข้าราชการ/ พนักงานรัฐวิสาหกิจ	2	13.3
แม่บ้าน	2	13.3
ข้าราชการบำนาญ	1	6.7
7. จำนวนสมาชิกที่อยู่อาศัยในครัวเรือน (คน)		
1 – 3 คน	3	20.0
4 – 6 คน	9	60.0
6 คนขึ้นไป	3	20.0
8. รายได้เฉลี่ยต่อเดือนของครัวเรือน (บาท)		
ต่ำกว่า 5,000 บาท	3	20.0
5,000 – 10,000 บาท	6	40.0
10,001 – 15,000 บาท	2	13.3
15,001 – 20,000 บาท	2	13.3
25,001 – 30,000 บาท	1	6.7
มากกว่า 30,000 บาท	1	6.7
9. การเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรมในชุมชน *		
ไม่ได้เข้าร่วมกลุ่ม	3	20.0
กลุ่มประมง	5	33.3
กลุ่มชาวนา	5	33.3
กลุ่มโรงสีชุมชน	3	20.0
กลุ่มออมทรัพย์	12	80.0

ตารางที่ 4.1 (ต่อ)

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน (n=15)	ร้อยละ (100.00)
กลุ่มอาสาสมัครเพื่อรักษาความปลอดภัยในชุมชน	3	20.0
กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข	4	26.7.
กลุ่มปุ๋ยอินทรีย์	5	33.3.
กลุ่มทอผ้าพื้นเมืองและผลิตภัณฑ์จากผ้าทอ	4	26.7
กลุ่มน้ำดื่มยู่ติมีสุข	3	20.0
กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน	9	60.0
กลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่	5	33.3

หมายเหตุ: * เลือกได้มากกว่า 1 คำตอบ

** สุ่มคิดจาก 15

4.2.2 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างตัวแทนครัวเรือน

ข้อมูลทั่วไปของตัวแทนครัวเรือนที่เลือกเป็นกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 162 ครัวเรือน ประกอบด้วย เพศ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพในครัวเรือน สถานภาพสมรส จำนวนสมาชิกที่อยู่ในครัวเรือน อาชีพหลัก อาชีพรอง รายได้เฉลี่ยต่อเดือนและการเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรมในชุมชน รายละเอียดปรากฏดังตารางที่ 4.2

เพศ ตัวแทนครัวเรือนส่วนใหญ่เป็นชาย จำนวน 84 คน คิดเป็นร้อยละ 51.9 และหญิงจำนวน 78 คน คิดเป็นร้อยละ 48.1

อายุ ตัวแทนครัวเรือนส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในช่วงอายุ 56 ปีขึ้นไป จำนวน 56 คน คิดเป็นร้อยละ 34.6 รองลงมาคือ อยู่ในช่วงอายุ 36 – 45 ปี จำนวน 50 คน คิดเป็นร้อยละ 30.8 ตามด้วยอยู่ในช่วงอายุ 46 – 55 ปีและอยู่ในช่วงอายุ 26 – 35 ปี ในสัดส่วนที่เท่ากัน คือ จำนวน 28 คน ตามลำดับ

ระดับการศึกษา ตัวแทนครัวเรือนส่วนใหญ่จบการศึกษาสูงสุดในระดับประถมศึกษาจำนวน 93 คน คิดเป็นร้อยละ 57.4 รองลงมาคือ ผู้ที่จบการศึกษาสูงสุดในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 35 คน คิดเป็นร้อยละ 21.6 ตามด้วยผู้ที่จบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอน

ปลาย จำนวน 19 คน คิดเป็นร้อยละ 11.7 ไม่เคยเข้าศึกษา จำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 3.7 ระดับปริญญาตรี จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 2.5 และระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 1.9 และระดับสูงกว่าปริญญาตรี จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 1.2 ตามลำดับ

สถานภาพในครัวเรือน ตัวแทนครัวเรือนส่วนใหญ่เป็นหัวหน้าครัวเรือน จำนวน 75 คน คิดเป็นร้อยละ 46.3 รองลงมาคือ คู่สมรสของหัวหน้าครัวเรือน จำนวน 42 คน คิดเป็นร้อยละ 25.9 ตามด้วยเป็นบุตร/ บุตรีของหัวหน้าครัวเรือน จำนวน 33 คน คิดเป็นร้อยละ 20.4 เป็นญาติพี่น้องที่อาศัยอยู่ด้วยกัน จำนวน 11 คน คิดเป็นร้อยละ 6.8 และเป็นบิดา/ มารดาของหัวหน้าครัวเรือน จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 0.6 ตามลำดับ

สถานภาพการสมรส ตัวแทนครัวเรือนส่วนใหญ่มีสถานภาพสมรสแล้วและอยู่ด้วยกัน จำนวน 113 คน คิดเป็นร้อยละ 69.8 รองลงมาคือ มีสถานภาพโสด จำนวน 40 คน คิดเป็นร้อยละ 24.7 ตามด้วยมีสถานภาพหย่าร้าง จำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 3.1 และมีสถานภาพแยกกันอยู่ จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 2.5 ตามลำดับ

จำนวนสมาชิกในครัวเรือน ตัวแทนครัวเรือนส่วนใหญ่มีจำนวนสมาชิกที่อาศัยอยู่ในครัวเรือน 4 – 6 คน จำนวน 91 คน คิดเป็นร้อยละ 56.2 รองลงมาคือ ในครัวเรือนมีสมาชิก จำนวน 1 – 3 คน จำนวน 48 คน คิดเป็นร้อยละ 29.6 และในครัวเรือนมีสมาชิก จำนวน 6 คนขึ้นไป จำนวน 23 คน คิดเป็นร้อยละ 14.2 ตามลำดับ

อาชีพหลัก ตัวแทนครัวเรือนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก จำนวน 85 คน คิดเป็นร้อยละ 52.4 รองลงมาคือ เป็นผู้ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปเป็นหลัก จำนวน 45 คน คิดเป็นร้อยละ 27.8 ตามด้วยผู้ที่ประกอบอาชีพค้าขาย/ เจ้าของกิจการส่วนตัว จำนวน 22 คน คิดเป็นร้อยละ 13.6 และเป็นพนักงานบริษัทเอกชน และเป็นข้าราชการ/ พนักงานรัฐวิสาหกิจ ในสัดส่วนที่เท่ากัน จำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 3.1 ตามลำดับ

อาชีพรอง ตัวแทนครัวเรือนส่วนใหญ่ไม่มีอาชีพรอง จำนวน 64 คน คิดเป็นร้อยละ 39.5 รองลงมาคือ ประกอบอาชีพรับจ้าง จำนวน 63 คน คิดเป็นร้อยละ 38.9 ตามด้วยอาชีพเกษตรกรรม จำนวน 26 คน คิดเป็นร้อยละ 16.0 และอาชีพค้าขาย/ เจ้าของกิจการส่วนตัว จำนวน 9 คน คิดเป็นร้อยละ 5.6 ตามลำดับ

รายได้เฉลี่ยต่อเดือนของครัวเรือน ครัวเรือนส่วนใหญ่มีรายได้ต่ำกว่า 5,000 บาทต่อเดือน จำนวน 81 คน คิดเป็นร้อยละ 50.0 รองลงมาคือ ผู้ที่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนอยู่ในช่วง 5,000 – 10,000 บาท จำนวน 61 คน คิดเป็นร้อยละ 37.7 ตามด้วยผู้ที่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนอยู่ในช่วง

10,001 – 15,000 บาท จำนวน 10 คน คิดเป็นร้อยละ 6.2 ผู้ที่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนอยู่ในช่วง 15,001 – 20,000 บาท จำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 3.7 และผู้ที่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนอยู่ในช่วง 20,001 – 25,000 บาทและผู้ที่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน 30,000 บาทขึ้นไป มีสัดส่วนเท่ากัน จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 1.2 ตามลำดับ

การเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรมในชุมชน ตัวแทนครัวเรือนส่วนใหญ่เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ จำนวน 109 คน คิดเป็นร้อยละ 67.3 รองลงมาคือ เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มน้ำดื่มอยู่ดีมีสุข จำนวน 97 คน คิดเป็นร้อยละ 59.8 ตามด้วยกลุ่มประมง จำนวน 89 คน คิดเป็นร้อยละ 54.9 กลุ่มทอผ้าพื้นเมืองและผลิตภัณฑ์จากผ้าทอ จำนวน 43 คน คิดเป็นร้อยละ 26.5 กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน จำนวน 31 คน คิดเป็นร้อยละ 19.1 และที่น้อยที่สุดคือ ไม่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มใดๆ จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 2.5 ตามลำดับ ทั้งนี้บางคนเป็นสมาชิกมากกว่า 1 กลุ่มกิจกรรม

ตารางที่ 4.2 ข้อมูลทั่วไปของตัวแทนครัวเรือน

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน (n=162)	ร้อยละ (100.00)
1. เพศ		
ชาย	84	51.9
หญิง	78	48.1
2. อายุ (ปี)		
อายุต่ำกว่า 15 ปี	0	0
16 – 25 ปี	0	0
26 – 35 ปี	28	17.3
36 – 45 ปี	50	30.8
46 – 55 ปี	28	17.3
56 ปีขึ้นไป	56	34.6

ตารางที่ 4.2 (ต่อ)

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน (n=162)	ร้อยละ (100.00)
3. ระดับการศึกษา		
ไม่เคยเข้าศึกษา	6	3.7
จบการศึกษาในระดับประถมศึกษา	93	57.4
จบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น	35	21.6
จบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย	19	11.7
จบการศึกษาในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.)	3	1.9
จบการศึกษาในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.)	0	0
จบการศึกษาในระดับปริญญาตรี	4	2.5
จบการศึกษาในระดับสูงกว่าปริญญาตรี	2	1.2
4. สถานภาพในครอบครัว		
หัวหน้าครัวเรือน	75	46.3
คู่สมรสของหัวหน้าครัวเรือน	42	25.9
บุตร/ บุตรีหัวหน้าครัวเรือน	33	20.4
ญาติพี่น้องที่อาศัยอยู่ด้วยกัน	11	6.8
บิดามารดาของหัวหน้าครัวเรือน	1	0.6
5. สถานภาพสมรส		
โสด	40	24.7
สมรสและอยู่ด้วยกัน	113	69.8
แยกกันอยู่	4	2.5
หย่าร้าง	5	3.1
6. จำนวนสมาชิกในครัวเรือน (คน)		
1 – 3 คน	48	29.6
4 – 6 คน	91	56.2
6 คนขึ้นไป	23	14.2

ตารางที่ 4.2 (ต่อ)

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน (n=162)	ร้อยละ (100.00)
7. อาชีพหลัก		
เกษตรกรรวม	85	52.4
ค้าขาย/ เจ้าของกิจการส่วนตัว	22	13.6
รับจ้างทั่วไป	45	27.8
พนักงานบริษัทเอกชน	5	3.1
ข้าราชการ/ พนักงานรัฐวิสาหกิจ	5	3.1
8. อาชีพรอง		
ไม่มี	64	39.5
เกษตรกรรวม	26	16.0
ค้าขาย/ เจ้าของกิจการส่วนตัว	9	5.6
รับจ้างทั่วไป	63	38.9
พนักงานบริษัทเอกชน	0	0
ข้าราชการ/ พนักงานรัฐวิสาหกิจ	0	0
9. รายได้เฉลี่ยต่อเดือนของครัวเรือน (บาท)		
ต่ำกว่า 5,000 บาท	81	50.0
5,000 – 10,000 บาท	61	37.7
10,001 – 15,000 บาท	10	6.2
15,001 – 20,000 บาท	6	3.7
25,001 – 30,000 บาท	2	1.2
มากกว่า 30,000 บาท	2	1.2

ตารางที่ 4.2 (ต่อ)

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน (n=162)	ร้อยละ (100.00)
10. การเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรมในชุมชน *		
ไม่ได้เป็นสมาชิก	4	2.5
กลุ่มประมง	89	54.9
กลุ่มชาวนา	37	22.8
กลุ่มโรงสีชุมชน	22	13.6
กลุ่มออมทรัพย์	109	67.3
กลุ่มอาสาสมัครเพื่อรักษาความปลอดภัยในชุมชน	22	13.6
กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข	19	11.7
กลุ่มปุ๋ยอินทรีย์อยู่ดีมีสุข	14	8.6
กลุ่มทอผ้าและผลิตภัณฑ์ผ้าทอ	43	26.5
กลุ่มน้ำดื่มอยู่ดีมีสุข	97	59.8
กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน	31	19.1
กลุ่มเกษตรรุ่นใหม่	23	14.2

หมายเหตุ: * เลือกได้มากกว่า 1 คำตอบ

** ฐานร้อยละคิดจาก 162

4.3 ประวัติความเป็นมาและภูมิหลังของชาวไทยซ่งดำ

4.3.1 ประวัติความเป็นมาของชาวไทยซ่งดำ

ชาวไทยซ่งดำเป็นชนกลุ่มหนึ่ง ซึ่งมีชื่อเรียกแตกต่างกันไปหลายชื่อ อาทิเช่น ลาวโซ่ง ไทยดำ ไตดำ ผู้ไทยดำ ผู้ไตทรงดำ ไทยซ่งดำ ไทยโซ่ง ลาวซ่ง ลาวซ่งดำ ลาวซ่งดำ (อัญชุลี บุรณะสิงห์, 2531: 14) ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542: 386) ได้ให้ความหมายของคำว่า “โซ่ง” ว่ามาจากคำว่า “ซ่งดำ” ซึ่งได้หมายความถึง ผู้ไทยที่นุ่งกางเกง หรือนุ่งซิ่นสีดำ หรือสีครามแก่ ส่วนที่เรียกกันว่า “ลาวโซ่ง” เนื่องจากอพยพผ่านมาจากประเทศลาว (เสฐียรโกเศศ อ้างถึงในสมทรง

บุรุษพัฒน์, 2540: 1) ในทำนองเดียวกันนิพนธ์ เสนาพิทักษ์ (2521 อ้างถึงในสมทรง บุรุษพัฒน์, 2540: 1) ได้อ้างอิงที่มาของคำว่า “โซ่ง” จากเอกสารหลายเล่ม และให้ความเห็นเกี่ยวกับการเรียกชื่อต่างๆ อันเป็นที่มาของคำเรียก “ไทยซ่งดำ” ว่า คงเป็นเพราะเรียกตามเครื่องนุ่งห่มที่ใช้ กล่าวคือ คนไทยซ่งดำเหล่านี้นิยมนุ่งห่มด้วยเสื้อผ้าสีดำ ซึ่งคำว่า “โซ่ง ทรง ส่อง” เป็นคำที่ถูกเรียกตามชุดแต่งกาย เพราะนุ่งส้วงดำ ซึ่งคำว่า “ส้วง” หมายถึง กางเกง ดังนั้นคำว่า “โซ่ง” ก็แผลงมาจากคำว่า “ส้วง” นั่นเอง ต่อมาคำว่า “ดำ” หายไป จึงเหลือแต่คำว่า “โซ่ง” แต่ที่เรียกกันว่า “ลาวโซ่ง” โดยเติมคำว่า “ลาว” ไปข้างหน้า นั้น มีข้อสันนิษฐานได้ 2 ทาง คือ ประการแรก อาจเป็นเพราะชนกลุ่มนี้ได้อพยพมาจากดินแดนส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรลาว และมีขนบธรรมเนียมประเพณีส่วนใหญ่คล้ายคลึงกับคนในราชอาณาจักรลาว จึงเรียกว่า “ลาวโซ่ง” ประการที่สอง สันนิษฐานว่า น่าจะเกิดจากความนิยมในการเรียกชื่อของคนสมัยนั้น ซึ่งมักจะเรียกผู้ที่อพยพจากถิ่นอื่นอพยพเข้ามาอยู่ใหม่ว่า “ลาว” ดังเช่น ลาวเวียง ลาวพวน ลาวโซ่ง เป็นต้น โดยนับนี้ผู้ไทดำหรือไทยโซ่ง เมื่ออพยพมาที่จังหวัดเพชรบุรีจึงได้รับการเรียกว่า “ลาว” ไปด้วย (สมทรง บุรุษพัฒน์, 2540: 1 และเรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 61)

4.3.2 ถิ่นฐานเดิมของชาวไทยซ่งดำ

ชาวไทยซ่งดำเป็นชนกลุ่มไทยโบราณกลุ่มหนึ่ง ที่มีถิ่นฐานเดิมอยู่บริเวณแคว้นสิบสองจุไทย ซึ่งมีอาณาเขตอยู่แถบแม่น้ำดำและแม่น้ำแดง ปัจจุบันอยู่ในประเทศเวียดนามตอนเหนือ เชื่อมต่อกับประเทศลาวและประเทศจีนตอนใต้ (วาสนา อรุณกิจ, 2528: 2 อ้างถึงในเรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 61) ชาวไทยซ่งดำมีชื่อเดิมเรียกกันว่า ไทยดำหรือผู้ไทดำ เพราะนิยมสวมเสื้อผ้าสีดำล้วน ไทยดำได้ถูกกวาดต้อนเข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น (สุมิตร ปิติพัฒน์และคณะ, 2521: 2 อ้างถึงในเรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 61 – 62)

แคว้นสิบสองจุไทย เป็นดินแดนที่อยู่อาศัยดั้งเดิมของไทยดำ ไทยขาว ไทยแดง และไทยอื่นๆ โดยมีเมืองสำคัญสิบสองจุ หรือสิบสองเมือง ประกอบด้วยเมืองเล็กๆ ที่อยู่ใกล้เคียงกัน ซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของเจ้าเมืองแต่ละเมืองมีการปกครองที่เป็นอิสระต่อกัน มีการแบ่งเขตของแต่ละเมืองตามธรรมชาติของแต่ละพื้นที่ ซึ่งอาศัยลักษณะภูมิประเทศเป็นพรมแดน เช่น ลำห้วย ภูเขา ป่าไม้ เป็นต้น ไม่มีการเขียนแผนที่ในการแบ่งอาณาเขตที่แน่นอน ความใกล้ชิดทางพื้นที่และความสัมพันธ์ของความเป็นญาติระหว่างกัน ซึ่งเป็นผลทำให้แคว้นสิบสองจุไทยไม่มีการรวมการปกครองเป็นอาณาจักรเดียวกัน แต่อาจจะพบว่า ผู้ปกครองบางเมืองเกี่ยวพันกันโดยเป็นญาติหรือแต่งงานกันบ้าง ตามพงศาวดารเมืองไล กล่าวว่า เมืองศูนย์กลางที่สำคัญที่พวกผู้ไทดำอาศัยอยู่คือเมืองแฉก หรือเมืองทันต์ ปัจจุบันคือ เมืองเดียนเบียนฟูในประเทศเวียดนาม นอกจากเมืองแฉกแล้ว

บริเวณที่ผู้ไทดำอาศัยอยู่ ได้แก่ เมืองควาย เมืองดุง เมืองม่วย เมืองลา เมืองโมะ เมืองหวัด และเมืองซาง เมื่อรวมกับเมืองที่ผู้ไทขาวอาศัยอยู่อีก 4 เมือง ได้แก่ เมืองไล เมืองเจียน เมืองมุน และเมืองบาง รวมทั้งหมดเป็น 12 เมือง จึงเรียกว่า เมืองสิบสองผู้ไท หรือเมืองสิบสองจุไท ซึ่งสิบสองจุไทปกครองตนเองเป็นอิสระมาช้านาน จนกระทั่งราวพุทธศตวรรษที่ 19 – 20 กลุ่มไททางด้านทิศตะวันตกมีอำนาจขึ้นมา จึงได้เข้ามาอยู่ในความคุ้มครองของนครหลวงพระบาง (นำพวลย์ กิจรักษกุล, 2532: 23 – 24; สมทรง บุรุษพัฒน์, 2540: 2 และสุมิตร ปิติพัฒน์และคณะ, 2521: 3 อ้างถึงในเรณู เหมือนจันทร์ชัย, 2541: 62)

“เมืองไล เมืองแฉงอยู่ในแคว้นแคว้นสิบสองจุไท ขึ้นอยู่ในอำนาจการปกครองของเจ้านครหลวงพระบาง คือ หัวเมืองฝ่ายเหนือ มีเมืองควาย เมืองดุง เมืองม่วย เมืองลา เมืองไล เมืองแฉง โดยเฉพาะเมืองแฉงนั้น อยู่ห่างไกลจากนครหลวงพระบางและอยู่ตอนใต้ของประเทศจีน หรือมีอาณาเขตติดต่อกับจีนอยู่ทางตอนเหนือของญวน อำนาจการปกครองจากนครหลวงพระบางดูแลไม่ทั่วถึง จึงมอบอำนาจให้ปกครองกันเอง แต่ก็อยู่ในอำนาจคุ้มครองของเจ้านครหลวงพระบาง” (สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า, ม.ป.ป. อ้างถึงในเรณู เหมือนจันทร์ชัย, 2541: 63)

ส่วน ม. ศรีบุษรา (2522 อ้างถึงในสมทรง บุรุษพัฒน์, 2540: 2 – 3; เรณู เหมือนจันทร์ชัย, 2541: 66 และกิ่งแก้ว มรกฏจินดา, 2550: 9) ได้อธิบายถึงชาวไทยซ่งดำที่มีข้อมูลเพิ่มเติมที่น่าสนใจว่า ชาวไทยซ่งดำเป็นกลุ่มไทยโบราณกลุ่มหนึ่งที่มีถิ่นฐานเดิมอยู่ในแคว้นสิบสองจุไท ซึ่งเป็นถิ่นฐานของคนเผ่าไท ต่อมาคนไทได้อพยพลงมาจากทางใต้ ซึ่งไทยซ่งดำได้อพยพมาตั้งหลักแหล่งที่บริเวณแม่น้ำฮู่ที่ไหลมาบรรจบกับแม่น้ำโขงบริเวณหลวงพระบาง โดยมีเมืองแฉงเป็นเมืองหลวงแคว้นสิบสองจุไทเดิมนั้นขึ้นอยู่ภายใต้อาณาจักรน่านเจ้า ภายหลังขึ้นอยู่ภายใต้อาณาจักรโยนก และเชียงแสน เมื่อเชียงแสนถูกไทขาวทำลายลงก็ไปขึ้นอยู่ภายใต้อาณาจักรล้านนา ต่อมาไปขึ้นอยู่ภายใต้อาณาจักรสุโขทัยในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เมื่ออาณาจักรสุโขทัยเสื่อมอำนาจลงในตอนต้นสมัยอยุธยา แคว้นสิบสองจุไทถูกแบ่งออกเป็น 2 ภาค คือ ภาคที่ติดต่อกับพม่าและจีนเรียกว่า แคว้นสิบสองปันนาหรือพวกไทลื้อ และภาคที่ติดต่อกับจีนและเวียดนาม ยังคงเรียกว่า แคว้นสิบสองจุไท บริเวณที่อยู่ระหว่างหัวเมืองฝ่ายเหนือและแคว้นสิบสองจุไททางใต้ ตกอยู่ภายใต้การปกครองของเมืองหลวงพระบาง ซึ่งมีอยู่ 5 เมือง และต่อมาเพิ่มอีกหนึ่งเมืองเป็น 6 เมือง

เรียกว่า หัวเมืองพันห้าทั้งหก ประกอบด้วย เมืองควาย เมืองดุง เมืองม่วย เมืองลา เมืองไล และเมืองแฉะ โดยเฉพาะเมืองแฉะซึ่งอยู่ห่างไกลจากเมืองหลวงพระบาง ทำให้อำนาจการปกครองดูแลไม่ทั่วถึงจึงต้องปกครองกันเอง อีกทั้งมีอาณาเขตติดต่อกับประเทศจีนตอนใต้และประเทศเวียดนามตอนเหนือ ทำให้บางยุคบางสมัยหัวเมืองฝ่ายเหนือไปเป็นเมืองขึ้นอยู่กับจีนบ้าง เวียดนามบ้าง ดังนั้นเจ้าเมืองในแคว้นสิบสองจุไทยจึงต้องส่งเครื่องบรรณาการไปผูกไมตรีไว้กับจีน และเวียดนามเช่นเดียวกับในนครหลวงพระบาง เพื่อป้องกันการรุกรานและให้รักษาคุ่มครอง ฉะนั้นสิบสองจุไทยจึงเป็นเมืองที่ส่งเครื่องราชย์ไปยังสามมหาอำนาจ คือ ลาว จีนและเวียดนาม เรียกว่า เมืองสามฝ่ายฟ้า หรือ เมืองสามส่วยฟ้า ต่อมาหัวเมืองพันห้าทั้งหกได้ถูกรวมมาเป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศลาวตอนเหนือ เรียกว่า แขวงหัวพันห้าเหนือ หรือเวียงไชย โดยกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้โดยมากจะเป็นชาวไทดำ ซึ่งลาวเรียกว่า ไทเหนือ เนื่องจากตั้งอยู่ติดกับเมืองแฉะ (อัญชลี บุรณะสิงห์, 2531: 14; นำพวลย์ กิจรักษ์กุล, 2532: 24; สมทรง บุรุษพัฒน์, 2540: 3 และสิริ พิงเดช, 2519: 35 อ้างถึงในเรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 63)

4.3.3 การอพยพเข้าสู่ประเทศไทย

ชาวไทยซ่งดาอพยพเข้าสู่ประเทศไทยหลายครั้ง เนื่องมาจากสงครามที่เกิดขึ้นทั้งระหว่างพวกเดียวกันและสงครามกับชนชาติอื่นๆ โดยอพยพผ่านลงมาทางเหนือของประเทศเวียดนามลาว และเข้าสู่ประเทศไทยในที่สุด สำหรับการอพยพเข้าสู่ประเทศไทยของไทยซ่งดานั้น เริ่มตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานี เมื่อปี พ.ศ. 2322 สำหรับสาเหตุของการอพยพในครั้งนั้น เนื่องมาจากในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เจ้านครเวียงจันทน์ได้ทำการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ จึงได้มีพระราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก (ต่อมาเสด็จขึ้นครองราชย์เป็นรัชกาลที่ 1 แห่งราชวงศ์จักรี) กำหนดให้กองทัพหลวงพระบางยกกำลังไปตีเมืองม่วยและเมืองแฉะ ซึ่งเป็นเมืองของผู้ไทดำ ตั้งอยู่ริมเขตแดนเมืองญวนเหนือ แล้วกวาดต้อนครอบครัวลาวเวียงจันทน์และผู้ไทดำมายังประเทศไทย โดยให้ลาวเวียงจันทน์ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองสระบุรี ราชบุรี และจันทบุรี ส่วนผู้ไทดำให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เพชรบุรี โดยสันนิษฐานว่าอยู่ในเขตบ้านหนองปรัง หรือหมู่บ้านหนองลา อำเภอเขาย้อยในปัจจุบัน (สิริ พิงเดช, 2519: 39 – 40 อ้างถึงในเรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 63 และอัญชลี บุรณะสิงห์, 2531: 15 – 16)

ต่อมาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี ในปี พ.ศ. 2335 รัชกาลของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ 1) เจ้าเมืองแฉะและเจ้าเมืองพวน เกิดแข็งข้อต่อเจ้าเมืองเวียงจันทน์ เจ้าเมืองเวียงจันทน์จึงยกกองทัพไปตีเมืองทั้งสองแล้วกวาดต้อนลาวทรงดำและลาวพวนส่งมาเป็นเครื่องบรรณาการ รัชกาลที่ 1 ทรงได้โปรดเกล้าฯ ให้ลาวทรงดำตั้งบ้านเรือนอยู่ที่

หนองปรัง อำเภอยะโฮย จังหวัดเพชรบุรีดั้งเดิม ส่วนลาวพวนไปตั้งบ้านเรือนที่พระนคร และในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) ในราวปี พ.ศ. 2371 เมืองแกลงซึ่งขึ้นต่อหลวงพระบางได้แข็งข้อ กระด้างกระเดื่องขึ้นอีก รัชกาลที่ 3 ทรงโปรดให้แม่ทัพยกกองทัพไปปราบ และได้กวาดต้อนผู้ไทดำมาที่เพชรบุรีอีกครั้ง (อัญชลี บุรณะสิงห์, 2531: 16; นำพวลย์ กิจรักษ์กุล, 2532: 25 และสมทรง บุรุษพัฒน์, 2524: 7)

ในปี พ.ศ. 2379 เมืองหิมา (ฮิม) เมืองคอยและเมืองควร เริ่มแข็งข้อต่อหลวงพระบาง เจ้าอุปราชที่ครองเมืองหลวงพระบางในขณะนั้นได้ให้ท้าวพระยาคุมกองทัพไปปราบและกวาดต้อนผู้ไทดำลงมาไว้ที่กรุงธนบุรี ต่อมาในปี พ.ศ. 2381 เจ้าเมืองหลวงพระบางกับเจ้าเมืองเวียงจันทน์ทะเลาะกัน เจ้าเมืองหลวงพระบางนำพวกผู้ไทดำมาถวายพระมหากษัตริย์ไทย ซึ่งได้ให้ผู้ไทดำกลุ่มนี้ตั้งหลักแหล่งอยู่ที่ตำบลท่าแร่ อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี แต่ผู้ไทดำกลุ่มดังกล่าวไม่ชอบภูมิประเทศเพราะติดชายทะเล จึงได้อพยพมาเรื่อยๆ จนถึงอำเภอยะโฮย ซึ่งเป็นที่ดอน น้ำท่วมไม่ถึง และมีลักษณะคล้ายถิ่นฐานเดิม จึงได้ตั้งบ้านเรือนอยู่กันอย่างหนาแน่นสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน (สมทรง บุรุษพัฒน์, 2524: 7 และนำพวลย์ กิจรักษ์กุล, 2532: 27)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2407 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) เกิดความระส่ำระสายในอ่าวตังเกี๋ย สิบสองจุไทย และลาวเหนือ เนื่องจากพวกจีนฮ่อยกกองทัพมาก่อนกวานในดินแดนแถบแม่น้ำดำ แม่น้ำแดง และที่ราบสูงทราสินท์ กองทัพจีนฮ่อบุกไปตามหัวเมืองต่างๆ ในขณะที่กองทัพหลวงพระบางไม่สามารถต้านทานไว้ได้ ทำให้จีนฮ่อสามารถยึดเมืองเชียงคำได้ จากนั้นจึงได้เคลื่อนกำลังลงมาที่เวียงจันทน์และหนองคาย เจ้าเมืองทั้งสองได้ขอความช่วยเหลือมายังประเทศไทย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ได้โปรดฯ ให้กองทัพไทยไปช่วยปราบกบฏจีนฮ่อ และสามารถปราบจีนฮ่อได้ แต่จีนฮ่อยังไปรุกรานหัวเมืองในแคว้นสิบสองจุไทย โดยเฉพาะเมืองแกลงและเมืองไล พระยาสุรศักดิ์มนตรีจึงได้นำกองทัพขึ้นไปปราบจีนฮ่อ ในปี พ.ศ. 2430 และได้กวาดต้อนหัวหน้ากบฏจีนฮ่อ บุตรผู้ครองนครเวียงจันทน์และผู้ไทดำกลับมาพระนครด้วย ซึ่งครั้งนี้เป็นครั้งสุดท้ายของการกวาดต้อนผู้ไทดำมาจากแคว้นสิบสองจุไทยมาอยู่ที่เพชรบุรี (นำพวลย์ กิจรักษ์กุล, 2532: 28; เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 64 – 65 และกิ่งแก้ว มรกตจินดา, 2550: 10 – 12)

มีข้อเท็จจริงที่สำคัญประการหนึ่งคือ ผู้ไทดำทั้งหลายที่อพยพเข้ามาในประเทศไทย และถูกส่งให้ไปอยู่รวมกันที่จังหวัดเพชรบุรีนั้นไม่มีการควบคุมบริเวณที่อยู่อาศัย แต่ทางไทยได้ให้หาที่อยู่ได้ตามความพอใจ ทำให้ผู้ไทดำย้ายที่อยู่กันไปยังบริเวณอื่นๆ รวมไปถึงผู้ไทดำรุ่นแรกๆ ที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาและมีความปรารถนาที่จะกลับไปยังถิ่นฐานเดิมคือ เมืองแกลง จึงได้อพยพย้ายถิ่น

จากจังหวัดเพชรบุรีเดินทางขึ้นไปทางเหนือของประเทศไทย เพื่อจะกลับไปยังสิบสองจุไทย แต่เนื่องจากประสบกับความยากลำบาก ทั้งการคมนาคมและอาหารการกิน ทำให้การเดินทางใช้เวลานาน จนผู้ไทดำรุ่นแรกๆ ได้ตายจากไป ผู้ไทดำรุ่นหลังๆ ไม่รู้เส้นทางกลับไปยังสิบสองจุไทย จึงได้ตั้งหลักแหล่งกระจายอยู่ทั่วประเทศไทย (นำพวลย์ กิจรักษ์กุล, 2532: 28; เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 64 – 65 และกิ่งแก้ว มรกฏจินดา, 2550: 10 – 12)

จากการรวบรวมข้อมูลจากนักวิชาการหลายๆ ท่าน พบว่า ในปัจจุบันกลุ่มชาวไทยซ่งดำกระจายอยู่ตามท้องถิ่นต่างๆ ในประเทศไทยหลายแห่ง ในจังหวัดนครสวรรค์ พิชณุโลก สุโขทัย พิจิตร สระบุรี ลพบุรี และชัยนาท นอกจากนี้ยังพบว่า มีชาวไทยซ่งดำจำนวนมากอาศัยอยู่ในจังหวัดนครปฐม เพชรบุรี ราชบุรี สุพรรณบุรี และกาญจนบุรี อีกทั้งยังมีผู้พบชาวไทยซ่งดำบางส่วนที่จังหวัดเลย ซึ่งสันนิษฐานว่า เป็นกลุ่มผู้ไทดำที่พยายามจะอพยพกลับเมืองแฉ่ง แต่ยังไม่ถึงและมีข้อที่น่าสังเกตว่า การอพยพส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากความพยายามแสวงหาการทำมาหากินใหม่ อาจจะเนื่องจากถิ่นฐานเดิมคับแคบและไม่อุดมสมบูรณ์เพียงพอ (นำพวลย์ กิจรักษ์กุล, 2532: 29; นุกูล ชมภูนิช, 2538: 7 – 8; มนตรี ศรีบุษรา, 2527: 7 อ้างถึงในเรณู เหมือนจันทร์เชย 2541: 66 และมนู อุดมเวช, 2547)

การตั้งถิ่นฐานของชาวไทยซ่งดำมีลักษณะเป็นการรวมกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่น การสร้างบ้านเรือนมักจะใกล้ชิดติดกันเป็นกลุ่มบ้าน 10 – 20 หลังคาเรือน แยกต่างหากจากที่ทำการบ้านนา ที่เป็นเช่นนี้อาจมีเหตุผลเพื่อความปลอดภัยเฉพาะกลุ่มของตน เพราะชาวไทยซ่งดำรู้ว่าพวกตนคือผู้อพยพเข้ามาใหม่และมักจะจับจองบริเวณป่าลึกๆ ที่ยังไม่มีผู้ใดเป็นเจ้าของมาก่อน ตัวอย่างเช่นชาวไทยซ่งดำในจังหวัดนครปฐมส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในอำเภอกำแพงแสนและอำเภอดอนตูม ซึ่งมีพื้นที่เป็นป่ารก ห่างไกลจากแม่น้ำลำคลอง ในขณะที่ริมแม่น้ำ มักจะเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของคนไทยและคนจีนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนแล้ว เป็นต้น ปัจจุบันนี้ชาวไทยซ่งดำถือสัญชาติไทย แต่ยังไม่มีการทราบอย่างแน่ชัดว่าในประเทศไทยมีคนไทยซ่งดำจำนวนเท่าใด เนื่องจากว่าโดยลักษณะทั่วไปแล้วชาวไทยซ่งดำไม่ได้มีสิ่งใดที่ปรากฏให้เห็นถึงความแตกต่างไปจากคนไทยทั่วไป (อัญชลี บุรณะสิงห์, 2531: 21 และนุกูล ชมภูนิช, 2538: 7 – 8)

สรุปได้ว่า ไทยซ่งดำเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำที่มีถิ่นฐานเดิมอยู่บริเวณประเทศเวียดนามตอนเหนือในปัจจุบัน ต่อมาอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยหลายครั้ง เนื่องมาจากสงคราม โดยเริ่มตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานีจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และได้รับอนุญาตจากพระมหากษัตริย์ไทยให้ไปตั้งหลักแหล่งที่จังหวัดเพชรบุรีเป็นแห่งแรก ต่อมาชนกลุ่มนี้ได้กระจายไปตั้งหลักแหล่งยังจังหวัดอื่นๆ ในภาคกลางและภาคอีสานตอนบน ชื่อเรียกชนกลุ่มนี้มีหลายชื่อ

สันนิษฐานว่า น่าจะมีที่มาจากสีของเครื่องแต่งกาย ที่มักจะสวมใส่กางเกงสีดำ โดยเรียกได้กางเกงนี้ว่า “ซ่ง” หรือ “ล้ง” ดังนั้นคนไทยจึงเรียกชนกลุ่มนี้ว่า “ไทยซ่งดำ”

4.4 อัตลักษณ์ของชุมชนไทยซ่งดำ

กลุ่มชาติพันธุ์ไทยซ่งดำเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอัตลักษณ์ที่โดดเด่นหลายประการ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะตัวของชนกลุ่มนี้ โดยมีความพยายามสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นตั้งแต่บรรพบุรุษ แม้ว่าวัฒนธรรมบางส่วนได้มีการผสมผสานกับวัฒนธรรมในสังคมไทย เนื่องจากการเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ร่วมกับคนในสังคมไทยมาเป็นเวลาช้านาน แต่ยังคงรักษาแบบแผนทางวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้อยู่ในรายละเอียดบางส่วน ซึ่งอัตลักษณ์ของชุมชนไทยซ่งดำบ้านหนองหมู สามารถจำแนกการนำเสนอเป็นรายด้าน ดังต่อไปนี้

4.4.1 บ้านเรือน

บ้านของชาวไทยซ่งดำแบบดั้งเดิมส่วนมากเป็นเรือนหลังใหญ่ ใต้ถุนสูงเพื่อป้องกันน้ำท่วม และใช้เป็นที่ประกอบกิจกรรม เช่น ทอผ้า ตำข้าว หรือเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น ตัวบ้านสร้างด้วยวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น อาทิ ตับจาก ไม้ไผ่ หรือต้นไม้ต่างๆ เสาบ้านทำจากไม้เนื้อแข็งทั้งต้นที่มีขนาดพอเหมาะ เหลือกิ่งหรือง่ามไม้ไว้ให้พาดคาน ยึดกันด้วยการผูกหรือการเจาะเข้าเดือย โดยไม่ใช้ตะปูในการยึดเลย ส่วนพื้นบ้านทำด้วยไม้กระดานเนื้อแข็งหรือไม้ไผ่ที่สานติดกัน ในส่วนของหลังคามีลักษณะสูงชันคล้ายกับปีกนกที่โค้งมุงด้วยแฝกหรือหญ้าคาที่มัดรวมกันเป็นด้ายที่มุงลงไปจนถึงพื้นบ้านเกือบมิดดูเหมือนฝ้ายบ้าน บนยอดจั่วมีการประดับด้วยไม้แกะสลักที่คล้ายกับเขากวางไขว้กัน เรียกว่า “ขอกูด” ซึ่งมีลักษณะคล้ายกาแลของบ้านทางภาคเหนือ ในขณะที่ฝ้ายบ้านที่แท้จริงนั้นเป็นไม้ไผ่ขัดแตะ ไม่มีช่องหน้าต่าง เพื่อป้องกันลมหนาว บนเรือนไม่มีการกั้นห้อง มีห้องกว้างเพียงห้องเดียวที่มีความกว้างตามขนาดของตัวบ้าน ที่ใช้เป็นพื้นที่นอน ที่รับประทานอาหาร และเก็บข้าวของต่างๆ อีกทั้งมีระเบียงบ้านและบันไดลงจากบ้านทั้งหน้าและหลังบ้าน ซึ่งระเบียงหน้าบ้านจะใช้เป็นที่รับแขกและนั่งเล่น เรียกว่า “กกชาน” ส่วนระเบียงหลังบ้าน เรียกว่า “กว้าน” มุมหนึ่งของบ้านใช้เป็นที่ทำพิธีเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษ และจัดมุมใดมุมหนึ่งให้เป็นห้องสำหรับผีบรรพบุรุษ เรียกว่า “กะลอหอง” ซึ่งบ้านของชาวไทยซ่งดำมักจะไม่มียุ้งกัน แต่ถ้าหากมีมียุ้งกันจะเป็นมียุ้งเดี่ยวๆ ทำจากไม้ไผ่ขัดแตะหรือตีเป็นไม้ระแนงหรือนำไม้ไผ่ทั้งลำที่ยังไม่ได้ริดหนามนำมาประกอบกันเป็นมียุ้งบ้าน (สุมิตร ปิตีพัฒน์และคณะ, 2521: 84 – 86; สมพร เกษมสุขจรัสแสง, 2526: 40 –

45; ธิดา ชมภูนิช, 2539: 30, 122 – 126; สมทรง บุรุษพัฒน์, 2540: 6 – 7; กิ่งแก้ว มรกฏจินดา, 2550: 85 และกฤติกา โชควัฒนชัย, 2551: 25 – 29)

บ้านของชาวไทยชงดำในปัจจุบันมีการสร้างบ้านที่คล้ายคลึงกับแบบบ้านดั้งเดิม เพียงแต่เปลี่ยนหลังคาให้เป็นหน้าจั่วยอดแหลมแบบไทย หลังคามุงด้วยกระเบื้องหรือสังกะสี และฝาผนังบ้านสูงกว่าเดิม มีห้องครัวและใต้ถุนบ้านสูงอย่างบ้านคนไทยภาคกลางทั่วไป บางหลังที่ทันสมัยมากขึ้น อาจจะสร้างเป็นแบบเรือนไทยประยุกต์ ตัวบ้านสร้างด้วยปูนแทนไม้บ้าง หรือบางหลังมุงกระเบื้องตามแบบบ้านสมัยใหม่ และสร้างบ้านปูนตามสมัยนิยม มีการแบ่งห้องสำหรับใช้ประโยชน์แตกต่างกันออกเป็นสัดส่วนชัดเจน แต่สิ่งหนึ่งที่ยังคงไว้ในส่วนประกอบของบ้าน คือ กะล่อหอง เนื่องจากความเชื่อ รวมทั้งการนับถือผีบรรพบุรุษอย่างเหนียวแน่น ทำให้กะล่อหองมีความสำคัญกับครอบครัวไทยชงดำมาก โดยการตั้งห้องผีเรือนจะไม่ตั้งห้องครัวติดกับห้องนี้เด็ดขาด เพราะเชื่อกันว่าห้องครัวเป็นห้องที่ไม่สะอาด

สิ่งที่ปรากฏให้เห็นคู่กับบ้านของชาวไทยชงดำคือ ยุงข้าว ซึ่งในอดีตมีความสำคัญกับวิถีชีวิตคนไทยชงดำเป็นอย่างมาก เนื่องจากอาชีพหลักของคนกลุ่มนี้คือ การทำนา โดยมากมักจะเป็นการทำนาเพื่อขายข้าวเปลือก ดังนั้นยุงข้าวจึงเป็นสถานที่ที่สำคัญในการเก็บรักษาข้าวเปลือกไม่ให้มีความชื้นสูง จึงพบว่า ยุงข้าวของชาวไทยชงดำมีขนาดใหญ่เกือบเท่ากับตัวบ้าน มีการตกแต่งคล้ายคลึงกับบ้านที่คนไทยชงดำอาศัยอยู่ อาทิเช่น การมุงด้วยกระเบื้อง มีจั่ว มีบันลม⁹ ฉลุ ลวดลาย เป็นต้น ในยุงข้าวจะมีภาชนะที่ไว้ใช้เก็บข้าวเปลือก มีลักษณะคล้ายกับถังหรือโถงแต่พื้นและฝาทำมาจากไม้ไผ่ โดยรอบมักจะใช้ดินเหนียวผสมกับมูลสัตว์ตากแห้งฉาบทาไว้ เพื่อป้องกันไม่ให้ข้าวเปลือกร่วงหล่นออกมา และป้องกันแมลงที่จะมากินข้าวเปลือกด้วย ในบางครอบครัวอาจจะใช้มุมหนึ่งของยุงข้าวเป็นที่เก็บเครื่องมือในการประกอบอาชีพและเครื่องมือทำกิน อาทิ สุ่ม ตะข่อง ลอบ สวิง ไช แห จอบ เป็นต้น โดยมากมักจะสร้างยุงข้าวไว้ใกล้กับตัวบ้านในระยะเวลาที่สามารถจะทอดสะพานถึงกันได้ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า พื้นของยุงข้าวมักจะสูงกว่าพื้นบ้านที่อาศัยอยู่ เนื่องจากชาวไทยชงดำเชื่อกันว่า ข้าวก็คือพระแม่โพสพ มีบุญคุณต่อการดำรงชีวิต จึงจะต้องเทิดทูนไว้ ด้วยเหตุนี้เองจึงต้องให้พื้นของยุงข้าวอยู่สูงกว่าพื้นบ้านเพื่อป้องกันคนเหยียบย่ำ อีกทั้งคนไทยชงดำจะไม่นำยุงข้าวมาทำเป็นที่พักอาศัย เนื่องจากความเชื่อที่ว่าจะเป็นการกระทำย่ำยีและเป็นการนำสิ่งอัปมงคลมาใส่ตัวผู้ที่อยู่อาศัย ด้วยเหตุนี้เองจึงส่งผลให้ยุงข้าวของคนไทยชงดำนั้นค่อยๆ ลดความสำคัญและเลือนหายไป ในปัจจุบันยุงข้าวเริ่มหาได้ยาก เนื่องจากข้าวเปลือกได้ดำเนินการบรรจุกระสอบมาตั้งแต่ขั้นต้นตอนการเก็บเกี่ยวในที่นา เพื่อความสะดวกในการขนย้าย

⁹ ช่อกลม

ไปยังโรงสีข้าวได้ในทันที หรืออาจจะมีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อข้าวเปลือกถึงที่นา แทนที่จะเก็บข้าวเปลือกไว้ในยุ้งข้าวเหมือนดังอดีต

4.4.2 การแต่งกาย

ชาวไทยชงด้ามีการแต่งกายที่มีอัตลักษณ์เฉพาะตัวและลักษณะเด่นที่เป็นสัญลักษณ์ของชาวไทยชงด้ามาตั้งแต่บรรพบุรุษ ซึ่งแตกต่างไปจากชาวลาวทั่วไปที่อพยพมาอาศัยอยู่ในประเทศไทย แม้ว่าจะอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลานานนับร้อยปีแล้ว แต่ยังคงลักษณะการแต่งกายแบบดั้งเดิมอยู่ ซึ่งเห็นได้ชัดเจนโดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุ ส่วนการแต่งกายของหนุ่มสาวรุ่นใหม่ในปัจจุบันไม่นิยมแต่งกายแบบไทยทรงดำ อันเป็นผลมาจากวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่รุกเข้ามาในชุมชนและมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตประจำวันของคนรุ่นใหม่มาก กระนั้นก็ตามคงเห็นการแต่งกายแบบดั้งเดิมอยู่ในการประกอบพิธีกรรมและการแต่งกายในชีวิตประจำวันของทั้งชายและหญิงไทยชงด้าอยู่บ้าง ซึ่งรูปแบบการแต่งกายสามารถจำแนกได้ดังต่อไปนี้ (สุมิตร ปิติพัฒน์ และคณะ, 2521: 27 – 30; นุกุล ชมภูนิช, 2538: 39; ธิดา ชมภูนิช, 2539: 27 – 28; สมทรง บุรุษพัฒน์, 2540: 7 – 10; จิตรลดา เกิดเรือง, 2548: 63 – 65; กิ่งแก้ว มรกฏจินดา, 2550: 20 – 21 และ กฤติกา โชควัฒนชัย, 2551: 30 – 35, 78 – 85)

4.4.2.1 การแต่งกายในชีวิตประจำวัน

1) การแต่งกายของผู้ชายไทยชงด้าในชีวิตประจำวัน ในอดีตมีเครื่องแต่งกายของผู้ชายที่มีลักษณะเฉพาะและเป็นแบบฉบับที่ตัดเย็บด้วยผ้าฝ้ายสีดำหรือสีครามแก่ ประกอบด้วย เสื้อแขนยาวทรงกระบอก ปลายแขนปล่อยกว้างขนาดข้อมือของผู้ใส่ ผ้าหน้าตลอดติดกระดุมเงินยอดแหลมมีลวดลายเรียงกันถี่ประมาณ 10 – 20 เม็ด ตัวเสื้อสั้นแค่เอวและเย็บเข้ารูปทรงสอบ ปกเสื้อเป็นคอตั้ง ชายเสื้อด้านข้างผ่าทั้ง 2 ข้าง เรียกว่า “เสื้อซอน” สวมคู่กับกางเกงขาสั้น ปลายแคบยาวปิดเข้า ขอบกางเกงส่วนเอวกว้างแบบกางเกงขาก๊วยของคนจีน เรียกว่า “ส้วงก้อม” ใช้นุ่งทำงานทั่วไป และนิยมคาดผ้าขาวม้า หรือคาดกระเป๋ามีลักษณะคล้ายรังผึ้งที่ทำด้วยผ้าสีดำสลับกับผ้าสีแดงและเหลือง ประดับกระຈักและปักลวดลายด้วยไหมสีต่างๆ อย่างสวยงาม มีฝาปิดเปิดได้ มีสายยาวทั้งสองข้างเย็บกลึงให้กลม ตอนปลายเรียวเล็กและเย็บเป็นพู่ห้อยด้วยด้ายหรือไหมสีต่างๆ ทั้งสองข้าง เอาไว้สำหรับใส่ของใช้ประจำตัวต่างๆ เช่น ยาสูบ หมากพลู เงิน เป็นต้น ในปัจจุบันยังคงพบเห็นการแต่งกายลักษณะนี้อยู่บ้างในผู้ชายวัยกลางคนจนถึงวัยผู้สูงอายุ ที่มักจะนุ่งส้วงก้อมอยู่กับบ้าน

2) การแต่งกายของผู้หญิงไทยชงด้าในชีวิตประจำวัน สมัยก่อนจะนิยมนุ่งผ้าซิ่นพื้นสีดำ ทำมาจากผ้าฝ้ายแกมไหมย้อมสีดำหรือสีครามแก่ มีลายทางสีขาวสลับพื้นสี

ด้าเป็นลายทางเล็กๆ คล้ายลายบนผลแตงโมตลอดทั้งผืน จึงเรียกว่า “ผ้าซิ่นลายแตงโม” ซึ่งผ้าซิ่นผืนหนึ่งประกอบด้วยผ้า 3 ชิ้น ได้แก่ ผ้าซิ่นที่ 1 เป็นต้นซิ่นตรงเอว ไม่มีลวดลาย กว้างประมาณ 12 นิ้ว มีเนื้อผ้าที่หนากว่าตัวซิ่น เนื่องจากเอาไว้ซับเหงื่อ เป็นส่วนบนของตัวซิ่น เรียกว่า “หัวซิ่น” ซึ่งจะเย็บติดกับผ้าซิ่นที่ 2 เป็นส่วนของตัวซิ่น มีสีดำสลับลายทางสีขาว นำมาเย็บติดกับหัวซิ่น และส่วนที่ 3 มีลวดลายเป็นริ้วสีขาวสองสามริ้วสลับกัน มีขนาดกว้างประมาณ 1 นิ้ว เย็บติดกับผ้าซิ่นที่ 2 เรียกว่า “ตีนซิ่น” ถ้าหากผู้หญิงสามีตายต้องเลาะตีนซิ่นออกเพื่อเป็นการไว้ทุกข์ให้สามี เมื่อออกทุกข์จึงนำมาเย็บติดกันใหม่ ตามปกติเวลาอยู่บ้านมักจะใส่ผ้าซิ่นคู่กับ “เสื้อห้อย” เป็นเสื้อแขนกุด ตัวเสื้อสั้น คอเล็ก มีกระดุมผ่าหน้า หรือใช้ผ้าเปี้ยวคาดอก โดยมักจะปักลวดลายไว้ที่ชายทั้งสองข้างด้วยไหมสีแดง สีส้มหรือสีเขียว โดยผู้หญิงที่แต่งงานแล้วมักจะใช้ผ้าเปี้ยวสีดำหรือสีครามแก่ ส่วนหญิงสาวที่ยังไม่ได้แต่งงานมักจะใช้ผ้าเปี้ยวสีสดต่างๆ บางครั้งนิยมใช้ผ้าเปี้ยวคล้องคอ หรือพาดไหล่ เวลาที่มีงานรื่นเริง ไปทำบุญ หรือเวลาที่อยู่นอกบ้าน ผู้หญิงชาวไทยซ่งดำจะนิยมใส่ “เสื้อก้อม” ซึ่งเป็นเสื้อแขนยาวทรงกระบอกเย็บเข้ารูป คอตั้ง ผ่าอกตลอดทั้งตัว และติดกระดุมเงินประมาณ 10 เม็ด

จากการศึกษา พบว่า ผ้าซิ่นหรือผ้าถุง เป็นสัญลักษณ์ของผู้หญิงไทยทุกกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งมักจะนุ่งซิ่นที่ทอขึ้นมาใช้เองตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งชาวไทยซ่งดำก็เช่นเดียวกัน ผู้หญิงมักจะทอผ้าเพื่อใช้เอง สิ่งที่แตกต่างจากกลุ่มอื่นๆ คือ เป็นผ้าฝ่ายทอมือย่อมคราม มีลักษณะเป็นสีครามแก่จนเกือบดำ และนำมาทอลวดลายที่มีอัตลักษณ์เฉพาะตัว ในปัจจุบันจะเห็นเพียงแม่เฒ่าชาวไทยซ่งดำพาดผ้าเปี้ยวสีครามแก่ไว้บนไหล่สำหรับใช้สารพัดประโยชน์ นอกจากนี้วิธีการนุ่งซิ่นของผู้หญิงไทยซ่งดำมีความแตกต่างจากผู้หญิงไทยทั่วไป คือ ผู้หญิงไทยซ่งดำมักจะไม่ขมวดชายพกไว้ด้านข้างเอว แต่จะเอามุมผ้าทางซ้ายและทางขวาพับทบกันไว้ตรงกลางแล้วพับลงคาดทับด้วยเข็มขัดให้สูงกว่าส่วนหลังเพื่อความสะดวกในการก้าวเดินเวลาทำงาน ในปัจจุบันยังพบผู้สูงอายุยังคงมีการแต่งกายแบบนี้เมื่ออยู่บ้าน ในขณะที่คนรุ่นใหม่บางคนอาจจะใส่บ้างในเวลาอยู่บ้านเช่นกัน

4.4.2.2 การแต่งกายในโอกาสพิเศษ ในการเข้าร่วมกิจกรรมตามประเพณี ซึ่งมักมีพิธีกรรมและการละเล่นต่างๆ ควบคู่ไปด้วย เช่น พิธีเสนเรือน พิธีกินดอง การอินทอนฟ้อนแคน งานศพ ฯลฯ ชาวไทยซ่งดำมีการแต่งกายเพื่อแสดงออกถึงความเป็นตัวตน รวมทั้งเป็นการแสดงความเคารพหรือให้เกียรติต่องานเหล่านี้ โดยคนไทยซ่งดำทุกคนจะมีเสื้อฮี ซึ่งถือเป็นชุดใหญ่ของคนไทยซ่งดำที่ใช้สวมใส่เพื่อประกอบงานพิธีต่างๆ เป็นเสื้อผ้าฝ่ายย่อมครามและมีสองด้าน โดยด้านที่ใช้ในงานมงคลมักจะใช้เศษผ้ามาตกแต่งที่ปลายแขนและด้านข้างเท่านั้น ส่วนอีกด้านของเสื้อมักใช้ในงานอวมงคล โดยเฉพาะมีไว้สำหรับคลุมศพเท่านั้น เป็นไปตามความเชื่อของคนไทย

ซึ่งดำที่ว่าด้านที่มีลวดลายสวยงาม หรือที่เรียกกันว่า “ด้านผิด” หมายถึง ความไม่ดี ซึ่งมักจะปักตกแต่งรอบคอ ชายเสื้อและตามรอยตะเข็บเสื้อทุกแห่งด้วยเศษผ้าไหมสีต่างๆ ในด้านนี้ให้ใส่ไว้ด้านในเพื่อปกปิดลวดลายและเทคนิคการปักผ้าของแต่ละตระกูล เสมือนเป็นการสอนว่าให้อ่อนน้อมถ่อมตน ไม่โอ้อวด ซึ่งการแต่งกายในโอกาสพิเศษของคนไทยซึ่งดำสามารถอธิบายได้ดังนี้

1) การแต่งกายของผู้ชายไทยซึ่งดำในโอกาสพิเศษ มักจะสวมกางเกงขาวาวสีดำนี้อีกหนึ่งลักษณะเช่นเดียวกับกางเกงขาสั้น แต่มีขาวาวถึงตาตุ่ม เรียกว่า “ส้วงอี” ใช้ในงานพิธีต่างๆ และสวม “เสื้ออี” เป็นเสื้อคลุมยาวถึงเข่า คอแหลมเล็กกุดด้วยผ้าสี ไม่มีปกเสื้อ ใช้สวมหัว ไม่ผ่าหน้า แขนเป็นแขนกระบอกยาว ด้านข้างของตัวเสื้อผ่าขึ้นมาจากจนถึงเอว มีการใช้ผ้าเย็บเสริมด้วยด้ายหรือไหมสีต่างๆ และติดกระดุมขึ้นเล็กๆ สีต่างๆ สลับกัน

2) การแต่งกายของผู้หญิงไทยซึ่งดำในโอกาสพิเศษ เสื้ออีของผู้หญิงมี 2 ด้านเช่นเดียวกับของผู้ชาย แต่จะปักลวดลายทั้งด้านนอกและด้านในที่ละเอียดกว่าเสื้ออีของผู้ชาย ซึ่งเสื้ออีของผู้หญิงมีลักษณะเป็นเสื้อคอแหลมเล็ก สามารถสวมหัวได้ แขนกระบอกยาวสามส่วน และตัวเสื้อยาวคลุมเข่า ด้านที่ใช้ในงานมงคลมีสาบเสื้อทำด้วยผ้าแพรหรือปักด้วยไหมสีดากว้าง 1 คืบ เนื้อปลายขอบแขนขึ้นมา 2 นิ้ว มีลวดลายรอบแขน ทำด้วยผ้าไหมสีต่างๆ ที่ด้านหน้าของตัวเสื้อจากไหล่ลงมาถึงหน้าอกประดับด้วยลวดลาย ทำจากเศษผ้าไหมสีแดง สีเขียว สีขาว และสีเหลือง เป็นแถบลงมารูปสามเหลี่ยมยอดแหลม ส่วนด้านในที่ใช้ในงานอวมงคลตัวเสื้อประดับลวดลายด้วยเศษผ้าสีต่างๆ อย่างสวยงามตรงบริเวณสาบหน้า ปลายแขน และชายล่างของเสื้อ โดยเสื้ออีด้านในนี้จะนำมาใช้สวมก็ต่อเมื่อเจ้าของเสื้อตายเท่านั้น โดยผู้หญิงจะใส่เสื้ออีกับผ้าขึ้นลายแดงโม ในพิธีเสนเรือนผู้หญิงที่เป็นสะใภ้ของชาวไทยซึ่งดำจะนำเสื้ออีมาคาดอกทับเสื้อตัวที่สวมอยู่ เพื่อแสดงความเคารพและเป็นสัญลักษณ์สื่อถึงความเป็นเครือญาติของเจ้าภาพ

จากการศึกษาพบว่า เสื้อผ้าของชาวไทยซึ่งดำในสมัยก่อนนั้นทุกครัวเรือนจะทำทุกอย่างด้วยตัวเอง ทั้งการปั่นด้าย นำมาทอ ย้อมคราม และการตัดเย็บ ชาวไทยซึ่งดำทุกคนต้องมีเสื้ออีไว้ใช้ในโอกาสพิเศษต่างๆ ในการดูแลรักษาเสื้ออีนั้นจะไม่มีซักน้ำ เพราะถ้าซักแล้วสีจะตก จึงทำความสะอาดด้วยการผึ่งแดดเท่านั้น

4.4.2.3 เครื่องประดับ นอกจากการแต่งกายด้วยเสื้อผ้านี้ที่มีลักษณะเฉพาะแล้วชาวไทยซึ่งดำยังมีเครื่องประดับที่เป็นอัตลักษณ์ ในปัจจุบันยังคงพบเห็นเครื่องประดับเหล่านี้อยู่ในชุมชน ซึ่งเป็นสิ่งที่ได้รับเป็นมรดกตกทอดจากรุ่นสู่รุ่น ตัวอย่างเครื่องประดับที่ยังพบเห็นได้ในปัจจุบันเช่น (พรนิย์ กงตาล, 2545: 51 – 52; จิตรลดา เกิดเรือง, 2548: 65 และกฤติกา ไชควัฒนชัย, 2551: 35)

1) ต่างหู คนไทยชงดำเชื่อกันว่าตนเป็นชนกลุ่มแรกที่มีการเจาะหูและใส่ต่างหูเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ เมื่ออพยพเข้าสู่ประเทศไทย ต่างหูของชาวไทยชงดำทำด้วยเงิน มีลักษณะคล้ายดอกไม้บาน

2) ไม้ขัดเกล้า ใช้ตกแต่งทรงผมบนศีรษะที่ปั้นเกล้า ทำด้วยเงิน ทองเหลือง หรือนาค เป็นรูปตัวยู เป็นปิ่นเสียบผมเพื่อพุงปั้นเกล้าไม่ให้หลุด

3) สายพานหลา มีลักษณะเป็นสายสะพายทำด้วยทองเป็นปลอกเล็กๆ ร้อยสลับกับลูกปัดเล็กๆ สำหรับสวมคอ หรือสะพายเฉียงไหล่

4) เปาะแขนและเปาะขา คือ กำไลข้อมือและข้อเท้า ทำด้วยเงิน ซึ่งเป็นเส้นด้นหลายเส้นมาตีให้เรียบซ้อนกันเป็นลวดลาย

4.4.2.4 ทรงผมของคนไทยชงดำ ชาวไทยชงดำมีทรงผมที่เป็นอัตลักษณ์ นิยมทำโดยเฉพาะในผู้หญิง โดยในปัจจุบันสามารถเห็นได้จากลักษณะของทรงผมของผู้สูงอายุที่ยังคงทำแบบดั้งเดิมอยู่ ตามธรรมเนียมที่มีมาตั้งแต่อดีตลักษณะทรงผมของคนไทยชงดำแบ่งตามวัยต่างๆ ได้ดังนี้ (สุมิตร ปิติพัฒน์และคณะ, 2521: 30 – 32; ธิดา ชมภูนิช, 2539: 19 – 20; กิ่งแก้ว มรกฏจินดา, 2550: 21 – 22 และกฤติกา โชควัฒนชัย, 2551: 36 – 37)

1) ทรงผมของผู้ชาย แต่เดิมทรงผมของผู้ชายไทยชงดำมักจะตัดสั้น เกรียน เรียกว่า “ทรงหลักแจว” หรือ “ทรงมหาตไทย”

2) ทรงผมของผู้หญิง ในอดีตเด็กผู้หญิงและเด็กผู้ชายชาวไทยชงดำจะตัดผมสั้น พอโตเป็นหนุ่มสาว ผู้ชายจะตัดผมทรงดอกกระพุ่ม หรือทรงสูง ส่วนผู้หญิงเริ่มไว้ผมยาว ผู้หญิงนั้นจะมีศิลปะการแต่งผมแบบต่างๆ กันไปตามวัย จะทำผัดขึ้นตอนไม่ได้ ขึ้นตอนการทำผมของผู้หญิงชาวไทยชงดำ มีดังต่อไปนี้

2.1) เอื้อมไหล่ หรือเอื้อมไร เป็นทรงผมของหญิงสาววัยรุ่นที่มีอายุประมาณ 13 – 14 ปี ผมจะยาวประมาณไหล่ พอจะรวบได้

2.2) สับปิ่น เป็นทรงผมของหญิงสาวในวัย 14 – 15 ปี เนื่องจากผมเริ่มยาวมากขึ้น ให้พับปลายผมม้วนขึ้นแล้วสับหวีที่ทำยทอย

2.3) จุกผม เป็นทรงผมสำหรับหญิงที่มีอายุประมาณ 14 – 15 ปี เช่นกัน มักจะทำเมื่อผมเริ่มยาวพอที่จะขมวดได้แต่ยังไม่แน่น ที่เรียกว่าเป็นจุกเพราะว่าทำผมให้เป็นกระบัง หรือเป็นกระจุกไว้ข้างหนึ่ง ส่วนด้านหลังไว้เป็นผมเปีย

2.4) ผมขอดกระตอก เป็นทรงผมสำหรับหญิงสาวที่มีอายุประมาณ 16 – 17 ปี ความยาวของผมสามารถรวบไว้ข้างหลังแล้วผูกเป็นปมเหมือนผูกเชือกให้เรียบร้อย แล้วดึงชายผมมาข้างหน้า

2.5) ผมขอดซอย เป็นแบบทรงผมของหญิงสาวที่มีอายุประมาณ 17 – 18 ปี โดยทำผมผูกเป็นเงื่อนตายเอาชายไว้ด้านซ้าย ทำผมเป็นโบว์ไว้สองข้าง

2.6) ผมปั้นเกล้าซอย เป็นทรงผมสำหรับหญิงสาวที่มีอายุประมาณ 19 – 20 ปี จะมีผมที่ยาวมาก จึงสามารถผูกผมเหมือนเนคไทผูกกระต่ายได้ โดยมีหางยาวออกมาทางขวา

2.7) ผมปั้นเกล้า หรือปั้นเกล้าถ้วน เป็นแบบทรงผมสำหรับหญิงที่มีอายุ 20 ปีขึ้นไป หญิงที่มีอายุขนาดนี้จะมีผมยาวมาก สามารถเกล้ารวบตลบไว้กึ่งกลางศีรษะ ชายผมม้วนสอดไว้ข้างในและใช้ไม้ขัดไว้เพื่อไม่ให้ผมหลุดลงมา ด้านหน้าผมจะเป็นลอนใหญ่ หญิงสาวที่ไว้ผมทรงนี้แล้วสามารถลงปิ่นขวงได้และถึงวัยที่จะแต่งงานได้แล้ว

2.8) ผมปั้นเกล้าตก เป็นแบบทรงผมสำหรับไว้ทุกข์ของหญิงหม้าย ที่สามีเสียชีวิตใหม่ๆ และไว้ศพที่บ้าน ซึ่งตามธรรมเนียมจะต้องปล่อยผมยาวสยาย ไม่เกล้าผมและห้ามใส่เครื่องประดับทุกชนิด เมื่อเผาศพสามีแล้วจะเชิญวิญญาณมาเป็นผีเรือนแล้วต้องไว้ทุกข์ 1 ปี และต้องทำผมแบบ “ปั้นเกล้าตก” คือจะทำคล้ายๆ กับปั้นเกล้า แต่ให้กลุ่มผมอยู่ท้ายทอย ถ้าศพฝังนานหลายปีไม่ได้เผ่าจะต้องทำปั้นเกล้าตกจนกว่าจะเผา เมื่อเผาศพแล้วจะออกทุกข์ จึงจะสามารถทำผมปั้นเกล้าแบบเดิมได้ การกลับมาทำผมปั้นเกล้าใหม่นี้จะต้องให้หญิงสาวที่แต่งงานแล้วและมีความเจริญรุ่งเรืองมาทำผมให้ ระหว่างทำผมจะมีคนมาอวยชัยให้พร

ในปัจจุบันมักจะพบทรงผมของผู้หญิงที่เป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งของไทย ซึ่งดำมีให้เห็นมากในผู้หญิงสูงอายุ ที่มักจะทำผมทรงปั้นเกล้าและผมปั้นเกล้าตก ในขณะที่คนรุ่นใหม่ ทั้งผู้ชายและผู้หญิง มักจะไว้ผมตามสมัยนิยมกัน ส่วนผู้ชายสูงอายุนิยมตัดผมสั้นเกรียนเหมือนทรงทหารกันมาก

4.4.3 ภาษา

ภาษาไทยขงดำเป็นภาษาที่จัดอยู่ในภาษาตระกูลไท (Tai Family) ซึ่งคนไทยขงดำมีอักษรและภาษาเฉพาะกลุ่ม ที่ใช้มาตั้งแต่ยังอาศัยอยู่ที่สิบสองปันนา และเมื่ออพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยได้นำเอาภาษาของตนเข้ามาใช้ในการสื่อสารด้วย ที่น่าสนใจคือ ถึงแม้จะเข้ามาอยู่ในประเทศไทยมานานหลายร้อยปี แต่ยังคงรักษาภาษาพูดให้ใช้อยู่ในชีวิตประจำวัน เพื่อเป็นสื่อกลางในการติดต่อสื่อสารกันในกลุ่มชาวไทยขงดำด้วยกัน ลักษณะสำเนียงการพูดเพี้ยนจากลาวทางภาคอีสาน

และมีความใกล้เคียงกับภาคเหนือ มีทางเสียงคล้ายๆ กับไทยพวน แต่การออกเสียงของไทยซ่งดำ มีทางเสียงที่สั้นกว่า ในส่วนของการเขียน พบว่า คนไทยซ่งดำมีตัวอักษรเป็นของตนเองที่สืบทอดมาจากตัวหนังสือของไทยดำ รูปอักษรจะคล้ายกับอักษรลาว แต่มีไวยากรณ์เป็นแบบเดียวกันกับภาษาไทย โดยมักจะเขียนในสมุดพับเป็นชั้นเช่นเดียวกับสมุดข่อย ซึ่งภาษาไทยซ่งดำมีพยัญชนะจำนวน 34 ตัว สระและเครื่องหมายต่างๆ 18 รูป รวมทั้งพยัญชนะพิเศษ 8 ตัว (สุมิตร ปิติพัฒน์ และคณะ, 2521: 20; สมพร เกษมสุขจรสแสง, 2526: 48 – 49; สมทรง บุรุษพัฒน์, 2540: 12 – 16; มุลนิธิไทยซ่งดำประเทศไทย, 2548: 89 – 92; กิ่งแก้ว มรกฎจินดา, 2550: 78 – 79 และ กฤติกา โชควัฒนชัย, 2551: 21 – 24)

ในปัจจุบันนี้คนไทยซ่งดำรุ่นใหม่มักจะใช้ภาษากลางในการติดต่อสื่อสารกับคนภายนอก กลุ่มหรือคนไทยอื่นๆ ทั้งนี้เนื่องมาจากคนรุ่นใหม่ได้มีโอกาสเข้าเรียนในโรงเรียนและใช้ภาษาไทยกลางในการติดต่อสื่อสารอยู่เป็นประจำ จึงทำให้สามารถใช้ภาษาไทยกลางได้อย่างคล่องแคล่วเหมือนเด็กไทยอื่นๆ แต่คนรุ่นใหม่ที่อยู่ในชุมชนเหล่านี้ยังคงสามารถใช้ภาษาไทยซ่งดำในการสื่อสาร ทั้งกับคนในครอบครัว เครือญาติ สมาชิกในชุมชนเดียวกัน รวมถึงคนไทยซ่งดำที่อยู่ต่างชุมชนได้ ในส่วนคนไทยซ่งดำสูงอายุบางท่านสามารถพูดไทยกลางได้บ้างเล็กน้อย แต่ไม่ค่อยสันทัดนัก

4.4.4 ศิลปะหัตถกรรม

งานหัตถกรรมของชุมชนไทยซ่งดำมีลักษณะเฉพาะ โดยพบว่า ผู้ชายมักจะทำงานจักสาน ส่วนมากเป็นการสานสิ่งของและเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันและการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งวัสดุที่ใช้ในการจักสานส่วนมากทำมาจากไม้ไผ่และหวาย เพื่อให้เหมาะสมแก่การใช้งาน ในปัจจุบันงานจักสานบางชิ้นงานหาได้ยาก เนื่องจากเป็นงานฝีมือ จึงมีน้อยคนที่มีความสามารถในด้านการจักสาน แต่เครื่องจักสานยังคงมีให้เห็นโดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งของที่ใช้ในพิธีกรรม ตัวอย่างเช่น (ธิดา ชมภูนิช, 2539; เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541; พจณีย์ กงตาล, 2545; บุญมี ปาริชาติธนกุล, 2546; จิตรลดา เกิดเรือง, 2548; มุลนิธิไทยซ่งดำแห่งประเทศไทย, 2548; กิ่งแก้ว มรกฎจินดา, 2550; กฤติกา โชควัฒนชัย, 2551 และศูนย์รวมข้อมูลไทยซ่งดำ, 2554)

1) ปาน เป็นภาชนะที่ใช้ใส่เครื่องเช่นไห้ว ถ้าหากใช้ใส่เครื่องเช่นไห้วผีเรือน จะเรียกว่า “ปานผีเรือน” ทำมาจากหวายหรือไม้ไผ่จักตอก นำมาสานมีลวดลายคล้ายเข่ง แต่ถ้าใช้ใส่เครื่องเช่นในพิธีเรียกขวัญและพิธีแต่งงาน เรียกว่า “ปานขวัญ” มีลักษณะเป็นถาดกลมมีขอบทึบทรงสูง สานด้วยไม้ไผ่ขัดกัน และถ้าใช้ใส่เครื่องเช่นตอนทำพิธีเช่นผีเรือน จะไม่นำมาใช้ในชีวิตประจำวัน เรียกว่า “ปานเสน” ทำมาจากหวายขัดกันอย่างหยาบ

2) กะเหล็บ เป็นภาชนะที่สานด้วยไม้ไผ่และหวายเป็นลายขัดอย่างละเอียด โดยผู้ชายชาวไทยซ่งดำจะทำเพื่อซื้อฝีมือการสาน เนื่องจากตามประเพณีผู้ชายต้องสานกะเหล็บให้เสร็จก่อนจึงจะมีครอบครัวได้ ซึ่งจะใช้ประโยชน์สำหรับใส่สิ่งของเครื่องใช้ประจำตัวในการเดินทาง เช่น เสื้อผ้า อาหาร เป็นต้น

3) ขมุก เป็นภาชนะที่สานด้วยไม้ไผ่เป็นรูปทรงยาวคล้ายสี่เหลี่ยมผืนผ้าเหมือนหีบใส่ของ มีฝาปิดใช้ใส่ของมีค่าและเสื้อผ้า

4) ซ้าหลอด เป็นของใช้สำหรับผู้หญิง เป็นตะกร้าสำหรับใส่หลอดด้าย เพื่อเตรียมไว้สำหรับทอผ้า สานด้วยตอกไม้ไผ่เส้นละเอียดมาก ซึ่งซ้าหลอดเป็นงานที่มักจะอวดว่าใครฝีมือดีกว่ากัน โดยผู้ชายมักสานให้ผู้หญิงใช้ใส่หลอดด้ายเอาไปแขวนไว้ที่ทอผ้าเวลาแม่บ้านจะทอผ้าใช้เอง นอกจากนี้ยังนำมาใช้เป็นเขี่ยนหมากด้วย

5) แอบข้าว เป็นภาชนะสำหรับใส่ข้าวเหนียวหนึ่งสูกเพื่อหิ้วไปข้างนอก สานด้วยไม้ไผ่ มีฝาปิด และมีสายสะพาย

6) โส้ เป็นภาชนะรูปทรงคล้ายพาน แต่สานเป็นลายทึบแล้วทาสีเพื่อให้เห็นลายดอกที่ชัดเจน

7) กะแอบ ทำมาจากไม้ไผ่จักตอกสานเป็นลวดลายละเอียด มีฝาปิด และมีหูสำหรับสะพายบ่า ใช้ใส่ข้าวเหนียวที่หนึ่งสูกเพื่อใช้ติดตัวเดินทางไปข้างนอก

8) ซ้าไก่เถ่ เป็นภาชนะขนาดใหญ่สานด้วยตอกหวายและไม้ไผ่ มีหู 2 หู ใช้สำหรับใส่ไก่เป็นๆ กล้วย รวมทั้งเครื่องเช่นอื่นๆ ในพิธีเสนสะเดาะเคราะห์ผู้ป่วย

9) กระจาดมะ ทำด้วยตอกไม้ไผ่ ส่วนขอบถักด้วยหวายเป็นลายหลังปลาช่อน ใช้หิ้วหิ้ว ใช้สำหรับใส่หมาก พลู เวลาเดินทาง

10) กะหมอง หรือตาซ้อง เป็นภาชนะรูปกรวยสานด้วยตอกไม้ไผ่ลายขัด มีฝาปิดเพื่อไม่ให้ปลากะโหดหนี มีเชือกร้อยตรงไหล่

ในการทำภาชนะดังกล่าวข้างต้น มักจะมีช่างเป็นผู้ชาย ส่วนผู้หญิงชาวไทยซ่งดำมีพื้นฐานทางทักษะในการเย็บปักถักร้อย โดยเฉพาะความสามารถในการทอผ้า เพื่อใช้ในการทำเครื่องแต่งกายในการสวมใส่เอง เช่น ผ้าซิ่นลายแดงโม เสื้อฮี ผ้าเปี้ยว กระเป๋าคาดเอว¹⁰ รวมทั้งการปักลายหน้าหมอน เป็นต้น ในปัจจุบันในชุมชนบ้านหนองหมุยยังคงมีการอนุรักษ์การทอผ้าให้เห็นอยู่ เนื่องจากต้องใช้เครื่องแต่งกาย โดยเฉพาะเสื้อฮี และผ้าซิ่น ที่มาจากการทอมือ เพื่อใช้ใส่ในงานพิธีกรรมต่างๆ ทำให้ยังสามารถพบเห็นงานจากผ้าทออยู่ในปัจจุบัน อีกทั้งยังสังเกตพบการประยุกต์

¹⁰ เครื่องประดับของผู้ชาย เอาไว้ใส่ของจำเป็น

ลายหน้าหมอน รวมทั้งลายดอกเปี้ยวที่เป็นสัญลักษณ์ซึ่งแสดงถึงความเป็นไทยเชิงดำในการตกแต่งผลิตภัณฑ์เพื่อเพิ่มมูลค่าของชิ้นงานนั้นๆ

4.4.5 วัฒนธรรม ประเพณีและพิธีกรรม

วัฒนธรรม ประเพณีและพิธีกรรมดั้งเดิมของไทยเชิงดำบ้านหนองหมุ่ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง โดยบางส่วน หรือบางขั้นตอนของการปฏิบัติได้สูญหายไป หรือไม่ได้มีการปฏิบัติอย่างเต็มรูปแบบ แต่ด้วยความผูกพันและหวงแหนวัฒนธรรมที่เป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชน จึงมีความพยายามถ่ายทอดให้กับลูกหลานอย่างต่อเนื่อง ประเพณีและพิธีกรรมของชาวไทยเชิงดำเป็นส่วนประกอบหนึ่งที่มีความเป็นอัตลักษณ์ในตนเอง มีขั้นตอนการปฏิบัติที่เคร่งครัด มีการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อทางพุทธศาสนาและไสยศาสตร์ คือ การนับถือผี ในลักษณะที่เป็นเนื้อเดียวกัน ซึ่งความเชื่อเหล่านี้มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนไทยเชิงดำมาก จากการสังเกตภายในชุมชน พบว่า ประเพณีและพิธีกรรมได้เชื่อมความสัมพันธ์ของคนเชื้อสายเดียวกันให้แน่นแฟ้น ชาวไทยเชิงดำมีประเพณีและพิธีกรรมมากมายหลายอย่างด้วยกัน โดยสามารถจำแนกเป็น 2 ประเภท ประกอบด้วย (เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 41 – 46 และจิตจรดา เกิดเรือง, 2548: 50)

ประเภทแรกเป็นประเพณีที่เกี่ยวกับชีวิตของแต่ละคนหรือวงจรชีวิต เช่น ประเพณีการเกิด ประเพณีการตายและการทำศพ ประเพณีการแต่งงาน ประเพณีการเสนเรือน ประเพณีเสนตัว ประเพณีปัดรังควาน ประเพณีเสนเรียกขวัญ ฯลฯ

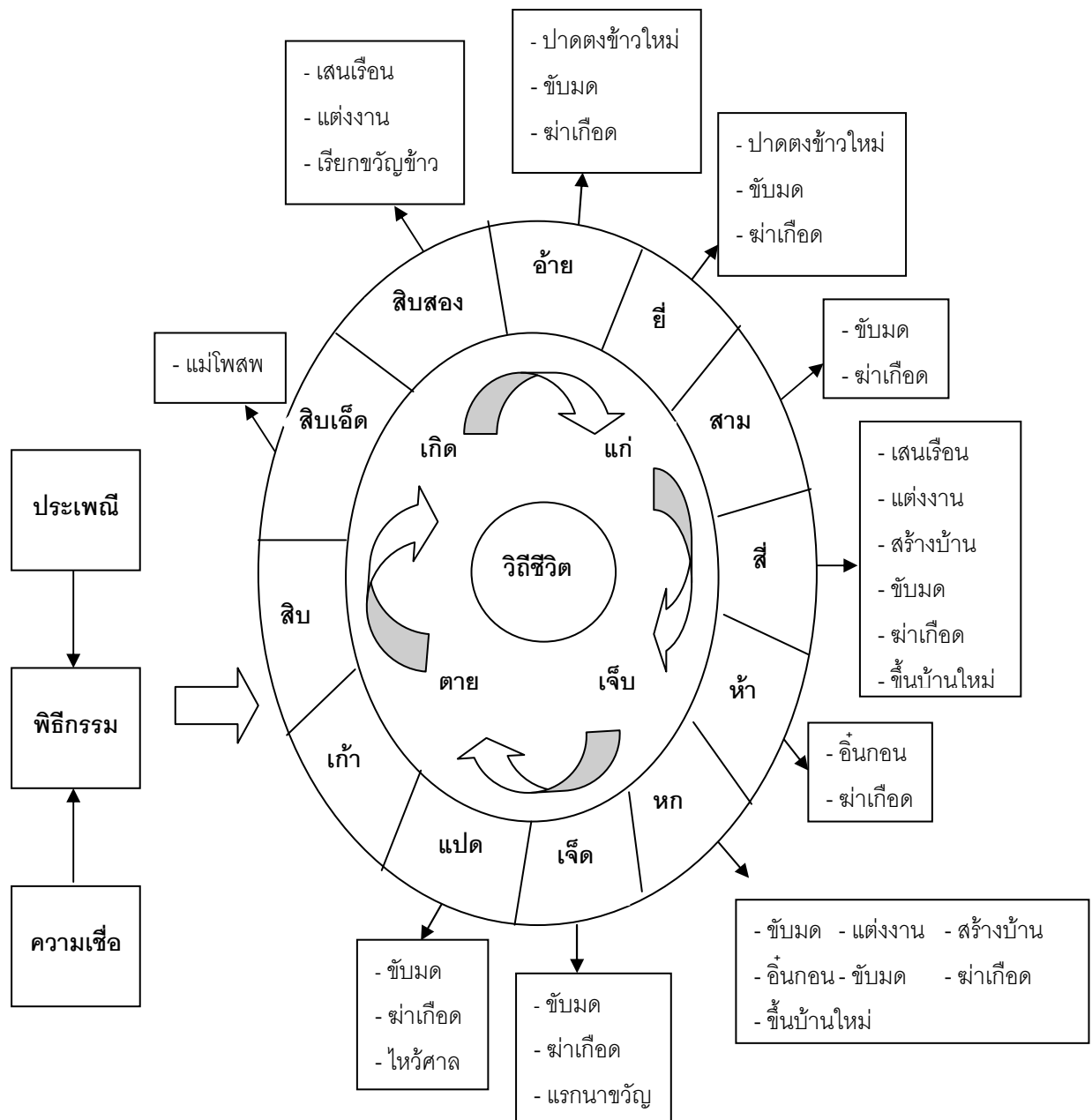
ประเภทที่สองเป็นประเพณีที่จัดตามเทศกาล เช่น ประเพณีอินกอน ประเพณีการไหว้ศาลประจำหมู่บ้าน ประเพณีปาดตงข้าวใหม่ ประเพณีสงกรานต์ ฯลฯ

ในการประกอบพิธีกรรมตามประเพณีของไทยเชิงดำ โดยจะมีการนับเดือนในรอบปีตั้งแต่เดือนอ้าย (เดือน 1) ถึงเดือน 12 ว่าเดือนใดเป็นเดือนมงคลหรือเดือนใดเป็นเดือนอวมงคล และจะเป็นตัวกำหนดในการจัดพิธีกรรม ซึ่งอาจมีบางงานที่สามารถเลือกเดือนในการจัดงานได้ โดยเฉพาะงานมงคล ดังประมวลไว้ในตารางที่ 4.3 และ 4.4

ตารางที่ 4.3 ประเพณีและพิธีกรรมไทยซ่งดำในรอบปี

ประเพณีและพิธีกรรมของไทยซ่งดำ	เดือนที่มีการปฏิบัติ
1) ประเพณีปาดตงข้าวใหม่	เดือน 1, 2
2) พิธีกรรมเกี่ยวกับมด	ทุกเดือน ยกเว้นเดือน 5, 9, 10, 11
3) พิธีเสนเรือน	เดือน 4, 6, 12
4) พิธีเสนฆ่าเกียด	เดือน 4, 6, 12
5) ประเพณีการแต่งงาน	เดือน 4, 6
6) ประเพณีขึ้นบ้านใหม่	เดือน 5
7) ประเพณีอินกอน	เดือน 6, 8
8) พิธีการไหว้ศาลประจำหมู่บ้าน	ทุกเดือน
9) พิธีการเกิด	ทุกเดือน
10) พิธีการแต่งกายและการไว้ทรงผม	ทุกเดือน
11) ประเพณีการทำศพ	ทุกเดือน
12) ประเพณีเสนเรียกขวัญ	ทุกเดือน
13) ประเพณีการปัดรังควาน	ทุกเดือน

ที่มา: จำลอง บุญเรืองโรจน์และคณะ, 2545: 53.

ภาพที่ 4.1 วงจรการจัดงานประเพณีและพิธีกรรมในรอบปี

ที่มา: จำลอง บุญเรืองโรจน์และคณะ, 2545: 53.

ตารางที่ 4.4 การนับเดือนมงคลและเดือนอวมงคลในรอบปีของชาวไทยซ่งดำ

การนับเดือน	เดือนมงคล/ อวมงคล
เดือนอ้าย	เป็นเดือนที่ไม่ดีไม่ให้ตั้งบ้านเรือนไม่ให้งานมงคล
เดือนยี่	เป็นเดือนดี เป็นมงคล ทำพิธีเส่นเรือนได้
เดือน 3	เป็นเดือนดี เป็นมงคลให้หนุ่มสาวที่รักกันแต่งงานได้
เดือน 4	เป็นเดือนดี เป็นมงคลทำพิธีเส่นเรือนได้
เดือน 5	เป็นเดือนไม่ดี ไม่เป็นมงคลไม่ควรทำพิธี
เดือน 6	เป็นเดือนดี เป็นมงคลทำพิธีได้ทุกอย่าง
เดือน 7	เป็นเดือนดี เป็นมงคลบ้าง ไม่เป็นมงคลบ้าง
เดือน 8	เป็นเดือนดี เป็นมงคลค่อนข้างดี
เดือน 9	เป็นเดือนไม่ดี ไม่เหมาะทำพิธี
เดือน 10	เป็นเดือนดี เป็นมงคลทำพิธีได้ทุกอย่าง
เดือน 11	เป็นเดือนดี เป็นมงคลทำพิธีได้ทุกอย่าง
เดือน 12	เป็นเดือนดี เป็นมงคลทำพิธีได้ทุกอย่าง

ที่มา: จิตรลดา เกิดเรือง, 2548: 53.

การที่ชาวบ้านมีความรู้สึกผูกพันและมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกันตลอดมา เนื่องมาจากการมีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติเป็นฐานสำคัญด้วย ไม่ว่าจะเป็นญาติทางตรง ญาติทางฝ่ายสามีหรือฝ่ายภรรยาก็ตาม ความสัมพันธ์เหล่านี้กระจายอยู่ทั่วทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้านที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน และยังคงไปมาหาสู่กันเสมอ ทำให้เกิดเป็นเครือข่ายกับหมู่บ้านอื่นๆ ในการทำกิจกรรมร่วมกันด้วย ทั้งงานบุญทางศาสนา งานแต่งงาน งานศพ งานขึ้นบ้านใหม่ งานเส่นเรือนหรืองานประเพณีไทยซ่งดำที่แต่ละชุมชนจัดขึ้น มักจะมีการบอกกล่าวให้คนไทยซ่งดำต่างพื้นที่มาร่วมงานและช่วยเหลือกันในสิ่งที่พอจะช่วยเหลือกันได้ ซึ่งมีส่วนสำคัญในการดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ด้านนี้ให้คงอยู่

จากการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์ของชาวไทยซ่งดำในหลายๆ เล่ม รวมทั้งการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในพื้นที่ ทำให้สามารถสรุป

ประเพณีและการละเล่นของชาวไทยซ่งดำที่อยู่บนพื้นฐานของความเชื่อในเรื่องแกนและขวัญ ไว้ดังต่อไปนี้

4.4.5.1 ประเพณีการเกิด

ตามประเพณีของชาวไทยซ่งดำ เมื่อผู้หญิงตั้งท้องเขายังคงต้องทำงานตามปกติ ไม่มีการนอนพักผ่อน โดยเชื่อว่าการออกแรงทำงานจะทำให้คลอดง่ายขึ้น ในสมัยก่อนเมื่อภรรยาเจ็บท้อง ฝ่ายสามีจะไปตามหมอดำแย ซึ่งเป็นคนในหมู่บ้านให้มาทำคลอด ก่อนคลอดจะประกอบพิธีกรรมให้หมอดำขวัญเป็นผู้ทำพิธีเช่นผีเรือนเรียกว่า "วานขวัญผีเรือน" ด้วยการฆ่าไก่เพื่อเซ่นให้ผีญาติพี่น้องที่ตายทั้งกลมกินก่อน เพื่อไม่ให้มารังควานในขณะคลอด และจะต้องบอกกล่าวผีเรือนที่กะล่อหองว่าอย่ามาขัดขวางในระหว่างการคลอด พร้อมกับขอให้คลอดอย่างปลอดภัย เมื่อเด็กคลอดพ้นจากครรภ์มารดาแล้ว จะมีการตัดสายรกซึ่งเรียกว่า "สายแห่" ยาวประมาณ 2 ข้อมือ หลังจากนั้นจะทำการอาบน้ำเด็กน้อยด้วยน้ำอุ่น เสร็จแล้วนำไปวางไว้ที่กระดัง รอจนกระทั่งสายรกลูดยออกมา สายรกก็นำไปล้างบรรจุใส่กระบอกไม้ไผ่ที่เตรียมไว้ แล้วนำไปแขวนไว้ที่คบไม้ใหญ่ใน "ป่าบังแห่" ซึ่งเป็นป่าสำหรับทิ้งรกเด็กแรกเกิด โดยแขวนสูงจากพื้นดินระดับเสมอศีรษะคนเดินผ่าน (ศูนย์รวมข้อมูลไทยซ่งดำ, 2554 และกฤติกา โชควัฒนชัย, 2551: 64 – 65)

“ครอบครัวเด็กเกิดใหม่จะทำการของเป็นสัญลักษณ์ประจำตัวเด็ก ถ้าเป็นผู้ชายใช้ไต่¹¹ เด็กผู้หญิงใช้สัญลักษณ์หอยา¹² อ้ายเฒ่า เอ็มเฒ่า จะเป็นคนทำให้หลานที่เกิดใหม่” (สร้อย¹³, 2553)

ส่วนมารดาให้ชำระทำความสะอาดร่างกายเล็กน้อยแล้วนั่งอยู่ไฟ เรียกว่า “การอยู่กำเดื่อน” โดยให้เริ่มอยู่ไฟตั้งแต่หลังคลอดเป็นเวลา 30 วัน ในระยะแรกของการอยู่ไฟจะนั่งอยู่ที่เตาไฟตลอดเวลา 3 วัน เรียกว่า “อยู่กำไฟ” ผู้หญิงที่อยู่กำไฟจะต้องระมัดระวังเรื่องอาหารมารับประทานได้เพียงข้าวเหนียวหนึ่งกับเกลือคั่วหรือเกลือเผาจนครบ 3 วัน จึงจะ “ออกกำไฟ” ในระยะนี้จะมีญาติพี่น้องและผู้ใกล้ชิดมาเยี่ยมเยียนและอยู่เป็นเพื่อนตลอดเวลา เมื่อออกจากการอยู่กำไฟแล้ว ให้สระผมแต่ยังไม่ให้อาบน้ำ และให้ใช้ผ้ารัดเอวไว้ผืนหนึ่งพร้อมกับคาด “ผ้าอ้ายผั้นไต้ไฟ”¹⁴ ทับไว้อยู่ข้างนอกเพื่อให้เกิดความอบอุ่นแก่ร่างกาย จนกระทั่งครบ 30 วัน จึงออกจากการ “อยู่กำ

¹¹ สัญลักษณ์ประจำตัวเด็กผู้ชาย สานจากไม้ไผ่คล้ายตะกร้า

¹² สัญลักษณ์ประจำตัวของเด็กผู้หญิง สานจากใบตาลคล้ายกับวงโซ่ต่อกันเป็นชั้นๆ เหมือนรูปกรวย จะแขวนไว้คล้ายปลา

¹³ นามสมมติ

¹⁴ ชุดสำหรับอยู่ไฟหลังคลอดของผู้หญิง

เดือน" ได้ ในเวลาอยู่ไฟมีข้อกำหนดเรื่องอาหารสำหรับแม่ คือ จะต้องไม่รับประทานเนื้อสัตว์ทั่วไป อนุญาตให้รับประทานผักและปลาโดยการนำมาปิ้ง เมื่อครบ 20 วัน ถึงจะเริ่มรับประทานเนื้อสัตว์ได้ โดยเริ่มจากการให้รับประทานเบ็ดก่อน ต่อมาเป็นไก่ หมู และปลาล้างตามลำดับ แต่ยังห้ามรับประทานเนื้อสัตว์ใหญ่ เช่น เนื้อวัว เนื้อควาย เป็นต้น จนกว่าจะออกจากกำเดื่อน เพราะเชื่อว่าจะทำให้มีอาการแสดง (กฤติกา โชควัฒนชัย, 2551: 64 – 65; มุลนิธิไทยชงดำแห่งประเทศไทย, 2548; ศูนย์รวมข้อมูลไทยชงดำ, 2554 และไทยชงดำเพชร, 2554)

ประเพณีการเกิดในปัจจุบันนิยมไปคลอดที่โรงพยาบาลมากกว่าจะคลอดด้วยหมอดำแยดังอดีต แต่ยังคงมีความเชื่อในการทำพิธีวานขวัญผีเรือนอยู่ และหลังคลอดให้แม่อยู่กำเดื่อน โดยใช้ประโยชน์จากสมุนไพรพื้นบ้าน แต่ย่นระยะเวลาในการอยู่กำเดื่อนลงตามความสะดวกและความเหมาะสมของแต่ละคน รวมทั้งเมื่อมีเด็กเกิดใหม่ในครอบครัวปู่ย่า ตายายจะเป็นผู้ทำสัญลักษณ์และของขลังประจำตัวเด็กให้ไปแขวนที่กะล่อหอง โดยเด็กผู้ชายใช้ไ้โต เป็นสัญลักษณ์ประจำตัว สานจากไม้ไผ่เป็นตะกร้าเล็กๆ ส่วนเด็กผู้หญิงมีหอยาเป็นสัญลักษณ์ประจำตัว ทำจากใบตาลพันสอดสลัไปมาคล้ายกับโซ่ต่อกันเป็นชั้นๆ โดยไ้โตและหอยาเปรียบเสมือนเครื่องรางของขลังและเป็นสัญลักษณ์ที่ให้ผู้ว่ามีสมาชิกใหม่ที่บ้านนั้น

4.4.5.2 ประเพณีการแต่งงาน

ชาวไทยชงดำเรียกพิธีแต่งงานว่า "พิธีแต่งงานหรือกินดองใหญ่" อันเป็นการถือถึงการเลี้ยงฉลองการเกี่ยวดองเป็นญาติซึ่งกันและกัน ในอีกมุมหนึ่งพิธีกินดองเป็นการบอกกล่าวผีเรือนว่าผู้ใดจะมาเป็นเขยหรือสะใภ้ในตระกูลของตน ในวันแต่งงานอาจจะยังไม่ส่งตัวเจ้าสาวเนื่องจากเจ้าบ่าวบางรายอาจจะต้องอยู่บ้านฝ่ายหญิงเป็นเวลา 1 – 5 ปีก็ได้ เพราะทางบ้านของฝ่ายหญิงไม่มีผู้ชายช่วยทำนา หรืออาจจะเป็นเพราะฝ่ายชายไม่มีเงินค่าสินสอด ซึ่งตามธรรมเนียมจะต้องอยู่รับใช้หรืออาสาทำงานให้แก่บ้านฝ่ายหญิง ซึ่งจะเรียกว่า "สา" หรือ "อาสา" (กฤติกา โชควัฒนชัย: 2551: 65 และกิ่งแก้ว มรกฏจินดา, 2550: 14)

“ธรรมเนียมดั้งเดิมของคนไท่ เขยต้องมาอาสาที่บ้านของพ่อตาแม่ยายนาน 12 ปี ถึงกลับไปอยู่กับพ่อแม่ตัวหรือสร้างเฮือนใหม่ได้ แต่ในปัจจุบันให้ลดลงเหลือแค่ 1 – 5 ปี” (แ๊ะ¹⁵, 2553)

¹⁵ นามสมมติ

พิธีกินดองใหญ่ มีกำหนด 3 วัน บางครั้งจะจัดพิธีพร้อมกับการเล่นเรือ่น โดยในวันแรกฝ่ายชายจะทำพิธีเช่นผีเรือนที่บ้านเจ้าสาว โดยจะมีการจัดเครื่องเช่น ประกอบด้วย หมู 1 ตัว ไก่ 8 ตัว ปลาปิ้ง 8 ห่อ หมาก 8 ห่อ พลู 8 ห่อ เหล้า 2 ไห และควาย 1 ตัว เพื่อเลี้ยงแขกที่มาร่วมงาน นำมาพร้อมกับเงินสินเลี้ยงหรือค่าน้ำนม ในวันที่สองสะใภ้ใหม่จะไปหยามเรือนพ่อแม่ฝ่ายชาย คือ ไปเยี่ยมพ่อแม่ของสามีตั้งแต่ตอนเช้าเพื่อแสดงความเคารพ โดยสะใภ้จะต้องมีของไปฝากที่ทำจากฝีมือของตนเอง เช่น ผ้าเปียว¹⁶ ผ้าซิ่น เสื้อ กุญแจ ผ้าปูที่นอน เป็นต้น ส่วนพ่อแม่ฝ่ายชายจะให้เงินรับไหว้ หรือให้ของตอบแทนแก่สะใภ้ หลังจากนั้นก็จะไปไหว้ญาติผู้ใหญ่ของสามี ส่วนวันที่สามเป็นวันสรุปเพื่อเก็บของที่เยี่ยมมาจัดงานส่งคืนไปยังเจ้าของ รวมทั้งทำอาหารเลี้ยงผู้ที่มาช่วยงาน ซึ่งส่วนมากจะเป็นญาติพี่น้อง เพื่อนสนิทและเพื่อนบ้านใกล้เคียงเพื่อเป็นการขอบคุณในการช่วยเหลือ (มูลนิธิไทยคดีแห่งประเทศไทย, 2548; ศูนย์รวมข้อมูลไทยคดี, 2554 และไทยคดีฯ, 2554)

ในอดีต การแต่งงานของชาวไทยคดีจะเกิดขึ้นได้ขึ้นอยู่กับฝ่ายหญิง เพราะการเลือกคู่ครองสามารถทำได้โดยอิสระ จะเห็นได้จากการลงช่วงเล่นคอน¹⁷ บนลานกว้าง ซึ่งเป็นลานนวดข้าว ตกกลางคืนหลังจากทำไร่ไถนาแล้ว หญิงสาวจะมานั่งทำงานในลานขง¹⁸ เช่น ปั่นฝ้าย กรอไหม เย็บปักถักร้อย ต่ำข้าว เป็นต้น ลานนี้เปิดโอกาสให้หนุ่มสาวพบปะกัน หนุ่มสาวจะนัดเจอกันหลังลงช่วง เล่นคอนเสร็จแล้ว ระหว่างคุยกันจะห้ามผู้ชายแตะต้องตัวหญิงสาว ถ้าแตะต้องตัวถือว่าผิดผี ผู้ชายต้องเอาดอกไม้ ธูปเทียน เหล้า หมากพลูและเงิน มาขอขมาผีเรือนและพ่อแม่ฝ่ายหญิง เมื่อชายหญิงตกลงใจที่จะใช้ชีวิตร่วมกันแล้ว ฝ่ายชายต้องไปสู่ขอหญิง มีการหมั้นและเรียกสินสอด สำหรับฤกษ์ยามในการจัดงานกินดองใหญ่จะจัดในเดือนคู่เท่านั้น ในประเพณีแต่งงานของคนไทยคดีจะเน้นถึงความพร้อมของฝ่ายชายและฝ่ายหญิงที่จะเริ่มสร้างครอบครัว คือ มีความพร้อมที่จะเป็นพ่อแม่บ้าน ดังจะเห็นได้จากฝ่ายชายมีเครื่องจักสานประกอบพิธีที่ทำเอง ในขณะที่ฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายเตรียมที่นอน หมอน มุ้ง ที่ตัดเย็บเองด้วยเช่นกัน (กิ่งแก้ว มรกตจินดา, 2550: 14 และสมทรง บุรุษพัฒน์, 2540: 19 – 20)

ขั้นตอนของประเพณีการกินดองใหญ่โดยสรุปมี 4 ขั้นตอน คือ “สอง สู่ สา ส่ง” ดังต่อไปนี้ (กฤติกา โชควัฒนชัย, 2551: 65 – 67)

¹⁶ ผ้าสไบหรือผ้าเปียง เป็นแถบผ้าฝ่ายทอมือสืกรามเข็มเกือบดำ มีลวดลายปักประดับ ใช้ห่มเฉียงบาปวัดหรืองานสำคัญๆ

¹⁷ การเล่นเกมช่วง การรำแคน ในเวลากลางคืนหรือหลังจากงานประจำ โดยเล่นที่ลานนวดข้าวหรือลานกว้างในหมู่บ้าน

¹⁸ สถานที่หญิงสาวลงมานั่งทำงานเล็กๆ น้อยๆ ที่ลานในตอนเย็น โดยทำงานเป็นกลุ่ม เพื่อเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวพบปะกัน

1) ส่อง เป็นขั้นตอนการส่องขอ โดยฝ่ายชายจะให้ผู้ใหญ่ไปส่องขอต่อพ่อแม่ฝ่ายหญิง โดยเตรียมหมากพลูและบุหรี่ไปด้วย ผู้ถือหมากพลูคือหญิงสาว 2 คน ซึ่งทุกคนต้องสวมเสื้อสีดำตามประเพณี เมื่อตกลงกันได้ก็จัดกำหนดวันหมั้นหรือแต่งงานเลย

2) สู่ เป็นขั้นตอนหลังงานหมั้น ฝ่ายชายสามารถไปมาหาสู่ฝ่ายหญิงได้ โดยพ่อแม่ฝ่ายหญิงอาจจะยินยอมให้หลบนอนกันได้ ทำให้บางครั้งอาจจะท้องก่อนแต่งงานก็ได้

3) ส่า ขั้นตอนนี้เกิดขึ้นในกรณีที่พ่อแม่ของฝ่ายหญิงไม่เรียกสินสอด ดังนั้นฝ่ายชายต้องไปอาสาทำงานให้แก่พ่อแม่ฝ่ายหญิงเป็นการทดแทนเป็นเวลา 1 – 5 ปี

4) ส่ง เป็นขั้นตอนส่งตัวเจ้าสาวให้แก่เจ้าบ่าว ซึ่งมักจะจัดขึ้นในเดือนคู่ โดยเริ่มจากขบวนขันหมากของเจ้าบ่าว ประกอบด้วย กะเหล็บบรรจยุสาสูบ เครื่องเรือนเครื่องใช้ กระจาดที่บรรจุหมู เหล้า ไก่ และขนม เมื่อถึงบ้านเจ้าสาวจะนำของไปไหว้ผีเรือน และไหว้ญาติของทั้งสองฝ่าย ซึ่งทางฝ่ายเจ้าสาวจะเป็นผู้จัดอาหารมาเลี้ยงแขกที่มาร่วมงาน

ในปัจจุบันพบว่า พิธีแต่งงานของชาวไทยชงด้าได้ปรับเปลี่ยนไปบางขั้นตอน โดยการปรับเปลี่ยนและลดขั้นตอนการปฏิบัติในพิธีแต่งงานลง ซึ่งได้มีการผสมผสานระหว่างพิธีกรรมแบบดั้งเดิมและพิธีกรรมตามสมัยนิยม เมื่อเสร็จพิธีสองแล้วทางฝ่ายเจ้าสาวอาจจะแทรกด้วยพิธีแบบไทยด้วย คือ มีการรดน้ำสังข์ ในบางบ้านอาจปรับให้โดยนำพิธีกรรมทางพุทธศาสนามาผสมผสานด้วย คือ มีการเลี้ยงพระ รวมทั้งมีการปรับขั้นตอนเพื่อร่นระยะเวลาในการจัดงานลง ให้เข้ากับยุคสมัยและความสะดวกของผู้ร่วมงาน โดยอาจจะมีพิธีหมั้นในตอนเช้า และพิธีแต่งงานในตอนบ่าย อีกทั้งการเลี้ยงแขกอาจทำอาหารเอง หรือโต๊ะจีน แต่ทั้งนี้ยังคงเห็นว่าในการแต่งงานของชาวไทยชงด้าทั้งเจ้าภาพ และแขกต่างใส่เสื้อสีดำมาร่วมงาน

4.4.5.3 ประเพณีการตาย

พิธีกรรมที่เกี่ยวกับคนตายของชาวไทยชงด้าเรียกว่า “เฮ็ดเฮียว” โดยมีความเชื่อว่าคนที่ตายแล้วจะกลับไปยังถิ่นเดิมของบรรพบุรุษและไปเฝ้าแถนที่เมืองฟ้า โดยสร้างพานะให้เดินทางไปเมืองฟ้า ซึ่งผู้ชายสร้างตัวหงส์ ส่วนผู้หญิงสร้างเป็นดอกไม้คล้ายปลีกล้วย นอกจากนั้นมีการสร้างเรือนแก้วสำหรับให้วิญญาณอยู่ด้วย สิ่งสำคัญในพิธีศพของชาวไทยชงด้าที่แตกต่างจากชาติพันธุ์อื่นๆ คือ การบอกทางให้วิญญาณผู้ตายได้กลับไปเมืองแถน โดยมีเขยหรือเขยกกเทียบเท่ากับสัปเหร่อ ทำหน้าที่บอกทางและทำพิธีศพ ถ้าหากในหมู่บ้าน มีคนตาย จะมีการยิงปืนขึ้นฟ้า 3 นัด เพื่อเป็นสัญญาณบอกกล่าวแก่ชาวบ้านในหมู่บ้านให้ทราบโดยทั่วกัน ซึ่งชาวไทยชงด้าทุกคนจะไว้ทุกข์ให้กับคนตาย ด้วยการหยุดทอผ้า หยุดทำไร่ ทำนา และถือว่าเป็นช่วงเวลาแห่งความโศกเศร้า จนกว่าจะนำศพไปเผาหรือฝัง จึงสามารถทำงานตามปกติได้ เรียกว่า “กำบ้านกำ

เมือง” (กิ่งแก้ว มรกฏจินดา, 2550: 14; มุลนิธิไทยทรงดำประเทศไทย, 2548 และศูนย์รวมข้อมูลไทยซงดำ, 2554)

“เวลามีคนตายในหมู่บ้านจะไม่ได้ทำอะไร หยุดหมดจนกว่าจะเผา ถึงทำงานได้ตามปกติ เดียวนี้เวลามีงานศพในหมู่บ้านก็หยุดงานบ้างทำงานบ้าง ถ้ามันจำเป็น งานเร่งก็ต้องผ่อนผันกันไป” (ยันต์¹⁹, 2553)

ภายหลังการตาย ญาติพี่น้องจะช่วยกันอาบน้ำศพ โดยศพผู้ชายจะใส่ไต นุ่งส้วงฮี และสวมเสื้อฮี ใช้ผ้าขาวม้าวางบนอกหรือวางพาดตามตัว แล้วนำผ้าแพรสีขาวมาเย็บเป็นถุงบรรจุศพให้ใหม่เย็บติดให้เรียบร้อยแล้วบรรจุลงในโลงศพ ใช้ผ้าคลุมหน้าศพไว้ผืนหนึ่ง ส่วนศพผู้หญิงจะให้ใส่เสื้อก้อม²⁰ นุ่งซิ่นลายแดงโมและสวมเสื้อฮีทับ ใช้ผ้าเปียวคล้องคอหรือวางพาดบนอก ญาติจะยกศพให้นั่งเพื่ออาบน้ำและแต่งตัวศพ โดยโลงศพส่วนมากจะใช้ไม้ยางและใช้เสื้อฮีวางพาดบนโลง แต่ในปัจจุบันมักจะใช้โลงศพที่ขายอยู่ทั่วไป กรณีที่เด็กน้อย คือ เด็กที่มีอายุไม่เกิน 10 ปี เสียชีวิตจะไม่ประกอบพิธีกรรม ตายวันไหนให้นำไปฝังหรือเผาในวันนั้นเลย ส่วนคนวัยกลางคนหรือผู้สูงอายุเสียชีวิตจะเก็บศพไว้ 2 – 3 คืน จากนั้นในตอนเช้าของวันที่จะนำศพไปฝังหรือเผา จะทำอาหารสำหรับทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย เรียกว่า “เฮ็ดงาย” แล้วจึงจะนำไปฝังหรือเผา ศพของคนไทยซงดำส่วนใหญ่จะนำไปฝังหรือเผาที่บ้านแล้ว²¹ (มุลนิธิไทยซงดำแห่งประเทศไทย, 2548; ศูนย์รวมข้อมูลไทยซงดำ, 2554 และไทยซงดำเพชร, 2554)

“ขั้นตอนทำศพมันเยอะ ละเอียดดยิบย่อย เช่น ผู้ชายใส่ไต ชุดฮีแล้วก็มีผ้าขาวม้าพาดไว้ ส่วนผู้หญิงใส่เสื้อก้อม ซิ่นลายแดงโมและเสื้อฮี มีผ้าเปียวคล้องไว้ ถ้าเป็นเด็กน้อยตายแล้วฝังเลยไม่เก็บไว้ คนแก่ตายจะเก็บไว้ 2 – 3 คืน จากนั้นเอาไปทำพิธีที่บ้านแล้ว” (แพ²², 2553)

การเคลื่อนศพจากบ้านไปยังป่าช้า (ปัจจุบันคือวัดที่อยู่ใกล้บ้าน) เขยจะเป็นผู้ทำพิธี ในการหามศพจะใช้เขยหามทั้งหมด 4 คน ซึ่งเป็นลูกเขยของผู้เสียชีวิต แต่ถ้าไม่มีเขยมักจะจ้าง

¹⁹ นามสมมติ

²⁰ เสื้อที่ใส่ทำงาน หรือใส่เดินทางไปข้างนอก เป็นเสื้อเข้ารูป แขนยาว ทำมาจากผ้าฝ้ายสีดำไม่มีการตกแต่งด้วยผ้าสี

²¹ ป่าช้า

²² นามสมมติ

ผู้อื่นมาช่วยหาม โดยใช้เชือกคล้องหัวโคงศพและใช้ไม้ไผ่หามเดินไปจนถึงที่วัดหรือป่าช้า มีลูกชายผู้ตายถือธงขนาดใหญ่ที่ทำจากผ้าที่ทอเองสีขาวหรือสีแดงเดินนำขบวน เมื่อถึงป่าช้า หมอพิธีจะทำการเสี่ยงทายเลือกที่เผาศพ หากที่ไปร่วมงานจะต้องรอให้หมอชักไฟ²³ ออกมาก่อน จึงจะกลับบ้านได้ เมื่อถึงบ้านแขกจะนำเซ่นหาม 2 คนทำพิธีปาดตัก หรือ ปาดตง เป็นพิธีกินข้าวไว้ทุกข์ โดยจะเอาข้าวและกับข้าวที่ใช้บริโภคอยู่ในชีวิตประจำวันมาวางบนใบตองที่วางในกระดัง วางข้าวไว้ตรงกลาง ส่วนกับข้าวจะวางไว้ 4 มุม เพื่อให้ญาติผีเดียวกันมานั่งล้อมวงตักข้าวและกับข้าวกินในคำเดียว ในพิธีจะมีเหล้า 1 ขวด โดยเซ่นจะเป็นคนรินเหล้าให้แก่ญาติผู้ตายทุกคน จากนั้นเซ่นจะพูดว่า “ขาดกันเท่านั้นละ คือ ขาดพี่ ขาดน้อง ขาดพ่อ ขาดเพื่อน ขาดแม่ ขอให้มึงไปตามทางของมึง กูจะทำมาหากิน มึงก็ไปพบปู่ย่าตายาย” เมื่อเสร็จพิธีเผาหรือฝังศพ ผู้ไปร่วมพิธีทุกคนจะไปอาบน้ำชำระร่างกาย เพื่อชำระสิ่งอัปมงคลออกไป (กฤติกา โชควัฒนชัย, 2551: 67 – 71; มุลนิธิไทยชงดำแห่งประเทศไทย, 2548; ศูนย์รวมข้อมูลไทยชงดำ, 2554 และไทยชงดำเพชร, 2554)

พอถึงตอนเย็น หมอเส่นจะทำพิธีเส่นเรียกขวัญ (ช้อนขวัญ) ให้แก่ครอบครัวของผู้ตาย รวมทั้งผู้ที่ไปส่งศพ เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ทุกคน โดยจะทำพิธีอ้อนวอนแทนให้ขวัญกลับคืนมา มีการไถ่ขวัญด้วยสิ่งของเป็นการแลกเปลี่ยน ชับกล่อมเทวดาด้วยเครื่องดนตรี มีการถามเทวดาด้วยการเสี่ยงทายจากการนับเมล็ดข้าวสารหรือไม้คว่ำไม้หงาย พิธีนี้ชาวบ้านมักเรียกว่า “เส่นตัว” หลังจากนั้นครอบครัวของผู้ตายจะจัดสำหรับอาหารเพื่ออุทิศให้ผู้ตายเป็นเวลา 7 วัน พอครบวันที่เจ็ดจะทำพิธีเชิญวิญญาณของผู้ตายขึ้นไปเป็นผีเรือนไว้ที่กะล่อหอง เพื่อปกป้องคุ้มครองลูกหลานและสมาชิกในครอบครัวให้อยู่ดีมีสุขตลอดไป (นุกุล ชมภูนิช, 2538: 111; กิ่งแก้ว มรกฏจินดา, 2550: 65 – 69 และบุญมี ปาริชาติธนกุล, 2546: 167)

“ในการเก็บอัฐิจะไม่ใช้มือหยิบอัฐิโดยตรง แต่จะใช้ช้อนที่มีขนาดเล็กเท่าๆ กับตะเกียบคีบออก เนื่องจากความเชื่อของคนไทยชงดำที่ว่า ถ้าหากใช้มือหยิบอัฐิโดยตรงแล้วจะทำให้มือร้อน ซึ่งก็คือ ผู้ที่หยิบอัฐิจะปลูกพืชผักไม่ได้ผลดี” (สร้อย²⁴, 2553)

การทำพิธีเอาผีขึ้นเรือน จะทำต่อเมื่อพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ในบ้านตายเท่านั้น อันเป็นการแสดงความกตัญญูต่อผู้ตาย ไม่ให้วิญญาณต้องเร่ร่อน และเป็นการเชื่อเชิญวิญญาณให้

²³ ดึงฟืนออกมาจากกองไฟ 1 ดุ้น

²⁴ นามสมมติ

เข้าไปอยู่ร่วมกับบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว เพื่อจะได้คุ้มครองลูกหลาน โดยที่หมอเสนจะเป็นผู้กำหนดวันเอาผีขึ้นเรือนและเตรียมพิธี หลังจากเผาศพเรียบร้อยแล้ว วันรุ่งขึ้นหมอเสนจะเก็บอัฐินำมาล้างน้ำให้สะอาด ซึ่งอัฐิส่วนหนึ่งจะนำไปใส่ในไหเพื่อให้ลูกหลานนำไปไว้ที่กะล่อหอง ส่วนอัฐิที่เหลือจะใส่ไหนำไปฝังยังสถานที่ที่เตรียมไว้ในป่าแล้ว และนำบ้านเล็กๆ ที่ทำจากตอกไม้ไผ่ เรียกว่า “เรือนแก้ว” ปลูกครอบบริเวณที่ฝังไหอัฐิไว้ หากผู้ตายเป็นชายจะตกแต่งหอแก้วให้สวยงามด้วยธงไม้ไผ่ เรียกว่า “ธงกาบ” พร้อมทั้งนำผ้าดิบสีขาวขลิบรอบๆ ขอบผ้าด้วยผ้าสีต่างๆ สลับกัน 3 สี คือ สีแดง สีเหลือง และสีดำ ผูกติดกับยอดไม้ไผ่ให้มีความยาวพอเหมาะกับลำกาบ ปลายยอดลำกาบติดรูปหงส์ตัวเล็กๆ ทำด้วยไม้จิวแกะสลักงดงาม เพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนพาหนะพาผู้ตายกลับไปเมืองแถน หลังจากนั้นจะนำอาหารมาเช่นไหว้ผู้ตาย ทุกเช้าจนครบ 3 วัน แล้วหมอเสนจะรื้อเรือนแก้ว และลำกาบทั้งหมด เนื่องจากเชื่อว่า จะได้ไม่มีการตายเกิดขึ้นในครอบครัวอีก และนัดกำหนดวันเอาผีขึ้นเรือนตามความพร้อมของเจ้าภาพ เมื่อถึงวันกำหนดเอาผีขึ้นเรือน หมอเสนจะเป็นผู้กล่าวเชิญวิญญาณของผู้ตายและทำพิธีเช่นไหว้ในกะล่อหอง โดยทำพิธีคล้ายการเสนผีเรือน เริ่มด้วยหมอเสนจะกล่าวเชิญวิญญาณของผู้ตายให้มารับอาหารที่เตรียมไว้ก่อน แล้วจึงเชิญบรรพบุรุษตามลำดับรายชื่อที่จดไว้ในปี่ผีเรือน²⁵ ให้มารับอาหารจนครบทุกชื่อ เสร็จแล้วจึงทำพิธีกู้ผีเรือน คือ การนำอาหารที่เหลือออกจากปานผีเรือนทั้งหมด หลังจากเสร็จพิธีเอาผีเรือนขึ้นเรือนเรียบร้อยแล้ว หมอเสนต้องทำพิธีสู่ขวัญ หรือเรียกขวัญให้แก่คนในครอบครัวผู้ตาย (มูลนิธิไทยคดีแห่งประเทศไทย, 2548; ศูนย์รวมข้อมูลไทยคดีฯ, 2554 และไทยคดีฯ, 2554)

จากการศึกษาพบว่า พิธีศพแบบดั้งเดิมจะไม่มีพระสงฆ์เข้ามาเกี่ยวข้องในการประกอบพิธีกรรม แต่ในปัจจุบันนี้ได้เพิ่มพิธีกรรมทางพุทธศาสนาเข้ามามีความสำคัญในพิธีศพมากขึ้น โดยคนไทยชงด้ามักจะจัดพิธีศพแบบคนไทย คือ การนำศพไปตั้งบำเพ็ญกุศลที่บ้าน ซึ่งมักจะตั้งสวดพระอภิธรรมประมาณ 2 – 3 วัน โดยเจ้าภาพจะนิมนต์พระมาสวดพระอภิธรรมหน้าศพ 4 รูป หลังจากสวดพระอภิธรรมจบแล้วเจ้าภาพจะทำการถวายของจตุปัจจัยแด่พระสงฆ์ และยังนิยมให้บุตรชายคนโตของผู้ตายบวชให้ด้วย รวมทั้งให้เป็นผู้ถือสายสิญจน์เดินนำหน้าขบวนศพแห่ไปวัด หรือเดินนำหน้าขบวนศพแห่ไปรอบๆ เมรุก่อนที่จะทำพิธีเผา อีกทั้งนิยมเผาศพที่เมรุมากกว่าการฝัง หรือเผาในป่าช้า (ป่าแห้ว) ตามประเพณีดั้งเดิม เมื่อเผาศพแล้วจะทำการเก็บอัฐิซึ่งอัฐิส่วนหนึ่งจะนำไปใส่ในไห เพื่อนำไปไว้ที่กะล่อหอง ส่วนที่เหลือจะใส่ไหนำไปฝังยังสถานที่ที่เตรียมไว้ในป่าแล้ว แต่ทั้งนี้ยังคงมีการผสมผสานแนวการปฏิบัติแบบดั้งเดิม อีกทั้งยังพบเห็นธงเรือนแก้ว เสาหลวง และบ้านอยู่

²⁵ สมุดจดรายชื่อบรรพบุรุษในตระกูลที่เสียชีวิตไปแล้ว

4.4.5.4 การขั้บมด

การขั้บมด เป็นพิธีกรรมสำหรับการรักษาโรคภัยไข้เจ็บของไทยชนดำ กล่าวคือ เมื่อมีคนเจ็บป่วยเรื้อรังในครอบครัวและรักษาด้วยหมอยาพื้นเมืองแล้วไม่หาย ญาติของผู้ป่วยจะไปหาหมอเหยา²⁶ มาเสกเป่าเยียวยาด้วยคาถาอาคมควบคู่กับการใช้สมุนไพร ถ้ายังไม่หายอีกก็จะไปเชิญหมอมด²⁷ มาทำพิธีรักษาด้วยการขั้บมดและเสี่ยงทาย เพื่อให้ทราบสาเหตุของการเจ็บป่วย ถ้าหากถูกผีทำก็จะทำพิธีเลี้ยงผีเพื่อรักษาการเจ็บป่วย แต่เดิมการรักษาของหมอมดมีสิ่งของที่ใช้ประกอบพิธีกรรมประกอบด้วย ค่าคาย²⁸ เทียน 8 คู่ ไช้ 2 ฟอง กระเทียม 2 – 3 หัว ฝ้าย 1 มัด เกลือ 1 ห่อ ข้าวสารใส่กะละมัง หวี และปอยผม 1 ปอย เพื่อถวายให้แก่ผีมด

“เมื่อมีคนเจ็บป่วยในครอบครัว มักจะพาไปหาหมอกวาดยาก่อน ถ้ายังไม่หายจะพาไปหาหมอเหยา โดยใช้สมุนไพรคู่กับคาถาอาคม แต่ถ้ายังไม่หายอีกก็จะไปเชิญหมอมดเพื่อมาประกอบพิธี” (แพ²⁹, 2553)

การรักษาเริ่มด้วยการให้ผู้ช่วยหมอมด 2 คนช่วยกันเป่าปี่ หมอมดจะทำการขั้บมดเพื่อเชิญผีมดให้มาช่วยในการหาสาเหตุของการเจ็บป่วย โดยสุ่มถามผีมดว่าถูกผีอะไรทำ เช่น ถามว่าผีเรือนทำไหม แล้วทำการเสี่ยงทายหาคำตอบด้วยนับเมล็ดข้าวสารที่หยิบขึ้นมา 3 ครั้ง โดยในแต่ละครั้งให้ทำการนับข้าวสารบนฝ่ามือให้ได้จำนวนคู่และคี่สลับกัน คือ ถ้าในการหยิบครั้งแรกได้จำนวนคู่ ครั้งถัดมาได้จำนวนคี่ และครั้งสุดท้ายได้จำนวนคู่ นั้นแสดงว่า ได้ทำการผิดผีเรือน แต่ถ้าหากเสี่ยงทายไม่ได้จำนวนคู่และคี่สลับกันก็จะทำการขั้บมดและเสี่ยงทายต่อไปอีกจนจบคำขั้บมด เป็นต้น จากขั้นตอนดังกล่าวเห็นได้ว่า การขั้บมดในแต่ละครั้งอาจจะใช้เวลาในการทำพิธีค่อนข้างนาน ตั้งแต่ตอนบ่ายจนกระทั่งถึงกลางคืนก็มี เมื่อทราบถึงสาเหตุของการเจ็บป่วยว่าถูกผีใดมากระทำ หมอมดก็จะให้ญาติผู้ป่วยจัดเตรียมเหล้า อาหารและของสำหรับเซ่นเลี้ยงผี เพื่อให้เลิกทำแก่ผู้เจ็บป่วย โดยการรักษาของหมอมดไม่มีข้อห้ามในการรักษาพร้อมกับแพทย์แผนปัจจุบัน แม้ว่าคนป่วยจะนอนอยู่โรงพยาบาล หมอมดจะทำพิธีรักษาที่บ้านไปด้วยก็ได้ ผู้เข้าร่วมในพิธีขั้บมด ได้แก่ ญาติพี่น้องใกล้ชิด เพื่อนบ้านใกล้เคียง รวมทั้งคนในหมู่บ้านซึ่งสามารถมาร่วมโดยไม่ต้องบอกกล่าว การขั้บมดเป็นการรักษาทางด้านจิตใจ การเชิญหมอมดมารักษาแสดงว่า คนใน

²⁶ ผู้ที่รักษาโรคด้วยการเสกเป่าและใช้ยาสมุนไพร

²⁷ ผู้ทำพิธีเกี่ยวกับการปัดกวาดไล่สิ่งชั่วร้ายและรักษาโรค

²⁸ ค่าขึ้นครู

²⁹ นามสมมติ

ครอบครัวรัก รวมทั้งมีญาติและเพื่อนบ้านมาเยี่ยมเยียนทำให้ผู้ป่วยมีขวัญและกำลังใจดีขึ้น อาจทำให้หายจากการเจ็บป่วยได้เร็วขึ้น (มูลนิธิไทยสงเคราะห์ประเทศไทย, 2548; ไทยสงเคราะห์, 2554 และศูนย์รวมข้อมูลไทยสงเคราะห์, 2554)

จากการศึกษาพบว่า ในชุมชนไทยสงเคราะห์มีการรักษาพยาบาล 2 รูปแบบด้วยกัน คือ รูปแบบแรกเป็นการรักษาแบบพื้นบ้าน โดยใช้ยาหม้อ ที่มีส่วนผสมของสมุนไพรพื้นบ้านที่มีสรรพคุณในการรักษาโรคต่างๆ รวมทั้งการรักษาโรคโดยคาถาอาคมต่างๆ ทั้งการเป่า การเสก และการพ่นยา ส่วนอีกรูปแบบหนึ่งคือการรักษาโรคแบบสมัยใหม่ที่ใช้เทคนิคใหม่ๆ ทางแพทย์และวิทยาศาสตร์ในการรักษา ในปัจจุบันการรักษาโรคภัยไข้เจ็บของคนในชุมชนเป็นแบบผสมกัน ระหว่างทางไสยศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ทำให้คนในชุมชนเริ่มไปรักษาแบบใหม่มากขึ้น เพราะสถานพยาบาลของรัฐอยู่ไกลและสะดวก แต่อย่างไรก็ตาม ยังคงพบว่าชาวไทยสงเคราะห์ยังมีความเชื่อถือในหมอตั้งเดิมมาก อันเนื่องมาจากพื้นฐานความเชื่อทางไสยศาสตร์ของชาวไทยสงเคราะห์นั่นเอง

4.4.5.5 พิธีเสนเรือน

พิธีเสนเรือนเป็นพิธีเซ่นไหว้ผีเรือน คำว่า “เสน” แปลว่า เซ่นหรือการสังเวย เสนเรือน หมายถึง การเซ่นไหว้ผีเรือน ได้แก่ การเซ่นไหว้วิญญาณของพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย รวมทั้งบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ตามปกติพิธีเสนเรือนจะปฏิบัติกันทุกครอบครัวเป็นประจำทุกปี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับฐานะและความพร้อมของครอบครัว พิธีนี้จัดขึ้นเพื่อระลึกถึงบุญคุณบรรพบุรุษ และเพื่อให้ผีเรือนช่วยคุ้มครองลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข ทำมาหากินเจริญก้าวหน้า ผู้ประกอบพิธีกรรม คือ หมอเสน³⁰ โดยมีลูกหลานและญาติพี่น้องที่อยู่ในสัง³¹เดียวกัน รวมทั้งแขกรับเชิญจากข้างนอกมาร่วมพิธี

“พิธีเสนเรือนเป็นพิธีกรรมที่สำคัญของชาวไทยสงเคราะห์ ซึ่งจะขาดหรือละเลยไม่ได้ เนื่องจากเชื่อว่าเป็นการกระทำที่เพิ่มความเป็นมงคลแก่ครอบครัว จะต้องจัดปีละครั้งเป็นอย่างน้อย หรือไม่ก็ตามแต่ฐานะทางการเงิน ถ้ามีเงินก็ทำ ถ้าไม่มีเงิน 2 – 3 ปี ทำครั้งหนึ่ง แต่ถึงอย่างไรก็ต้องทำ” (จิต³², 2553)

³⁰ ผู้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ของชาวไทยสงเคราะห์

³¹ ตระกูลเดียวกัน คล้ายกับแซ่ของคนจีน

³² นามสมมติ

ก่อนทำพิธีเสนเรือนจะเตรียมสิ่งของที่ใช้ประกอบพิธีกรรม โดยของหลักๆ คือ เหล้า 1 ขวด และหมู 1 ตัว ซึ่งตามปกติจะเตรียมต้มเหล้าไว้ล่วงหน้าใส่ไหฝังดินไว้ 6 เดือน ถึง 1 ปี เพื่อให้ได้เหล้าที่มีคุณภาพดี ส่วนหมูจะเตรียมเลี้ยงไว้ล่วงหน้าเช่นกัน พิธีเสนเรือนจะเริ่มตั้งแต่ตอนเช้าตรู่ โดยมีหมอสันเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมที่กะล่อหอง³³ (กิ่งแก้ว มรกฏจินดา, 2550: 69 – 74; มุลนิธิไทยชงดำแห่งประเทศไทย, 2548 และกฤติกา ไชวัฒน์ชัย, 2551: 57 – 58)

“ญาติที่มาร่วมพิธีเสนเรือน มี 2 ประเภท คือ ญาติสืบสายโลหิต จะแต่งกายแบบธรรมดา และญาติจากการแต่งงาน จะแต่งกายพิเศษด้วยเสื้อฮี³⁴ โดยเชยจะเอาปลายแขนเสื้อฮีผูกไว้ตรงอก ส่วนสะไภ้จะพับเสื้อฮีเป็นแถบผ้าประมาณคืบพันรอบอก เพื่อเป็นการเคารพผีเรือนและให้เป็นที่สังเกตแก่ผู้มาร่วมงานว่าเป็นเชยหรือสะไภ้” (พจน์³⁵, 2553)

ในการทำพิธีเสนเรือน เจ้าภาพจะเชิญหมอสันมาเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม พร้อมทั้งบอกกล่าวแก่ญาติพี่น้องให้ทราบโดยทั่วกัน โดยจะมีการกำหนดวันทำพิธีและจัดเตรียมเครื่องใช้ในการทำพิธีไว้ล่วงหน้าให้เรียบร้อย สิ่งของและเครื่องใช้ในการประกอบพิธี ประกอบด้วย เสื้อฮี ส้วงฮี³⁶ ผ้าเปียว ปานผืน³⁷ ปานข้าว³⁸ ตั่งก่า³⁹ กะเอบ⁴⁰ รวมไปถึงอาหารที่เป็นเครื่องเซ่นต่างๆ ได้แก่ หมูจุก⁴¹ ผักจุก⁴² แกงหน่อส้ม⁴³ เนื้อหมู ซีโครงหมูและไส้หมูต้ม ข้าวต้มมัด มันเทศและเผือกต้ม ข้าวเหนียวหนึ่ง หมากพลู บุหรี่ เหล้า รวมทั้งขนมและผลไม้ต่างๆ ที่หาได้ตามฤดูกาล โดยพิธีกรรมจะเริ่มตั้งแต่เช้าตรู่ ก่อนเริ่มพิธีกรรม ลูกหลานและญาติพี่น้องที่อยู่ในสังเวียนจะนำอาหารคาว

³³ แปลว่า “มุมห้อง” ซึ่งก็คือห้องผีเรือน

³⁴ เสื้อแขนยาวสีดำทรงกระบอกปลายแขนปลอยกว้าง มี 2 ข้าง ใช้ใส่ในโอกาสไปร่วมงานและประกอบพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นเสื้อชุดใหญ่ แต่ละคนจะมีเสื้อฮีประจำตัว

³⁵ นามสมมติ

³⁶ กางเกงขายาว เป็นกางเกงที่ใช้แต่งคู่กับเสื้อฮี เป็นชุดพิธีตามประเพณีซึ่งชายทุกคนจะต้องมีเป็นเครื่องแต่งกายประจำตัว

³⁷ สานด้วยหวายหรือไม้ไผ่จักตอก นำมาสานมีลวดลายคล้ายพานขนาดใหญ่ ใช้ใส่เครื่องเซ่นไหว้ผีในงานพิธีต่าง ๆ

³⁸ ถาดใส่อาหาร สานด้วยไม้ไผ่ ในปัจจุบันใช้ถาดสังกะสีหรือถาดพลาสติกแทนบ้าง

³⁹ แก้วที่หมอสันนั่งในกะล่อหอง

⁴⁰ ภาชนะสำหรับใส่ข้าวเหนียวหนึ่ง

⁴¹ เนื้อหมูและเครื่องในหมูย่าง

⁴² ผักต่างๆ ตามแต่จะหาได้นำมายำ ซึ่งผักที่นิยมนำมาทำ ได้แก่ ในมะม่วงอ่อน ในมะกอกอ่อน และใบเปราะ

⁴³ แกงไก่กับหน่อไม้เปรี้ยว ใส่ น้ำปลาร้า

ขนม หรือผลไม้มาสมทบลงในพานเผื่อน เมื่อได้เวลาเช่นไหว้ผีเรือน เจ้าภาพจะจัดเครื่องเช่นต่างๆ บรรจุลงในพานเผื่อนที่เตรียมไว้และยกเข้าไปวางไว้ในกะล่อหอง ซึ่งเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม หมอเสนจะเริ่มพิธีเสนเรือนด้วยการกล่าวเชิญบรรดาผีเรือนที่เป็นบรรพบุรุษของเจ้าภาพ โดยเรียกชื่อบรรพบุรุษตามบัญชีรายชื่อที่เจ้าภาพจดไว้ในป้ายผีเรือน จนครบทุกชื่อ 3 ครั้ง เมื่อเรียกชื่อครบแต่ละครั้งหมอเสนจะใช้ไม้ทุ⁴⁴ คีบอาหารและเครื่องเช่นป้อนให้ผีเรือนกินโดยหย่อนลงในช่องเล็กๆ ที่ทำไว้ในกะล่อหอง ในระหว่างนั้นจะหยดเหล้าและน้ำให้แก่ผีเรือนด้วย การทำพิธีเสนเรือนด้วยการให้ผีกินอาหารเช่นนี้จะทำ 2 ครั้ง คือ มื้อเช้าและมื้อกลางวัน หลังจากนั้นจะเสนเหล้าหลวง โดยใช้เหล้าและกับแก้มเป็นเครื่องเช่น โดยหมอเสนจะทำพิธีเรียกผีบรรพบุรุษมากินตามรายชื่อในป้ายผีเรือนจนครบทุกคนเป็นอันเสร็จพิธี หลังจากนั้นหมอเสนจะทำพิธีเสี่ยงทายให้แก่เจ้าภาพ เรียกว่า “ส่องไก่” ด้วยการพิจารณาลักษณะของตีนไก่ในแกงหน่อส้มที่เจ้าภาพนำมาให้ และทำนายตามลักษณะของตีนไก่ จากนั้นเจ้าภาพจะทำพิธีขอบคุณหมอเสน ซึ่งเรียกว่า “ฟายหมอ” หลังจากนั้นเจ้าภาพจะนำพานเผื่อนที่บรรจุเครื่องเช่นออกมาจากกะล่อหองเพื่อแบ่งปันให้แขก (กฤติกา โชควัฒนชัย, 2551: 57 – 58; มุลนิธิไทยชงดำแห่งประเทศไทย, 2548; ศูนย์รวมข้อมูลไทยชงดำ, 2554 และไทยชงดำเพชร, 2554)

หลังจากพิธีเสนเรือนแล้วในบางพื้นที่ยังมีการทำพิธี “เสนดั่งบังหน่อ” บางแห่งอาจจะเรียกว่า “เสนกินปาง” หรือ “เสนอานปาง” ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ใช้เวทย์มนต์ โดยมีพ่อมด หรือ แม่มด หรือทายาทของพ่อมดแม่มดเป็นผู้ประกอบพิธี จะเป็นการเช่นไหว้เพื่อขอบคุณครูอาจารย์ของมดหรือผู้มีเวทย์มนต์ โดยในระบบความเชื่อของคนไทยชงดำมีความเชื่อกันว่า หมอมดนั้นเป็นผู้ที่มีญาณพิเศษ เรียกว่ามี “อ้อ” สามารถท่องมนตราได้ ดังนั้นการเสนชนิดนี้ จะเป็นการบูชาคุณของผีมด ในการทำพิธีกรรมนี้จะให้ลูกหลานที่เป็นผู้ชายใส่เสื้อธรรมดา 3 คน ถือไม้ไผ่ 5 ลำ โดยให้ 2 คนถือข้างละ 2 ลำ รวม 4 ลำ ส่วนอีก 1 คนถือ 1 ลำ และร่ายรำไปรอบๆ พร้อมกับกระทุ้งไม้ไผ่ลงบนพื้นกระดานให้เกิดเสียงดังเป็นจังหวะ ประกอบการเป่าปี่ และมีพวงมาลัยคล้องคอ มีการเชิญชวนผู้ร่วมพิธีเข้าไปร่ายรำด้วย ซึ่งเชื่อกันว่า หากร่ายรำแล้วจะหายจากโรคภัยไข้เจ็บ และจะเกิดความเป็นสิริมงคลแก่ผู้ร่วมร่ายรำ พิธีเสนดั่งบังหน่อนับว่าเป็นพิธีที่ดังงามประเพณีหนึ่งของชาวไทยชงดำ แต่ในปัจจุบันไม่เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย เนื่องจากมีผู้ที่ประกอบพิธีกรรมนี้น้อยลง บางบ้านทำการเสนเรือนโดยไม่มีการเสนดั่งบังหน่อก็มี อีกทั้งไม่นิยมเชิญคนจำนวนมาก จะเชิญเฉพาะญาติสนิทและเพื่อนบ้านใกล้เคียงเท่านั้น (กฤติกา โชควัฒนชัย, 2551: 59; มุลนิธิไทยชงดำแห่งประเทศไทย, 2548; ศูนย์รวมข้อมูลไทยชงดำ, 2554 และไทยชงดำเพชร, 2554)

⁴⁴ ตะเกียบ

ในปัจจุบันพิธีเสนเรือนยังคงยึดถือและปฏิบัติต่อๆ กันมา โดยทุกครอบครัวจะปฏิบัติกันเป็นประจำทุกปี ซึ่งพิธีเสนเรือนของคนไทยชงด้าคล้ายกับพิธีไหว้เจ้าในวันตรุษจีน หรือเซ่งเม้งของคนจีน ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อขอให้ผีบรรพบุรุษคุ้มครองบุตรหลานให้อยู่เย็นเป็นสุขและมีความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ซึ่งคนในชุมชนได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยการจัดพิธีเสนเรือนนี้ เกิดจากการรวมตัวกันของคนในชุมชนเพื่อร่วมกันจัดกิจกรรมตามประเพณีและมีการช่วยเหลือกันระหว่างกันของเครือญาติ พี่น้องและเพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้เคียงที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน อีกทั้งความสัมพันธ์นี้ยังมีไปยังชาวไทยชงด้าที่อยู่ภายนอกชุมชน ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกันทางเครือญาติ เพื่อน เครือข่ายอาชีพ หรือเครือข่ายกลุ่มกิจกรรมที่มีการติดต่อสัมพันธ์กันอย่างสม่ำเสมอด้วย ส่งผลให้พิธีกรรมนี้ยังคงถือปฏิบัติกันอย่างต่อเนื่อง

4.4.5.6 ประเพณีไหว้ศาลประจำหมู่บ้าน

ในชุมชนไทยชงด้าทุกชุมชนมักจะมีการตั้งศาลประจำหมู่บ้านขึ้น เพื่อใช้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน แม้ว่าจะมีการแบ่งการปกครองเป็นหมู่บ้านแต่ไม่สามารถแบ่งแยกความเป็นคนไทยชงด้าด้วยกันได้ ซึ่งจะพบว่า เมื่อมีการจัดงานไหว้ศาลประจำหมู่บ้านจะมีคนในหลายๆ หมู่บ้านมาร่วมงานด้วย โดยศาลประจำหมู่บ้านเริ่มตั้งขึ้นมาตั้งแต่การก่อตั้งหมู่บ้านสระของชาวไทยชงด้า สภาพเดิมของพื้นที่ตรงนี้เป็นป่ารก มีต้นไม้ใหญ่ปกคลุมและมีคลองธรรมชาติไหลผ่านหมู่บ้าน ทำให้ไม่ค่อยมีคนมาอยู่อาศัยมากนัก คนไทยชงด้าจึงได้มีการปลูกสร้างบ้านเรือนเป็นกลุ่มใกล้ชิดกัน นอกจากนี้ แต่เดิมนั้นยังไม่มีถนนตัดผ่านหมู่บ้าน จึงต้องอาศัยการเดินทางลัดป่าสลับกับการคมนาคมทางน้ำ อีกทั้งห่างไกลจากชุมชนอื่นๆ วัด ตลอดจนโรงพยาบาล เมื่อเจ็บป่วยมักจะรักษาตนเองด้วยสมุนไพรที่สามารถหาได้ตามป่า ด้วยสภาพเช่นนี้จึงมีการตั้งศาลประจำหมู่บ้านขึ้นตามความเชื่อถือเรื่องผีและแถนของคนในสมัยโบราณ โดยเรียกว่า “ศาลพ่อปู่ทองคำ” เพื่อให้คุ้มครองหมู่บ้านและเป็นที่พึ่งทางใจของคนในหมู่บ้านด้วย ดังที่สมาชิกในชุมชนคนหนึ่งได้อธิบายไว้ว่า

“ไหว้ศาลพ่อปู่จะทำทุกปี เพื่อให้เป็นมงคล ทำมาค้าขึ้น พ้นภัยร้ายต่างๆ การมาร่วมงานเหมือนมาพบปะสังสรรค์ ร่วมสนุกกัน ไม่ว่าคนในหรือนอกชุมชน มาร่วมอื่นก่อนเพื่อนแดนกัน” (แอ๊ะ⁴⁵, 2553)

⁴⁵ นามสมมติ

ผู้ที่ตั้งศาลประจำหมู่บ้าน ได้แก่ นายเลื่อง⁴⁶ นายอยู่⁴⁷ และนายด่าน⁴⁸ ปัจจุบันมีเจ้าจำ⁴⁹ คือ หล่อ⁵⁰ เป็นผู้นำกล่าวเช่นไหว้ศาลประจำหมู่บ้าน โดยการไหว้ศาลประจำหมู่บ้านทำกันเป็นประจำทุกปี โดยมักจะจัดขึ้นในวันตรุษสงกรานต์ เพื่อขอความเป็นสิริมงคลแก่หมู่บ้าน ขอให้ทุกคนในหมู่บ้านพ้นจากภัยพิบัติทางธรรมชาติ สามารถปลูกข้าว และปลูกพืชผลต่างๆ ให้ได้ดี อีกทั้งไม่มีโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ หลังจากเสร็จพิธีไหว้ศาลประจำหมู่บ้านแล้ว ชาวบ้านจะมารวมกันที่ลานนาข้าว โดยแต่งกายด้วยชุดดั้งเดิม หนุ่มสาวทั้งในและนอกหมู่บ้านจะมาเล่นคอนเพื่อเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้ใกล้ชิดสนิทสนมกันมากขึ้น ส่วนผู้สูงอายุมักจะเล่นอินกอนพ็อนแคน⁵¹ กัน และสุดท้ายตอนกลางคืนมีการรำรำประกอบเพลงแคน ซึ่งในปัจจุบันยังคงมีการสืบสานประเพณีการไหว้ศาลประจำหมู่บ้านอยู่ และมีการผสมผสานพิธีทางพุทธศาสนาและพราหมณ์เข้ามาร่วมด้วย โดยเห็นจากการทำบุญเลี้ยงพระ และการทำบายศรีสู่ขวัญผู้สูงอายุในชุมชน ซึ่งให้ลูกหลานรดน้ำดำหัว ผูกข้อมือเพื่อแสดงความกตัญญู ซึ่งหมอลำทำพิธีบายศรีสู่ขวัญเป็นภาษาไทยซ่งดำ (กฤติกา โชควัฒนชัย, 2551: 61 – 63)

4.4.6 ความเชื่อในชุมชนไทยซ่งดำ

ระบบความเชื่อของคนไทยซ่งดำมีการสืบทอดต่อๆ กันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เป็นการแสดงถึงความสัมพันธ์ของคนที่น่าไปสู่การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความร่วมมือกัน และการพึ่งพาอาศัยกัน ความเชื่อเหล่านี้เป็นสิ่งที่หลอมรวมใจของคนไทยซ่งดำไว้ด้วยกันทำให้เกิดความรัก ความมั่นคง เข้มแข็ง ในชุมชนไทยซ่งดำมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับเรื่องศาสนาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น เชื่อเรื่องเคราะห์กรรม เรื่องไสยศาสตร์ เรื่องผีและขวัญ เป็นต้น โดยเชื่อว่าสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในโลกนั้น ล้วนอยู่ภายใต้อำนาจของผีและสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งเรียกรวมๆ ว่าผี จึงต้องแสดงความเคารพบูชาแหล่งของอำนาจเหล่านี้ด้วยพิธีกรรมต่างๆ ดังนั้นชีวิตความเป็นอยู่และพิธีกรรม จึงมีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกับผี ความเชื่ออีกแบบหนึ่งเป็นลักษณะความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับวิญญาณของบรรพบุรุษ โดยเชื่อว่าบรรพบุรุษที่เสียชีวิตไปแล้วจะอยู่อีกโลกหนึ่ง คือ โลก

⁴⁶ นามสมมติ

⁴⁷ นามสมมติ

⁴⁸ นามสมมติ

⁴⁹ ผู้นำกล่าวเช่นไหว้ศาลพระปู่ทองคำ

⁵⁰ นามสมมติ

⁵¹ เป็นประเพณีหนึ่งที่เชื่อมความสามัคคีของชาวไทยทรงดำ โดยใช้ลูกช่วงเป็นอุปกรณ์สำคัญในการเล่น ซึ่งจะเล่นลูกช่วงสลับกับการร้องเพลงตอบโต้กันระหว่างหญิงชาย

วิญญาณ ซึ่งถ้าผู้ตายมีความสุขดี ญาติที่ยังมีชีวิตอยู่ก็มีความสุขด้วย ดังนั้นชาวไทยชนดำจึงปฏิบัติต่อวิญญาณของบรรพบุรุษเป็นอย่างดี โดยจัดให้มีมูมเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษอยู่ที่บ้าน และจะทำพิธีเช่นไหว้กันอยู่เป็นประจำ คือ การเสนเรือน ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น (นำพวลย์ กิจรักษ์กุล, 2532: 104; เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2540: 88; กิ่งแก้ว มรกฏจินดา, 2550: 69 และศูนย์รวมข้อมูลไทยชนดำ, 2554)

การนับถือผีของชาวไทยชนดำนั้นจะนับถือผีหลายชนิด มีทั้งผีดีและผีไม่ดี โดยแบ่งตามความสำคัญ ประกอบด้วย (นิพนธ์ เสนาพิทักษ์, 2523: 21 อ้างถึงในเรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 88 – 90; บุญมี ปาริชาติธนกุล, 2546: 37 – 41 และศูนย์รวมข้อมูลไทยชนดำ, 2554)

1) ผีฟ้าหรือแกน เป็นเทวดาอยู่บนฟ้า มีอำนาจเหนือมนุษย์ สามารถบันดาลให้เกิดความเป็นไปต่างๆ ได้ทั้งทางดีและทางร้ายต่อคน สัตว์และพืช ดังนั้นชาวไทยชนดำจึงปฏิบัติตามความต้องการของแกน เพื่อให้แกนเมตตาและบันดาลความสุขมาให้ โดยแกนมีชื่อเรียกและมีหน้าที่ต่างกัน เช่น แกนหลวง เป็นหัวหน้าของแกน มีหน้าที่ควบคุมดูแลให้แกนและตัดสินข้อพิพาทต่างๆ แกนบัวลากาวี เป็นผู้ควบคุมดูแลดินฟ้าอากาศ แกนชาด เป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตและส่งให้มนุษย์มาเกิดบนโลก แกนสิง เป็นแกนประจำตระกูล ซึ่งมีหน้าที่ดูแลรักษาผู้อยู่ในตระกูลให้อยู่เย็นเป็นสุข เป็นต้น

2) ผีบ้านผีเมือง โดยผีเมืองเป็นผีเจ้าที่และเป็นผู้คุ้มครองรักษาบ้านเมืองให้อุดมสมบูรณ์ซึ่งอาจสิงสถิตอยู่ตามป่าเขาหรือต้นไม้ ชาวบ้านมักจะแสดงความเคารพด้วยการสร้างศาลให้อยู่ในบริเวณที่มีหลักเมืองซึ่งถือว่าเป็นเขตหวงห้าม ให้เฉพาะพิธีเสนเท่านั้น สำหรับผีบ้านเป็นผีประจำหมู่บ้าน มีหน้าที่ดูแลรักษาบ้าน จะพบได้ว่าในแต่ละหมู่บ้านจะมีศาลประจำหมู่บ้าน เรียกว่า ศาลปู่จ้าว ในด้านพิธีกรรมเพื่อแสดงความเคารพทั้งผีบ้านและผีเมืองต้องทำพิธีเช่นไหว้ทุกปี ถ้ามีเหตุอาเพศจะต้องเลี้ยงผีเป็นพิเศษ

3) ผีบรรพบุรุษ คือ ผีที่คนไทยชนดำเรียกว่า “ผีเฮือน” หรือ “ผีเรือน” จากความเชื่อที่ว่าพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ที่เสียชีวิตแล้วควรมีการเชิญวิญญาณมาไว้ที่บ้านซึ่งจัดที่ไว้ให้เฉพาะ คือ กะล่อหอง เมื่อครบปีมักจะทำพิธีเช่นไหว้ผีตามประเพณี นั่นคือ พิธีเสนเรือน

4) ผีมดผีมันต์ เป็นผู้ที่มีอำนาจเปรียบเสมือนเทพผู้มีฤทธิ์ในการช่วยเหลือมนุษย์ ซึ่งผีมดผีมันต์ไม่สามารถปรากฏร่างให้เห็นได้ แต่ใช้ร่างทรงในการติดต่อระหว่างมนุษย์กับเมืองฟ้า

5) ผีไฮผีนา เป็นผู้ดูแลไร่นาซึ่งเป็นอาชีพหลักของชาวไทยชนดำ ให้มีผลผลิตที่อุดมสมบูรณ์ โดยมักจะมีการเช่นไหว้ทุกปีเพื่อแสดงความขอบคุณต่อผู้ดูแลไร่นา

6) ฝิป่า ฝิซา และฝิอื่นๆ เป็นฝิที่สิงอยู่ตามป่า เขา แม่น้ำ หรือตามสถานที่ต่างๆ ถ้าหากคนทำให้ไม่ถูกใจก็อาจเจ็บป่วย ถ้าหากเกิดเหตุการณ์อย่างนี้ขึ้นตระกูลนั้นต้องทำพิธีเลี้ยงฝิเพื่อเป็นการไถ่บาป

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่า ชาวไทยชงดำนมีการนับถือฝิอย่างเคร่งครัด และมีพิธีกรรมบูชาที่เกี่ยวข้องอย่างสม่ำเสมอ โดยมักจะมีการเซ่นไหว้บวงสรวงฝิอยู่เป็นประจำ เช่น ฝิบรรพบุรุษหรือฝิเฮือน โดยที่จะมีกะล่อหอง⁵² ชาวไทยชงดำนเชื่อว่า ฝิของบรรพบุรุษที่ถึงแก่กรรมแล้วจะมาปกป้องลูกหลานให้มีความสุขได้ กระดุกของพ่อแม่ถือว่าเป็นเครื่องราง ชาวไทยชงดำนมีการสืบทอดฝิคือผู้ใดมาจากสกุลใดก็สืบทอดฝิสกุลนั้น โดยลูกชายจะเป็นผู้สืบทอดฝิพ่อแม่ ส่วนลูกสาวจะสืบทอดฝิไม่ได้ เพราะต้องแต่งงานไปนับถือฝิของฝ่ายชาย คนที่ไม่ได้เป็นชาวไทยชงดำนจะเข้ากะล่อหองไม่ได้ เพราะจะเป็นการผิดฝิ แต่ในปัจจุบันได้มีการลดหย่อนความเชื่อเรื่องนี้ หากผู้เป็นเจ้าของบ้านอนุญาตก็สามารถเข้าได้ ครอบครัวไทยชงดำนจะมีสมุดที่จดรายชื่อบรรพบุรุษในฝิเรือนเดียวกันเรียกว่า “บ๊ิบ” สมัยก่อนทำด้วยใบลานและเขียนเป็นภาษาไทยชงดำน แต่ปัจจุบันนิยมเขียนในสมุดธรรมดาด้วยภาษาไทย และใช้ในพิธีเซ่นเรือนเพื่อเชิญฝิบรรพบุรุษมากินเครื่องเซ่นไหว้ หากครอบครัวใดมีแต่ลูกสาวก็ต้องให้ลูกชายของลูกสาวสืบทอดฝิแทนหรืออาจให้ลูกเขยสืบทอดฝิเรือนแทน แต่ถ้าลูกสาวอาศัยอยู่ที่บ้านของลูกเขยและจะให้ลูกเขยสืบทอดฝิต้องสร้างตูป⁵³ ไว้ใกล้ๆ บ้านของลูกเขย เพื่อให้ฝิเรือนอยู่จะให้ฝิเรือนเข้าไปอยู่ในบ้านของลูกเขยไม่ได้

นอกจากนี้ ไทยชงดำนทุกบ้านจะทำพิธีเซ่นปาดตง โดย “ปาดตง” หรือ “ปาดตง” คือ การนำเข้าไปถวาย ทำพิธีนี้เพื่อเซ่นไหว้ฝิบ้านฝิเรือน เพื่อให้ระลึกถึงบรรพบุรุษที่เสียชีวิตไปแล้วให้มีของกินเหมือนตอนมีชีวิตอยู่ มักจะทำทุก 10 วัน ซึ่งแต่ละบ้านจะมีวันเฉพาะ เพื่อกำหนดทำพิธีปาดตง โดยแต่ละวันมีชื่อเรียก ดังนี้ มื้อกัต มื้อกต มื้อฮวง มื้อเต่า มื้อก่า มื้อกาบ มื้อฮับ มื้อฮาย มื้อเมิง และมื้อเป็ก จะจัดอาหารคาวหวานและน้ำมาที่กะล่อหอง การปาดตงทำวันละ 2 ครั้ง คือ ตอนเช้าและตอนกลางวัน มีการบอกกล่าวเชิญฝิเรือนมาทานอาหาร โดยผู้ที่ทำพิธีต้องเป็นสมาชิกในครอบครัว ถ้าหากเป็นเขยหรือสะใภ้ต้องสวมเสื้อฮีเข้าไปในห้อง

นอกจากเซ่นปาดตงแล้วยังมีการทำเป็นเทศกาลด้วย กล่าวคือ เมื่อเวลาเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว เจ้าของบ้านต้องเรียกฝิบรรพบุรุษมากินข้าวใหม่ก่อนเสมอ เรียกว่า “ปาดตงข้าวใหม่” โดยพิธีนี้จัดขึ้นปีละครั้ง ในเดือนอ้ายหรือเดือนยี่ อาหารที่เป็นเครื่องเซ่นในพิธีเซ่นปาดตงข้าวใหม่ ได้แก่

⁵² มุมหนึ่งในบ้านทุกหลังใช้เป็นบูชาฝิบรรพบุรุษ

⁵³ ศาลเล็กๆ ที่ลูกเขยสร้างให้ฝิเรือน

ข้าวเหนียวหนึ่ง ข้าวฮาง⁵⁴ ข้าวเม่า⁵⁵ ข้าวต้มมัด ขนมเทียน ขนมกล้วย อ้อย หรือผลไม้ที่หาได้ตามฤดูกาล และที่ขาดไม่ได้เลยคือ แกงหน่อส้ม นำของคาวหวานไปที่กะล่อหอง เพื่อเรียกผีบรรพบุรุษมากินเพื่อความเป็นสิริมงคล ก่อนเชิญชวนญาติพี่น้องมาร่วมกันรับประทานข้าวใหม่ของครอบครัว (กิ่งแก้ว มรกตจินดา, 2550: 73 – 75 และศูนย์รวมข้อมูลไทยซ่งดำ, 2554)

ความเชื่ออีกอย่างหนึ่งของชาวไทยซ่งดำคือ ความเชื่อในเรื่องขวัญ ซึ่งชาวไทยซ่งดำมีความเชื่อว่าแกนเป็นผู้สร้างให้มนุษย์มาเกิดและมีขวัญที่แต่ละคนติดตัวมาอยู่ในร่างกายรวม 32 ขวัญ ซึ่งมองไม่เห็นด้วยตาเปล่า แต่ทำให้ร่างกายเคลื่อนไหวทำงานได้ ขวัญอาจตกหล่นหรือสูญหายได้ง่าย ยามตกใจหรือเจ็บป่วยขวัญจะไม่อยู่กับตัว จึงต้องทำพิธีเรียกขวัญ หรือสู่ขวัญ เพื่อให้ขวัญกลับมาอยู่ในร่างกายอย่างปกติสุขตามเดิม เมื่อตายไปแล้วขวัญเหล่านี้จะแยกย้ายไปอยู่ตามที่ต่างๆ เช่น “ขวัญกก” หรือ “ขวัญต้น” ที่อยู่ตามร่างกายจะกลับไปอยู่เมืองฟ้า “ขวัญหัว” ซึ่งอยู่ที่ศีรษะจะไปอยู่ที่ลูกหลานที่กะล่อหอง ส่วน “ขวัญปลาย” หรือ “เงา” จะไปอยู่ที่ป่าช้า หรืออยู่ตามสถานที่ต่างๆ ทั่วไป เป็นต้น โดยมีพิธีที่เกี่ยวกับขวัญที่ต้องทำหากป่วยหนัก หรือประสบอุบัติเหตุรุนแรง คือ พิธีแบ่งขวัญ ขั้นตอนสำคัญของพิธีนี้ คือ การช้อนขวัญ มักจะทำในช่วงเย็น โดยหมอบทำขวัญจะใช้สวิงและไม้ไผ่แห้งที่มัดเป็นกำ เพื่อไล่ช้อนขวัญที่ออกจากร่างกายให้เข้าสวิง พร้อมทั้งร่ายมนต์คาถาเพื่อให้เทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์และบรรพบุรุษช่วยพาขวัญกลับมา เจ้าของบ้านจะเตรียมเครื่องเซ่นไหว้ที่ใช้ในพิธีใส่ในพานเผื่อน ทั้งอาหารคาวหวาน และผลไม้ต่างๆ ซึ่งเครื่องเซ่นไหว้ที่ขาดไม่ได้เลย คือ หัวหมูต้ม ไก่ต้ม และเหล้าขาว ผู้ที่เข้าร่วมงานจะนำเงินใส่กะหล่ำ⁵⁶ และนำด้ายขาวผูกข้อมือคนป่วยเพื่อให้ศิลาให้พรให้หายเป็นปกติ แต่ในพิธีเรียกขวัญของเด็กแรกเกิดจะมีการทำเครื่องสานเป็นรูปร่างต่างๆ เช่น พัด เข่ง เป็นต้น ซึ่งสัญลักษณ์แทนขวัญของเด็กผู้ชายจะเรียกว่า “ไต” ส่วนเด็กผู้หญิง จะเรียกว่า “หอยา” โดยนำไปเสียบไว้ที่ฝากะล่อหองในพิธีเสนเรือน หลังพิธีเสนเรือนหมอบจะทำพิธีเซ่นขวัญเพื่อให้เป็นสิริมงคลแก่เด็กด้วย (พนิดา เย็นสมุทร, 2524: 32; นำพลชัย กิจรักษ์กุล, 2532: 107; นิพนธ์ เสนาพิทักษ์, 2532: 23 อ้างถึงในเรณูเหมือนจันทร์เชย, 2541: 89 – 90; บุญมี ปาริชาติธนกุล, 2546: 37 – 41 และกฤติกา ไชควัฒนชัย, 2551: 87 – 88)

ความเชื่อในสิ่งต่างๆ เหล่านี้มีผลต่อการดำรงชีวิตของชาวไทยซ่งดำ เพราะได้รับการถ่ายทอดและปลูกฝังลึกกลงไปในจิตสำนึกของแต่ละคนและยังคงสืบทอดกันอยู่ ถึงแม้ว่าพิธีกรรม

⁵⁴ ข้าวเหนียวหนึ่ง นำไปตากแดดแล้วนำไปตำเอาแต่เมล็ดข้าวเหนียวมานึ่งอีกครั้ง

⁵⁵ ข้าวเม่าที่คั่วกับมะพร้าวปรุงรสด้วยเกลือ

⁵⁶ ภาชนะสานคล้ายกระบุง สานด้วยไม้ไผ่และหวาย ใช้ใส่พวยติดหลังใส่สิ่งของอเนกประสงค์เวลาเดินทาง

ต่างๆ ที่เป็นอัตลักษณ์ของไทยซ่งดำ จะปรับตามสมัยนิยม แต่ก็ยังได้รับการยอมรับและนำมาปรับใช้ให้เข้ากับพิธีกรรมไทยซ่งดำ ซึ่งในปัจจุบันคนในชุมชนได้รับเอาพิธีกรรมทางพุทธศาสนาเข้ามาปฏิบัติร่วมกันมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการตักบาตร การพรมน้ำมนต์ รวมทั้งพิธีกรรมทางสงฆ์ ซึ่งนำมาผสมผสานกันทำให้เกิดความสมดุล ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนไปตามสภาพเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนด้วย

4.4.7 การละเล่นพื้นบ้าน

การละเล่นพื้นบ้านของไทยซ่งดำมีหลายอย่าง โดยนิยมเล่นกันในช่วงเดือน 5 และเดือน 6 เมื่อชาวนาได้เก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว จัดว่าเป็นฤดูแห่งการพักผ่อน ช่วงนี้มักจะมีการทำพิธีเซ่นเรื่อนและเซ่นต่างๆ ที่หมู่บ้าน นอกเหนือจากพวกประเพณีต่างๆ ที่นิยมทำในช่วงเดือนนี้แล้ว ชาวไทยซ่งดำยังมีการละเล่นแบบต่างๆ ดังจะกล่าวต่อไปนี้ (มูลนิธิไทยทรงดำแห่งประเทศไทย, 2548; สมทรง บุรุษพัฒน์, 2540: 28 – 31; เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 96; นฤกุล ชมพูนิช, 2538: 156; สุมิตร ปิติพัฒน์และคณะ, 2522: 32 – 34 และกิ่งแก้ว มกรกฎจินดา, 2550: 22 – 24)

“การอินกอนฟ้อนแคน เป็นการละเล่นที่นิยมมากของชาวไทยซ่งดำ เรียกได้ว่า คนไทยซ่งดำต้องผ่านการเล่นคอนและอินกอนฟ้อนแคนกันทุกคน จนมีคำกล่าวว่า บ่เกยอินกอนฟ้อนแคน บ่แม่นผู้ลาว” (แอ๊ะ⁵⁷, 2553)

4.4.7.1 การเล่นคอน การเล่นคอนจะจัดขึ้นที่ลานขวง โดยฝ่ายหญิงจะต้องเตรียมเสื้อผ้า อาหารและทำลูกคอน⁵⁸ ไว้ เมื่อฝ่ายชายมาถึงก็มีการขับลำนำโต้ตอบกันประกอบกับการรำแคน หลังจากนั้นเล่นคอนผู้เล่นต้องใส่ชุดฮีมาทอดลูกคอนหรือที่ชาวไทยซ่งดำเรียกว่า “ต๊อดมะกอน” โดยจะเล่นกันที่ลานขวง แบ่งผู้เล่นเป็น 2 ทีม ซึ่งจะยืนห่างกันประมาณ 3 – 5 เมตร และโยนลูกขวงส่งให้กันไปมา ฝ่ายได้รับลูกขวงที่อีกฝ่ายโยนมาให้ไม่ได้ต้องโดนลงโทษ โดยการทำตามคำสั่งของผู้โยน ซึ่งการเล่นคอนนั้นนอกจากจะให้ความสนุกสนานแล้ว ยังเปิดโอกาสให้ฝ่ายชายได้เกี้ยวพาราสีฝ่ายหญิงอีกด้วย หลังจากเล่นคอนเสร็จฝ่ายหญิงต้องไปเปลี่ยนเสื้อผ้าและมีผ้าเปียวห้อยคอ ส่วนฝ่ายชายก็เปลี่ยนเป็นเสื้อขอน⁵⁹ แล้วลงมาที่ลานขวงเพื่อจับคู่รำแคน

⁵⁷ นามสมมติ

⁵⁸ ลูกขวง เป็นห่อผ้ารูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ภายในบรรจุเม็ดมะขาม

⁵⁹ เสื้อแขนยาวทรงกระบอกเข้ารูปความยาวเสื้อแค่เอว คอตั้ง ปลายแขนกว้าง ผ่าหน้าตลอดตัวและผ่าปลายเสื้อทั้ง 2 ข้าง

4.4.7.2 อินทกอนฟ้อนแคน จะจัดขึ้นที่ลานขวง โดยเป็นการละเล่นที่มาคู่กับการเล่นคอน ในขณะที่หนุ่มสาวเล่นคอนอยู่ ผู้เฒ่าผู้แก่ทั้งหญิงและชายในชุมชนจะมารวมตัวกันประมาณ 10 – 15 คน เพื่อจะเล่นกลอนฟ้อนแคนกัน โดยเป็นการร้องเพลงสดโต้ตอบกันระหว่างฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย การร้องอาจจะเป็นการร้องเพลงชมกัน ถากถางหรือเย้าแหย่กันในเรื่องต่างๆ มีลักษณะคล้ายๆ กับการร้องเพลงเรือ เพลงช้อยของคนไทย โดยมีหมอขับ ซึ่งมีความสามารถในการร้องเพลงสดและโต้ตอบกับฝ่ายหญิงได้ไม่จมนุ่ม และต้องมีหมอแคน ซึ่งมีความสามารถในการเป่าแคน และหมอลำซึ่งมีความสามารถในการแฉ่วลาวหรือขับคำกลอน ส่วนที่เหลือเป็นลูกคู่

4.4.7.3 การเล่นผีמדแดง การละเล่นนี้จะเล่นในเวลากลางคืน เล่นได้ทั้ง ผู้หญิงและผู้ชาย เป็นการละเล่นที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีของชาวไทยซ่งดำ วิธีเล่น คือ การเอากะลาตัวเมียคว่ำลงบนพื้น แล้วเอาผ้าขาวม้ามาปิดตาผู้เล่นที่จะเป็นผีמדแดงโดยให้หนึ่งยองๆ คนรอบข้างจะปรบมือร้องเพลงไปเรื่อยๆ จนกระทั่งผู้เล่นล้ม นั่นแสดงว่าผีמדแดงเข้า ผู้ที่เป็นผีเลี้ยงจะเอาเชือกผูกเอวและสั่งให้ผีמדแดงทำอะไรก็ได้จนผู้เล่นล้มลงอีกครั้ง แสดงว่าผีמדแดงออกจากร่างแล้ว จึงเปลี่ยนคนเป็นผีמדแดงต่อไป

4.4.7.4 การเล่นตะกร้อ ตะกร้อที่ชาวไทยซ่งดำเล่นนั้นแตกต่างจากของคนไทยเล่น โดยใช้ลูกตะกร้อที่ทำมาจากใบตาลหรือใบมะพร้าวนำมาสานเป็นรูปสี่เหลี่ยม โดยใส่เม็ดนุ่นกับเม็ดมะขามไว้ข้างใน วิธีการเล่นของชาวไทยซ่งดำก็แตกต่างจากการเล่นตะกร้อทั่วไป คือ ผู้เล่นจะยืนเป็นวงกลมชายหญิงจับคู่หันหลังชนกัน เวลาเล่นผู้ที่ยืนข้างหน้าจะโยนลูกตะกร้อไปให้ผู้ที่อยู่ข้างหลังของอีกคู่หนึ่ง หากคนที่อยู่ข้างหน้ารับไม่ได้คนที่อยู่ข้างหลังจะเก็บลูกตะกร้อที่หล่นพื้นไปปาดคนที่อยู่ข้างหน้า หากหลบไม่ทันต้องถูกลงโทษตามคำสั่งของผู้ชนะ

4.4.7.5 การเล่นสะบ้า นิยมเล่นในช่วงสงกรานต์ การเล่นต้องมีลูกสะบ้ามีลักษณะกลมและแบน มีขนาดเท่ากระป๋องนม ส่วนเท้าทำมาจากไม้มีลักษณะกลม มีขนาดเท่าจาน โดยมีวิธีการเล่น คือ ผู้เล่นต้องคุกเข่าขาเดียวเอาไม้แผ่นกลมเล็กวางไว้ที่หัวเข่า แล้วใช้ไม้อีกอันหนึ่งทำด้วยไม้ไผ่ดีดให้ลูกสะบ้าวิ่งตรงไปยังเป้า ใครดีดถูกเป้าจะเป็นฝ่ายชนะ ผู้แพ้จะถูกปรับเป็นเงินหรือการลงโทษอื่นๆ ตามคำสั่งของผู้ชนะ

เป็นที่น่าสังเกตว่า การละเล่นของชาวไทยซ่งดำแทบทุกชนิดจะมีแคนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ เพื่อสร้างความสนุกสนาน ครื้นเครง และสร้างสีสันให้กับกิจกรรมนั้น ซึ่งพบว่า ในปัจจุบันการละเล่นพื้นบ้านเหล่านี้มักจะนิยมเล่นเพื่อประกอบการจัดแสดงในการอนุรักษ์และโชว์ศิลปวัฒนธรรมมากกว่าที่จะเล่นกันในช่วงฤดูกาล

4.4.8 อาหารพื้นบ้านของชาวไทยชงด้า

อาหารพื้นบ้านของชาวไทยชงด้ามีเอกลักษณ์อยู่ที่รสจัด โดยใช้มะเข็ญ หรือพริกพวาน ซึ่งเป็นพริกป่ามาปรุงอาหาร และอาหารทุกชนิดต้องผสมน้ำปลาร้าด้วย อีกทั้งวัตถุดิบและส่วนประกอบของอาหารแต่ละชนิดมักจะหาได้ตามท้องถิ่น และมีวิธีการทำที่ง่าย แต่เดิมอาหารหลักของชาวไทยชงด้าคือข้าวเหนียวและอาหารที่มีรสจัด ในปัจจุบันชาวไทยชงด้าจะคนไทยชงด้านิยมบริโภคข้าวเจ้ามากกว่าข้าวเหนียว และปรับเปลี่ยนกับข้าวให้เป็นแบบไทยภาคกลางมากขึ้น แต่ยังคงมีน้ำพริกปลาร้าเป็นหลัก ส่วนข้าวเหนียวมักจะนำไปใช้ในพิธีกรรมและเลี้ยงแขกที่มาช่วยงาน ตัวอย่างอาหารพื้นบ้านของชาวไทยชงด้าที่ปรากฏในวิถีชีวิตและพิธีกรรม (สมทรง บุรุษพัฒน์, 2540: 178; สุณี คำนวนศิลป์และคณะ, 2547: 40 – 42 และกฤติกา โชควัฒนชัย, 2551: 45 – 47)

- 1) แกงหน่อส้ม คือ แกงไก่หน่อไม้ดองใส่น้ำปลาร้าเพื่อเพิ่มความหอม ซึ่งเป็นหน่อไม้ไผ่รวกนำมาดองในไห
- 2) แกงหน่อเปราะ คือ แกงหน่อไม้สด โดยนำหน่อไม้ไผ่รวกมาเผา แล้วชุบเป็นเส้นต้มใส่ใบหญ้านาง เนื้อหมู และน้ำปลาร้า
- 3) แกงหยวก จะใช้ลำต้นของกล้วยน้ำว้าสาว คือ กล้วยที่ยังไม่ออกปลี โดยแกงใส่เนื้อ ทั้งเนื้อวัวและเนื้อควาย รวมทั้งเครื่องในสัตว์ ซึ่งจะใส่เครื่องแกงคือ ข่าและมะเข็ญ⁶⁰ มากเป็นพิเศษ เป็นอาหารที่นิยมใช้ในงานศพ
- 4) แจ่วปลาร้า คือ น้ำปลาร้าที่ต้มสุกคลุกเคล้ากับเนื้อปลาช่อนต้มโคลงกับพริกคั่วหรือย่าง
- 5) แจ่วเอือดด้าน เป็นน้ำจิ้มของคนไทยชงด้ามาทานกับหมูต้มหรือกากหมู โดยจะใช้พริกขี้หนู หัวหอม เกลือเม็ด มะเข็ญ มะนาวและน้ำปลาร้าเป็นเครื่องปรุงประกอบ
- 6) ผักจืบหมูจืบ คือ ยำเนื้อหมูและเครื่องในหมูกับผักต่างๆ ตามแต่จะหาได้ ปรุงรสด้วยน้ำปลาร้าและส้มมะขาม ซึ่งผักที่นิยมนำมาทำ ได้แก่ ใบมะม่วงอ่อน ใบมะกอกอ่อน และใบเปราะ
- 7) เลือดด้า เป็นอาหารที่ใช้เฉพาะพิธีเสนเรือนเท่านั้น มีลักษณะคล้ายลาบเลือด โดยนำหมูสามชั้นมาห่อด้วยเลือดหมูสดๆ เป็นก้อนๆ นำมาคลุกกับเครื่องปรุงที่ทำลาบเพื่อดับกลิ่นคาวและเน้นปรุงรสให้จัด
- 8) แกงผ้า คือ แกงคั่วไม่ใส่กะทิ ใส่น้ำปลาร้า ซึ่งผ้ามี่มีลักษณะคล้ายแหนมี่สีเขียวเกิดในน้ำสะอาด

⁶⁰ หรือพริกพวาน เป็นพืชล้มลุก คล้ายพริกไทย ใช้เฉพาะเปลือกเท่านั้น เพื่อดับกลิ่นคาวและเพิ่มกลิ่นหอม

9) แกงโฮะ หรือแกงปลาฝอ คือ แกงเผ็ดปลาขี้หรือลูกปลาทัวเล็กๆ ใส่กะปิ ใบกะเพรา เป็นอาหารที่นิยมที่สุดในฤดูที่มีปลาชุกชุม

10) แกงบอน หรือแกงนางหวาน คือแกงเผ็ดใส่ต้นบอน⁶¹ ใส่ น้ำปลาร้า ส้มมะขาม และน้ำตาลปีบ

4.5 ทูทางสังคมในชุมชนไทยชนดำบ้านหนองหมู

ชุมชนไทยชนดำบ้านหนองหมูเป็นชุมชนชนบท มีการพึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน รวมทั้งมีความไว้วางใจกันสูงระหว่างสมาชิกในชุมชน โดยสมาชิกส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ และมีการรวมกลุ่มต่างๆ ที่ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างกันภายในชุมชน ความสัมพันธ์ทั้งสองลักษณะนี้นำมาซึ่งความไว้วางใจซึ่งกันและกันของสมาชิกในชุมชน ซึ่งถือได้ว่าเป็นหัวใจของทูทางสังคมของชุมชนไทยชนดำ ดังจะกล่าวรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.5.1 ครอบครัวและเครือญาติ

เนื่องจากชุมชนไทยชนดำบ้านหนองหมูเป็นชุมชนเก่าแก่ มีอายุกว่า 100 ปี แม้ในปัจจุบันจะแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 2 หมู่บ้าน แต่ในชุมชนก็ยังคงมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติกันอย่างแน่นแฟ้น ความสัมพันธ์เช่นนี้มีมาตั้งแต่อดีต ซึ่งแสดงออกในลักษณะของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความรู้สึกรักและผูกพันกันอย่างเหนียวแน่น เสมือนเป็นคนในครอบครัวเดียวกัน โดยไม่สนใจว่าเป็นญาติสายตรงหรือไม่ แต่ในขณะเดียวกันยังมีความผูกพันในฐานะเป็นคนไทยชนดำเหมือนกัน หากมีปัญหา ก็จะช่วยกันแก้ไขปัญหานั้น หรือเวลาว่างของแต่ละบ้านก็จะไปช่วยกันทำในลักษณะของ “การเอาแรง” ซึ่งเป็นการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในลักษณะของการเอาแรงงานไปช่วยงานเพื่อเป็นการตอบแทนกัน อันเป็นการแสดงน้ำใจต่อกัน

ถึงแม้ว่าในปัจจุบันสังคมโดยรวมได้เปลี่ยนแปลงไป แต่สมาชิกของชุมชนนี้ยังมีการช่วยเหลือกันพอสมควร แม้จะไม่มากเหมือนในอดีต เนื่องจากสภาพการณ์บางอย่างได้แปรเปลี่ยนไป กล่าวคือ มีชาวบ้านบางส่วนต้องออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน ทำให้มีเวลาในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันน้อยลง กระนั้นก็ตามยังคงมีการรับรู้ปัญหา และให้ความช่วยเหลือกันในโอกาสที่สำคัญและมีความจำเป็น เช่น เวลามีคนในหมู่บ้านป่วยหรือไม่สบาย ชาวบ้านที่มีความรู้ด้านการรักษาก็จะมาช่วยเหลือรักษาโดยใช้พืชสมุนไพรที่หาได้หรือที่มีอยู่ บางคนก็ไปนวดกับผี

⁶¹ ก้านเผือก

บ้านผีเรือน ผีบรรพบุรุษ ขอให้ช่วยคุ้มครองรักษาให้หายไวๆ หรือบางคนที่มีการศึกษาสมัยใหม่ หน่อยก็อาจจะแนะนำกันไปหาหมอที่อนามัย เป็นต้น ถ้าหากมีงานพิธีที่บ้านของสมาชิกคนใดก็จะบอกกล่าวให้ทุกๆ คนในชุมชนเสมือนเป็นญาติพี่น้อง โดยสมาชิกในชุมชนจะต้องมาช่วยงาน ด้วยการช่วยเหลือแรงงานในการเตรียมข้าวของในพิธี รวมทั้งทำอาหารเลี้ยงแขก ดังคำอธิบายของผู้ให้ข้อมูลสำคัญท่านหนึ่ง ว่า

“เมื่อประมาณ 60 กว่าปีก่อนนั้น จำนวนบ้านเรือนมีไม่หนาแน่นเท่ากับทุกวันนี้ เอ็มเฒ่า⁶² ย้ายบ้านจากเพชรบุรีมาอยู่ที่หมู่บ้านนี้ แรกๆ ก็ได้ชาวบ้านมาช่วยเหมือนเอามือเอาร่างกันของคนในหมู่บ้านเดียวกัน ที่อยู่กันแบบพี่ๆ น้องๆ ช่วยเหลือกันตามความถนัดของแต่ละคน เอ็มเฒ่าเห็นว่าดีที่หมู่บ้านอยู่แบบครอบครัวเดียวกัน ช่วยเหลือเอื้ออาทรกัน ถึงแม้ว่าเดี๋ยวนี้ไม่เหมือนแต่ก่อน เพราะคนในชุมชนต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ไปไร่ ไปนา ไปเลี้ยงกุ้ง แต่ก็ยังพอมีน้ำใจช่วยเหลือกันอยู่ แบ่งกันกิน แบ่งกันใช้ ไม่เหมือนในเมือง ไม่รู้เป็นอย่างไร บ้านใกล้เรือนเคียงแท้ๆ ก็ไม่รู้จักกัน เวลามีปัญหาจะไปพึ่งพาใครได้” (สร้อย⁶³, 2553)

นอกจากนั้นผู้ให้ข้อมูลสำคัญยังได้เล่าถึงพิธีกรรมที่แสดงถึงการยึดโยงเป็นเครือญาติด้วยการนับถือผีบรรพบุรุษ ซึ่งแสดงถึงสายใยของเครือญาติ เพราะคนไทยซงดำให้ความสำคัญกับความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากการทำพิธีเสนเรือน⁶⁴ อันเป็นพิธีเซ่นไหว้ผีเรือน⁶⁵ ที่กะล่อหอง⁶⁶ ตามปกติพิธีเสนเรือนมักจะปฏิบัติกันทุกครอบครัวเป็นประจำทุกปี หากในบางครอบครัวที่ไม่สามารถจัดพิธีเสนเรือนได้ เนื่องจากความพร้อมในการจัดงาน รวมทั้งภาระค่าใช้จ่ายในการจัดงานมีสูง ก็จะจัด 2 – 3 ปีครั้ง ทั้งนี้เพื่อให้บรรพบุรุษคุ้มครองบุตรหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข ทำมาหากินเจริญก้าวหน้า ผู้ประกอบพิธีกรรมคือ "หมอเสน" ส่วนผู้ร่วมพิธีได้แก่บรรดาลูกหลานและญาติพี่น้อง รวมทั้งแขกเหรื่อ ซึ่งเมื่อถึงวันเสนเรือนของบ้านใดญาติพี่น้องต้องมาร่วม

⁶² ยาย

⁶³ นามสมมติ

⁶⁴ การเซ่นไหว้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ต้องทำทุกครอบครัวเป็นประจำทุกปี

⁶⁵ ผีบรรพบุรุษ ได้แก่ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย และบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว

⁶⁶ แปลว่า มุมห้อง ซึ่งก็คือ ห้องผีเรือน

พิธี เสมือนเป็นงานสำคัญที่ให้ญาติพี่น้องได้มาเจอกัน ได้ร่วมปาร์ตี้ ปาร์กษาหรือ หรือช่วยกัน แก้ไขปัญหาต่างๆ

การช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชนสามารถเห็นได้ทั่วไปผ่านกิจกรรมที่มีอยู่ในชุมชน อาทิเช่น การแบ่งปัน การเอาแรงในหมู่บ้านพี่น้อง เพื่อนฝูงหรือเพื่อนบ้านข้างเคียง โดยเฉพาะผู้ที่ นับถือผีเดียวกัน ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ถือว่าเป็นตัวอย่างในการนับญาติพี่น้องที่มีความแน่นแฟ้น ซึ่ง การเป็นเครือญาติกันของสมาชิกชุมชนจะมีการช่วยเหลือและแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกันสูง จาก การสังเกตพบว่า ภายในชุมชนบ้านหนองหมูไม่มีตลาดเพื่อเป็นศูนย์กลางในการซื้อขายสินค้า อย่างเป็นกิจจะลักษณะ จะมีก็เพียงแค่วานขายของชำเล็กๆ อยู่เพียงไม่กี่ร้านเท่านั้น อันเป็นผลมา จากการแบ่งปันกันมากของคนภายในชุมชน การดำรงชีวิตของสมาชิกในชุมชนอยู่บนพื้นฐานของ ความเป็นครอบครัว มีความเห็นอกเห็นใจกัน ให้กำลังใจกัน อีกทั้งยังนับถือผู้อาวุโสอย่างเคร่งครัด ญาติพี่น้องและคนในชุมชนจะเคารพผู้อาวุโสของหมู่บ้านเสมือนหนึ่งเป็นปู่ย่า ตายายของตนเอง เป็นสิ่งที่ชาวบ้านยึดถือต่อๆ กันมา จะคอยเย็บเยียน ถักไหมเสวททุกซอกซิบ และคอยเป็นหูเป็นตา ให้แก่กัน ในหมู่บ้านแทบจะไม่มีปัญหาขัดแย้งรุนแรงจนถึงผู้ใหญ่วัยบ้าน กำนัน หรือเจ้าหน้าที่ ตำรวจเลย เนื่องจากชาวบ้านจะช่วยเหลือ ไกล่เกลี่ยกันเองและส่วนใหญ่มิสามารถตกลงกันได้ ในที่สุด

แต่เดิมครอบครัวชาวไทยซ่งดำเป็นครอบครัวขยาย เมื่อแต่งงานแล้วฝ่ายชายจะนำภรรยา เข้ามาอยู่บ้านของตน หลังจากที่ได้ไปอาสาทำงานให้บ้านฝ่ายหญิงระยะหนึ่งแล้ว แต่ปัจจุบัน ครอบครัวชาวไทยซ่งดำมีขนาดเล็กลง คู่แต่งงานมักจะแยกครอบครัวออกไปมากขึ้น ซึ่งการสืบผี หรือการสืบตระกูลจะนับทางฝ่ายพ่อ ลูกจะนับถือผีบรรพบุรุษทางพ่อ ส่วนลูกสาวเมื่อแต่งงานแล้ว จะต้องไปนับถือผีของทางฝ่ายสามี โดยครอบครัวชาวไทยซ่งดำมีการแบ่งเป็นกลุ่มตระกูล หรือที่เรียก กันว่าสิง⁶⁷ คนในสิงเดียวกันจะถือเป็นญาติกัน จะเห็นได้ว่า ตระกูลของไทยซ่งดำมีหลายตระกูล เช่น สิงวิ สิงล สิงกวา สิงคำ สิงกา เป็นต้น ซึ่งสิงจะสามารถบ่งบอกชนชั้นของคนไทยซ่งดำได้ว่าเป็นชนชั้นผู้ทำ⁶⁸ หรือชนชั้นผู้น้อย⁶⁹ โดยพบว่า ในปัจจุบันชาวไทยซ่งดำนิยมใช้นามสกุลตามแบบ คนไทยมากขึ้น แต่ยังคงใช้สิงเดิมเพื่ออ้างถึงความเป็นไทยซ่งดำอยู่ (สุมิตร ปิติพัฒน์และคณะ, 2521: 20 – 21 อ้างถึงในเรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 77)

⁶⁷ คล้ายกับการใช้แซ่ของคนจีน

⁶⁸ สืบเชื้อสายเจ้าในสมัยก่อน

⁶⁹ สืบเชื้อสายจากสามัญชน อยู่ใต้การปกครองของผู้ทำ

สมาชิกชุมชนบ้านหนองหมูส่วนใหญ่ใช้นามสกุลที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า “สระ” อันเป็นการแสดงให้เห็นว่า เป็นชาวไทยซ่งดำที่อาศัยอยู่ที่บ้านสระ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ 2 ตำบลด้วยกัน ได้แก่ ตำบลสระสีมูมและตำบลสระพัฒนา ในชุมชนหนองหมามีตระกูลใหญ่ๆ อยู่ 3 ตระกูล คือ สระทองแผ่ สระทองคุ่มและสระทองหน แม้ในปัจจุบันจะมีนามสกุลที่หลากหลายขึ้น แต่ก็สามารถนับญาติกันได้ เนื่องจากนามสกุลใหม่ๆ ที่เพิ่มขึ้นมานั้นส่วนใหญ่เป็นนามสกุลของฝ่ายซ่ง ซึ่งบางที่เป็นชาวไทยซ่งดำต่างหมู่บ้านหรือเป็นคนนอกเผ่า แต่ก็สามารถนับญาติกันได้ ลักษณะครอบครัวส่วนมากยังคงเป็นครอบครัวขยาย อาศัยอยู่รวมกัน แม้ว่าในบางกรณีสมาชิกครอบครัวบางคนจะสร้างบ้านคนละหลัง แต่ก็อยู่ในบริเวณเดียวกัน สามารถไปมาหาสู่กันหรือรับประทานอาหารร่วมกัน ฟังพาอาศัยกันได้ง่าย

ระบบครอบครัวและเครือญาติคนในชุมชนไทยซ่งดำ ถือได้ว่ามีความสัมพันธ์กันสูงและแน่นแฟ้นมาก หากสืบสาวโดยละเอียดแล้วจะเห็นได้ว่า คนในชุมชนล้วนเป็นเครือญาติกันทั้งสิ้น ทำให้เกิดการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ถ้อยทีถ้อยอาศัย ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทั้งในยามสุขหรือทุกข์ รวมทั้งช่วยเหลืองานต่างๆ เท่าที่สามารถจะช่วยเหลือได้ ตามกำลังและความสามารถของตนเอง ความสัมพันธ์เช่นนี้เป็นสาเหตุทำให้ความขัดแย้งที่เกิดในชุมชนมีน้อยมาก อีกทั้งมีการนับญาติทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชายที่มาแต่งงานกันทำให้เส้นของสายสัมพันธ์ขยายยาวขึ้นไปอีก ซึ่งพบว่าในปัจจุบันคนในชุมชนมีการแต่งงานกับคนนอกชุมชนมากขึ้น เนื่องจากการติดต่อสื่อสารกับภายนอกได้เปิดกว้าง จึงถือได้ว่าเป็นการกระจายเครือญาติของแต่ละตระกูลออกไปยังหมู่บ้านอื่นๆ ทำให้เกิดการขยายเครือข่ายของเครือญาติ ซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนเมื่อมีการรวมตัวกันในพิธีกรรมหรืองานประเพณีของชุมชน

4.5.2 กลุ่มกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน

ในชุมชนไทยซ่งดำบ้านหนองหมามีกลุ่มกิจกรรมหลายกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นโดยคนในชุมชน และเป็นกลุ่มที่เกิดตามนโยบายเฉพาะเรื่องของรัฐบาล เป็นการส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนมีความสามัคคี ร่วมมือร่วมใจกัน ให้รู้จักเก็บออม และช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน แม้แต่ละกลุ่มมีวัตถุประสงค์เฉพาะที่ต่างกัน แต่โดยรวมแล้วมุ่งส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนมีการพัฒนาศักยภาพของตนเองและสามารถเผชิญกับสภาวะวิกฤตต่างๆ ได้อย่างน่าสนใจ (วิชาญ สระทองคุ่ม, 2553 และที่ทำการผู้ใหญ่บ้านหมู่ 5 – 6 หนองหมู, 2553) กลุ่มกิจกรรมต่างๆ ที่พบ ประกอบด้วย กลุ่มทอผ้าพื้นเมืองและผลิตภัณฑ์จากผ้าทอ กลุ่มอาชีพทางการเกษตร (กลุ่มปุ๋ยอินทรีย์อยู่ดีมีสุข กลุ่มเกษตรรุ่นใหม่ กลุ่มทำนาและกลุ่มประมง) กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข และกลุ่มที่

เกิดตามนโยบายเฉพาะเรื่องของรัฐบาล (กลุ่มน้ำดื่มอยู่ดีมีสุขหรือกองทุน SML และกองทุนหมู่บ้าน) กลุ่มกิจกรรมเหล่านี้มีการพัฒนาที่แตกต่างกันและมีการก่อตั้งในเวลาที่แตกต่างกัน กลุ่มกิจกรรมเหล่านี้มีการดำเนินการเองโดยคนในชุมชนและมีความเข้มแข็งพอสมควร เนื่องจากมีทุนทางสังคมเป็นปัจจัยสนับสนุนส่งเสริมอยู่โดยเฉพาะทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน และมีทรัพยากรเพียงพอสำหรับดำเนินงาน อีกทั้งสมาชิกในกลุ่มอยู่ในชุมชนเดียวกัน ซึ่งคนเหล่านี้มีพื้นฐานทางวัฒนธรรม ความเชื่อและค่านิยมที่คล้ายคลึงกัน โดยได้รับการปลูกฝังและถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น นำมาปรับให้เข้ากับการดำเนินชีวิตในยุคปัจจุบันได้ไม่ยาก การดำเนินงานของกลุ่มกิจกรรมส่วนใหญ่เป็นไปอย่างราบรื่น สมาชิกมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีความเคารพและเกรงใจซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะการเคารพผู้สูงอายุสูงกว่า รวมทั้งผู้นำในชุมชน อีกทั้งรู้จักการให้อภัยซึ่งกันและกันเวลามีข้อผิดพลาดต่างๆ นอกเหนือจากที่กล่าวมาข้างต้น ยังมีทุนที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ เครือญาติที่เป็นปัจจัยสำคัญในการรักษาสัมพันธภาพที่ดีระหว่างกันในการพัฒนากลุ่มกิจกรรมให้เข้มแข็งและสามารถพึ่งตนเองได้

“กลุ่มกิจกรรมในชุมชนบ้านหนองหมื่นอยู่ด้วยกันหลายกลุ่ม บางกลุ่มเกิดจากคนในชุมชนมารวมกลุ่มกันทำ ร่วมกันคิด ร่วมกันแก้ปัญหา และร่วมกันบริหาร แต่บางกลุ่มได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐเข้ามาริเริ่มกลุ่มกิจกรรมให้...สมาชิกในชุมชนไม่ได้เข้าร่วมกลุ่มทุกคนหรอก แต่บางคนก็เข้าร่วมหลายๆ กลุ่ม แต่คนที่ไม่ได้เข้าร่วมกลุ่ม หากมีเวลาว่างก็มาร่วมทำกิจกรรมในชุมชน” (จิต⁷⁰, 2553)

จากข้อมูลที่ได้รวบรวมด้วยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญและแบบสอบถามจากตัวแทนครัวเรือน พบว่า ในชุมชนบ้านหนองหมื่นมีกลุ่มกิจกรรมอยู่หลากหลายกลุ่ม ซึ่งกลุ่มกิจกรรมที่มีจำนวนสมาชิกมากที่สุด ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์ จำนวน 109 คน คิดเป็นร้อยละ 67.3 รองลงมาคือกลุ่มประมง จำนวน 89 คน คิดเป็นร้อยละ 54.9 และที่น้อยที่สุดคือ กลุ่มปุ๋ยอินทรีย์อยู่ดีมีสุข จำนวน 14 คน คิดเป็นร้อยละ 8.6 ตามลำดับ โดยมีผู้ไม่ได้เข้าร่วมกลุ่มกิจกรรมใดเลย เพียง 4 คน คิดเป็นร้อยละ 2.5 (ดังปรากฏในตารางที่ 4.5) ทั้งนี้ผู้ศึกษาขอยกตัวอย่างของกลุ่มที่อยู่ในชุมชนดังต่อไปนี้

⁷⁰ นามสมมติ

ตารางที่ 4.5 การเป็นสมาชิกของกลุ่มต่างๆ ในชุมชน

กลุ่มต่างๆ ในชุมชน	จำนวน (คน)	ร้อยละ
1. ไม่ได้เป็นสมาชิก	4	2.5
2. กลุ่มประมง	89	54.9
3. กลุ่มชาวนา	37	22.8
4. กลุ่มโรงสีชุมชน	22	13.6
5. กลุ่มออมทรัพย์	109	67.3
6. กลุ่มอาสาสมัครเพื่อรักษาความปลอดภัยในชุมชน	22	13.6
7. กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข	19	11.7
8. กลุ่มปุ๋ยอินทรีย์อยู่ดีมีสุข	14	8.6
9. กลุ่มทอผ้าพื้นเมืองและผลิตภัณฑ์จากผ้าทอ	43	26.5
10. กลุ่มน้ำดื่มอยู่ดีมีสุข	97	59.8
11. กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน	31	19.1
12. กลุ่มเกษตรรุ่นใหม่	23	14.2

ที่มา: จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างตัวแทนครัวเรือน

หมายเหตุ: * เลือกได้มากกว่า 1 คำตอบ

** ฐานร้อยละคิดจาก 162

4.5.2.1 กลุ่มอาชีพทางการเกษตร

ชุมชนไทยซึ่งดำรงชีพด้วยการทำการเกษตรมาตั้งแต่อดีตโดยเฉพาะการทำนาและมีความผูกพันกับอาชีพนี้มาก แม้ในปัจจุบันจะมีการเปลี่ยนแปลงจากการทำนาข้าวเป็นนาถั่ว และทำไร่บ้างก็ตาม แต่การติดต่อทางราชการและการต่อรองราคายังมีปัญหา จึงได้มีการรวมกลุ่มกันขึ้นมาเพื่อเป็นตัวแทนของสมาชิกในการติดต่อกับหน่วยงานต่างๆ และส่งเสริมการมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน โดยกลุ่มอาชีพทางการเกษตรกรรมที่มีอยู่ในชุมชน ประกอบด้วย กลุ่มเกษตรรุ่นใหม่ กลุ่มปุ๋ยอินทรีย์อยู่ดีมีสุข กลุ่มทำนา และกลุ่มประมง

กลุ่มเกษตรรุ่นใหม่มีแนวคิดในการสนับสนุนให้เด็กและเยาวชนชุมชนหันมาสนใจการทำเกษตรกรรม โดยเน้นการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ที่เป็นมิตรกับธรรมชาติ มีกิจกรรมที่สนับสนุนให้

ตระหนักถึงความสำคัญของธรรมชาติและให้สมาชิกได้เรียนรู้การทำปุ๋ยชีวภาพ โดยมีเป้าหมายเพื่อลดต้นทุน ลดรายจ่าย และเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่ครัวเรือน อีกทั้งสร้างจิตสำนึกให้รักษาธรรมชาติของชุมชนด้วย โดยมีอดีตผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำกลุ่ม มีการอบรมทำปุ๋ยชีวภาพเพื่อใช้ในเรือนสวนไร่เนาของตนเอง และการอบรมอื่นๆ ที่มุ่งต่อยอดให้สมาชิกกลุ่มได้เรียนรู้และฝึกทำผลิตภัณฑ์ต่างๆ สำหรับใช้ในครัวเรือน ทั้งน้ำยาล้างจาน สบู่เหลว และยาหม่อง โดยผลิตจากวัตถุดิบจากธรรมชาติที่สามารถหาได้ภายในชุมชน เป้าหมายสำคัญของการตั้งกลุ่มกิจกรรมนี้คือเพื่อลดต้นทุน ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ให้แก่ครัวเรือน และสร้างจิตสำนึกด้านการรักษาธรรมชาติของชุมชนด้วย กลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่นี้ได้รับการสนับสนุนจากเกษตรอำเภอและโรงเรียนในชุมชน โดยได้งบประมาณในการดำเนินงานกลุ่มจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ สำนักงานเกษตรอำเภอและสำนักงานเกษตรจังหวัด แม้ในเวลาต่อมาอดีตผู้ใหญ่บ้านปลดเกษียณลงและไม่มีการมาทำหน้าที่ดูแลและดำเนินกิจกรรมของกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ เนื่องจากไม่มีผู้มาสานต่อในการดำเนินงานของกลุ่ม แต่สมาชิกในกลุ่มบางคนยังคงทำผลิตภัณฑ์เพื่อใช้ในครัวเรือนของตนเองดังเดิม โดยใช้ความรู้ ประสบการณ์ และวัสดุ – อุปกรณ์ที่ได้รับตอนเป็นสมาชิกกลุ่มมาใช้อย่างต่อเนื่อง ในส่วนของเยาวชนส่วนใหญ่ในชุมชนได้เข้าร่วมกลุ่มยุวเกษตรกรที่โรงเรียน ทำให้เด็กๆ ชิมรสชาติความเป็นเกษตรกร โดยศึกษา เรียนรู้และฝึกทักษะทางด้านเกษตรกรรม แล้วนำมาประยุกต์ใช้ในครัวเรือน

กลุ่มปุ๋ยอินทรีย์อยู่ดีมีสุข จัดตั้งขึ้นสืบเนื่องจากที่เกษตรกรในชุมชนประสบกับปัญหาต้นทุนการผลิตสูงในการผลิตทางการเกษตร ในแต่ละปีต้องเสียค่าใช้จ่ายในการซื้อสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงเป็นจำนวนมาก ประกอบกับการใช้ปุ๋ยเคมีมากๆ ส่งผลให้ดินเสื่อมคุณภาพ ผลผลิตทางการเกษตรที่ได้มีปริมาณน้อย ดังนั้นเกษตรกรที่ประสบปัญหาและกลุ่มอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องได้เล็งเห็นความสำคัญของปัญหานี้ อีกทั้งสำนักงานการเกษตรอำเภอได้เข้ามาให้ความรู้และจัดอบรมการจัดทำปุ๋ยอินทรีย์ให้กับกลุ่มเกษตรกรในชุมชนหนองหมู จึงได้มีการจัดตั้งกลุ่มปุ๋ยอินทรีย์อยู่ดีมีสุขขึ้นมา เพื่อผลิตและใช้ปุ๋ยอินทรีย์แทนการใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อลดต้นทุนในการผลิต โดยกลุ่มกิจกรรมนี้มีการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกษตรกรในชุมชนหันมาทำปุ๋ยหมักชีวภาพ โดยมีการเชื่อมโยงกับเครือข่ายและทำงานประสานกับกลุ่มอาชีพการเกษตรทั้งภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง

กลุ่มชาวนา เป็นกลุ่มที่ก่อตั้งขึ้นมา เพื่อเป็นสื่อกลางในการรวมกลุ่มคนในชุมชนที่ประกอบอาชีพทำนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น รวมทั้งเป็นสื่อกลางในการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง เพื่อขอความช่วยเหลือในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการอบรมให้ความรู้

ในการกำจัดแมลงและศัตรูพืชในนา และการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ซึ่งผู้นำกลุ่มได้มาจากการคัดเลือกของสมาชิกในกลุ่ม ได้พยายามรวมกลุ่มชาวบ้านเพื่อให้ความช่วยเหลือ และจัดการแก้ไขปัญหาที่ประสบร่วมกัน นอกจากนั้นยังได้สนับสนุนให้ชาวบ้านใช้ปุ๋ยอินทรีย์แทนปุ๋ยเคมีเพื่อเป็นการลดค่าใช้จ่ายในการลงทุนทำนาในแต่ละครั้ง โดยการประสานกับกลุ่มปุ๋ยอินทรีย์อยู่ดีมีสุข ในการสนับสนุนให้สมาชิกในกลุ่มทำนาได้เรียนรู้และใช้ปุ๋ยอินทรีย์กันมากขึ้น โดยมีการประสานกันในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่ม เพื่อร่วมกันคิดและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นขณะนั้น เช่น การกำจัดแมลง โรคพืช เป็นต้น การประสานให้มีการจัดอบรมโดยวิทยากรที่มีความชำนาญในเรื่องเกษตรอินทรีย์ รวมทั้งการศึกษาดูงาน อีกทั้งยังเป็นสื่อกลางในการต่อรองกับพ่อค้าคนกลาง/ โรงสีเพื่อไม่ให้กดราคาข้าวต่ำจนเกินไป จนทำให้ชาวนาขาดทุน จากการที่สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่ทำนา และในชุมชนได้มีกลุ่มชาวนาที่มีความเข้มแข็งพอสมควร จึงเกิดแนวความคิดในการจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมใหม่ขึ้นมา ซึ่งเป็นกลุ่มกิจกรรมที่เกื้อหนุน ตอบสนองความต้องการและสามารถแก้ไขปัญหาของกลุ่มชาวนา ที่พบว่ามีปัญหาถูกเอารัดเอาเปรียบจากโรงสีเอกชน และพ่อค้าคนกลาง จึงได้ก่อตั้งกลุ่มโรงสีข้าวชุมชนขึ้นมาเพื่อลดปัญหาการเสียเปรียบพ่อค้าคนกลาง ซึ่งพบว่า สมาชิกกลุ่มชาวนาส่วนใหญ่เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มโรงสีข้าวชุมชนเช่นกัน จนทั้ง 2 กลุ่มแทบจะหลอมรวมจนเป็นกลุ่มเดียวกัน ซึ่งกลุ่มโรงสีข้าวชุมชนได้ดำเนินการเป็นวิสาหกิจชุมชนที่ให้บริการสีข้าวแก่สมาชิกในชุมชน โดยการมารับบริการในแต่ละครั้งสมาชิกจะต้องแบ่งข้าวเอาไว้ให้กองกลางของกลุ่มจำนวน 1 ถัง เพื่อสะสมไว้ใช้เป็นข้าวปลูกสำรองของสมาชิกในกลุ่ม หรืออาจนำข้าวส่วนนี้ไปช่วยเหลือผู้ที่ขาดแคลน

กลุ่มประมง ก่อตั้งมากกว่า 10 ปี กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่ดำเนินการร่วมกันของผู้ที่ประกอบอาชีพประมงในตำบลสระพัฒนา เพื่อเป็นสื่อกลางในการต่อรองกับพ่อค้าคนกลางในชุมชน โดยเน้นกลุ่มผู้เลี้ยงกุ้ง (กุ้งแชบ๊วยและกุ้งก้ามกราม) เนื่องจากในปัจจุบันคนในชุมชนส่วนใหญ่มีการเลี้ยงกุ้งกันมาก หลังจากที่เกษตรกรได้เริ่มเลี้ยงกุ้งและพบว่าได้กำไรดีกว่าการทำนาข้าว เนื่องจากใช้เวลาในการเลี้ยงไม่นานก็สามารถส่งกุ้งขายได้ ถึงแม้ว่าในครั้งแรกจะมีต้นทุนสูงมากก็ตาม ในการรวมกลุ่มมีลักษณะที่คล้ายกับกลุ่มออมทรัพย์ โดยได้จัดตั้งเป็นสหกรณ์เก็บรวบรวมเงินออมจากสมาชิกปีละ 1,200 บาท เพื่อเอาไว้เป็นสวัสดิการให้แก่สมาชิก มีการบริหารงานชุมชนด้วยการตั้งคณะกรรมการขึ้นมาดูแล ซึ่งได้มาจากการเลือกกันเองภายในกลุ่ม โดยมีพลอย⁷¹ เป็นประธานกลุ่มคนปัจจุบัน นอกจากนี้เนื่องจากปัจจุบันเกษตรกรผู้เลี้ยงกุ้งประสบปัญหาน้ำ แต่ไม่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือลงมาตรวจสอบคุณภาพน้ำเลย กลับมี

⁷¹ นามสมมติ

ประกาศให้เลิกทำนาทุ่ง ทางกลุ่มจึงได้มีการปรึกษารื้อกันเพื่อหาทางแก้ปัญหา โดยส่งตัวแทนกลุ่มไปคุยกับทางเจ้าหน้าที่รัฐเพื่อต่อรอง ในการที่จะให้มีการดำเนินการเลี้ยงกุ้งต่อไป และปรับเทคนิควิธีการเลี้ยงกุ้งเพื่อให้เหมาะสมตามคำแนะนำของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

4.5.2.2 กลุ่มออมทรัพย์

กลุ่มออมทรัพย์ เป็นการรวมขนาดใหญ่ที่มีการรวมตัวกันในหลายๆ หมู่บ้าน ซึ่งประกอบด้วย หมู่ 5 หมู่ 6 บ้านหนองหมู และหมู่ 7 บ้านหนองเทียม จัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2544 ปัจจุบันมีจำนวนสมาชิกที่เข้าร่วมกว่า 600 คน โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดและสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ รวมทั้งองค์การบริหารส่วนตำบล กลุ่มออมทรัพย์นี้เป็นกองทุนของชุมชนที่สร้างขึ้นมาเพื่อส่งเสริมการออมเงินของสมาชิก มีการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมโดยสมาชิกเป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ ขึ้นมาเช่นเดียวกับกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ที่พบได้โดยทั่วไป ในแต่ละเดือนจะส่งเงินมาออมตามกำลังทรัพย์ของแต่ละคน แล้วนำมารวมกันจนในปัจจุบันมีเงินหมุนเวียนมากกว่า 3 ล้านบาท และมีการปล่อยให้สมาชิกกลุ่มได้กู้ยืม โดยมีอัตราดอกเบี้ยต่ำกว่าธนาคารของรัฐ มีคณะกรรมการของชุมชนร่วมกันกำหนดโครงสร้างการบริหาร ในแต่ละปีจะมีการแบ่งปันผลเหมือนกับสหกรณ์ โดยจะปันผลคืนให้แก่สมาชิกส่วนหนึ่ง ส่วนที่เหลือจะนำไปพัฒนาชุมชนโดยการจัดเป็นสวัสดิการให้แก่สมาชิกในชุมชน เช่น เป็นทุนการศึกษาให้กับเด็กและผู้ด้อยโอกาส ตลอดจนผู้สูงอายุ เป็นต้น แต่ประเด็นหลัก คือ เป็นทุนหมุนเวียนให้กับสมาชิกได้นำไปประกอบอาชีพ ข้อค้นพบที่สำคัญ คือ สมาชิกทุกคนทำตามกฎเกณฑ์ที่กำหนดขึ้นอย่างเคร่งครัด ทำให้การดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์เป็นไปอย่างต่อเนื่องและไม่มีใครที่ทำผิดกฎเกณฑ์ของกลุ่มเลยตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ตั้งแต่มีการเริ่มดำเนินการ เพราะต่างยึดมั่นในกฎเกณฑ์ที่ได้ร่วมกันคิดและกำหนดขึ้นมา ทางกลุ่มได้มีการกำหนดวันที่มาส่งเงินเดือนละ 2 ครั้ง คือ ทุกวันที่ 1 และวันที่ 16 ของแต่ละเดือน เพื่อให้สมาชิกหลีกเลี่ยงการนำเงินไปลงทุนในทางที่ไม่เหมาะสม

4.5.2.3 กลุ่มทอผ้าพื้นเมืองและผลิตภัณฑ์จากผ้าทอ

กลุ่มทอผ้าและผลิตภัณฑ์ผ้าทอ เป็นกลุ่มกิจกรรมที่ริเริ่มโดยคนในชุมชน ซึ่งในชุมชนบ้านหนองหมูทั้ง 2 หมู่บ้าน มีผู้นำชุมชนที่ให้การสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการจัดตั้งกลุ่มนี้ขึ้นมา โดยมีศูนย์กลางในการรวมกลุ่มของแต่ละหมู่บ้านไว้ที่บ้านของสมาชิกแกนนำ เพื่อเป็นศูนย์รวมของกลุ่มและเป็นนัดพบเวลาที่มีการประชุมกลุ่มร่วมกันเพื่อปรึกษารื้อหรือในการจัดการกลุ่ม ที่เน้นการให้ความร่วมมือกันระหว่าง 2 หมู่บ้าน โดยมีผู้นำหมู่บ้านมาร่วมคิดเกี่ยวกับการดำเนินงานของกลุ่มด้วย พร้อมทั้งให้การสนับสนุนในการดำเนินงานของกลุ่มอย่างเต็มที่

การดำเนินงานของกลุ่มทั้ง 2 กลุ่ม เป็นไปในลักษณะของการมาร่วมกันคิดคล้ายกับเป็นเครือข่าย แต่แยกกันไปทำตามความถนัดของแต่ละคน แล้วนำผลผลิตมารวมกันเพื่อจำหน่าย แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นการผลิตผลิตภัณฑ์ขึ้นมาจะเน้นทำตามรายการที่ลูกค้าสั่งเข้ามาเป็นหลัก และตามความต้องการของตลาดทั่วไป ซึ่งทางกลุ่มมีลูกค้าทั่วประเทศที่สนใจงานฝีมือแบบนี้ รวมทั้งนำไปออกร้านในงาน 1 ตำบล 1 ผลิตภัณฑ์ (OTOP) ระดับจังหวัดและระดับประเทศ งานเทศกาลต่างๆ และงานแสดงทางศิลปวัฒนธรรมที่มักจะนำสินค้าไปออกร้านเพื่อโชว์ขั้นตอนการทำและจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่มควบคู่กัน ในปัจจุบันกลุ่มทอผ้าพื้นเมืองและผลิตภัณฑ์จากผ้าทอมีสมาชิกที่มีความเชี่ยวชาญในการทอด้วยมือ และเปิดโอกาสรับผู้ที่สนใจเข้าเป็นสมาชิกให้มีโอกาสมาฝึกงานฝีมือได้จากผู้ที่ชำนาญแล้ว โดยเริ่มจากงานง่ายๆ คือ การทอลายหน้าหมอน เพื่อนำมาเป็นลายประดับตกแต่งผลิตภัณฑ์ ทั้งเสื้อไทยประยุกต์ ชิ้นลายแดงโม เสือฮี้ กระเป๋าถือ กระเป๋าใส่โทรศัพท์มือถือ ไปสู่งานที่ยากขึ้นไปอีกขั้นตามลำดับ เช่น การปักกลดลายบนผ้าเช็ดหน้า ผ้าเปียว และเสื้อฮี้ตามลำดับ ทางกลุ่มได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลระแพพัฒนา สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอกำแพงแสน และสำนักงานส่งเสริมอุตสาหกรรมจังหวัดนครปฐม

ที่น่าสนใจ คือ กลุ่มทอผ้าพื้นเมืองและผลิตภัณฑ์จากผ้าทอนี้ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากสมาชิกภายในชุมชน แม้ว่าจะแยกชุมชนหนองหุมเป็น 2 เขตการปกครอง แต่ด้วยความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่ใกล้ชิด มีหน่วยงานราชการให้การสนับสนุนอย่างดี และมีเครือข่ายนอกชุมชน ซึ่งเป็นชุมชนไทยชงดำอื่นๆ ที่ทำกลุ่มทอผ้าและผลิตภัณฑ์ของไทยชงดำเช่นเดียวกัน ร่วมเป็นพันธมิตรโดยเชื่อมสายสัมพันธ์ไทยชงดำและสายสัมพันธ์ทางการค้า คอยให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันอยู่เรื่อยมา ทำให้กลุ่มมีความเข้มแข็งมาก ถึงแม้ว่าในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงผู้นำกลุ่มซึ่งเป็นผู้บุกเบิกกลุ่มนี้ แต่ทางกลุ่มยังสามารถดำเนินกิจกรรมของกลุ่มได้อย่างต่อเนื่อง จะเห็นได้ว่าการทำงานของกลุ่มนี้อยู่ได้ด้วยระบบเครือญาติที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยมีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ และวัฒนธรรมที่เป็นวิถีชีวิตเป็นฐานยึดมั่นของกลุ่มให้สามารถดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง

4.5.2.4 กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน

อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เป็นกลุ่มที่เกิดจากชาวบ้านในชุมชนที่อาสาเข้ามาทำงานด้านสาธารณสุขมูลฐานและได้ผ่านการอบรมเรื่องสุขภาพอนามัยจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุข โดยมีการกำหนดงานและกิจกรรมตามที่ชุมชนต้องการ มีเจ้าหน้าที่อนามัยคอยให้คำปรึกษาและช่วยเหลือในด้านวิชาการ อาสาสมัครสาธารณสุขของหมู่บ้านได้มารวมตัว

กันและจัดตั้งเป็นกลุ่มขึ้นมา ทางกลุ่มได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินการจากกลุ่ม ออมทรัพย์ของชุมชน รวมทั้งเจ้าหน้าที่สาธารณสุขมาให้ความรู้และฝึกอบรมให้แก่สมาชิกกลุ่ม อีกทั้งมีการสนับสนุนจากทางรัฐบาลในการศึกษาดูงาน รวมทั้งทางกลุ่มได้มีการจัดกิจกรรมและมีการ ประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน โดยมีการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ผ่านมาของสมาชิกแต่ละ คน ซึ่งทางกลุ่มทำงานโดยอาศัยความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดแบบเครือญาติกับคนในชุมชนที่มีความ ช่วยเหลือเผื่อแผ่และเอื้ออาทร รวมทั้งการร่วมกันคิดร่วมกันทำ โดยทางกลุ่มสามารถใช้สิ่งที่มีอยู่ ในชุมชนมาใช้ ทั้งทรัพยากรธรรมชาติที่มีประโยชน์ต่อสุขภาพ และบุคคลที่มีความรู้เรื่องสมุนไพร มาสนับสนุนให้กลุ่มนี้สามารถดำเนินการได้จนถึงปัจจุบัน กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขนี้มีบทบาท สูงในการให้ความช่วยเหลือสมาชิกในชุมชน ด้วยการส่งเสริมสุขภาพ ให้บริการหรือแนะนำการ รักษาเบื้องต้นให้แก่เด็ก เยาวชน คนชราและประชาชนทั่วไป เช่น การชั่งน้ำหนัก การสำรวจผู้ป่วย โรคต่างๆ (โรคเบาหวาน โรคความดันโลหิต และโรคหัวใจ) ให้บริการยาตำราหลวงและรักษาโรค ด้วยวิธีการของท้องถิ่น มีการคัดกรองกลุ่มเสี่ยงในชุมชน ให้คำปรึกษาด้านสุขภาพและส่งต่อการ รักษาพยาบาลไปยังสถานพยาบาลและโรงพยาบาลของรัฐ ทำให้คนในชุมชนสนใจและไว้วางใจ ในการใช้บริการด้านสาธารณสุขของรัฐมากขึ้น นอกจากนี้กลุ่มอาสาสมัครยังคอยดูแลส่งเสริม การรักษาสีงแวดล้อมในชุมชนและส่งเสริมภูมิปัญญาเพื่อนำมาใช้ในกลุ่ม และได้กระจายความรู้ เรื่องการดูแลสุขภาพไปสู่สมาชิกในชุมชนที่มีจิตอาสา เพื่อมาทำงานร่วมกัน โดยการจัดอบรมให้ ความรู้แก่สมาชิกในชุมชนด้วย

4.5.2.5 กลุ่มที่เกิดตามนโยบายเฉพาะเรื่องของรัฐบาล

ในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา รัฐมีนโยบายที่ทำขึ้นมาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนทุก ชุมชนทั่วประเทศ โดยได้ส่งเสริมให้คนในชุมชนรวมกลุ่มกันดำเนินกิจกรรมตามนโยบายเหล่านี้ อย่างกว้างขวาง ซึ่งในชุมชนบ้านหนองหมูมีกลุ่มต่างๆ ที่จัดอยู่ในประเภทนี้ ดังจะกล่าวต่อไปนี้

กลุ่มน้ำดื่มอยู่ดีมีสุข เป็นกลุ่มที่เกิดจากโครงการของรัฐบาลที่ได้ต่อยอดมาจาก โครงการ SML ซึ่งได้เปลี่ยนชื่อเป็น "โครงการพัฒนาหมู่บ้าน/ ชุมชนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียง" โดยให้ดำเนินการร่วมกับแผนงานการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์อยู่ดีมีสุข ซึ่งที่เรียกสั้นๆ ว่า "โครงการอยู่ดีมีสุข" เน้นบทบาทและการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานส่วนกลางและส่วนภูมิภาคที่เกี่ยวข้อง เพื่อมุ่งให้ประชาชนและครอบครัวสามารถ พึ่งตนเองได้ ด้วยการชักจูงชุมชนเป็นตัวขับเคลื่อนผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม พร้อมจัดทำและ วิเคราะห์ข้อมูล เพื่อค้นหาสาเหตุและแนวทางแก้ไขปัญหารวมทั้งเสนอแนวทางแก้ไขที่สามารถ จัดการได้เอง หรือขอความร่วมมือจากส่วนราชการ และกลุ่มกิจกรรมต่างๆ กลุ่มน้ำดื่มอยู่ดีมีสุข

ของชุมชนนี้ได้รับการจัดสรรเครื่องกรองน้ำระบบอาร์โอในช่วงปลายปี พ.ศ. 2552 เพื่อใช้ผลิตน้ำสะอาด ฤกษ์ขอนามัย โดยมีชาญ⁷² เป็นผู้นำกลุ่ม มีผู้มาใช้บริการน้ำดื่มของกลุ่ม ทั้งที่เป็นคนในชุมชนและในพื้นที่ใกล้เคียง

นอกจากกลุ่มน้ำดื่มอยู่ดีมีสุขที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้น กลุ่มที่เกิดตามนโยบายเฉพาะเรื่องของรัฐบาลชุดก่อนยังคงมีการดำเนินการอยู่ เช่น กองทุน SML ของชุมชน ที่ได้รับเงินจากรัฐบาล โดยทางกลุ่มลงมติร่วมกันในการลงทุนซื้ออุปกรณ์ทำครัว เพื่อให้สมาชิกในชุมชนเช่าในราคาถูกไปใช้ในการประกอบอาหารในงานบุญ ซึ่งในแต่ละเดือนทางกลุ่มมีเงินหมุนเวียนในการให้เช่าเครื่องครัว ประมาณ 1 หมื่นบาท นอกเหนือจากนั้นกลุ่มกองทุนหมู่บ้าน เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นมาจากนโยบายเฉพาะเรื่องของรัฐบาล ที่ให้งบประมาณแก่หมู่บ้าน หมู่บ้านละ 1 ล้านบาท เพื่อให้แต่ละหมู่บ้านจัดสรรเงินกันเอง ซึ่งเป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนสำหรับการลงทุนในการพัฒนาอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้ และใช้จ่ายในยามจำเป็น โดยสมาชิกที่ยืมเงินส่วนมากมักจะนำไปใช้ในการประกอบอาชีพหรือลงทุน การดำเนินการของกองทุนนี้ถือว่าได้ผลมาก เพราะสมาชิกลำเงินกลับมาคืนตามกำหนดครบทุกคน ทำให้สามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ที่เป็นเช่นนี้เนื่องมาจากสมาชิกในชุมชนต่างเข้าใจและเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของกลุ่มอย่างเต็มที่ ต่างก็ตระหนักดีว่ากลุ่มนี้ให้ประโยชน์ต่อชีวิตพวกเขาอย่างไร นอกเหนือจากกลุ่มที่ได้ยกตัวอย่างมาข้างต้นแล้ว ในชุมชนยังมีการรวมกลุ่มอื่นๆ อีก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มที่เน้นสวัสดิการของคนในชุมชน เช่น กลุ่มฅาปนกิจสงเคราะห์ที่รวมกันหลายๆ ชุมชนทั้งไม่คอย หนองหมูและหนองเทียม มีกลุ่ม Credit Union ที่มีการดำเนินคล้ายกับกลุ่มออมทรัพย์ มีการให้กู้ยืม การฝากเงินและมีการปันผลแก่สมาชิก

จากการศึกษายังพบว่า ในชุมชนยังมีกลุ่มที่ให้บริการแก่ชุมชนโดยรวม เพื่อให้ความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชนดีขึ้น ได้แก่ กิจกรรมประปาหมู่บ้าน เป็นการนำน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ มาผ่านขั้นตอน การปรับปรุงคุณภาพน้ำ เพื่อผลิตให้เป็นน้ำสะอาด แล้วจ่ายให้แก่ประชาชนในหมู่บ้าน เพื่อใช้อุปโภค บริโภคภายในชุมชน มีการติดตั้งมาตรวัดน้ำทุกหลังคาเรือน กิจกรรมประปาหมู่บ้านนี้มีคณะกรรมการประปาหมู่บ้านที่ได้รับการคัดเลือกจากกลุ่มสมาชิกผู้ใช้น้ำเข้ามาเป็นตัวแทนของสมาชิกทุกคน ทำหน้าที่บริหารจัดการประปาหมู่บ้าน เพื่อให้สามารถดำเนินไปได้ด้วยดี รวมทั้งศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน เป็นองค์กรที่สมาชิกในหมู่บ้านรวมตัวเป็นกลุ่มขึ้นมาในรูปคณะกรรมการ มีการแบ่งงานหน้าที่ในการบริหารจัดการเงินทุนที่ได้รับจากรัฐบาลตนเองในชุมชน เพื่อให้ศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้านยังคงอยู่และดำเนินต่อไป การนำเงิน

⁷² นามสมมติ

มาใช้มี 3 กรณี คือ ให้ฟรีเพราะสมาชิกเดือดร้อน อีกกรณีคือ ให้ยืมล่วงหน้าแบบฉุกเฉิน พอเบิกได้ค่อยเอามาคืน และกรณีสุดท้ายเป็นการให้ยืมเพื่อประกอบอาชีพ อาจจะมีดอกเบี้ยในอัตราที่ต่ำ ซึ่งเป็นอีกทางเลือกหนึ่งให้แก่สมาชิกในชุมชน

จากการสอบถามตัวแทนครัวเรือน พบว่า กลุ่มที่มีความสำคัญต่อครัวเรือนมากที่สุด 3 กลุ่ม คำตอบที่ได้รับ คือ กลุ่มอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมพื้นบ้าน มีผู้ตอบมากที่สุด จำนวน 153 คน คิดเป็นร้อยละ 94.4 ทั้งนี้เป็นเพราะมีบทบาทสูงในการสืบสานและอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีไทยซ่งดำ และให้ชาวบ้านในชุมชนมาร่วมอนุรักษ์ประเพณีที่เป็นอัตลักษณ์ของคนไทดำให้คงอยู่ในชุมชนต่อไป เพื่อให้ลูกหลานได้เรียนรู้และสืบทอด รวมทั้งไม่ลืมรากเหง้าของตนเองด้วย รองลงมาคือ กลุ่มออมทรัพย์ จำนวน 114 คน คิดเป็นร้อยละ 70.4 ทั้งนี้เนื่องจากเป็นกลุ่มกิจกรรมที่ส่งเสริมให้สมาชิกขยันทำงานหาเงินมา เพื่อเก็บออมเงินฝากทุกเดือนไม่ให้ขาดช่วง เพื่อให้ครอบครัวมีเงินใช้จ่ายในยามจำเป็น ซึ่งการมีกลุ่มออมทรัพย์อยู่ในชุมชนทำให้สมาชิกสามารถฝากเงินได้อย่างสะดวก และยังช่วยแบ่งเบาภาระทางการเงินโดยปล่อยเงินกู้ในอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำ อันช่วยลดปัญหาการกู้ยืมในระบบที่มีอัตราดอกเบี้ยที่สูงของสมาชิกในชุมชน รวมทั้งลดการนำเงินไปใช้อย่างไม่เหมาะสมด้วย นอกจากนี้มีผู้ตอบว่ากลุ่มอาชีพทางการเกษตร มาเป็นอันดับที่ 3 จำนวน 112 คน คิดเป็นร้อยละ 69.1 ทั้งนี้เนื่องจากอาชีพทางการเกษตรนั้นเป็นแหล่งสร้างรายได้หลักของครัวเรือนส่วนใหญ่ของชุมชน จึงต้องรวมกลุ่มกิจกรรมขึ้นเพื่อให้มั่นคงและมีรายได้มาใช้จ่ายภายในครัวเรือน อีกทั้งเมื่อมีปัญหาด้านอาชีพทางการเกษตรสามารถมารวมกลุ่มเพื่อประสานขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องเข้ามาดูแล รวมทั้งเป็นศูนย์รวมให้สมาชิกในกลุ่มมาช่วยเหลือกัน และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในการทำเกษตรกรรม (ดังปรากฏในตารางที่ 4.6 และรายละเอียดเพิ่มเติมดังปรากฏในตารางที่ 1 ภาคผนวก ข)

การที่กลุ่มกิจกรรมทั้ง 3 กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีความสำคัญสูงต่อครัวเรือน ซึ่งล้วนแต่เป็นกลุ่มกิจกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวไทยซ่งดำในชุมชนนี้เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มอนุรักษ์ประเพณีพื้นบ้านสะท้อนให้เห็นว่าการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันย่อมมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับอัตลักษณ์ที่สำคัญของชาวไทยซ่งดำอย่างแยกไม่ออก นอกจากนี้การให้ความสำคัญกับกลุ่มออมทรัพย์ในระดับต้นๆ และเป็นการรวมกันระหว่าง 3 หมู่บ้าน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวไทยซ่งดำด้วยกัน ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์แนบแน่นระหว่างชาติพันธุ์เดียวกันในสภาพที่ต้องปรับตัวให้เหมาะสมกับความต้องการบางประการที่เปลี่ยนไปตามยุคตามสมัยด้วย

ตารางที่ 4.6 กลุ่มที่มีความสำคัญต่อครัวเรือนมากที่สุด

กลุ่มต่างๆ ในชุมชน	จำนวน (คน)	ร้อยละ
1. กลุ่มอาชีพทางการเกษตร	112	69.1
2. กลุ่มออมทรัพย์	114	70.4
3. กลุ่มอาสาสมัครเพื่อรักษาความปลอดภัยในชุมชน	25	15.4
4. กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข	34	20.9
5. กลุ่มอาสาสมัครเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ	12	7.4
6. กลุ่มอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมพื้นบ้าน	153	94.4
7. กลุ่มเพื่อผู้สูงอายุ	37	22.8
8. กลุ่มเพื่อการศึกษา	14	8.6

ที่มา: จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างตัวแทนครัวเรือน

หมายเหตุ: * เลือกได้มากกว่า 1 คำตอบ

** ฐานร้อยละจาก 162

นอกจากนี้จากการสัมภาษณ์ตัวแทนครัวเรือนยังพบว่า สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มกิจกรรม 1 – 3 กลุ่ม จำนวน 88 คน คิดเป็นร้อยละ 54.3 รองลงมาคือ เข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มกิจกรรม 4 – 6 กลุ่ม จำนวน 53 คน คิดเป็นร้อยละ 32.7 ถัดมาคือ เป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรมมากกว่า 7 กลุ่ม จำนวน 17 คน คิดเป็นร้อยละ 10.5 และที่น้อยที่สุดคือ ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรมใดๆ เลย จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 2.5 ตามลำดับ (ดังปรากฏในตารางที่ 4.7) เมื่อเทียบกับผลการศึกษาของสรสิชา ศรีนวล (2552: 129) ในประเด็นปัจจัยทุนทางสังคมของประชาชนในอำเภอเมือง จังหวัดสิงห์บุรี พบว่า จำนวนกลุ่มที่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกในชุมชน มีค่าระดับต่ำ (มีค่าเฉลี่ย 0.56)

ตารางที่ 4.7 จำนวนกลุ่มกิจกรรมที่ตัวแทนครัวเรือนเข้าร่วมเป็นสมาชิก

จำนวนกลุ่มกิจกรรมที่เข้าร่วมเป็นสมาชิก	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ไม่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรมใดๆ เลย	4	2.5
เป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรมจำนวน 1 – 3 กลุ่ม	88	54.3
เป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรมจำนวน 4 – 6 กลุ่ม	53	32.7
เป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรมจำนวน 7 กลุ่มขึ้นไป	17	10.5

ที่มา: จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างตัวแทนครัวเรือน

หมายเหตุ: * ฐานร้อยละคิดจาก 162

จากข้างต้นพบว่า การรวมตัวกันเป็นกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนเป็นกลไกหนึ่งของการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เนื่องจากการรวมกลุ่มกิจกรรมทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ร่วมกัน โดยผ่านกิจกรรมต่างๆ มีการวิเคราะห์ สังเคราะห์ปัญหา สาเหตุและแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้น ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจหาทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวในชุมชนด้วย โดยอาศัยทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน รวมทั้งตอบสนองของความต้องการในด้านต่างๆ ให้แก่สมาชิก ทั้งทางด้านวัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจ กลุ่มกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนส่วนใหญ่เกิดจากความต้องการของสมาชิกในชุมชน และได้สะท้อนให้เห็นถึงเงื่อนไขที่สำคัญของความสำเร็จในการดำเนินงานของกลุ่มกิจกรรม กล่าวคือ ฐานรากของกลุ่มกิจกรรมเหล่านี้มาจากความไว้วางใจซึ่งกันและกันของสมาชิก อันเนื่องมาจากความเป็นกลุ่มเป็นพวกเดียวกัน โดยมีความสัมพันธ์ที่ยึดโยงจากความเป็นเครือญาติและพื้นฐานความเชื่อและวัฒนธรรมเดียวกัน ทำให้สมาชิกเกิดความไว้วางใจและสนใจเข้ามามีส่วนร่วมกับการกิจกรรมกลุ่มสูง ทำให้มีจำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ การทำกิจกรรมต่างๆ มีประสิทธิผลสูง และนำไปสู่การสร้างและขยายเครือข่ายกลุ่มกิจกรรม ทั้งในชุมชนและนอกชุมชน ในทางกลับกันความเป็นพวกเดียวกันและการขยายเครือข่ายให้มีความหลากหลายนี้ต่างเป็นตัวเสริมทุนทางสังคม โดยผ่านความร่วมมือ การพึ่งพาอาศัยกัน และการสื่อสารเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทำให้กลุ่มกิจกรรมมีความเข้มแข็งและยั่งยืน แม้ว่ากระแสโลกาภิวัตน์จากภายนอกจะเข้ามามีอิทธิพลต่อวิถีชุมชนอย่างที่เห็นอยู่ แต่กลุ่มกิจกรรมเหล่านี้ส่วนใหญ่สามารถดำรงอยู่ต่อไปได้

4.5.3 ความไว้วางใจ

สมาชิกส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ รวมทั้งมีพื้นฐานความเชื่อและวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน เนื่องมาจากความรู้สึกเป็นกลุ่ม เป็นพวกเดียวกัน ส่งผลให้เกิดความไว้วางใจซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกในชุมชนสูง และมีส่วนชักนำให้เข้ามามีส่วนร่วมกับกิจกรรมสูงด้วย จะเห็นได้จากการที่มีจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรมเพิ่มขึ้น และการทำกิจกรรมต่างๆ ได้ผลค่อนข้างสูง มีปัญหาน้อย จนนำไปสู่การสร้างและขยายเครือข่ายทั้งในและนอกชุมชน โดยผ่านความร่วมมือการพึ่งพาอาศัยกัน และการสื่อสารเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและยั่งยืน

แม้ว่าภายในปัจจุบันชุมชนมีจำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้นกว่าในอดีตมาก และมีบุคคลจากที่ต่างๆ เข้ามาร่วมอาศัยอยู่ในชุมชน รวมทั้งบุคคลที่มีเชื้อสายอื่นๆ ที่ไม่ใช่ไทยชงดำ แรงงานที่เข้ามารับจ้าง หรือแม้กระทั่งคนที่เข้ามาค้าขายในชุมชน ต่างก็เข้ามาเป็นมิตรที่ดีกันในชุมชน ซึ่งช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในลักษณะเป็นเครือข่ายกับสมาชิกชุมชน ด้วยฐานความสัมพันธ์เดิมของคนในชุมชนที่ดีอยู่แล้ว เมื่อคนเหล่านี้เข้ามาอยู่ในชุมชนเดียวกันแล้วร่วมทำประโยชน์ให้กับชุมชนจึงถือได้ว่าเป็นพวกเดียวกัน ทำให้เกิดความไว้วางใจกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกันเสมือนเป็นคนกลุ่มเดียวกัน หากไม่อยู่บ้านสามารถไว้วางใจ และพึ่งพาอาศัยให้เพื่อนบ้านใกล้เคียง ให้ช่วยเป็นหูเป็นตาในการดูแลบ้านเรือนให้ เมื่อมีเรื่องไม่สบายใจสามารถปรึกษาหารือได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทั่วไป หรือเรื่องส่วนตัว อีกทั้งยังพบว่า หากเดือดร้อนเรื่องเงินทองสามารถหยิบยืมกันได้ โดยไม่คิดดอกเบี้ย ทั้งนี้เนื่องมาจากการเป็นสมาชิกของชุมชนถือว่าเป็นคนในครอบครัวเดียวกันย่อมต้องช่วยเหลือกันในยามตกทุกข์ได้ยาก โดยจะทำอย่างเต็มที่ตามกำลังและความสามารถ ดังจะเห็นได้จากการสัมภาษณ์สมาชิกในชุมชนท่านหนึ่งที่ได้สะท้อนออกมาว่า

“เวลามีธุระ หรือไม่อยู่บ้านสามารถไว้วางใจ และพึ่งพาอาศัยให้เพื่อนบ้านใกล้เคียง ล้วนแล้วแต่เป็นญาติพี่น้องกันทั้งนั้น ให้คอยเป็นหูเป็นตา ช่วยดูแลบ้านให้ บางครั้งอาจจะฝากดูแลบุตรหลานด้วย ช่วยดูซึ่งกันและกัน ถ้าหากเขาไม่อยู่ เราก็จะดูให้ รวมทั้งเมื่อเรื่องไม่สบายใจสามารถปรึกษาหารือได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทั่วไป หรือเรื่องส่วนตัว เนื่องจากถือว่าอะไรที่ช่วยเหลือกันได้ ก็ช่วยๆ กันไป” (ใสว⁷³, 2553)

⁷³ นามสมมติ

จากการสัมภาษณ์ตัวแทนครัวเรือนในชุมชน พบว่า ในชุมชนมีความไว้วางใจต่อบุคคลประเภทต่างๆ ในภาพรวม มีค่าระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 2.67) โดยตัวแทนครัวเรือนส่วนใหญ่ได้ให้ความไว้วางใจบุคคลที่มีเชื้อสายเป็นไทยซึ่งดำด้วยกัน มีค่าระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.06) ในขณะที่การไว้วางใจบุคคลประเภทอื่นๆ ทั้งหมดล้วนอยู่ในระดับปานกลาง อันประกอบไปด้วยบุคคลที่มีระดับการศึกษาต่างกัน (ค่าเฉลี่ย 2.85) รองลงมาคือ บุคคลที่มีอาชีพต่างกัน (ค่าเฉลี่ย 2.74) ถัดมาคือ บุคคลทั่วไปในชุมชนและบุคคลที่มีฐานะทางการเงินต่างกับท่าน มีสัดส่วนที่เท่ากัน (ค่าเฉลี่ย 2.70) ตามด้วยพระที่จำวัดที่ตั้งอยู่ในชุมชน (ค่าเฉลี่ย 2.61) แม้ว่ากลุ่มบุคคลที่เป็นคนแปลกหน้าที่เข้ามาอยู่ในชุมชนจะมีระดับคะแนนน้อยที่สุดก็ตาม แต่กลับพบว่า ยังคงมีค่าระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 2.01) นั่นไม่ใช่เพราะว่าคนในชุมชนมีอคติต่อคนภายนอก แต่อาจเนื่องมาจากภายในชุมชนบ้านหนองหมูไม่ค่อยมีบุคคลภายนอกย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ภายในชุมชนมากเท่าใดนัก ยกเว้นคนที่เข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนโดยวิธีการแต่งงานกับคนในชุมชนนั่นเอง ซึ่งบุคคลที่เข้ามาในลักษณะนี้พวกเขาก็ถือว่าเป็นเครือญาติกัน ในส่วนคนนอกอื่นๆ ที่เข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนในระยะแรกคนในชุมชนอาจจะยังไม่ค่อยไว้วางใจเท่าใดนัก แต่เมื่อระยะเวลาผ่านไปบุคคลเหล่านี้ก็สามารถอยู่ร่วมกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในฐานะเพื่อนบ้านและคนในชุมชนเดียวกัน (ดังปรากฏในตารางที่ 4.8)

ตารางที่ 4.8 ระดับความไว้วางใจต่อบุคคลประเภทต่างๆ

ประเภทของบุคคล	น้อยที่สุด (%)	น้อย (%)	มาก (%)	มากที่สุด (%)	ค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$)	ค่าระดับ
1. บุคคลทั่วไปในชุมชนของท่าน	5 (3.1)	45 (27.8)	105 (64.8)	7 (4.3)	2.70	ปานกลาง
2. บุคคลที่มีฐานะทางการเงินต่างกับท่าน	7 (4.3)	44 (27.2)	101 (62.3)	10 (6.2)	2.70	ปานกลาง
3. บุคคลที่มีอาชีพต่างกับท่าน	6 (3.7)	41 (25.3)	104 (64.2)	11 (6.8)	2.74	ปานกลาง
4. บุคคลที่มีระดับการศึกษาต่างกับท่าน	5 (3.1)	34 (21.0)	103 (63.6)	20 (12.3)	2.85	ปานกลาง

ตารางที่ 4.8 (ต่อ)

ประเภทของบุคคล	น้อยที่สุด (%)	น้อย (%)	มาก (%)	มากที่สุด (%)	ค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$)	ค่าระดับ
5. บุคคลที่มีเชื้อสายเป็นไทย ซ่งดำด้วยกัน	6 (3.7)	19 (11.7)	97 (59.9)	40 (24.7)	3.06	มาก
6. พระที่จำวัดที่ตั้งอยู่ใน ชุมชน	8 (4.9)	60 (37.0)	81 (50.0)	13 (8.0)	2.61	ปานกลาง
7. คนแปลกหน้าที่เข้ามาใน ชุมชน	44 (27.2)	77 (47.5)	36 (22.2)	5 (3.1)	2.01	ปานกลาง
ภาพรวมของระดับความไว้วางใจ					2.67	ปานกลาง

ที่มา: จากการสัมภาษณ์และแบบสอบถามจากตัวแทนครัวเรือน

4.5.4 การร่วมมือ การพึ่งพาอาศัย และความเชื่อเพื่อเผื่อแผ่

แม้ทุกวันนี้เงินตราได้เข้ามาเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนสิ่งต่างๆ เกือบทุกอย่าง แต่มีคนในชุมชนไทยซ่งดำจำนวนไม่น้อยที่ยังคงมีการนำสิ่งของมาแลกเปลี่ยนกัน ทั้งเป็นการแลกเปลี่ยนภายในชุมชนและกับภายนอกชุมชน ส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์แบบพึ่งพิงต่อกัน เนื่องจากในแต่ละหมู่บ้านต่างก็มีความไม่สมบูรณ์ของตัวเอง ซึ่งการรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ดังที่กล่าวมาข้างต้น เพื่อให้เกิดความร่วมมือและการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างสมาชิก ซึ่งพบได้มากพอสมควรในชุมชนไทยซ่งดำบ้านหนองหมู โดยภาพรวมแล้วพบว่า ชาวบ้านในชุมชนให้ความร่วมมือดีในการทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ทั้งกิจกรรมที่เป็นของส่วนรวมและกิจกรรมส่วนบุคคล ดังจะเห็นได้จากการสัมภาษณ์ตัวแทนครัวเรือน พบว่า ในภาพรวมของระดับความเชื่อเพื่อเผื่อแผ่ช่วยเหลือกันระหว่างสมาชิกในชุมชน มีค่าระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 2.76) โดยตัวแทนครัวเรือนส่วนใหญ่จะไปเยี่ยมเยียน ปลอดภัยและให้ความช่วยเหลืองานศพ เมื่อผู้นำครอบครัว หรือสมาชิกของครอบครัวใดครอบครัวหนึ่งในชุมชนเสียชีวิต มีค่าระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 2.94) รองลงมาคือ เมื่อมีงานบุญที่บ้านของครอบครัวใดครอบครัวหนึ่งในชุมชน จะมาช่วยงานโดยพร้อมเพรียงกัน มีค่าระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 2.90) และที่น้อยที่สุดคือ การขอความช่วยเหลือจากผู้นำชุมชน เมื่อเดือดร้อนจากการระบาดของวัชพืชและแมลงศัตรูพืช มีค่าระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 2.57) ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการที่ใน

ชุมชนมีกลุ่มกิจกรรมที่คอยให้การสนับสนุน และช่วยเหลือในยามที่ได้รับความเดือดร้อนการประกอบอาชีพทางการเกษตร (ดังปรากฏในตารางที่ 4.9)

ตารางที่ 4.9 ระดับความเชื่อเพื่อเผื่อแผ่ช่วยเหลือกันระหว่างสมาชิกในชุมชน

ข้อคำถาม	ไม่ใช่ (%)	ไม่แน่ใจ (%)	ใช่ (%)	ค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$)	ค่าระดับ
1. เพื่อนบ้านสามารถช่วยเหลือดูแลครอบครัวท่านได้เมื่อท่านไม่อยู่บ้าน	3 (1.9)	37 (22.8)	122 (75.3)	2.73	มาก
2. คนในชุมชนสามารถช่วยเหลือด้านแรงงาน เมื่อมีแรงงานไม่เพียงพอ	2 (1.2)	37 (22.8)	123 (75.9)	2.75	มาก
3. ท่านสามารถปรึกษาปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับท่านกับเพื่อนบ้านได้	2 (1.2)	43 (26.5)	117 (72.2)	2.71	มาก
4. เมื่อท่านขัดสนเรื่องเงิน มีญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านที่สามารถช่วยเหลือด้านการเงินของท่านได้	6 (3.7)	52 (32.1)	104 (64.2)	2.60	มาก
5. เมื่อเพื่อนบ้านเดือดร้อนจากภัยพิบัติหรืออุบัติเหตุ เช่น เหตุการณ์ไฟไหม้ ท่านมักจะช่วยเหลืออย่างเต็มที่เท่าที่จะทำได้	2 (1.2)	18 (11.1)	142 (87.7)	2.86	มาก
6. เมื่อท่านเดือดร้อนจากการระบาดของวัชพืชและแมลงศัตรูพืช ท่านสามารถขอความช่วยเหลือจากผู้นำชุมชนได้	7 (4.3)	56 (34.6)	99 (61.1)	2.57	มาก
7. หากครอบครัวหนึ่งในชุมชนเดือดร้อนอุบัติเหตุ ครอบครัวอื่นๆ ในชุมชนให้ความช่วยเหลือโดยทั่วกัน	2 (1.2)	45 (27.8)	115 (71.0)	2.70	มาก
8. เมื่อผู้นำครอบครัวหรือสมาชิกครอบครัวใดเจ็บไข้ได้ป่วย ครอบครัวอื่นจะมาเยี่ยมอย่างสม่ำเสมอ	5 (3.1)	23 (14.2)	134 (82.7)	2.80	มาก

ตารางที่ 4.9 (ต่อ)

ข้อคำถาม	ไม่ใช่ (%)	ไม่แน่ใจ (%)	ใช่ (%)	ค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$)	ค่าระดับ
9. เมื่อผู้นำครอบครัว/ สมาชิกของ ครอบครัวหนึ่งเสียชีวิต ครอบครัวอื่นๆ ในชุมชนจะมา เยี่ยมเยียน ปลอบใจและ ให้ความช่วยเหลืองานศพ	1 (0.6)	7 (4.3)	154 (95.1)	2.94	มาก
10. เมื่อมีงานบุญที่บ้านของครอบครัวใด ครอบครัวหนึ่งในชุมชน ครอบครัวอื่นๆ มาช่วยงานโดยพร้อมเพรียงกัน	1 (0.6)	15 (9.3)	146 (90.1)	2.90	มาก
ภาพรวมของระดับความ เชื่อเพื่อเผื่อแผ่				2.76	มาก

ที่มา: จากการสัมภาษณ์และแบบสอบถามจากตัวแทนครัวเรือน

ในกิจกรรมที่เป็นของส่วนรวม โดยเฉพาะในงานบุญหรือพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา และงานประเพณี ตามความเชื่อของกลุ่มกิจกรรม ทั้งงานประจำปีไทยซงดำ งานสงกรานต์ งานไหว้ศาลประจำหมู่บ้าน งานประจำปีของวัดหนองหมู งานบุญกฐินสามัคคี งานพัฒนาหมู่บ้านและพื้นที่สาธารณประโยชน์ในชุมชน ฯลฯ งานเหล่านี้ล้วนเป็นงานที่ต้องใช้ความร่วมมือ ร่วมใจและร่วมแรงกันของคนภายในชุมชนทำงาน/ กิจกรรมที่จัดขึ้นเสร็จตามที่ได้ตั้งใจไว้ การจัดงานแต่ละครั้งในชุมชนจะมีการเตรียมการโดยละเอียด เริ่มด้วยการให้ตัวแทนของแต่ละครัวเรือนมาเข้าร่วมประชุมเพื่อปรึกษาหารือกันตั้งแต่การกำหนดวัน เวลา และสถานที่จัดงาน เพื่อนำปัญหาที่แต่ละคนพบเจอจากการจัดงานคราวก่อนมาเป็นบทเรียนและปรับปรุงแก้ไข หรือหาทางแก้ปัญหา จากการสังเกตและสอบถามแกนนำชุมชน พบว่า แต่ละหมู่บ้านไม่ได้แบ่งงานกันไปทำ แต่ทั้ง 2 หมู่บ้านมาร่วมกันทำ และในบางครั้งอาจจะมีการทำงานร่วมกันมากกว่า 2 หมู่บ้าน เนื่องจากเป็นงานใหญ่ระดับตำบล เช่น งานประจำปีไทยซงดำ งานไหว้ศาลประจำหมู่บ้าน งานสงกรานต์ เป็นต้น โดยชาวบ้านในชุมชนต่างให้ความร่วมมือในทุกขั้นทุกตอนของกิจกรรม ที่การแบ่งงานกันทำตามความถนัดและความสามารถของแต่ละคน แกนนำในชุมชนท่านหนึ่งได้อธิบายว่า

“สำหรับงานประเพณีไทยซ่งดำแรกเริ่มทำกันเฉพาะในหมู่บ้านตนเองเท่านั้น และเชิญชวนไปตามหมู่บ้านต่างๆ ที่เป็นไทยซ่งดำเช่นเดียวกันมาร่วมงาน แต่เมื่อ 5 ปีก่อน มีแนวคิดในการร่วมกันจัดงาน โดยมีการประชุมเพื่อกำหนดงาน เช่น ข้าวปลาอาหาร ดนตรี เป็นต้น ซึ่งแต่ละหมู่บ้านจะมีกรรมการโดยตำแหน่งอยู่แล้ว คือผู้ใหญ่บ้านและกรรมการหมู่บ้านหนึ่งคนที่ผู้ใหญ่บ้านแต่งตั้ง เพื่อประสานงานขอความร่วมมือกับหมู่บ้านอื่น” (หงส์⁷⁴, 2553)

สำหรับงานที่จัดเป็นส่วนบุคคลในแต่ละครัวเรือน ก็มักจะได้รับความร่วมมือร่วมใจไม่น้อยกว่างานของส่วนรวม ไม่ว่าจะเป็นงานมงคลและงานอวมงคล รวมไปถึงงานที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพทั้งการเกษตร หรือกิจกรรมเพื่อการดำรงชีพอื่นๆ ชาวบ้านมีการช่วยเหลือกันและกัน ในหมู่บ้านดีพี่น้อง และเพื่อนบ้านเป็นอย่างดี ซึ่งจะได้ชัดจากงานบุญของแต่ละบ้านที่เพื่อนบ้านจะมาช่วยเหลือกัน ตั้งแต่การจัดสถานที่ การทำอาหาร ล้างถ้วยชาม และนำสิ่งของมาช่วยงาน ดังที่กล่าวมาแล้วว่า อาชีพหลักของคนในชุมชน คือ การทำเกษตรกรรม แต่เดิมในฤดูเก็บเกี่ยวจะพบภาพการลงแขกเกี่ยวข้าว เนื่องจากที่นามักจะอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวเจ้าของที่นา มักจะเชิญชวนญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านและคนในชุมชนมาช่วยกันเก็บเกี่ยว เพื่อร่นระยะเวลา โดยมีการเลี้ยงอาหารและเป็นการมาช่วยในลักษณะของการเอาแรงไปช่วยงานเพื่อเป็นการตอบแทนกัน เมื่อมีเทคโนโลยีทางการเกษตรเข้ามาทำให้พบภาพการลงแขกน้อยลง แต่เชื่อว่า จะไม่มีให้เห็นเลย โดยส่วนใหญ่มักจะพบการลงแขกในที่นาที่มีขนาดไม่ใหญ่มากนัก เนื่องจากวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการลงแขกไม่ใช่เพื่อผลผลิตในการเก็บเกี่ยว แต่เป็นการได้พบปะสังสรรค์กันระหว่างญาติพี่น้องและเพื่อนสนิทเสียมากกว่า ในการเอาแรงแบบนี้ได้เปลี่ยนจากการลงแขกเกี่ยวข้าวมาเป็นการช่วยเหลือในการวิดบ่อทุ่ง เพราะคนในชุมชนได้เปลี่ยนจากการทำนาข้าวมาทำนาทุ่งจำนวนพอสมควร โดยในการวิดบ่อทุ่งนั้นจำเป็นต้องใช้คนจำนวนพอสมควรในการลากอวนเข้าฝั่ง ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านใกล้เคียงจึงมารวมตัวกันเพื่อช่วยวิดบ่อ บางคนจะช่วยบรรทุกุ้งไปส่ง โดยเจ้าของบ่อจะเป็นผู้จ่ายค่าน้ำมันในการขนส่งให้แก่เจ้าของรถ

ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และความห่วงใยซึ่งกันและกันของคนในชุมชนไทยซ่งดำบ้านหนองหมู เป็นความเต็มใจที่สมาชิกให้ทั้งร่างกาย แรงใจ รวมไปถึงทรัพยากรหรือทุนต่างๆ ที่แต่ละครัวเรือนมีและสามารถแบ่งปันกันได้ โดยไม่ได้หวังสิ่งใดๆ ตอบแทนกลับมา จะเห็นได้จากการเอา

⁷⁴ นามสมมติ

ใจใส่ดูแลผู้สูงอายุในชุมชน ซึ่งเป็นที่เคารพอย่างสูงในวิถีของชาวไทยชนดำ ไม่ว่าจะเป็นทำโดย อาสาสมัครสาธารณสุข หรือเพื่อนบ้าน ผู้สูงอายุในชุมชนจึงได้รับความช่วยเหลือ และได้รับการ ดูแลจากลูกหลานในชุมชนเป็นอย่างดีเสมือนญาติมิตร โดยมาจากค่านิยมที่สืบทอดกันมาในการ เคารพ และเชื่อฟังคำสั่งสอนของผู้อาวุโส เนื่องจากผ่านโลกมาก่อนทำให้มากด้วยประสบการณ์ การเคารพผู้อาวุโสของคนไทยชนดำนั้นได้สะท้อนออกมาโดยแกนนำชุมชนท่านหนึ่ง

“คนโง่งเราถือคติว่า อย่าหมางฟ้า อย่าดำแผ่นดิน อย่าหมิ่นอายเอม
หมายความว่า ทุกคนเกิดได้และอยู่ได้ด้วยดิน เติบใหญ่ได้ด้วยพืชพันธุ์ที่ได้
จากดิน เวลาตายก็กลายเป็นดิน เหมือนกับเราเกิดมามีบรรพบุรุษคอยสั่ง
สอน ฉะนั้นอย่าหมิ่น อย่าว่า มันจะไม่เจริญ” (ภูมิ⁷⁵, 2553)

นอกจากการดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุแล้ว ในงานสำคัญทางศาสนางานบุญ และงาน ประเพณีต่างๆ ของชุมชน เช่น งานประเพณีสงกรานต์ งานประจำปีของวัดบ้านสระ งาน เข้าพรรษา วันออกพรรษา เป็นต้น จะมีการดำเนินการด้านกิจกรรมที่เป็นการแสดงออกถึงการ ระลึกถึงบุญคุณของผู้สูงอายุ และทำให้ผู้สูงอายุมีความสุข โดยพื้นฐานลักษณะนิสัยของคนไทย ชนดำแล้วเป็นคนรักสนุก สังเกตได้จาก ไม่ว่าในชุมชนมีกิจกรรมอะไรจะต้องมีต๋องด้วยทุกครั้ง และที่ขาดไม่ได้ คือ นางรำ ที่ลั่นแล้วแต่เป็นผู้สูงอายุในชุมชนมาร่วมสนุกและแสดงถึงอัตลักษณ์ ในการรำรำตามแบบฉบับไทยชนดำดั้งเดิม ซึ่งในชุมชนยังมีการร่วมมือเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและ กัน ในยามที่ประสบกับเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิดมาก่อน ซึ่งเกิดขึ้นอย่างกะทันหันกับสมาชิกใน ชุมชน ไม่ว่าจะเป็นไฟไหม้ อุบัติเหตุ เจ็บไข้ได้ป่วย หรือประสบกับพิบัติ ทุกคนในชุมชนมักจะร่วม ช่วยกันคนละไม้คนละมือตามกำลังและความสามารถ แต่ที่เห็นได้ชัด คือ ช่วงน้ำท่วมในช่วงเดือน พฤศจิกายนที่ผ่านมา ซึ่งในหมู่ที่ 5 มักจะได้รับผลกระทบอยู่บ่อยครั้ง เนื่องจากมีการสร้าง คลองชลประทานเพื่อใช้ในตำบลมากขึ้นทางระบายน้ำ ทำให้น้ำระบบการระบายน้ำในชุมชนยังไม่ ดีเท่าที่ควร เมื่อฝนตกหนักจะมีน้ำท่วมขังสูง ชาวบ้านในหมู่บ้านต่างได้รับความเดือดร้อน ผู้ที่ ไม่ได้ประสบภัยก็จะมาให้ความช่วยเหลือ ในการขนย้ายสิ่งของไว้ที่สูง จัดหาข้าวปลาอาหาร ยา สามัญประจำบ้านและยาที่จำเป็น มาแบ่งปันกันเองในชุมชน และส่งไปยังหมู่บ้านไทยชนดำที่อยู่ ใกล้เคียงที่ประสบภัยเช่นเดียวกันด้วย

⁷⁵ นามสมมติ

4.5.5 ความสัมพันธ์อันดีในชุมชนและเครือข่าย

ความเป็นเครือญาติของสมาชิกในชุมชนบ้านหนองหมุ ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่เป็นเครือข่ายภายในชุมชน จากความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดของญาติพี่น้อง โดยมีการนับญาติทั้งครอบครัวทางฝ่ายชายและฝ่ายหญิงเมื่อมีการแต่งงานกัน ทำให้เครือญาติขยายวงกว้างขึ้นไปอีก เปรียบเสมือนครอบครัวใหญ่ที่มีสมาชิกสืบทอดหลายชั่วอายุคน ที่อยู่ทั้งในและนอกชุมชน เกิดการพึ่งพาอาศัยกันมาอย่างต่อเนื่อง มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และมีความเอื้ออาทรต่อกัน ก่อให้เกิดเป็นความรักความสามัคคีในชุมชน เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน สิ่งเหล่านี้แสดงผ่านกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ตั้งแต่การดำเนินชีวิตประจำวัน วัฒนธรรมประเพณี โดยมีญาติผู้ใหญ่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้เพื่อให้คนรุ่นต่อๆ มาได้เรียนรู้ และปฏิบัติสืบทอดต่อๆ กันมา รวมทั้งคำสั่งสอนของผู้อาวุโสที่มักสอนให้ลูกหลานเป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญท่านหนึ่งได้สะท้อนออกมาว่า

“คำสอนคนเฒ่าที่เล่ามาแต่เด็กว่า ส้มอย่าด่าวัน หวานอย่าเฒ่า แปลว่า เก็บสิ่งดีและไม่ดีไว้อย่าเล่าขาน เป็นคำสอนที่เตือนสติให้นอบน้อมเสมอ เหมือนการทำความดีโดยไม่อวดใคร ให้เขารู้กันเอง” (จุฬี⁷⁶, 2553)

ส่วนการเป็นเครือข่ายของเจ้าหน้าที่รัฐนั้น โดยทั่วไปแล้วชาวบ้านต้องพึ่งพาเจ้าหน้าที่รัฐจากหน่วยงานต่างๆ ในด้านการพัฒนาชุมชนและการปกครอง รวมทั้งการให้บริการและการเข้าถึงสวัสดิการต่างๆ ของรัฐบาล ซึ่งหมู่บ้านนี้ได้รับประโยชน์จากเจ้าหน้าที่มาพอสมควร เพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน โดยมีการติดต่อประสานงานกับภาครัฐและหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนกลุ่มกิจกรรมต่างๆ อยู่เสมอ โดยมีผู้นำกลุ่มเป็นผู้ดำเนินการ ทำให้เกิดการพัฒนากลุ่มอย่างต่อเนื่อง โดยได้อาศัยทุนบางส่วนที่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐมาช่วยด้วย นอกจากนี้มีการติดต่อประสานระหว่างกลุ่มกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทั้งในชุมชนและนอกชุมชน อันช่วยให้คนในชุมชนได้รับข่าวสารและการบริการด้านต่างๆ อย่างทั่วถึงมากขึ้น มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน ปรึกษาหารือเรื่องที่เป็นปัญหาและช่วยกันคิดแก้ไขปัญหา อันส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนได้รับข้อเสนอแนะกันเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อกันด้วย

⁷⁶ นามสมมติ

“กลุ่มกิจกรรมภายในชุมชนได้มีการไปดูงานจากกลุ่มที่อยู่ภายนอกชุมชน ทำให้สมาชิกกลุ่มกิจกรรมได้นำความรู้ที่ได้มาบูรณาการเพื่อพัฒนากลุ่มของตนเอง” (ยันต์⁷⁷, 2553)

นอกจากนี้มีโอกาสไปศึกษาดูงานภายนอกชุมชนของกลุ่มต่างๆ ช่วยให้สมาชิกนำสิ่งที่ไปดูมาพัฒนากลุ่มกิจกรรมและพัฒนาชุมชนของตนเองให้เข้มแข็งมากขึ้น จะเห็นได้จากการสัมภาษณ์ตัวแทนครัวเรือน พบว่า กลุ่มกิจกรรมที่สมาชิกในครัวเรือนเข้าร่วมเคยไปร่วมกิจกรรมศึกษาดูงานที่กลุ่มอื่นๆ ภายนอกชุมชน สูงถึงร้อยละ 70.4 โดยเฉพาะการไปดูงานทางการเกษตร อันเกี่ยวข้องกับอาชีพหลักของคนในชุมชน ทำให้สามารถเปรียบเทียบและบูรณาการการทำงานให้ดีขึ้น รวมทั้งมาพัฒนาการทำงานร่วมกันระหว่างกลุ่มต่างๆ ในชุมชน จะเห็นได้จากการสัมภาษณ์ตัวแทนครัวเรือน พบว่า กลุ่มที่สมาชิกในครัวเรือนเข้าร่วมเคยทำงานร่วมกับกลุ่มอื่นๆ ภายในชุมชน สูงถึงร้อยละ 62.9 นั้นแสดงให้เห็นว่า กลุ่มกิจกรรมภายในชุมชนได้มีการประสานงานระหว่างกัน จนเกิดเป็นเครือข่ายที่เหนียวแน่น ทำให้การดำเนินงานของกลุ่มบรรลุเป้าหมาย นอกจากนี้การไปดูงานเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ยังมีส่วนให้คนในชุมชนปรับตัว และปฏิบัติให้เหมาะสมกับวัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่ในหมู่บ้าน เพื่อลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน เช่น การทำปุ๋ยหมักชีวภาพ การปลูกผักกั้นดินพังทลาย การปลูกผักปลอดสารเคมี เป็นต้น การปรับตัวดังที่กล่าวมาเหล่านี้เป็นผลจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันของภาคีเครือข่ายภายนอกชุมชน นอกจากกลุ่มอาชีพทางการเกษตร และยังมีกลุ่มวัฒนธรรมและประเพณีพื้นบ้าน ที่มีการไปร่วมงานวัฒนธรรมไทยดำต่างหมู่บ้าน และต่างจังหวัด โดยเฉพาะที่จังหวัดเพชรบุรีอันเป็นเหมือนศูนย์รวมของคนไทยซ่งดำที่ต่างมาร่วมงานวัฒนธรรมซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี การไปร่วมงานที่มีผลต่อการพัฒนาของกลุ่มทอผ้าพื้นเมืองและผลิตภัณฑ์จากผ้าทอ รวมทั้งกลุ่มทอผ้าของที่อื่นเป็นสำคัญด้วย แต่อีกประการหนึ่งที่น่าสนใจคือ สมาชิกในครัวเรือนไม่เคยเข้าร่วมหรือทำงานร่วมกับกลุ่มอื่นๆ ภายในชุมชน ถึงร้อยละ 37.1 นั้นเป็นเพราะว่า คนในครัวเรือนบางส่วนไม่มีเวลาในการเข้าร่วม เนื่องจากต้องไปทำงานนอกชุมชน ทำให้บางครั้งผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมเป็นผู้สูงอายุ และผู้ที่ประกอบอาชีพภายในชุมชนเท่านั้น แต่จากการสอบถามตัวแทนครัวเรือนบางท่านที่ทำงานข้างนอกพบว่า ถ้าหากมีโอกาสก็จะพยายามเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกับกลุ่มอื่นๆ (ดังปรากฏในตารางที่ 4.10 และ 4.11)

⁷⁷ นามสมมติ

ตารางที่ 4.10 การเข้าร่วมหรือเคยทำงานร่วมกับกลุ่มอื่นๆ ภายในชุมชน

การทำงานร่วมกับกลุ่มอื่นๆ ภายในชุมชน	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เคย	102	62.9
ไม่เคย	60	37.1

ที่มา: จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างตัวแทนครัวเรือน

ตารางที่ 4.11 การไปร่วมกิจกรรมศึกษาดูงานที่กลุ่มอื่นๆ ภายนอกชุมชน

การไปดูงานนอกชุมชน	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เคย	114	70.4
ไม่เคย	48	29.6

ที่มา: จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างตัวแทนครัวเรือน

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มและประโยชน์จากการรวมกลุ่ม ซึ่งในภาพรวมและเป็นรายชื่ออยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยพบว่า สมาชิกได้รับข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องมากขึ้น (ค่าเฉลี่ย 2.79) รองลงมาคือ สมาชิกในกลุ่มกิจกรรมได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ร่วมกันภายในกลุ่มและสมาชิกกลุ่มกิจกรรมได้รับความรู้เพื่อพัฒนางานของตนมากขึ้น (ค่าเฉลี่ย 2.77) ในส่วนของระดับความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มกับเครือข่ายภายนอกกลุ่มในภาพรวม จัดอยู่ในระดับมาก ทั้งในภาพรวมและเป็นรายชื่อ โดยพบว่า การมีญาติพี่น้องหรือคนรู้จักอยู่ในหมู่บ้านอื่นหรืออำเภอข้างเคียงและยังไปมาหาสู่กัน (ค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ 2.86) รองลงมาคือ มีการทำกิจกรรมร่วมกันหรือช่วยเหลือกันในการทำกิจกรรมระหว่างกลุ่มกิจกรรมในชุมชนกับกลุ่มกิจกรรมนอกชุมชน (ค่าเฉลี่ย 2.69) (รายละเอียดเพิ่มเติมแสดงในตารางที่ 3 และตารางที่ 4 ในภาคผนวก ข)

4.6 บทบาทของทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไทย ชงตำบลบ้านหนองหมู

ชุมชนหนองหมูเป็นชุมชนที่สมาชิกในชุมชนเกือบทั้งหมดเป็นคนไทยที่มีเชื้อสายไทยชงดำ ซึ่งมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเป็นของตัวเอง มีความรักและผูกพันระหว่างกันในชุมชนมาก โดยมีพื้นฐานมาจากการเป็นชาติพันธุ์ไทยชงดำด้วยกันและเป็นเครือญาติกัน ทำให้เกิดมีความรัก ความสามัคคี ความเอื้ออาทร และความไว้วางใจในหมู่บ้านสมาชิกกันมาก ซึ่งถือเป็นทุนทางสังคมในชุมชน ที่เชื่อมร้อยผู้นำและสมาชิกในชุมชน รวมทั้งเครือญาติที่อยู่อื่นให้มีความสัมพันธ์และขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็ง โดยสามารถพิจารณาได้จากความสามารถในการดำรงอัตลักษณ์และการปรับตัวในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสม ผู้นำ และการได้มาซึ่งผู้นำในชุมชน ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน ความมั่นคงปลอดภัยในชุมชน ตลอดจนความรักและความห่วงใยชุมชน

4.6.1 การดำรงอัตลักษณ์และการปรับตัวในการดำเนินชีวิต

มีความพยายามในการส่งเสริมการเรียนรู้วัฒนธรรมและการดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ในชุมชนไทยชงดำบ้านหนองหมูให้อยู่อย่างต่อเนื่อง โดยผ่านการถ่ายทอด มาจากครอบครัว โรงเรียน และชุมชน รวมทั้งการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน โดยคนแต่ละรุ่นจะถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งต่อเนื่องไม่ขาดสาย หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการปฏิบัติสืบทอดกันมาจนกลายเป็นประเพณีที่ต้องประพฤติปฏิบัติต่อกัน ทั้งนี้ผู้สูงอายุมีบทบาทและมีความสำคัญอยู่ไม่น้อย เนื่องจากผู้สูงอายุได้รับความเคารพนับถือ และได้รับการดูแลเป็นอย่างดีจากคนในชุมชน การที่ผู้สูงอายุยังคงได้รับการดูแลเลื่อมใสจากลูกหลานไทยชงดำเป็นอย่างดีนั้นเป็นเพราะมีความเชื่อว่าผู้สูงอายุ คือ ผู้ที่สืบทอดอัตลักษณ์มาจากบรรพบุรุษของตระกูลนั่นเอง การดำรงอัตลักษณ์ในชุมชนบ้านหนองหมูเป็นผลมาจากการถ่ายทอดทางช่องทางต่อไปนี้

ครอบครัวเป็นช่องทางหนึ่งในการถ่ายทอดอัตลักษณ์ให้ดำรงอยู่ ซึ่งเป็นช่องทางที่มีความสำคัญประการหนึ่ง เนื่องจากครอบครัวไทยชงดำส่วนใหญ่เป็นครอบครัวขยาย หรืออาจแยกเป็นครอบครัวเดี่ยวแต่สร้างบ้านอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน ทำให้มีสมาชิกของครอบครัวอยู่รวมกันหลายรุ่น ซึ่งพบว่า บทบาทของผู้สูงอายุในครอบครัวยังคงมีสูง ทั้งหญิงและชายได้รับการยกย่องและอยู่ในฐานะผู้นำครอบครัว โดยเฉพาะผู้ชายผู้ชราจะมีบทบาทมากในครอบครัวและสมาชิกให้ความเคารพในการตัดสินใจของผู้สูงอายุเป็นหลัก ทั้งนี้เป็นเพราะผู้สูงอายุเป็นผู้ที่สั่งสม

ประสบการณ์มาอย่างยาวนาน มีความรู้ ความสามารถและทักษะเฉพาะต่างๆ ซึ่งล้วนมีคุณค่าต่อชุมชน สามารถที่จะบอกเล่าให้แก่ลูกหลานถึงเหตุการณ์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบความเหมือนและความต่าง ที่สามารถชี้แนะแนวทางให้แก่ลูกหลานได้ ทำให้เกิดความรักความผูกพันระหว่างคนในครอบครัวเดียวกัน ซึ่งผู้สูงอายุจะเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ตามวัฒนธรรมไทยซึ่งดำในเรื่องที่ตนเองถนัด เช่น การประกอบพิธีกรรมต่างๆ การจักสานเครื่องใช้ไม้สอยในการประกอบพิธีกรรมและที่ใช้ในชีวิตประจำวัน การทอผ้า อาหาร เป็นต้น การถ่ายทอดในลักษณะนี้ถือเป็นการศึกษาครอบครัวก็ได้

โรงเรียนเป็นอีกหนึ่งช่องทางที่มีความสำคัญต่อการดำรงและรักษาอัตลักษณ์ โดยต่อยอดมาจากครอบครัวในภาวะที่ถูกทำลาย จากการรุกรานของวัฒนธรรมอื่นๆ จากการศึกษาพบว่า การได้รับการศึกษานับเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้มีการผสมผสานทางวัฒนธรรมเป็นไปอย่างรวดเร็ว ดังจะเห็นได้จากคนรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาสูงขึ้น ออกนอกชุมชนมากขึ้น ทำให้คนในชุมชนใช้ภาษากลางในการสื่อสารกับบุคคลภายนอก แต่ยังคงสามารถใช้ภาษาไทยซึ่งดำในการสื่อสารกับคนในครอบครัวและคนในชุมชนเดียวกัน โดยคนในชุมชนเริ่มให้ความสำคัญและส่งเสริมให้ลูกหลานได้รับการศึกษามากขึ้น โรงเรียนที่คนในชุมชนนิยมส่งลูกหลานมาเรียน คือ โรงเรียนบ้านสามัคคีและโรงเรียนวัดสระสี่มุม ซึ่งทางโรงเรียนได้มีการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยบรรจุหลักสูตรท้องถิ่นไว้เป็นหนึ่งในหลักสูตรสถานศึกษา ซึ่งเป็นหลักสูตรที่รองรับความหลากหลายของสังคมและวัฒนธรรม โดยพัฒนาขึ้นมาให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตของแต่ละชุมชน สำหรับชุมชนบ้านหนองหมูซึ่งเป็นชุมชนไทยซึ่งดำ ที่มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อ ทางโรงเรียนจึงได้สนับสนุนให้นักเรียนได้เรียนรู้สิ่งเหล่านี้ โดยมีเนื้อหาที่เกี่ยวกับไทยซึ่งดำ เช่น ประวัติความเป็นมา การดำรงชีวิต ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การประกอบอาชีพ ศิลปะ ประเพณี พิธีกรรม ภูมิปัญญา เป็นต้น เพื่อเป็นการสืบทอดและสืบสานภูมิปัญญาของชุมชนให้คงอยู่ โดยยึดหลักให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ และสามารถพัฒนาตนเองได้ โดยได้ประสานความร่วมมือกับครอบครัว ชุมชน วัด โรงเรียนอื่นๆ ในชุมชน และหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ทั้งนี้บุคคลที่สามารถให้การถ่ายทอดในเรื่องอัตลักษณ์ของไทยซึ่งดำได้ดีที่สุดคือ บุคคลในท้องถิ่นเอง อาทิ ผู้นำชาวบ้าน ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน ฯลฯ ล้วนแล้วแต่เป็นพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ของนักเรียนทั้งสิ้น ให้บุคคลเหล่านี้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ผู้ให้ความรู้และเป็นผู้ประเมินผลด้วย

การสืบทอดวัฒนธรรมและประเพณีของหมู่บ้าน ซึ่งมักจะทำโดยคนในชุมชนร่วมกันทำ จะเห็นได้จากการร่วมกันจัดกิจกรรมตามประเพณีและมีการช่วยเหลือกันในการจัดกิจกรรม ซึ่งล้วน

เกิดจากการที่สมาชิกในชุมชนมีความตระหนักว่าตนเป็นส่วนหนึ่งที่ต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน การเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการรับรู้กิจกรรมต่างๆ นั้นนับว่าเป็นกลไกในการดำรงรักษาอัตลักษณ์ของไทยชงดำที่คุ้มค่ามาก เพราะเป็นการส่งเสริมให้คนในชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ อันเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของความเข้มแข็งของชุมชน

การที่ชุมชนบ้านหนองหมูมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมหลายประการ ซึ่งถือได้ว่าเป็นทุนทางสังคมอย่างหนึ่งของชุมชน ที่มีความสำคัญต่อชุมชนอย่างยิ่งในการเชื่อมร้อยคนในชุมชน รวมทั้งคนที่มีกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน โดยนำอัตลักษณ์เหล่านี้มาเป็นปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนาชุมชนให้เข้ากับสภาวะการณที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วปัจจุบัน โดยเป็นการปรับตัวให้สามารถดำรงอยู่ การที่ชุมชนสามารถอนุรักษ์สิ่งที่ดีเหล่านี้ของชุมชนให้คนรุ่นหลังสืบทอดต่อไป ทั้งความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี การแต่งกาย รวมทั้งภาษา โดยนำสิ่งใหม่ๆ เข้าไปผสมกลมกลืน โดยผ่านการเรียนรู้และการพิจารณาอย่างรอบคอบ ทำให้ทุกวันนี้บ้านหนองหมูยังคงสามารถดำรงอัตลักษณ์ความเป็นไทยชงดำและสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสม ซึ่งถือว่าเป็นตัวชี้วัดของความเข้มแข็งของชุมชนประการหนึ่ง

4.6.2 ผู้นำในชุมชน

ผู้นำในชุมชนมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาชุมชนและสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็ง: ชุมชนไทยชงดำบ้านหนองหมู เป็นชุมชนที่เริ่มก่อร่างสร้างชุมชนจากการมีผู้นำชุมชนที่ขยันขันแข็ง และมีมานะอดทนในการบุกเบิกพื้นที่เพื่อทำมาหากินจนสามารถตั้งเป็นหมู่บ้านได้และเติบโตขึ้นมาเรื่อยๆ ในปัจจุบัน อีกทั้งยังได้พยายามถ่ายทอดวิถีชีวิตที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของไทยชงดำจากรุ่นสู่รุ่น เป็นผลให้วิถีชีวิตไทยชงดำไม่ได้เลือนหายไปหมด แต่กลับมีการบูรณาการกันอย่างกลมกลืนกับวิถีชีวิตสมัยใหม่ที่รุกเข้ามา สภาพเช่นนี้ ถือได้ว่าผู้นำชุมชนมีศักยภาพและบทบาทในการพัฒนาชุมชนของตนเอง โดยใช้ทุนทางสังคมมาจัดการชุมชนได้เป็นอย่างดี ถึงแม้สิ่งเร้าจากสังคมภายนอกได้หลั่งไหลเข้ามาสู่ชุมชน แต่ชุมชนได้เลือกรับบางอย่างเข้ามา ไม่ว่าจะเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ภาษากลางเพื่อสื่อสารกับภายนอก ฯลฯ แต่สิ่งเหล่านี้ยังไม่ได้ทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่นที่เป็นอัตลักษณ์ของไทยชงดำเกิดการสั่นคลอนจนถูกทำลายไป ในขณะเดียวกันบ้านหนองหมูจึงยังคงมีการพัฒนาด้านอื่นๆ ให้มีความเข้มแข็งควบคู่ไปด้วย เพื่อให้มีการผสมกลมกลืนกับนวัตกรรมใหม่ๆ ที่เป็นทางเลือกในการดำรงชีพ โดยเบื้องหลังของความสำเร็จมาจากผู้นำซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนา ซึ่งส่วนหนึ่งเห็นได้จากผู้นำคนปัจจุบันของทั้ง 2 หมู่บ้านที่ทำ

หน้าที่เป็นผู้สานต่อภาระงานเดิมของผู้นำคนก่อนๆ ไปพร้อมๆ กับการพัฒนางานใหม่ อีกทั้งยังเป็นหลักสำคัญในการยึดเหนี่ยวระหว่างสมาชิกในชุมชนกับหน่วยงานราชการ ทั้งนี้ต้องมีความสามารถในการประสานงานและประสานประโยชน์ของชุมชน ส่งผลให้สมาชิกในชุมชนมีความศรัทธาและเชื่อมั่นในผู้นำชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดความสามัคคี ร่วมมือร่วมใจกันในการพัฒนาชุมชน

บ้านหนองหมื่นมีวัดบ้านสระ หรือวัดสระสี่มุม สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2461 เป็นศูนย์กลางของการเชื่อมโยงทุนทางสังคมในชุมชนเข้าด้วยกัน โดยมีพระและผู้อาวุโสในชุมชน ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในฐานะผู้นำในการจัดกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน นอกเหนือไปจากผู้นำทางการหรือที่รู้จักกันคือ ผู้ใหญ่บ้าน แต่หลังจากที่ทางรัฐบาลและองค์กรด้านการพัฒนาต่างๆ เข้ามาให้การสนับสนุนส่งเสริมการทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชน พร้อมกับนำค่านิยมจากภายนอกในรูปของค่านิยมทางวัตถุต่างๆ เข้ามามีบทบาทมากขึ้นในวิถีชีวิต การเข้ามาของสิ่งเหล่านี้มีผลกระทบถึงระบบการเป็นผู้นำของหมู่บ้าน ทำให้เกิดระบบคณะกรรมการหมู่บ้านและผู้นำกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ที่เข้ามามีบทบาทในการพัฒนามากขึ้น ซึ่งคณะกรรมการหมู่บ้านจะเข้ามาเพื่อช่วยเหลือผู้นำชุมชนในการประสานงานกับชุมชน กลุ่มกิจกรรมต่างๆ และหน่วยงานราชการ รวมทั้งดูแลความสงบของชุมชน ในขณะที่บทบาทของผู้นำที่มาจากระบบอาวุโสกลับลดลง เนื่องจากไม่สามารถปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงนี้ได้ดี อีกทั้งระบบประชาธิปไตยเข้ามา โดยมีการเลือกผู้นำชุมชนด้วยการเลือกตั้ง อีกทั้งได้มีการเปลี่ยนระบบการดำรงตำแหน่งผู้นำหมู่บ้าน โดยให้ดำรงตำแหน่งได้จนเกษียณอายุ ทำให้คนในชุมชนได้เล็งเห็นว่าผู้นำควรจะดำรงตำแหน่งในระยะยาว เพื่อให้มีการดำเนินการกลุ่มกิจกรรมต่างๆ และดำเนินการตามแผนงานในการพัฒนาชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง ในช่วงแรกๆ ของการปรับเปลี่ยนนี้ การให้ความเคารพต่อผู้นำดั้งเดิมมีไม่มากเท่าอดีต อีกทั้งความเอื้ออาทรระหว่างกันของสมาชิก ความเสียสละของผู้นำ ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันในหมู่ชาวไทยชนดำด้วยกันก็ลดลงด้วย อย่างไรก็ตามเมื่อเวลาผ่านไปพอสมควร ประจวบกับได้ประสบปัญหาในการดำเนินชีวิตที่เป็นผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ไม่พึงประสงค์ จึงเกิดความคิดที่จะรื้อฟื้นทุนทางสังคมดั้งเดิมที่ดีกลับมาใช้ โดยผ่านการทำกิจกรรม หรือพิธีกรรมร่วมกัน พร้อมๆ กับการปรับตัวเรียนรู้จากภายนอกได้อย่างเท่าทัน

ในสภาวะการณดังกล่าวข้างต้น ผู้นำทางความคิดได้กลับมามีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนและเป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อคนในชุมชนอีกเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในด้านการปรับทัศนคติและพฤติกรรม เนื่องจากชาวบ้านเห็นตัวอย่างที่ดี ที่ประสบความสำเร็จมาก่อนแล้ว ทำให้มีความเชื่อว่ามีความคิด มีความรู้ ความเชี่ยวชาญเรื่องหนึ่งเป็นพิเศษในหมู่ผู้นำเหล่านี้ ที่บ่มเพาะมาจาก

ประสบการณ์และการทดลองปฏิบัติ ดังจะเห็นได้จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในชุมชนหนองหญ้าใต้เสนอชื่อชาญ⁷⁸ ซึ่งเป็นอดีตผู้ใหญ่บ้านหนองหญ้า ซึ่งเป็นผู้นำทางความคิดคนหนึ่งมราเป็นที่รู้จักกันในตำบลและเป็นที่เคารพรักของคนในชุมชน โดยเป็นผู้ริเริ่มนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิต รวมทั้งมีการพัฒนาตนเองให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ลูกบ้าน ด้วยการสร้างงานให้ครัวเรือนมีรายได้เพิ่มขึ้นจนเป็นที่ยอมรับของชาวบ้านในชุมชน กล่าวคือ ได้ริเริ่มก่อตั้งกลุ่มทอผ้าพื้นเมืองและผลิตภัณฑ์จากผ้าทอ ซึ่งเป็นต้นแบบของกลุ่มอาชีพเสริมที่สร้างรายได้ในหมู่บ้าน โดยมีแนวคิดให้ชาวบ้านได้นำสิ่งที่ถนัดมาทำเป็นอาชีพเสริมในเวลาว่างจากการทำไร่ ทำนา เพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่ชาวบ้านในชุมชนได้อีกทางหนึ่ง รวมทั้งเป็นการสร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้านที่ว่างงานด้วย เมื่อชาวบ้านมีงานทำ มีรายได้เพิ่ม ปัญหาทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมโดยรวมก็ลดลง ความสงบสุขในชุมชนจึงเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังสนับสนุนให้เด็กในชุมชนได้รับความรู้ โดยเฉพาะในเรื่องวัฒนธรรมไทยซึ่งดำที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่ม ความพยายามเหล่านี้ได้รับความร่วมมือจากผู้นำด้านอาชีพ เทคนิคและการปฏิบัติที่มีความเชี่ยวชาญและอยู่ในชุมชน ซึ่งเป็นผู้ที่มีความสามารถและมีทักษะทางอาชีพเฉพาะ เช่น ช่างฝีมือต่างๆ เป็นต้น

สำหรับผู้นำด้านอาชีพ เทคนิคและการปฏิบัติของชุมชนล้วนแล้วแต่เป็นผู้ที่มีความถนัดเฉพาะ เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ผู้นำที่สามารถเป็นตัวอย่างและพัฒนาอาชีพเกษตรกรรม มักจะให้คำปรึกษาและแนะนำคนในหมู่บ้านได้ อีกทั้งในหมู่บ้านนี้ยังมีผู้ชำนาญเฉพาะทางด้านช่างต่างๆ เช่น ช่างจักสาน ช่างทอผ้า เป็นต้น ที่ชาวบ้านสามารถพึ่งพาอาศัย โดยคนเหล่านี้ยินดีที่จะถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้ที่สนใจ เพื่อให้เกิดการถ่ายทอดทักษะงานช่างฝีมือจากรุ่นสู่รุ่นอย่างต่อเนื่อง แม้ชาวบ้านส่วนใหญ่จะยอมรับการเข้ามาของวัฒนธรรมใหม่ๆ แต่ชาวบ้านยังไม่ละทิ้งวัฒนธรรมเหล่านี้ไปเสียทีเดียว ยังคงมีความเชื่อและศรัทธาในสิ่งที่ไม่สามารถจับต้องและอธิบายให้เป็นรูปธรรมได้ จึงมีการเรียนรู้และปรับใช้ให้เข้ากับสถานการณ์ต่างๆ ของชุมชนอย่างเหมาะสมพอสมควร

ปรากฏการณ์ที่ทำทนายอย่างหนึ่งในการนำทุนทางสังคมมาใช้ คือ ในปัจจุบันสถานการณ์ได้เปลี่ยนไป คนรุ่นใหม่ส่วนหนึ่งออกหางานทำในเมืองและต่างจังหวัด มีความสนใจงานส่วนตัวมากกว่างานกลุ่ม อีกทั้งคนรุ่นก่อนๆ บางส่วนไม่ให้การสนับสนุนการดำรงชีพแบบดั้งเดิม โดยเห็นว่า อาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพที่ให้ผลตอบแทนไม่คุ้มค่า ส่งผลให้คนรุ่นใหม่ๆ ประกอบอาชีพทำนาลดลงกว่าเดิม แต่ก็ยังคงยึดการทำเกษตรกรรม ด้วยการปรับเปลี่ยนจากการทำนาข้าว เป็นทำไร่อ้อยและทำนาทุ่งกันอย่างกว้างขวาง กระนั้นก็ตามยังคงมีชาวบ้านอีกไม่น้อยที่ยังยึดอาชีพทำนา

⁷⁸ นามสมมติ

กันอยู่ ตัวอย่างเช่น ยันต์⁷⁹ ซึ่งได้นำความรู้ที่ได้จากการเป็นยุวเกษตรกร เมื่อสมัยเรียนในโรงเรียน มาใช้ประโยชน์อย่างบูรณาการ ทำให้มีความรู้และประสบการณ์ทางด้านการเกษตร โดยเฉพาะ การปลูกพืชโดยไม่ใช้สารเคมี เพื่ออนุรักษ์ธรรมชาติ รวมทั้งได้เรียนรู้ทักษะการเป็นผู้นำ นอกจากนี้ ความรู้เดิมที่ได้รับการถ่ายทอดมาแล้ว ยันต์ได้เข้าร่วมอบรมและศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม จากเจ้าหน้าที่เกษตรตำบลและการขอคำปรึกษาจากผู้เชี่ยวชาญที่ทำเกษตรอินทรีย์ในพื้นที่ใกล้เคียง หรือในพื้นที่อื่น แล้วนำมาปรับใช้ในพื้นที่ของตน ทำให้สามารถให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษาและให้ความช่วยเหลือญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านใกล้เคียง และคนในชุมชนเดียวกันได้ในระดับหนึ่ง โดยมีความมุ่งหวังให้คนในชุมชนหันมาใส่ใจและให้ความสนใจทำการเกษตรโดยลดการใช้สารเคมี เพื่อลดต้นทุนในการผลิต ปัจจุบันยันต์ทำไร่สวนผสมเพื่อยังชีพแบบพอมีพอกิน อันเป็นการดำเนินรอยตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องจากมีพื้นที่บริเวณบ้านที่จำกัด จึงได้ปรับมาปลูกพืชเพื่อยังชีพ เช่น มะนาว กะเพรา ตะไคร้ ผักบุ้ง เป็นต้น ทำให้ค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ลดลงพอสมควร เมื่อเหลือจึงนำมาแจกจ่ายให้เพื่อนบ้านและนำไปขายบ้าง การที่เคยเป็นยุวเกษตรกรทำให้เกิดการต่อยอดความรู้ในเรื่องการเกษตรเพื่อนำมาใช้เอง และยังสามารถนำไปบอกต่อกับเพื่อนบ้านที่ยังคงดำรงชีพด้วยการทำอาชีพเกษตรกรรมด้วย โดยเฉพาะความสนใจในการศึกษาเรื่องการปรับปรุงชีวภาพในการเกษตร โดยได้ทดลองใช้กับที่นาเพื่อเป็นตัวอย่างในการลดต้นทุนการผลิต รวมทั้งเรียนรู้การทำน้ำยาเอนกประสงค์จากน้ำหมักชีวภาพ โดยใช้วัตถุดิบที่สามารถหาได้ง่ายจากในชุมชน เพื่อใช้ในครัวเรือน และต่อมาได้พัฒนาขึ้นเกิดเป็นกลุ่มกิจกรรม เช่น กลุ่มทำนา กลุ่มปุ๋ยในชุมชน เป็นต้น

ในส่วนของผู้ที่มีความถนัดด้านงานจักสาน ซึ่งได้รับการยกให้เป็นผู้รู้ หรือปราชญ์ของชุมชน ด้านเครื่องสานที่ใช้ในชีวิตประจำวันและงานพิธีต่างๆ ของชาวไทยซ่งดำ ซึ่งเป็นงานฝีมือที่หาได้ยากในปัจจุบัน นับว่างานเครื่องสานจะยิ่งสูญหายไปตามกาลเวลา ทั้งนี้เนื่องมาจากวัสดุ – อุปกรณ์หลักที่ใช้ คือ ไม้ไผ่หายากกว่าแต่ก่อนมาก อีกทั้งต้องใช้เวลาและความอดทนในการเรียนรู้ เนื่องจากเป็นงานละเอียดอ่อนที่ต้องใช้ความพยายามสูง ทำให้ผู้ที่มาสืบทอดงานจักสานต้องได้รับการฝึกฝนอย่างชำนาญ เป็นที่น่ายินดีที่ในชุมชนไทยซ่งดำหนองหมูยังมีคนรุ่นเก่าๆ ที่อยากจะอนุรักษ์งานจักสานเหล่านี้ไว้ โดยทำเป็นงานอดิเรก ผู้ที่มีฝีมือจนเป็นที่รู้จักกันดี คือ เพชร⁸⁰ ซึ่งปัจจุบันได้เปิดบ้านให้เป็นที่พักศึกษาเรื่องงานจักสานแก่เด็กๆ และผู้ที่สนใจเข้ามาศึกษา โดยการสอนเด็กๆ ที่สนใจได้มาเรียนรู้ ในลักษณะการศึกษานอกห้องเรียน ซึ่งทางโรงเรียน (โรงเรียนบ้าน

⁷⁹ นามสมมติ

⁸⁰ นามสมมติ

สามัคคีและโรงเรียนวัดสระสี่มุม) ได้สนับสนุนให้เด็ก ๆ สนใจและเพื่อสืบทอดงานจักสานให้อยู่ต่อไป

นอกจากมีผู้เชี่ยวชาญด้านการจักสานดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ในชุมชนไทยซ่งดำบ้านหนองหมุยยังมีผู้เชี่ยวชาญด้านการทอผ้า ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของคนไทยซ่งดำอย่างหนึ่ง ที่ได้รับการอนุรักษ์ไว้โดยมีการจัดตั้งกลุ่มทอผ้าพื้นเมืองและผลิตภัณฑ์จากผ้าทอขึ้นในชุมชน โดยมีผู้เชี่ยวชาญและมีความชำนาญการในด้านการทอผ้าและการเย็บปักลายผ้า ซึ่งถือได้ว่าเป็นงานหัตถกรรมที่โดดเด่นและเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของไทยซ่งดำ โดยปกติคนไทยซ่งดำนิยมการแต่งกายด้วยผ้าสีดำ ในอดีตชาวบ้านจะทอผ้าใช้กันเองในครัวเรือน แต่ละผืนต้องใช้เวลาในการทอมากเพราะเป็นผ้าทอมือ โดยผู้หญิงมักจะใช้เวลาที่ว่างจากการทำงานบ้านและการดูแลคนในครอบครัวแล้ว นำผ้ามาตัดเย็บเป็นชุดที่ใช้ในงานประเพณีและพิธีการต่างๆ ทั้งเสื้อฮู้ เสื้อก้อม ผ้าซิ่นลายแดงโม ผ้าเปียว เข็มขัด ฯลฯ

เนื่องจากในปัจจุบันสาว ๆ รุ่นใหม่ ไม่ค่อยมีฝีมือการทอผ้า เย็บผ้า ปักผ้า จึงมีความพยายามให้เกิดการรวมกลุ่มชาวบ้านที่สนใจและต้องการเรียนรู้ รวมทั้งฝึกทักษะการทอผ้า โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน อีกทั้งเพื่อหารายได้เสริมจากการทำเกษตรกรรม โดยเห็นว่าแม่บ้านในชุมชนหนองหมุยส่วนใหญ่มีพื้นฐานและมีฝีมือในการทอผ้าลายแดงโมและผ้าขาวม้าอยู่บ้างแล้ว แต่ส่วนมากเป็นการผลิตผ้าทอที่ใช้กันในเฉพาะครัวเรือน ในชุมชนจึงได้รวบรวมสมาชิกที่สนใจเข้าร่วมกลุ่มนี้ พร้อมกับการสนับสนุนให้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เพื่อนำมาทอผ้าเองด้วย การทอผ้าของกลุ่มในตอนแรกยังใช้แบบเดิม โดยการใช้กี่มือในการทอผ้า ซึ่งต้องใช้เวลาานกว่าจะได้ผ้า 1 ผืน แม้ปัจจุบันเทคโนโลยีจะก้าวไกลแต่ยังคงใช้กี่มือในการทอผ้า เนื่องจากไม่ยากให้วัฒนธรรมของไทยซ่งดำเลือนหายไปตามกาลเวลา ต่อมาเมื่อกลุ่มใหญ่ขึ้นได้เพิ่มกี่กระตุกเข้ามาใช้ในการทอผ้า และได้มีการประยุกต์ลดลายหน้าหมอนไปแต่งเสื้อผ้า กระเป๋า ให้เป็นแบบไทยประยุกต์ตามสมัยนิยมอีกด้วย ทำให้สมาชิกมีรายได้เพิ่มขึ้นประมาณ 3,000 บาทต่อเดือน

นอกเหนือจากผู้นำที่กล่าวมาข้างต้นแล้วยังมีผู้นำทางด้านพิธีกรรม ซึ่งมีความรู้และความสามารถในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นพิธีเสนเรือน พิธีเสนตัว พิธีศพ พิธีกินดองใหญ่ ที่มีหลักการและขั้นตอนต่างๆ ที่ค่อนข้างละเอียดอ่อนในการประกอบพิธีกรรม ในปัจจุบันบ้านหนองหมุยมีผู้นำทางด้านพิธีกรรมอยู่หลายคน อาจจะเป็นเพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงรักษาและดำรงชีวิตภายใต้พื้นฐานประเพณีและวัฒนธรรมแบบเดิม จึงมีผู้ที่ทำหน้าที่สืบทอดอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าโลกจะเปลี่ยนไปตามกาลเวลาและคนรุ่นใหม่เริ่มหลงลืมความเป็นไทยซ่งดำอยู่บ้าง แต่ก็ได้คนรุ่นเก่าๆ คอยให้ความสำคัญและมีการปรับพิธีกรรมบางอย่างให้เข้ากับสถานการณ์

ปัจจุบันบ้างเพื่อความเหมาะสม ซึ่งผู้นำทางด้านพิธีกรรมสามารถให้คำปรึกษาและดำเนินการตามขั้นตอนเดิมได้ ชาวบ้านสามารถพึ่งพาอาศัยและผู้ที่สนใจก็ยังได้รับการถ่ายทอดเรียนรู้สืบทอดกันมา ความรู้จากสิ่งเหล่านี้ยังคงมีอยู่และได้รับการเรียนรู้ ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นอย่างต่อเนื่อง ตัวอย่างเช่น พิธีการขับมด ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับเรื่องขวัญ หมอมดคือผู้ประกอบพิธีกรรม ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นผู้มีฝีมือ หรือมีญาณวิเศษ โดยเทียบเท่ากับหมอผีตามคติไทย โดยหมอมดที่เป็นที่รู้จักกันในชุมชนไทยชงดำนองหนุม คือ แพ⁸¹ โดยจะเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการปัดรังควาญ สะเดาะเคราะห์ต่อชะตา และรักษาโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ในปัจจุบันพบว่า ผู้สืบทอดการเป็นหมอมดมีจำนวนลดลง อันเนื่องมาจากผู้ที่จะเป็นหมอมดได้ต้องอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เหมือนเท่านั้น ซึ่งจะเป็นการสืบทอดกันภายในตระกูลเดียวกัน

พิธีกรรมของชาวไทยชงดำนองหนุมตั้งแต่เกิดจนตาย โดยเฉพาะพิธีเช่นไหว้ต่างๆ มักใช้หมอเสนเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทั้งสิ้น ดังนั้นหมอเสนจึงเป็นผู้ที่มีความสำคัญในการประกอบพิธีกรรมของชาวไทยชงดำนองหนุม ผู้ศึกษาได้มีโอกาสไปเข้าร่วมพิธีขึ้นเฮือนใหม่ (ขึ้นบ้านใหม่) 2 ครั้ง โดยครั้งแรกที่วัดราษฎร์ภิรมย์วราราม (วัดลาดปลาเค้า) ตำบลสระสีมุ่ม มีอาณาเขตติดต่อกับตำบลสระพัฒนา ถือได้ว่า เป็นตำบลพี่น้องกัน เพราะคนทั้ง 2 ตำบลล้วนเป็นเครือญาติกัน เฮือนลาวโซ่งเฮือนนี้เป็นศูนย์วัฒนธรรมไทยชงดำนองหนุม ตั้งขึ้นมาเพื่อเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ของตำบลสระสีมุ่มและพื้นที่ใกล้เคียง และครั้งที่ 2 คือ ที่บ้านของผู้นำชุมชนท่านหนึ่ง โดยในการขึ้นเฮือนใหม่ของทั้ง 2 ที่ จะประกอบพิธีกรรมผสมผสานกันระหว่างพิธีกรรมทางพุทธศาสนาและพิธีกรรมขึ้นเฮือนใหม่ของไทยชงดำนองหนุม โดยมีหมอเสนมาประกอบพิธี มีการทำพิธีข่มขวัญเรือนและพิธีเสนเรือน พิธีข่มขวัญเรือนเป็นพิธีกรรมที่หาได้ยากยิ่ง เนื่องจากปัจจุบันพิธีข่มขวัญเฮือนมักจะทำตอลงเสาเอก เพราะเป็นบ้านสมัยใหม่ไม่มีเสาเรือนเหมือนกับเฮือนโซ่งในอดีต หมอเสนผู้ประกอบพิธีเป็นที่รู้จักกันดี คือ อรุณ⁸² และชาญ⁸³ ผู้ที่จะมาเป็นหมอเสนจะต้องได้รับการฝึกฝน เรียนรู้ และฝึกปฏิบัติตามขั้นตอนของพิธีกรรมมาอย่างเคร่งครัด โดยผู้ที่จะเป็นหมอเสนไม่จำเป็นต้องอยู่ในสิ่งแวดล้อมเดียวกับหมอเสนคนก่อนก็ได้

ในด้านศีลธรรม ในชุมชนนี้มีผู้นำทางด้านศีลธรรมหรืออาจจะเรียกได้ว่าเป็นผู้นำทางศาสนา โดยอาจจะเป็นพระภิกษุหรือสามเณร ที่สามารถนำพระธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา มาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตให้แก่คนในชุมชนได้ ซึ่งในชุมชนไทยชงดำนองหนุมนี้มีวัด

⁸¹ นามสมมติ

⁸² นามสมมติ

⁸³ นามสมมติ

สระสี่มุม หรือที่คนในชุมชน เรียกว่า วัดบ้านสระ เป็นศูนย์กลางทางศาสนา และศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน อีกทั้งชาวไทยซ่งดำให้ความสำคัญเคารพนับถือศาสนาเป็นอย่างมาก เพราะพิธีกรรมตามวัฒนธรรม และประเพณีต่างๆ ได้มีการนำศาสนาเข้าไปมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องด้วยเสมอ เจ้าอาวาสวัดบ้านสระรูปปัจจุบันเป็นพระที่มีความสามารถ ในการทำหน้าที่เผยแพร่ความรู้ด้านพุทธศาสนาแก่ประชาชน เพราะชาวบ้านบ้านหนองหมูเกือบทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ ชาวบ้านจะเคารพและศรัทธาในคำสอนที่ถ่ายทอดโดยพระสงฆ์ อีกทั้งตัวเจ้าอาวาสเองเป็นพระนักพัฒนาที่ได้ให้การสนับสนุนการพัฒนาต่างๆ ของชุมชน โดยเจ้าอาวาสรูปนี้สามารถโน้มน้าวจิตใจชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ทางวัดจัดขึ้น และเป็นที่นับถือศรัทธาจากชาวบ้าน นำคำสอนในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสถานการณ์ โดยผ่านการเทศน์ การสอนธรรมะ และมีกิจกรรมร่วมกับชุมชน ด้วยการสนับสนุนสถานที่และการจัดวัสดุอุปกรณ์ในการจัดกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน

4.6.3 ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน

การพึ่งตนเองของชุมชนบ้านหนองหมูเป็นการพึ่งตนเองโดยใช้พื้นฐานความรู้ดั้งเดิมของสมาชิก รวมทั้งพร้อมที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ นั่นคือ พร้อมที่จะเรียนรู้ โดยนำฐานมาพิจารณาควบคู่กับฐานความรู้เดิม และนำมาปรับเปลี่ยนให้เข้าวิถีชีวิตของคนในชุมชน เพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้จากการศึกษาพบว่า ในชุมชนบ้านหนองหมูมีความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้อยู่พอสมควร โดยผ่านการรวมกันเป็นกลุ่ม ดังต่อไปนี้

4.6.3.1 การพึ่งตนเองด้านเทคโนโลยี ในชุมชนหนองหมูทำการเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักตั้งแต่เริ่มก่อตั้งชุมชน โดยคนในชุมชนมีฐานความรู้ในการทำเกษตรแบบธรรมชาติ คือการปลูกพืชโดยไม่ใช้สารเคมี และเทคโนโลยีที่ไม่ซับซ้อนและมีเทคโนโลยีในการผลิตมีจำกัด ต่อมาเมื่อมีแรงกดดันจากระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ทำให้ต้องแสวงหาเทคโนโลยีใหม่ๆ มาใช้ ในบางครั้งไปพึ่งพาจากภายนอก ก่อปรกับเกิดการรุกเข้ามาของตลาดที่เข้ามาในชุมชน ส่งผลให้คนในชุมชนเริ่มรับสารเคมีเข้ามาใช้กัน แต่เมื่อเทียบกับค่าใช้จ่ายที่จำเป็นต้องเสียไปกับสารเคมีและปุ๋ย แล้วปรากฏว่า ไม่คุ้มทุนนัก คนในชุมชนจึงได้เรียนรู้การนำเทคโนโลยีแบบดั้งเดิมที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษของตนกลับมาใช้ อีกทั้งนำมาประยุกต์ใช้และเลือกรับเทคโนโลยีสมัยใหม่ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ทำให้ลดการใช้สารเคมีในชุมชนได้ในระดับหนึ่ง อีกทั้งมีการเสริมความรู้แก่สมาชิกในชุมชนในการนำขยะบางส่วนมาทำปุ๋ย และยาฆ่าแมลงจากน้ำหมัก

ชีวภาพ ซึ่งเป็นวิธีการที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ส่งผลให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองในด้านเทคโนโลยีได้พอสมควร

4.6.3.2 การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ บ้านหนองหมูไม่ใช่ชุมชนของคนรวยที่เหลือกินเหลือใช้ หรือมีธุรกิจใหญ่โต แต่เป็นชุมชนที่ได้รับการเรียนรู้ที่จะทำให้เศรษฐกิจของตนดีขึ้น เช่น การนำภูมิปัญญาด้านการทอดผ้ามาพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อเพิ่มราคาสินค้า โดยมุ่งผลิตตามความต้องการของตลาด ในขณะเดียวกันได้พยายามลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนบางส่วนที่สามารถลดได้ เช่น การปลูกผักสวนครัวปลอดสารพิษ หรือเลี้ยงไก่ เลี้ยงกบ ไว้ทานเองในครัวเรือน ที่เหลือนำไปแบ่งปันให้เพื่อนบ้านข้างเคียง หรือนำไปขาย ซึ่งเป็นการลดอัตราเสี่ยงในการเป็นโรคที่เกิดจากสารพิษในอาหารอีกด้วย นอกจากนี้ในชุมชนยังมีการผลิตสินค้าอุปโภคที่จำเป็นใช้เองเพื่อทดแทนการนำเข้า เช่น น้ำยาล้างจาน น้ำยาซักผ้า เป็นต้น ในชุมชนไทยซ่งดำบ้านหนองหมูนี้นั้นมีความพยายามที่จะพึ่งตนเองให้ได้มากที่สุด ที่เห็นได้ชัด คือ การพึ่งตนเองในระดับครัวเรือน สามารถลดค่าใช้จ่ายของครัวเรือนได้ ดังเห็นได้จากจำนวนเงินในการนำมาออมทรัพย์ในแต่ละเดือนของสมาชิกเพิ่มขึ้นแม้จะไม่มากก็ตาม

4.6.3.3 การพึ่งตนเองทางทรัพยากรธรรมชาติ ในบริเวณชุมชนบ้านหนองหมู อยู่ห่างจากตัวเมืองเป็นระยะทางพอสมควร ทำให้สภาพพื้นที่ในชุมชนยังไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก และมีทรัพยากรธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์และเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน โดยมุ่งเน้นการทำเกษตรไร้สารพิษ โดยได้นำปุ๋ยชีวภาพมาใช้เพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม และมีผลผลิตทางการเกษตรที่เพียงพอสำหรับการบริโภคในครัวเรือน อีกทั้งได้มีการส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนรู้จักการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่าและยั่งยืน เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองให้ได้มากที่สุด

4.6.3.4 การพึ่งพาตนเองทางจิตใจ ในชุมชนบ้านหนองหมุมิทุนเดิม คือ การถ่ายทอดภูมิปัญญาผ่านความเชื่อและวัฒนธรรมของคนไทยซ่งดำในผู้อาวุโส ทำให้มีการสืบทอดภูมิปัญญาเป็นระยะเวลานาน อีกทั้งสมาชิกในชุมชนรักการเรียนรู้และชุมชนเปิดกว้างรับฟังเสียงและคำแนะนำจากภายนอกนำมาพิจารณาไตร่ตรองบนหลักของเหตุและผล คำนึงถึงผลประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับ ก่อนรับมาปฏิบัติจริง อีกทั้งสถานที่ตั้งของชุมชนอยู่ใกล้ชุมชน วัด และโรงเรียน ซึ่งสมาชิกในชุมชนมีวัดเป็นแหล่งยึดเหนี่ยวจิตใจ ทำให้สมาชิกในชุมชนเข้าวัดฟังธรรมและปฏิบัติธรรม แต่ที่เห็นเด่นชัดคือ ในวันสำคัญทางศาสนาที่มีการจัดการทำบุญตักบาตร ฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรม และเวียนเทียนอยู่เป็นนิจ

4.6.3.5 การพึ่งตนเองทางสังคมและวัฒนธรรม ชุมชนบ้านหนองหมูเริ่มมาจากการอพยพย้ายถิ่นฐานของชาวไทยซ่งดำจำนวนหนึ่งมาจากจังหวัดเพชรบุรี มาอยู่รวมกันเพียงไม่กี่

คน เมื่อเห็นว่าพื้นที่ที่มีความเหมาะสมกับการอยู่อาศัยและประกอบอาชีพ จึงได้ชักชวนญาติพี่น้องให้มาอยู่รวมกัน ทำให้จำนวนสมาชิกเพิ่มมากขึ้น โดยมีฐานของคนกลุ่มเดียวกัน พวกเดียวกัน เพราะความเป็นเครือญาติ อีกทั้งมีความเชื่อ ค่านิยมและวัฒนธรรมเดียวกัน ทำให้เกิดความไว้วางใจกันมาก และเข้ามามีส่วนร่วมกับกิจกรรมตามประเพณีหรือกิจกรรมพัฒนาชุมชนสูง จนนำไปสู่การสร้างและขยายเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน ที่คอยให้ความร่วมมือ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน รวมทั้งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งตนเองได้มาก

4.6.4 ความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน

บ้านหนองหมุเป็นชุมชนไทยซ่งดำที่เก่าแก่ ซึ่งสมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่เป็นญาติพี่น้องกัน ดังนั้นการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นอาชีพและการตัดสินใจในการดำเนินชีวิตมักจะทำด้วยกัน อย่างไรก็ตามเมื่อเวลาผ่านไปมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นบ้างตามสภาวะการณ์ของสังคม ดังที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญท่านหนึ่งได้สะท้อนออกมาว่า

“ผู้ชายจะเป็นใหญ่ในบ้าน ผู้หญิงต้องฟังและเชื่อฟังผู้ชาย เพราะถือว่าผู้ชายเป็นผู้นำครอบครัว หาเงินมาเลี้ยงดูครอบครัว อีกทั้งวัฒนธรรมของไทยซ่งดำคือยกย่องนับถือผู้ชาย และต้องเชื่อฟังการตัดสินใจของผู้อาวุโสของบ้านด้วย ส่วนผู้หญิงเป็นแม่บ้าน เลี้ยงลูก ทำงานบ้าน ลูกสาวจะให้เรียนรู้การเป็นแม่บ้านแม่เรือนจากแม่ ส่วนลูกชายออกเรียนรู้งานนอกบ้านกับพ่อ ช่วยพ่อทำไร่ ทำนาเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว” (ไสว⁸⁴, 2553)

ในปัจจุบันหลังเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 ทำให้ผู้หญิงเริ่มออกไปทำงานนอกบ้าน โดยเฉพาะวัยรุ่นมักจะออกหางานนอกบ้านตามคำชักชวนของเพื่อนหรือญาติพี่น้อง แต่ในการตัดสินใจก็ยังคงมีความเกรงใจและให้เกียรติผู้สูงอายุอยู่ การดื้อรั้นหรือทำโดยไม่ขออนุญาตถือว่าเป็นบาปและอาจเกิดการทะเลาะเบาะแว้งในครอบครัวได้ การที่ชาวบ้านในชุมชนเชื่อฟังผู้ชาย เชื่อฟังผู้สูงอายุทำให้ง่ายต่อการปกครองดูแล และควบคุมพฤติกรรมมากขึ้น ทั้งในระบบครอบครัวและเครือญาติที่นับถือ ทำให้ปกครองตนเองได้ แม้ว่าในชุมชนมีผู้นำหลายคน ทั้งผู้นำที่เป็นทางการ ผู้นำตามธรรมชาติ ผู้นำกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ฯลฯ ล้วนเป็นคนที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือกัน

⁸⁴ นามสมมติ

มาก โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุที่เคยดำรงตำแหน่งต่างๆ และยังคงอยู่อาศัยในชุมชน ซึ่งเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์มามาก ทำให้สมาชิกชุมชนมีโอกาสพบผู้นำหมู่บ้านหลายช่วงอายุ มีการเปรียบเทียบข้อดี – ข้อเสีย และประเมินการทำงานของผู้นำชุมชนแต่ละคน ถึงแม้ว่าอดีตผู้ใหญ่บ้านที่พ้นจากตำแหน่งแล้วยังคงมีบทบาทในชุมชน ในการเข้ามาเป็นที่ปรึกษาของหมู่บ้าน รวมทั้งเป็นที่ปรึกษาของกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ซึ่งชาวบ้านให้ความเลื่อมใส ศรัทธาและเคารพนับถือกันต่อๆ มา ส่วนผู้นำชุมชนคนปัจจุบันเป็นคนหนุ่มรุ่นใหม่ มีมุมมองกว้างไกลและยึดหลักการทำงานแบบประชาธิปไตย โดยอาศัยเสียงส่วนใหญ่ของสมาชิกในตำบลเป็นหลัก อีกทั้งยังเปิดโอกาสให้ชาวบ้านแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ ทำให้เกิดเสรีภาพทางความคิดด้วย

จากการสัมภาษณ์ตัวแทนครัวเรือน พบว่า สมาชิกในชุมชนให้ความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนค่อนข้างดี ซึ่งตัวแทนครัวเรือนมีความคิดเห็นว่าการเข้ามาร่วมในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ด้านในชุมชน อยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.61) โดยคะแนนเฉลี่ยสูงสุดที่พบคือ การเข้าร่วมหาทางแก้ไขปัญหา เมื่อพบปัญหาความประพฤติดีที่ไม่เหมาะสมของผู้นำชุมชน (ค่าเฉลี่ย 3.49) รองลงมา คือ การเข้ามาร่วมแก้ไขปัญหของคนที่อยู่ในชุมชน เมื่อมีปัญหาเรื่องยาเสพติดในชุมชน (ค่าเฉลี่ย 3.37) ตามด้วยการเข้ามาร่วมแก้ไขปัญหของคนที่อยู่ในชุมชน เมื่อมีปัญหาเรื่องความปลอดภัยในชุมชน (ค่าเฉลี่ย 3.32) (รายละเอียดเพิ่มเติมแสดงในตารางที่ 2 ในภาคผนวก ข)

เมื่อดูสถิติคดีอาญาของสถานีตำรวจภูธรจังหวัดนครปฐม ในช่วงเดือนกรกฎาคมถึงเดือนธันวาคม 2553 โดยแบ่งประเภทของความผิดได้ 5 ประเภท พบว่า ทั้งทั้งจังหวัดมีคดีต่างๆ ที่เกิดขึ้นมากมาย โดยคดีที่มีการแจ้งความสูงที่สุดคือ คดีที่รัฐเป็นผู้เสียหาย จำนวน 9,685 คดี โดยส่วนใหญ่เป็นคดียาเสพติด รองลงมาคือ คดีประทุษร้ายต่อทรัพย์ จำนวน 946 คดี โดยส่วนใหญ่คือ คดีลักทรัพย์ ถัดมาคือ คดีชีวิต ร่างกาย และเพศ มี 438 คดี โดยส่วนใหญ่คือ คดีทำร้ายร่างกาย คดีที่น่าสนใจ จำนวน 442 คดี โดยส่วนใหญ่เป็นคดีโจรกรรมรถจักรยานยนต์ และที่น้อยที่สุดคือ คดีอุกฉกรรจ์และสะเทือนขวัญ มี 88 คดี จะเห็นได้ว่า จำนวนคดีที่เกิดขึ้นในเขตจังหวัดนครปฐมในช่วงครึ่งปีหลังมีจำนวนที่สูงมาก (ดังปรากฏในตารางที่ 4.12)

ตารางที่ 4.12 สถิติคดีอาญาของสถานีตำรวจภูธรจังหวัดนครปฐม ในช่วงเดือนกรกฎาคม – ธันวาคม พ.ศ. 2553

ประเภทความผิด	รวม	
	รับแจ้ง	จับ
1.คดีอุกฉกรรจ์และสะเทือนขวัญ	88	60
1.1 ฆ่าผู้อื่นโดยเจตนา	52	32
1.2 ปล้นทรัพย์	9	5
1.3 ชิงทรัพย์ (รวม)	24	20
1.4 วางเพลิง	3	3
2.คดีชีวิต ร่างกาย และเพศ	438	272
2.1 ฆ่าผู้อื่นโดยเจตนา	52	32
2.2 ฆ่าผู้อื่นโดยไม่เจตนา	4	3
2.3 ทำให้ตายโดยประมาท	1	1
2.4 พยายามฆ่า	70	39
2.5 ทำร้ายร่างกาย	246	162
2.6 ข่มขืนกระทำชำเรา	65	35
3. คดีประทุษร้ายต่อทรัพย์	946	588
3.1 ลักทรัพย์	827	509
3.2 วิ่งราวทรัพย์	31	21
3.3 รีดเอาทรัพย์	1	0
3.4 กรรโชก	8	3
3.5 ชิงทรัพย์	24	20
3.6 ปล้นทรัพย์	9	5
3.7 รับของโจร	3	3
3.8 ทำให้เสียทรัพย์	43	27

ตารางที่ 4.12 (ต่อ)

ประเภทความผิด	รวม	
	รับแจ้ง	จับ
4. คดีที่น่าสนใจ	442	172
4.1 โจรกรรมรถจักรยานยนต์	198	86
4.2 โจรกรรมรถยนต์	50	6
4.3 โจรกรรมเครื่องมือเกษตร	3	3
4.4 ช้อโกง	80	40
4.5 ยักยอก	111	37
5. คดีที่รัฐเป็นผู้เสียหาย	9,685	11,064
5.1 อาวุธปืน	275	307
5.2 การพนัน	808	2055
5.3 ยาเสพติด	8476	8576

ที่มา: สำนักงานตำรวจแห่งชาติ, 2553.

จากสถิติคดีอาญาที่เกิดขึ้นในจังหวัดนครปฐม พบว่า มีคดีที่เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก แต่กลับพบว่า ในชุมชนบ้านหนองหมูไม่มีคดีความที่ต้องไปถึงโรงพักเลย ในช่วงปี พ.ศ. 2553 ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากในชุมชนมีเจ้าหน้าที่ตำรวจ จากสถานีตำรวจตำบลกระต๊อบที่อยู่ใกล้กับชุมชน ได้ลงมาดูแล สอดส่อง เยี่ยมเยือนและมีหน้าที่ดูแลความปลอดภัยและความเป็นอยู่ของคนในชุมชนอยู่อย่างสม่ำเสมอ โดยดำเนินงานร่วมกับผู้นำชุมชน แกนนำชุมชน และอาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน (อปพร.) โดยมีการพูดคุย ประชุมหารือกันโดยตลอด การที่ชุมชนหนองหมูมีคดีที่เกิดขึ้นน้อยมาก หรือแทบจะไม่มีคดีที่ไปถึงโรงพักเลยก็ว่าได้ อาจเนื่องมาจากการปกครองภายในชุมชนบ้านหนองหมูตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ได้ยึดแนวการปกครองแบบญาติพี่น้องและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันสูง ทุกคนในชุมชนต่างให้ความเคารพ เชื่อถือ และเชื่อฟังผู้นำในชุมชนเสมือนญาติผู้ใหญ่คนหนึ่ง ทำให้สามารถดูแลทุกข์สุขของสมาชิกในชุมชนได้อย่างทั่วถึง รับรู้เรื่องราวความเป็นมาเป็นไปของสมาชิกโดยตลอด เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีพื้นที่ไม่ใหญ่มาก ดังจะเห็นได้จากเวลามีเรื่องขัดแย้งระหว่างสมาชิกภายในชุมชนด้วยกัน มักจะใช้วิธีการเจรจาแบบรอมชอมกัน

ถ้าหากตกลงกันไม่ได้ก็จะให้ผู้อาวุโสที่เคารพนับถือเป็นผู้ไกล่เกลี่ย หากยังไม่สามารถตกลงกันได้
อีกจึงส่งเรื่องไปถึงกำนันและตำรวจ เพื่อดำเนินการตามกระบวนการยุติธรรม แต่ส่วนมากก็จะ
สามารถจัดการให้รอมชอมกันเองได้ ดังที่สะท้อนจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญท่านหนึ่งว่า

“สมาชิกในชุมชนต่างก็รู้จักกันหมด ทำให้ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการเป็นหู
เป็นตาดูแลกันเองภายในชุมชน เพื่อป้องกันการเกิดคดีอาชญากรรมต่างๆ
ในชุมชน...ถ้าหากมีปัญหาเกิดขึ้นในชุมชนจะให้ผู้อาวุโสเป็นคนตัดสินก่อน”
(ชาญ⁸⁵, 2553)

จากการสอบถามผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า สมาชิกในชุมชนรู้จักกันหมดทุกบ้าน ไม่ว่าจะทำ
อะไรก็สามารถรู้ถึงกันหมด แต่ชาวบ้านคอยสอดส่องเป็นหูเป็นตาช่วยกันดูแลกันเองภายในชุมชน
เมื่อมีภัยพิบัติหรือเหตุเกิดขึ้นภายในชุมชน ซึ่งสมาชิกทุกคนรับรู้และให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและ
กันมาโดยตลอด ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ดีที่ทำให้การดูแลความปลอดภัยในชุมชนเป็นไปได้อย่างสะดวก
มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมาก ถึงแม้จะมีเรื่องหรือเหตุการณ์เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการลักเล็ก
ขโมยน้อย ข้อพิพาทระหว่างกัน ทะเลาะเบาะแว้ง เรื่องเหล่านี้มักจะถึงมือของผู้นำชุมชนก่อน
ตำรวจ เนื่องจากอยู่ใกล้ชิดกับคนในชุมชน เวลาที่มีความขัดแย้งระหว่างสมาชิกในชุมชนมักจะนิยม
ไปหาคนกลางซึ่งเป็นบุคคลที่คู่กรณีต่างเคารพนับถือในความอาวุโส ความเที่ยงธรรมและความ
ยุติธรรม ให้เป็นผู้ตัดสินความก่อนเหมือนดังที่ทำกันมาตั้งแต่สมัยอดีต เนื่องจากมีกฎ มีบรรทัด
ฐาน มีบทลงโทษที่กำหนดขึ้นภายในชุมชนไว้เป็นกรอบแนวทางในการดำเนินชีวิตให้ชุมชนมีความ
เป็นระเบียบ โดยทำตามกฎเกณฑ์ที่กำหนดขึ้น เมื่อมีเหตุการณ์ข้อขัดแย้งระหว่างกันเกิดขึ้นใน
ชุมชนจริงๆ จึงมักจะใช้วิธีการรอมชอมพูดคุยกันเองระหว่างคู่กรณีทั้งสองฝ่ายมากกว่าตัดสินโดย
ใช้ความรุนแรงหรือฟ้องกฎหมาย

4.6.5 ความรักและความหวงแหนชุมชน

ชุมชนไทยซึ่งดำนานหนองหมุเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรม ประเพณีเป็นอัตลักษณ์และมีการ
สืบทอดกันมาช้านานนับร้อยๆ ปี โดยการส่งทอดกันมาจากรุ่นหนึ่งสู่อีกหนึ่งรุ่นหนึ่ง เพื่อไม่ให้สิ่งดีๆ
และแบบแผนการดำรงชีวิตที่สวยงามหายไป โดยมีปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อาวุโส และผู้นำด้านต่างๆ
เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้และบอกเล่าประสบการณ์ต่างๆ ให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ ในชุมชนยังพยายาม

⁸⁵ นามสมมติ

บูรณาการวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ของไทยชนดำให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงใหม่ ด้วยการสนับสนุนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมทั้งในระดับครอบครัว โรงเรียน และชุมชน เพื่อให้ลูกหลานยึดถือไปถึงความเป็นไทยชนดำ มีความรักและความห่วงใยในความเป็นไทยชนดำยังคงมีสูง ซึ่งในชุมชนได้มีการกระตุ้นให้เด็กๆ ตระหนักและห่วงใยความเป็นไทยชนดำ ถึงแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาอยู่บ้าง แต่ลูกหลานรุ่นหลังๆ ยังคงยึดถือไปถึงความเป็นไทยชนดำ โดยไม่มีการปกปิด ความพยายามในการสืบทอดนี้สะท้อนออกมาโดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญท่านหนึ่งได้สะท้อนออกมาว่า

“หมอมด มีทั้งพ่อมดและแม่มด ซึ่งคนทำพิธีนี้ได้มีไม่มาก เนื่องจากต้องใช้คนที่อยู่สูงเดียวกันเท่านั้น ซึ่งเป็นกฎของผู้สืบทอดในการทำพิธี ถ้าหากอยู่ในสูงเดียวกัน ไม่อยากสืบทอดก็เลี้ยงไม่ได้ ต้องสืบผียูดี” (หงส์⁸⁶, 2553)

จากการสอบถามแกนนำชุมชนอีกหลายท่าน ทำให้ทราบว่า ในชุมชนได้มีการกระตุ้นให้เด็กๆ สนใจและห่วงใยความเป็นไทยชนดำ ลูกหลานได้รับการฝึกให้พูดภาษาไทยชนดำตั้งแต่เด็กๆ รวมทั้งเรียนรู้ขนบธรรมเนียม ประเพณี นอกจากนี้ทางโรงเรียน (โรงเรียนบ้านสามัคคีและโรงเรียนวัดสระสี่มุม) ได้บรรจุเป็นหลักสูตรท้องถิ่น ให้เด็กๆ ได้เรียนรู้ในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับวิถีไทยชนดำ ทั้งเรื่องประวัติความเป็นมา วัฒนธรรมประเพณี เครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ รวมทั้งมีการจำลองการสอนการเขียนภาษาไทยชนดำ เพื่อไม่ให้เลือนหายไป ในขณะเดียวกันยังมีการขับเคลื่อนเพื่อการอนุรักษ์ความเป็นไทยชนดำ โดยจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ประจำชุมชน เป็นสถานที่พบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้พูดคุยกันในเรื่องต่างๆ ของคนในชุมชน ทั้งเรื่องการประกอบอาชีพ ความรู้ใหม่ ปัญหาในชุมชน รวมทั้งเป็นศูนย์วัฒนธรรมเพื่อให้ผู้ที่สนใจได้มาศึกษาและเรียนรู้ได้อีกด้วย โดยงบประมาณในการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ ส่วนหนึ่งรวบรวมจากคนในชุมชนและอีกส่วนหนึ่งได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลสระพัฒนา ซึ่งการที่ทางครอบครัว โรงเรียน ชุมชน รวมทั้งหน่วยงานต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามาให้การสนับสนุนและส่งเสริมให้เด็กตระหนักถึงความเป็นคนไทยชนดำ ทำให้เกิดการรักและห่วงใยชุมชน ซึ่งจะส่งผลให้เด็กไม่ย้ายถิ่นฐานไปที่อื่น ซึ่งจะเห็นว่าในปัจจุบันในชุมชนอื่นมีค่านิยมย้ายถิ่นฐานเพื่อเข้าไปหางานทำในเขตเมืองมากขึ้น โดยในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา พบว่า ประชากรที่อาศัยอยู่ในจังหวัดนครปฐมมีการย้ายถิ่น ร้อยละ 11.9 (ดังแสดงในตารางที่ 4.13) แต่เมื่อพิจารณาบริบทภายในชุมชนจากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์

⁸⁶ นามสมมติ

ตัวแทนครัวเรือนและการสังเกต พบว่า คนในชุมชนไปทำงานภายนอกมากขึ้น แต่เป็นการไปแบบไป – กลับมากกว่าการย้ายไปทำงานที่อื่น

ตารางที่ 4.13 การย้ายถิ่นฐานของประชากรที่ย้ายถิ่นภายใน 5 ปี

จังหวัด	ประชากรที่ย้ายถิ่นฐานภายใน 5 ปี (ร้อยละ)
จังหวัดนครปฐม	6.2
กรุงเทพมหานคร	8.5
รวมในเขตภาคกลาง	11.5
ทั่วราชอาณาจักร	11.9

ที่มา: สำนะโนประชากรและเคหะ สำนักงานสถิติแห่งชาติ

นอกจากประเด็นในเรื่องการวางแผนวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังมีอีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจ คือ การวางแผนที่ดินทำกิน กล่าวคือ คนไทยซึ่งดำรงแผนที่ดินที่เป็นของบรรพบุรุษมาก เนื่องจากเป็นที่ดินที่รับมรดกสืบทอดกันมานับร้อยๆ ปี โดยไม่มีใครคิดจะขายทิ้ง จึงพบว่า คนในชุมชนส่วนใหญ่ยังคงมีที่ดินเอาไว้เพื่อประกอบอาชีพดั้งเดิม คือ การทำนา หรือบางรายปล่อยให้เช่าทำ หรือบางรายจ้างคนในชุมชนมาทำการเกษตรเพื่อเก็บผลผลิตขาย โดยไม่มีใครยอมขายได้เลย บางรายถ้าหากจำเป็นต้องขายมักจะขายให้กับพี่น้อง หรือญาติพี่น้อง เพื่อรักษาที่ดินอันเป็นมรดกนี้ไว้ให้อยู่เป็นผืนเดียวกัน และมีเจ้าของเดียวกัน แม้วิถีชีวิตจะเปลี่ยนจากการเป็นเกษตรกรมาเป็นลูกจ้างโรงงานมากขึ้น และบางส่วนเป็นข้าราชการ แต่ก็สังเกตเห็นว่า คนเหล่านี้ยังพยายามหาเวลาทำนา ทำไร่ เพื่อเพิ่มรายได้ในครัวเรือนอีกทางหนึ่งด้วย

จากประเด็นที่กล่าวมาข้างต้นที่น่าสังเกตว่า ในชุมชนไทยซึ่งดำนานหนองหนุมได้มีการเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการรับรู้กิจกรรมต่างๆ ในการพัฒนาชุมชน นั้นนับว่าเป็นกลไกในการสร้างและขับเคลื่อนทุนทางสังคมให้เชื่อมโยงกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน แม้ว่าความเจริญทางสังคมจะมีส่วนทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่ก็ยังคงรักษาความสัมพันธ์ที่ดีเอาไว้อย่างแน่นแฟ้น และสามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม จะเห็นได้จากวิถีชีวิตในปัจจุบันของชาวไทยซึ่งดำนานหนองหนุมในปัจจุบันที่ยังคงสืบทอดสิ่งที่ตั้งงามไว้ ด้วยการถ่ายทอดภูมิปัญญา ความเชื่อ ค่านิยม

และประเพณีต่างๆ จากรุ่นสู่รุ่น เพื่อให้ลูกหลานร่วมตระหนักในการอนุรักษ์วิถีชีวิตและภาคภูมิใจในความเป็นไทยซงดำ โดยมีปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อาวุโส และผู้นำด้านต่างๆ ของชุมชนเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ และบอกเล่าประสบการณ์ต่างๆ ให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ อีกทั้งยังมีความพยายามในการบูรณาการวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ของไทยซงดำให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงสมัยใหม่ ด้วยการอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรมทั้งในระดับครอบครัว โรงเรียน และชุมชน ทำให้ความรักและความหวงแหนในความเป็นไทยซงดำยังคงมีสูง แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยในการใช้ชีวิตบ้างก็ตาม

จะเห็นได้ว่า ความพยายามในการพัฒนาประเทศให้มีความก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ในสภาวะการณ์เช่นนี้เป็นการยากสำหรับชุมชนชนบทที่มีอัตลักษณ์เฉพาะตนอย่างชุมชนไทยซงดำบ้านหนองหมูที่จะหลีกเลี่ยงไม่ได้รับผลกระทบเลย อย่างไรก็ตามระดับของผลกระทบทางลบจะมีมากเพียงใดขึ้นอยู่กับสมาชิกในชุมชนด้วยว่าจะยินยอมให้อัตลักษณ์ที่มีคุณค่าของชุมชนหายไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงเพียงใด ข้อค้นพบจากการศึกษาบทบาทของทุนทางสังคมในชุมชนไทยซงดำบ้านหนองหมูในครั้งนี้ได้สะท้อนให้เห็นว่าทุนทางสังคมมีบทบาทสำคัญยิ่งในการปรับตัวของชุมชนให้พัฒนาอย่างสมดุลและเป็นชุมชนเข้มแข็ง การที่คนในชุมชนร่วมกันเรียนรู้และเลือกที่จะรับสิ่งใหม่ๆ ที่ดีเข้ามาบูรณาการกับสิ่งดีๆ ที่มีอยู่แล้วในชุมชน จึงทำให้มีการปรับตัวและเลือกใช้สิ่งที่มาจากภายนอกให้เข้ากับสภาพของชุมชนอย่างเหมาะสม การร่วมมือร่วมใจกันในชุมชนที่อยู่บนฐานความเชื่อและความสัมพันธ์แบบเครือญาติสะท้อนให้เห็นถึงแบบแผนการดำเนินชีวิตของชนกลุ่มนี้ ที่อาศัยความเป็นเครือญาติ ทั้งโดยสายเลือดและความเชื่อ ซึ่งมีการนับญาติด้วยการนับถือสิ่งเดียวกันเป็นสื่อกลางที่ทำให้เกิดความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชุมชน โดยมีประเพณีและพิธีกรรมช่วยย้าให้เกิดความสัมพันธ์ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ทั้งหมดนี้ได้หลอมรวมกันเป็นทุนทางสังคมที่มีพลังในการขับเคลื่อนงานพัฒนาอย่างบูรณาการกับวิถีชีวิตที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่มได้อย่างสมดุล การพัฒนาในลักษณะนี้ส่งผลให้ชุมชนมีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมต่างๆ แบบพึ่งพาอาศัยกัน และช่วยให้สามารถเสริมพลังของชุมชนเพื่อต่อกรกับภายนอก ซึ่งถือเป็นปัจจัยภายในที่สำคัญในการให้ชุมชนมีความมั่นคงและเข้มแข็ง

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาเรื่อง “ทุนทางสังคมที่เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไทยชงดำ: กรณีศึกษาบ้านหนองหมู ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม” มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา ดังต่อไปนี้

- 1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและการดำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนไทยชงดำบ้านหนองหมู ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม
- 2) เพื่อศึกษาทุนทางสังคมในชุมชนไทยชงดำบ้านหนองหมู ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม
- 3) เพื่อศึกษาบทบาททุนทางสังคมในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไทยชงดำบ้านหนองหมู ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

การศึกษาในครั้งนี้ ผู้ศึกษาใช้แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Approach) เป็นหลักและใช้แนวทางเชิงปริมาณ (Quantitative Research Approach) เสริม โดยทำการรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 15 คน โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม รวมทั้งการสัมภาษณ์รายบุคคลตัวแทนครัวเรือนในชุมชนที่เลือกมาเป็นกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 162 คน และใช้เทคนิคการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) เพื่อตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยการตรวจสอบข้อมูลจากหลายๆ บุคคล เพื่อวิเคราะห์หาความเชื่อมโยงและสอดคล้องกันของข้อมูล นอกจากนี้ที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ผู้ศึกษายังได้รวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ทั้งเอกสารทางวิชาการ แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัย รวมถึงข้อมูลจากเอกสารทางราชการขององค์การบริหารส่วนตำบลสระพัฒนาและอำเภอกำแพงแสน

จากการศึกษาเอกสาร งานวิจัยต่างๆ ทำให้ได้กรอบแนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนที่ผู้ศึกษานำไปใช้ศึกษาในพื้นที่ ข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมด้วยวิธีการต่างๆ ดังกล่าวผู้ศึกษาได้ทำการวิเคราะห์เนื้อหาและสังเคราะห์หาความเชื่อมโยงของข้อมูล

ประเด็นต่างๆ ควบคู่กับการวิเคราะห์เชิงปริมาณ โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา โดยในส่วนนี้ผู้ศึกษาจะนำเสนอสาระโดยสรุปของการศึกษา ดังหัวข้อดังต่อไปนี้

5.1 สรุปผลการศึกษา

5.2 อภิปรายผลการศึกษา

5.3 ปัญหาและอุปสรรคที่มีต่อการเสริมสร้างทุนทางสังคมที่เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไทยชงดำ

5.4 ข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการศึกษา

5.1.1 ประวัติความเป็นมาของชุมชนไทยชงดำบ้านหนองหมู

ชาวไทยชงดำในเขตตำบลสระพัฒนาอพยพมาจากจังหวัดเพชรบุรีในราวสมัยรัชกาลที่ 6 โดยมาตั้งถิ่นฐานครั้งแรกอยู่ที่บ้านสระ ซึ่งในสมัยนั้นขึ้นอยู่กับอำเภอบางเลน (ในปัจจุบันหมู่บ้านสระเดิมมีการปกครองออกเป็น 2 ตำบล คือ สระสีมูและสระพัฒนาขึ้นอยู่กับอำเภอกำแพงแสน) ชาวไทยชงดำกลุ่มแรกที่อพยพเข้ามาอยู่ที่บ้านสระ มีเพียง 3 ท่าน ได้เข้ามาบุกเบิกและสร้างหมู่บ้านขึ้น แต่เนื่องจากพื้นที่เป็นป่าและห่างไกล กอปรกับในช่วงแรกๆ ของการตั้งถิ่นฐานทางราชการยังไม่สามารถเข้าถึง เป็นเหตุให้มีกลุ่มโจรปล้นชาวบ้านบ่อยครั้ง ดังนั้นกลุ่มชาวบ้านจึงต้องรวมตัวกันเพื่อป้องกันตนเอง พึ่งพาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่พวกตนนับถือ เมื่อเห็นว่าเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมกับการตั้งหลักแหล่งทำมาหากิน จึงได้ไปชักชวนญาติพี่น้องมาอยู่รวมกัน จนมีประชากรเพิ่มขึ้น จึงได้มีการขยายถิ่นฐาน โดยมีบางส่วนกระจายออกไปตั้งเป็นหมู่บ้านใหม่บริเวณข้างเคียง ได้แก่ บ้านหัวซุกบัว บ้านไผ่คอย บ้านไผ่สงคราม บ้านไผ่เถื่อน บ้านไผ่โตน บ้านหนองเทียม และบ้านหนองหมู ซึ่งเป็นชุมชนที่ได้เลือกทำการศึกษาในครั้งนี้ บ้านหนองหมูในปัจจุบันมีพื้นที่ครอบคลุมบริเวณหมู่ 5 และหมู่ 6 ตำบลสระพัฒนา ซึ่งแต่เดิมนับว่าบ้านหนองหมูขึ้นกับตำบลสระสีมู ต่อมาเนื่องจากประชากรได้เพิ่มจำนวนมากขึ้น ทำให้การดูแลไม่ทั่วถึง ทางอำเภอกำแพงแสนจึงได้มีการเปลี่ยนแปลงให้บ้านหนองหมูมาขึ้นอยู่กับตำบลสระพัฒนา ในปี พ.ศ.2510 ซึ่งเป็นตำบลใหม่ที่แยกออกมาจากตำบลสระสีมู

5.1.2 วิถีชีวิต อัตลักษณ์และทุนทางสังคมในชุมชนไทยชนดำ

ปัจจุบันชุมชนไทยชนดำบ้านหนองหมุเป็นชุมชนที่ยังคงมีวิถีชีวิตแบบชนบท ดำรงชีพด้วยการทำเกษตรกรรมแบบพึ่งพาธรรมชาติ ด้วยที่ตั้งของหมู่บ้านอยู่ห่างจากตัวจังหวัดนครปฐมเป็นระยะทางพอสมควรและสภาพพื้นที่ยังไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก จึงอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีพของคนในชุมชน มีการเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษ รวมถึงการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและข้อมูลข่าวสารกับคนภายในและภายนอกชุมชน ทำให้คนในชุมชนสามารถปรับตัวด้วยการประยุกต์สิ่งที่ได้เรียนรู้มาใช้ในการแก้ปัญหาต่างๆ ในชุมชน แต่ยังคงดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ที่ดีและความไว้วางใจกันระหว่างสมาชิก ซึ่งเป็นฐานที่สำคัญของทุนทางสังคม จากการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม สามารถจำแนกการนำเสนอโดยสรุปเกี่ยวกับอัตลักษณ์และทุนทางสังคม ดังต่อไปนี้

5.1.2.1 วัฒนธรรม ประเพณีและพิธีกรรม

วัฒนธรรม ประเพณีและพิธีกรรมดั้งเดิมของไทยชนดำยังคงมีการอนุรักษ์อยู่มาก แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงบ้าง โดยบางส่วนของวัฒนธรรม พิธีกรรม และประเพณีได้สูญหายไปหรือไม่ได้มีการกระทำอย่างเต็มรูปแบบ แต่ยังพบว่าพิธีกรรมเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของวิถีชีวิตชาวไทยชนดำที่มีความเป็นเอกลักษณ์และมีขั้นตอนการปฏิบัติที่เคร่งครัด โดยมีการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อทางศาสนาและไสยศาสตร์จนเป็นเนื้อเดียวกัน และมีความเชื่อมโยงระหว่างวัฒนธรรม ประเพณีและพิธีกรรมกับความสัมพันธ์ของคนเชื้อสายเดียวกันอย่างแน่นแฟ้น

ประเพณีและพิธีกรรมของชาวไทยชนดำสามารถจำแนกอย่างกว้างๆ ออกเป็น 2 ประเภท คือ (1) ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ประเพณีประเภทนี้ที่พบ ได้แก่ ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การตายและการทำศพ การแต่งงาน การเสนเรือน และการเสนเรียกขวัญ และ (2) ประเพณีที่จัดตามเทศกาล ได้แก่ การไหว้ศาลประจำหมู่บ้าน อินทอน ปาตตงข้าวใหม่ และสงกรานต์ เมื่อมีการจัดงานประเพณีเหล่านี้ สมาชิกของชุมชนและญาติพี่น้องที่อาศัยอยู่ที่อื่นๆ จะมาร่วมงานอย่างพร้อมเพรียงกัน ด้วยความรู้สึกร่วมกันและมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน เนื่องจากเป็นเครือญาติที่เกี่ยวข้องกัน ไม่ว่าจะเป็นญาติทางตรงหรือญาติฝ่ายสามีภรรยา ทำให้ความสัมพันธ์เหล่านี้กระจายทั่วทั้งหมู่บ้าน อีกทั้งยังเกิดเป็นเครือข่ายกับหมู่บ้านอื่นๆ เวลาว่างงานต่างๆ ที่แต่ละชุมชนจัดขึ้น มักจะมีการบอกกล่าวให้คนไทยชนดำต่างพื้นที่มาร่วมงานด้วย และมีการช่วยเหลือกันในสิ่งที่จะช่วยเหลือกันได้

ประเพณีต่างๆ ของชาวไทยชนดำมักจะเชื่อมโยงกับความเชื่อในเรื่องแถนและขวัญ กล่าวคือ พิธีกรรมต่างๆ ของชาวไทยชนดำมักจะเกี่ยวข้องกับผีและแถน นับตั้งแต่เกิดจนตาย

ดังเช่น พิธีเสนเรือน ซึ่งเป็นพิธีที่ปฏิบัติกันทุกครอบครัวเป็นประจำทุกปี มีวัตถุประสงค์เพื่อขอให้ผีเรือนคุ้มครองบุตรหลานให้อยู่เย็นเป็นสุขและทำมาหากินเจริญก้าวหน้า ลูกหลานและญาติพี่น้องของเจ้าภาพมีการเชิญญาติที่อยู่ในสิงหรือตระกูลผีเดียวกัน รวมทั้งแขกข้างนอกมาร่วมพิธี สำหรับญาติที่มาร่วมงานแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ญาติสืบสายโลหิต จะแต่งกายแบบธรรมดา และญาติจากการแต่งงาน คือ ฝ่ายเขยหรือสะใภ้ จะแต่งกายพิเศษด้วยเสื้อฮี เพื่อเป็นการแสดงความเคารพผีเรือนและเป็นเครื่องแสดงให้ผู้มาร่วมงานรู้ว่าเป็นเขยหรือสะใภ้ โดยมีหมอลำเป็นผู้นำประกอบพิธี เป็นต้น

ประเพณีและพิธีกรรมที่จัดขึ้นมาดังเช่นพิธีเสนเรือนนี้ คนในชุมชนได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษเช่นเดียวกับกรณีของประเพณีและพิธีกรรมอื่นๆ การสืบทอดวัฒนธรรมและประเพณีในหมู่บ้าน มักจะทำโดยการรวมตัวกันในชุมชนเพื่อร่วมกันจัดกิจกรรมตามประเพณี และมีการช่วยเหลือกันระหว่างญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน ซึ่งล้วนเกิดจากการที่สมาชิกในชุมชนมีความตระหนักว่าจะต้องมาร่วมช่วยเหลือกัน โดยคิดว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและของชาวไทยชนดำ และความสัมพันธ์นี้ยังมีไปยังชาวไทยชนดำที่อยู่ภายนอกชุมชน ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกันทางเครือญาติ เพื่อน เครือข่ายอาชีพ หรือเครือข่ายกลุ่มกิจกรรมที่มีการติดต่อสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง

การเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการรับรู้กิจกรรมต่างๆ นั้น นับว่าเป็นกลไกในการสร้างและรักษาทุนทางสังคมที่ค้ำค้ำมาก เพราะเป็นการส่งเสริมให้คนในชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ อันเป็นฐานสำคัญของการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยมีความสัมพันธ์กันแบบครอบครัวและเครือญาติที่มีความผูกพันกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเป็นตัวเชื่อมโยงให้มีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น คนในชุมชนเดียวกันมักจะมีความรู้สึกเสมือนเป็นคนในครอบครัวเดียวกัน โดยไม่สนใจว่าเป็นญาติสายตรงหรือไม่ แต่เป็นเพราะคนในชุมชนล้วนรู้สึกว่ามีสายเลือดไทยชนดำเหมือนกัน ความรู้สึกนี้ทำให้มีการปฏิบัติต่อกันอย่างไม่ขาดสาย โดยมีสังคมของชุมชนเป็นตัวควบคุม

ความสัมพันธ์แบบเครือญาติกันในชุมชนส่งผลให้สมาชิกในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสามัคคี พึ่งพาอาศัยกัน มีความเกื้อกูลและแบ่งปันกันตลอดเวลา แม้ว่าจะมีความพยายามเปลี่ยนแปลงจากการรุกของความเจริญเข้ามา แต่สมาชิกในชุมชนยังคงรักษาความสัมพันธ์ที่ดีเอาไว้อย่างแน่นแฟ้น และสามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม จะเห็นได้จากวิถีชีวิตในปัจจุบันของชาวไทยชนดำบ้านหนองหมูที่ยังคงสืบทอดสิ่งที่ดั้งเดิมไว้ ด้วยการถ่ายทอดภูมิปัญญา ความเชื่อ ค่านิยม และประเพณีต่างๆ จากรุ่นสู่รุ่น เพื่อให้ลูกหลานได้ตระหนัก

อนุรักษ์วิถีชีวิตและมีความภาคภูมิใจในความเป็นไทยซ่งดำ โดยมีปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อาวุโส และผู้นำด้านต่างๆ ของชุมชนเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นบุคคลที่มีประสบการณ์ มีศักยภาพและมีความชำนาญเฉพาะด้าน เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้และบอกเล่าประสบการณ์ต่างๆ ให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ อีกทั้งยังมีความพยายามบูรณาการเข้ากับการเปลี่ยนแปลงสมัยใหม่ ด้วยการอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรมทั้งในระดับครอบครัว โรงเรียน และชุมชน ทำให้ความรักและความห่วงใยในความเป็นไทยซ่งดำยังคงมีสูง แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยในการใช้ชีวิตบ้างก็ตาม

5.1.2.2 ความไว้วางใจ

สมาชิกในชุมชนบ้านหนองหมูส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ รวมทั้งมีความเชื่อ ค่านิยมและวัฒนธรรมที่ยึดโยงเอาไว้ด้วยกัน ก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน ส่งผลให้เกิดความไว้วางใจซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกในชุมชนสูง ทำให้สมาชิกมีส่วนร่วมกับกิจกรรมของกลุ่มกิจกรรมต่างๆ สูงด้วย ซึ่งกลุ่มกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้นเป็นฐานรากของการดำเนินงานพัฒนาในชุมชน ทำให้มีจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรมเพิ่มขึ้น และการทำกิจกรรมต่างๆ มีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผลสูง จนนำไปสู่การสร้างและขยายเครือข่ายทั้งในและนอกชุมชน โดยผ่านความร่วมมือ การพึ่งพาอาศัยกัน และการสื่อสารเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและยั่งยืน ซึ่งความไว้วางใจซึ่งกันและกันเป็นทุนทางสังคมที่เป็นฐานรากและมีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาชุมชน

ข้อสังเกตที่สำคัญ คือ แม้ว่าภายในปัจจุบันชุมชนมีจำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้นกว่าในอดีตมาก และมีบุคคลจากที่ต่างๆ เข้ามาอยู่ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นบุคคลที่มีเชื้อสายอื่นๆ ที่ไม่ใช่ไทยซ่งดำ แรงงานที่เข้ามารับจ้าง หรือแม้กระทั่งคนที่เข้ามาค้าขายในชุมชน ต่างก็เข้ามาเป็นมิตรที่ดีกันในชุมชน ซึ่งช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในลักษณะเป็นเครือข่ายกับสมาชิกชุมชน เมื่อเข้ามาอยู่ในชุมชนเดียวกันถือได้ว่าเป็นพวกเดียวกัน ทำให้เกิดความไว้วางใจกัน รักกันดูแลเครือญาติ รวมทั้งช่วยเหลือซึ่งกันและกันในยามตกทุกข์ได้ยาก โดยทำอย่างเต็มที่ตามกำลังและความสามารถ

5.1.2.3 การรวมกลุ่มกิจกรรมในชุมชน

บ้านหนองหมูมีการรวมกลุ่มกิจกรรมหลายกลุ่มที่ตั้งขึ้นมาเพื่อการพัฒนาศักยภาพของตนเองให้สามารถเผชิญกับวิกฤตการณ์ต่างๆ ได้ดีขึ้น กลุ่มกิจกรรมเหล่านี้ ได้แก่ กลุ่มทอผ้าพื้นเมืองและผลิตภัณฑ์จากผ้าทอ กลุ่มส่งเสริมการเกษตร กลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข การเกิดขึ้นของกลุ่มเหล่านี้ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากนโยบายของรัฐบาล ที่

สนับสนุนให้หน่วยงานต่างๆ ที่ทำงานด้านการพัฒนาชุมชนพยายามส่งเสริมการรวมกลุ่มเพื่อเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน อย่างไรก็ตามกลุ่มเหล่านี้อาจมีความพร้อมและพัฒนาการที่แตกต่างกัน แต่ที่ปฏิเสธไม่ได้เลยคือมีทุนทางสังคมเป็นปัจจัยส่งเสริมที่สำคัญอยู่เบื้องหลังความเข้มแข็งและความยั่งยืนของกลุ่ม

ข้อสังเกตที่สำคัญ คือ กลุ่มกิจกรรมที่มีการริเริ่มและการดำเนินการอย่างแข็งขันโดยคนในชุมชนมักจะมีพลังเข้มแข็งมากกว่ากลุ่มที่ริเริ่มโดยหน่วยงานของรัฐ ในขณะที่ชุมชนยังไม่พร้อมนัก ข้อค้นพบนี้ช่วยยืนยันบทบาทของทุนทางสังคมในการส่งเสริมการขับเคลื่อนไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน โดยเฉพาะทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ นอกจากนี้ยังมีปัจจัยอื่นๆ เป็นตัวเสริม เช่น การที่กลุ่มมีทรัพยากรอย่างเพียงพอสำหรับดำเนินกิจกรรม รวมทั้งการที่สมาชิกของกลุ่มกิจกรรมล้วนอยู่ในชุมชนเดียวกัน ทำให้มีวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อและค่านิยมที่ได้รับการปลูกฝังและถ่ายทอดสืบต่อกันมาเหมือนกัน จึงนำมาปรับให้เข้าการดำเนินชีวิตในยุคปัจจุบันได้ไม่ยาก ทำให้กลุ่มกิจกรรมและสมาชิกสามารถดำเนินการได้อย่างราบรื่น มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยให้ความเคารพและเกรงใจซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะการเคารพผู้ที่อาวุโสกว่า ผู้รู้ รวมทั้งผู้นำในชุมชน จึงเกิดภาวะการนำที่เป็นธรรมชาติและเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนสูง เวลามีปัญหาขัดแย้งในหมู่สมาชิกสามารถไกล่เกลี่ยได้ดี เพราะต่างคนต่างเห็นความสำคัญของการอยู่ร่วมกันและรู้จักให้อภัยซึ่งกันและกัน

สำหรับความสัมพันธ์แบบเครือข่ายไม่ได้จำกัดเฉพาะภายในชุมชนเท่านั้น แต่ยังมีเครือข่ายนอกชุมชน ซึ่งก็คือ ชุมชนไทยซึ่งดำเนินๆ ที่มีกลุ่มกิจกรรมคล้ายคลึงกันหรือเชื่อมต่อกันได้อันเป็นเครือข่ายพันธมิตรที่เชื่อมโยงทั้งโดยสายสัมพันธ์ไทยซึ่งดำและสายสัมพันธ์ทางการค้า คอยให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันอย่างต่อเนื่อง อันช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มกิจกรรมบางกลุ่มในชุมชน แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงผู้นำ แต่ทางกลุ่มเหล่านี้ยังสามารถดำเนินกิจกรรมของกลุ่มได้อย่างต่อเนื่อง แสดงให้เห็นว่าการทำงานของกลุ่มนี้ได้อยู่ได้ด้วยระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ อันเป็นลักษณะของพลังที่มาจากทุนทางสังคมนั่นเอง

5.1.2.4 การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

แม้ทุกวันนี้เงินตราได้เข้ามาเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนสิ่งต่างๆ เกือบทุกอย่าง แต่มีคนในชุมชนไทยซึ่งดำจำนวนไม่น้อยที่ยังคงมีการนำสิ่งของมาแลกเปลี่ยนกัน ทั้งเป็นการแลกเปลี่ยนภายในชุมชนและกับภายนอกชุมชน เนื่องจากในแต่ละหมู่บ้านต่างก็มีความไม่สมบูรณ์ของตัวเอง เช่น หมอยาคนไหนรักษาโรคอะไรเก่ง อยู่หมู่บ้านไหน ชาวบ้านก็จะรู้และบอกต่อๆ กัน ส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์แบบพึ่งพิงต่อกัน หรือในกรณีที่มีเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิดมาก่อนเกิดขึ้น

อย่างกะทันหันกับสมาชิก สมาชิกทุกคนในชุมชนจะช่วยกันคนละไม้คนละมือ ตามกำลังความสามารถ ที่เห็นได้ชัดคือ ช่วงน้ำท่วมในช่วงเดือนพฤศจิกายนที่ผ่านมา หมู่ 5 ได้รับผลกระทบจากน้ำท่วม ทำให้สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่ได้รับความเดือดร้อน อันเนื่องมาจากการระบายน้ำไม่ดีพอ ผู้ที่ไม่ได้ประสบภัยทั้งที่อยู่ในชุมชนและนอกชุมชนมาช่วยเหลือ ขนย้ายข้าวของ รวมทั้งนำข้าวปลาอาหาร หนูกยา แบ่งปันไปยังครัวเรือนและหมู่บ้านใกล้เคียงที่ได้รับความเดือดร้อนที่เป็นคนไทยชงดำด้วยกัน อันเป็นการช่วยเหลือที่ทันเวลาและแบ่งเบาภาระของรัฐได้มาก

5.1.2.5 ภูมิปัญญาดั้งเดิม

ในชุมชนไทยชงดำบ้านหนองหมู มีการถ่ายทอดวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น รวมทั้งภูมิปัญญาที่เป็นอัตลักษณ์ของไทยชงดำจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งเป็นผลให้อัตลักษณ์ของความเป็นไทยชงดำไม่ได้สูญหายไป ถึงแม้สิ่งเร้าจากสังคมภายนอกได้หลั่งไหลเข้ามาสู่ชุมชน แต่คนในชุมชนได้เลือกรับเพียงบางอย่างเข้ามาเท่านั้น ความสัมพันธ์ระหว่างกันที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมประเพณีและการปฏิบัติหลายอย่างซึ่งสะท้อนถึงภูมิปัญญาของกลุ่ม ยังคงมีอยู่เป็นที่ประจักษ์

ตัวอย่างของภูมิปัญญาที่ยังปฏิบัติกันคือ การจักสานและการทอผ้า โดยเฉพาะเครื่องสานที่ใช้ในชีวิตประจำวันและงานพิธีกรรมต่างๆ ของชาวไทยชงดำ ซึ่งมีหลากหลายชนิด เช่น กะเหล็บ ขมุก ตะโอง ปานเสน หาบเซ่ง ปานเผื่อน เป็นต้น ล้วนแล้วแต่เป็นงานฝีมือที่หาชมที่อื่นได้ยากยิ่งในปัจจุบัน ทั้งนี้เนื่องมาจากวัสดุที่ใช้ในการผลิต คือ ไม้ไผ่หาได้ยากกว่าในอดีตมาก อีกทั้งยังต้องใช้เวลาและความอดทนในการทำ เพราะเป็นงานละเอียดอ่อนและต้องใช้ฝีมืออย่างมาก ผู้ที่จะมาสืบทอดงานจักสานจึงต้องได้รับการฝึกฝนอย่างชำนาญ ซึ่งจำเป็นต้องให้ความใส่ใจในรายละเอียดต่างๆ ตั้งแต่ขั้นตอนการเลือกไม้ไผ่ การจักตอกและการสาน ทำให้มีผู้สนใจลดน้อยลง

อย่างไรก็ตามในชุมชนบ้านหนองหมูยังมีผู้อาวุโสและปราชญ์ชาวบ้านที่ชำนาญงานจักสาน ซึ่งเล็งเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์งานจักสานเหล่านี้ไว้ โดยได้พยายามส่งเสริมการอนุรักษ์ด้วยการทำเป็นงานอดิเรก นอกจากนี้ผู้รู้ในเรื่องการจักสานหลายคนได้เปิดบ้านให้เป็นที่พักเรียนเรื่องงานจักสานแก่เยาวชนและผู้สนใจเข้ามาศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักเรียนของโรงเรียนในชุมชน ซึ่งได้ทำการสอนในลักษณะของการศึกษานอกห้องเรียน และได้รับการสนับสนุนอย่างดีจากโรงเรียน เพื่อสืบทอดงานจักสานให้อยู่ต่อไป

5.1.3 บทบาทของทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

ชุมชนบ้านหนองหมูมีความสามารถในการดำรงไว้ซึ่งทุนทางสังคมและมีการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนได้นั้น มาจากการที่ชุมชนมีผู้นำในชุมชนที่ให้ความสนใจเรื่องการพัฒนาชุมชน มุ่งเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้โดยพึ่งพิงภายนอกน้อยที่สุด อีกทั้งเป็นชุมชนที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน ชุมชนมีความเป็นตัวของตัวเอง ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นชนกลุ่มเดียวกัน ส่งผลให้มีความไว้วางใจกันมาก ส่งผลให้การขับเคลื่อนการพัฒนาด้วยการตั้งกลุ่มทำกิจกรรมต่างๆ ดำเนินไปด้วยดีมีการปรับตัวอย่างเหมาะสม แม้จะมีอุปสรรคบ้างแต่ก็สามารถเรียนรู้และแก้ไขปัญหาได้ในภายหลัง ทำให้ชุมชนมีสภาพความมั่นคงปลอดภัยสูง คนในชุมชนจึงรักและหวงแหนชุมชน นอกจากนี้ยังมีการดำรงอัตลักษณ์และการปรับตัวในการดำเนินวิถีชีวิตของชาวไทยชนดำหนองหมู โดยเฉพาะการสืบทอดอัตลักษณ์ไทยชนดำและการปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ซึ่งเป็นการพัฒนาที่มีสมดุล ทั้งนี้เป็นเพราะในชุมชนมีทุนทางสังคมซึ่งเป็นปัจจัยภายในชุมชนในการสนับสนุนที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ที่นำไปสู่การสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชน

ในขณะที่ปัจจัยภายนอกชุมชน ที่มาควบคู่กับการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงที่ถูกกระตุ้นจากหน่วยงานด้านการพัฒนาของรัฐและจากตลาด ทำให้ชุมชนรับเอาสิ่งต่างๆ เข้ามา สมาชิกในชุมชนเกิดการเรียนรู้และการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลง โดยพยายามบูรณาการให้เข้ากับวิถีชุมชนอย่างสมดุลพอสมควรกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยมีความพยายามในการรักษาอัตลักษณ์เฉพาะตน แต่ไม่ได้ปฏิเสธความเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่เป็นประโยชน์ จึงเอื้อต่อการเข้ามาทำงานพัฒนาของหน่วยงานภายนอกที่เน้นการส่งเสริมกิจกรรมที่สอดคล้องกับวิถีชุมชน ก่อให้เกิดเป็นเครือข่ายกับภายนอกชุมชนเพิ่มมากขึ้น โดยมีการติดต่อสัมพันธ์อย่างเกื้อกูลกันกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องและกลุ่มกิจกรรมภายนอกชุมชน

การที่ชุมชนบ้านหนองหมุนำทุนทางสังคมมาเป็นปัจจัยสำคัญในการเปลี่ยนแปลงชุมชนให้เข้ากับสภาวะการณ์ปัจจุบันเป็นการปรับตัวให้สามารถดำรงอยู่ ด้วยการอนุรักษ์สิ่งที่ดีงามของชุมชนให้คนรุ่นหลังสืบทอดต่อไป ทั้งความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี การแต่งกาย รวมทั้งภาษา มีการนำสิ่งใหม่ๆ เข้าไปผสมกลมกลืนในแบบแผนการดำเนินชีวิต โดยผ่านการเรียนรู้และการพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบในกลุ่มก่อน เพื่อให้ตอบสนองความต้องการรักษาอัตลักษณ์ และการตอบรับกระแสการพัฒนาชุมชนควบคู่กัน การมีทุนทางสังคมที่สูงช่วยให้เกิดการรวมกลุ่มกิจกรรมในชุมชน ที่สามารถใช้เป็นพลังของชุมชนเพื่อต่อรองกับภายนอกได้ ทั้งหน่วยงานราชการ และพ่อค้าคนกลาง ทำให้ทุกวันนี้ชุมชนบ้านหนองหมูเป็นชุมชนที่ยังสามารถดำรงอัตลักษณ์ความ

เป็นไทยซงดำได้สูง และมีการปรับตัวเพื่อการดำรงชีพที่สามารถพึ่งพาตนเองได้จากการทำกิจกรรมเพื่อสร้างรายได้ด้วยการรวมกลุ่ม โดยมีผู้นำชุมชนและผู้อาวุโสในชุมชนเป็นกำลังสำคัญในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาดั้งเดิมและขับเคลื่อนกิจกรรมการพัฒนาอย่างผสมผสาน อันส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสมาชิกชุมชน ทำให้มีความมั่นคงปลอดภัยสูงและสมาชิกมีความรักและความห่วงแหนชุมชนเป็นอย่างมาก

5.2 อภิปรายผลการศึกษา

ผลจากการศึกษาทุนทางสังคมกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไทยซงดำบ้านหนองหมุในครั้งนี้นำมาแสดงให้เห็นว่า สมาชิกในชุมชนสามารถรักษาวิถีการดำรงชีวิตตามแบบดั้งเดิมอย่างมั่นคงพอสมควร จากการช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งในงานของครัวเรือนและงานของชุมชน นอกจากนี้เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น มักจะมีการช่วยเหลือกันเองสูงเพื่อบรรเทาปัญหา ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากทุนทางสังคมที่มีอยู่สูงในชุมชน จากความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกับความเชื่อ ค่านิยมที่เป็นอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ที่ยังคงมีอยู่สูงในชุมชนและในเครือข่ายชาติพันธุ์ไทยซงดำ

อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการพัฒนาย่อมมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น และชุมชนอาจจะได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงนั้น ทั้งความเจริญด้านเทคโนโลยี การติดต่อสื่อสาร รวมทั้งระบบเศรษฐกิจแบบตลาดที่รุกเข้ามายังชุมชน แต่ชุมชนมีการปรับตัวโดยใช้ทุนทางสังคมเดิมของชุมชนมาเป็นพื้นฐาน ด้วยการรวมกลุ่มกิจกรรมขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจของสมาชิกและอนุรักษ์ภูมิปัญญาดั้งเดิมควบคู่กัน การที่มีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสมาชิกชุมชนและมีความร่วมมือช่วยเหลือกันอยู่แล้วเป็นพื้นฐาน ทำให้การปฏิสัมพันธ์กันในการทำงานกลุ่มเป็นไปด้วยความยืดหยุ่นและการผ่อนปรน เพื่อให้กลุ่มสามารถตอบสนองความต้องการของสมาชิกให้ได้มากที่สุด มีการปฏิบัติต่อกันด้วยความเข้าใจ มีน้ำใจเอื้อเฟื้อ รับฟังเหตุผล ไว้วางใจกัน โดยมีพื้นฐานมาจากความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และบนพื้นฐานความเชื่อ ค่านิยม ประเพณีและวัฒนธรรมเดียวกัน ที่ยึดโยงคนในชุมชนไว้ด้วยกันอย่างเหนียวแน่น และมีความรู้สึกว่าเป็นกลุ่ม เป็นพวกเดียวกัน ทำให้เกิดความไว้วางใจซึ่งกันและกันสูง อันนำไปสู่การร่วมกันคิดหาทางออกของปัญหาต่างๆ ที่เข้ามาสู่ชุมชน ปรัชญาการณเช่นนี้ได้แสดงออกถึงพลังของทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนจากความไว้น้ำใจเชื่อใจกัน ก่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความสมัครสมานสามัคคีและ

ความเอื้ออาทรต่อกัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องบทบาทของทุนทางสังคมในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง

การใช้ทุนทางสังคมเป็นพื้นฐานในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยการเสริมสร้างศักยภาพในด้านต่างๆ ให้แก่ชุมชนถือเป็นกลไกสำคัญที่เป็นแรงผลักดันให้ชุมชนปรับตัวอย่างสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในสังคมโดยรวมของประเทศที่มีการพัฒนาอย่างรวดเร็ว และได้กระจายเข้าไปสู่ชุมชนชนบทมากขึ้น โดยที่ชุมชนบ้านหนองหมุ่สามารถปรับตัวด้วยการพยายามหาทางเลือกที่เหมาะสมกับชุมชน อีกทั้งมีการประสานระหว่างเครือข่ายที่ซับซ้อนขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยหลายชิ้นที่ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชนในการดำเนินชีวิตของชาวชนบทไทย เช่น งานของฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2541: 250 – 261) และบัวพันธ์ พรหมพักพิง (2546: 8 – 70) ที่พบว่า สังคมไทยเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่ยังคงมีทุนทางสังคมเดิมที่ต่างยึดถืออยู่ ได้แก่ ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี ที่เปรียบเสมือนเครื่องมือในการยึดโยงคนในชุมชนที่ช่วยให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ อีกทั้งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็ง โดยได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชนในการสร้างกลุ่มเพื่อรวมคนในชุมชนให้เป็นหนึ่งเดียว ผ่านการส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือและแลกเปลี่ยนทรัพยากรต่างๆ ทำให้กลุ่มในชุมชนสามารถพัฒนาขึ้น จากการใช้ทุนทางสังคมแบบดั้งเดิมปรับมาเป็นทุนทางสังคมแบบใหม่ที่มีระบบมากขึ้น เกิดการขยายเครือข่ายออกไปอย่างกว้างขวาง ทั้งในด้านกิจกรรมและพื้นที่ และสร้างอำนาจในการต่อรองกับทั้งภาครัฐและภาคเอกชน

นอกจากนี้ข้อค้นพบดังกล่าวยังสอดคล้องกับการศึกษาของสุรเชษฐ เวชชพิทักษ์ (2533: 122 – 125) ที่กล่าวไว้ว่า การพัฒนาชุมชนที่ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมต้องมองจากภายใน โดยใช้คนในชุมชนมีบทบาทสำคัญในการวิเคราะห์และพัฒนาไปพร้อมๆ กับการฟื้นฟู ประยุกต์และบูรณาการบนพื้นฐานเดิม อีกทั้งยังใช้ภูมิปัญญาในการดำรงอัตลักษณ์และการปรับตัวในการดำเนินชีวิต โดยผู้นำในชุมชนและปราชญ์ชาวบ้านมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดและอนุรักษ์ แม้กลุ่มจะปรับตัวแต่ยังรักษาเอกลักษณ์บางอย่างที่เชื่อมโยงกับความเป็นตัวตนของกลุ่มที่แตกต่างจากกลุ่มอื่นได้ นอกจากนี้คนในชุมชนมีการรวมกลุ่มเพื่อปรับตัวให้ได้ประโยชน์แบบใหม่จากหน่วยงานภายนอก โดยใช้การบริหารจัดการที่เน้นการมีส่วนร่วมและยึดโยงให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต

งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่มคนที่อยู่ในชนบท ที่มีข้อค้นพบที่คล้ายคลึงกัน เช่น งานของอำภา จันทราภาส (2543: 98 – 109) ซึ่งศึกษาทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนชนบท ได้อธิบายไว้ว่า ชุมชนชนบทมักใช้ทุนทางสังคมมาเป็น

พื้นฐานในการเสริมสร้างความมั่นคงและยั่งยืนให้กับชุมชน โดยมีปัจจัยหลักคือการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ที่ทำให้ตระหนักว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน มีความรับผิดชอบร่วมกัน ทำให้เกิดการเรียนรู้ในการดำเนินกิจกรรมของชุมชน และนำทุนที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ สร้างอำนาจต่อรองกับภายนอก และสามารถปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงได้

จะเห็นได้ว่าทุนทางสังคมมีความสำคัญอย่างมากต่อการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และความสัมพันธ์ในกลุ่มที่มีระบบความเชื่อเดียวกันเป็นสิ่งที่ยึดโยงคนเหล่านี้ไว้ด้วยกัน การรักษาสิ่งเหล่านี้ให้ดำรงอยู่ด้วยการถ่ายทอด หล่อหลอมความเชื่อ ค่านิยม รวมทั้งประเพณีต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง มีการส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันในกลุ่มและมีการช่วยเหลือกันระหว่างสมาชิกชุมชนอย่างต่อเนื่อง จะนำมาซึ่งความผูกพันกันทางสายเลือดและชาติพันธุ์ เกิดเป็นความรักความสามัคคีเป็นหนึ่งเดียวกัน ให้อภัยและเกรงใจซึ่งกันและกัน ถึงแม้จะมีความพยายามเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ รุกเข้ามาในชุมชน แต่กลุ่มคนเหล่านี้จะพิจารณาก่อนการรองรับการเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสม จึงส่งผลให้มีการปรับตัว โดยการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตใหม่บ้าง แต่ยังคงรักษาพื้นฐานเดิมไว้เป็นหลักในการดำรงชีวิต จึงเป็นวิถีชีวิตที่สมดุล

5.3 ปัญหาและอุปสรรคในการเสริมสร้างทุนทางสังคมและความเข้มแข็งของชุมชนไทยชนตำบลบ้านหนองหมู

ปัญหาและอุปสรรคของชุมชนไทยชนตำบลบ้านหนองหมูในการเสริมสร้างทุนทางสังคมและความเข้มแข็งของชุมชน พบว่า ในปัจจุบันการพัฒนาเศรษฐกิจตามระบอบทุนนิยมเข้ามามีความสำคัญ ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะความเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ซึ่งทำให้ชีวิตความเป็นอยู่มีความสะดวกสบายมากขึ้น แต่กลับส่งผลกระทบทางลบต่อสังคมและวัฒนธรรมอย่างน่าเป็นห่วง โดยเฉพาะในชุมชนชนบทที่ไม่รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ทำให้ความเจริญจากภายนอกเข้ามามีบทบาทในชุมชนมากขึ้น ส่งผลให้คนในชุมชนพึ่งตนเองน้อยลง ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงและรับเอาสิ่งใหม่ๆ เข้ามาใช้กันมากขึ้นแต่ยังดีที่อยู่บนฐานของความเหมาะสม และใช้หลักเหตุ – ผล ในการรับเข้ามาใช้ และปัญหาที่น่ากังวลในอนาคตคือ การมุ่งเน้นการดำเนินกิจกรรมเพื่อผลตอบแทนทางวัตถุ หรือเงินตรา เพื่อที่จะนำความสะดวกสบายมาสู่ตนเอง ทำให้คนพึ่งตนเองน้อยลง อีกทั้งการที่คนในชุมชนไปทำงานภายนอก ทำให้ได้รับแนวคิดและความรู้ใหม่มาใช้ แต่กลับพบว่า คนในชุมชนให้ความสนใจ

ในเรื่องของชุมชนน้อยลงเมื่อเทียบกับช่วงที่ผ่านมา เป็นผลมาจากการยึดตัวเองเป็นศูนย์กลาง ทำให้คนเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชนและท้องถิ่นลดลง ซึ่งถ้าหากปล่อยให้กระแสจากภายนอกเข้ามา ทั้งเรื่องของการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่ภาครัฐและตลาดพยายามรุกเข้ามาในชุมชน โดยคนในชุมชนขาดสติ ไม่มีการกลั่นกรอง และรับอย่างไม่เลือก จะทำให้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งเป็นสิ่งที่ดึงมาได้เสื่อมสลายไป

5.4 ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาเรื่องทุนทางสังคมกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไทยเชิงดำ: กรณีศึกษาบ้านหนองหมุ ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ผู้ศึกษาได้นำประเด็นต่างๆ ได้จากการศึกษาผนวกกับข้อเสนอแนะของคนในชุมชนนำมากำหนดเป็นข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

5.4.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรมีการส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนตระหนักและมีความภาคภูมิใจในสิ่งที่เป็อัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ ด้วยการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมประเพณีอย่างต่อเนื่อง เพื่อกระตุ้นให้ตระหนักถึงคุณค่าของการดำเนินชีวิตตามวิถีชุมชนเดิมและเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

2) ในการสร้างความเข้มแข็ง ควรเปิดโอกาสให้สมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาและกระตุ้นให้ร่วมเรียนรู้และสามารถแก้ไขปัญหาเองได้มากที่สุด

3) ในการพัฒนาชุมชนควรคำนึงถึงความพร้อมของชุมชนในการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เนื่องจากแต่ละชุมชนมีความเชื่อ ค่านิยมและการปฏิบัติที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ต้องเปิดให้ผู้เ้าสามารถแสดงบทบาทและสมาชิกชุมชนมีโอกาสร่วมคิดหารูปแบบและหาวิธีการทำงานร่วมกันระหว่างคนรุ่นก่อนกับรุ่นใหม่ที่มีช่องว่างระหว่างกันอยู่ และส่งเสริมให้มีการนำทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้และพัฒนาต่อยอดเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน อันจะช่วยต้านทานกับแรงกดดันจากภายนอก

4) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและอนุรักษ์วัฒนธรรม ควรมีการส่งเสริมการถ่ายทอดวัฒนธรรมต่างๆ อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยการทำให้การเรียนรู้ การจัดทำเอกสาร

หนังสือ เพื่อให้ผู้ที่สนใจทั้งคนในชุมชนและคนนอกชุมชนสามารถศึกษาด้วยตนเองและช่วยกระตุ้นให้เห็นคุณค่าของปัจจัยทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับทุนทางสังคม

5.4.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรทำการศึกษาเปรียบเทียบทุนทางสังคมที่เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไทยชงดำในหลายๆ พื้นที่ เพื่อจะได้เห็นภาพการเสริมสร้างทุนทางสังคมของชุมชนที่หลากหลายรูปแบบ ภายใต้บริบทชุมชนที่แตกต่างกัน รวมทั้งเห็นความคล้ายคลึงระหว่างชุมชนเหล่านี้ด้วย

2) ควรมีการศึกษาเชิงปริมาณเพื่อหาคำตอบเชิงประจักษ์ว่าทุนทางสังคมลักษณะใดที่ส่งผลให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งได้อย่างยั่งยืนในชุมชนที่เป็นชนกลุ่มน้อยกลุ่มต่างๆ ในประเทศไทย เนื่องจากองค์ประกอบของทุนทางสังคมมีมาก และอาจจะมีปัจจัยอื่นๆ ที่มีส่วนให้เกิดความยั่งยืนด้วย

บรรณานุกรม

- กรมพัฒนาชุมชน, กองพัฒนาอาสาสมัครและผู้นำท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย. 2544. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ของกระทรวงมหาดไทย. วารสารพัฒนาชุมชน. 40 (มีนาคม): ก7.
- กฤติกา โชควัฒนชัย. 2551. เอกสารประกอบการสอน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 เรื่องชุมชนทรงคุณค่าภูมิปัญญาไทยโซ่งบ้านสระ. นครปฐม (เอกสารอัดสำเนา).
- กฤติยา ชัยศิริ. 2546. ความเป็นชุมชนเข้มแข็งในตำบลบางพระ อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- กาญจนา แก้วเทพ. 2535. เครื่องมือการทำงานพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพฯ: สมาคมทอเล็กแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.
- กาญจนา นาคสกุล. 2547. ไตรลักษณ์ ภาพลักษณ์ อปลักษณ์ สัญลักษณ์ เอกลักษณ์. ค้นวันที่ 23 กันยายน 2554 จาก <http://www.sakulthai.com/DSakulcolumndetail.sql.asp>
- กิ่งแก้ว มรกฏจินดา. 2550. การศึกษาวัฒนธรรมไทยโซ่งเพื่อการจัดการเรียนรู้: กรณีศึกษา ณ หมู่บ้านสะแกราย ตำบลอนนทยายหอม อำเภอเมือง และหมู่บ้านลำเอียด ตำบลตลาดจินดา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- กิตติภูมิ ชุนไชยา. ม.ป.ป. เอกสารประกอบการสอนวิชาสังคมศึกษา ในระดับประถมศึกษา “เรื่องราวชาวไทยโซ่ง”. นครปฐม (เอกสารอัดสำเนา).
- เกศสิรินทร์ แพทอง. 2546. การปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์และวิธีการดำรงรักษาอัตลักษณ์สำคัญของชาวมอญ อำเภอพระประแดง. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- โกสินทร์ ดอกบัว. 2551. ทูทางสังคมกับการดำรงอยู่ของชุมชนชนบท. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ขวัญชีวัน บัวแดง. 2546.ชาติพันธุ์และมายาคติ. กรุงเทพฯ: องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุ.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิม

พระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. 2544. **วัฒนธรรม พัฒนาการทาง**

ประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดนครปฐม. กรุงเทพฯ: ครูสภา.

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2552. **เอกสารประกอบการสัมมนา “การบูรณา**

การศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดเศรษฐกิจ

พอเพียง” ในวันที่ 17 – 18 มกราคม 2552 ห้องประชุมหลวงพ่อดำไร่ชิง อาคาร

ศึกษาศาสตร์ 3 ชั้น 5.

งามพิศ สัตย์สงวน. 2545. **สถาบันครอบครัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในกรุงเทพมหานคร:**

กรณีศึกษา ครอบครัวไทยโซ่ง. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย.

จังหวัดสมุทรสาคร. **ขนบธรรมเนียมประเพณีของลาวโซ่ง.** ค้นวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2554 จาก

<http://www1.mod.go.th/heritage/nation/oldcity/samutsakhon8.htm>.

จำลอง บุญเรืองโรจน์และคณะ. 2545. **การวิเคราะห์ระบบคุณค่าของภูมิปัญญาไทยในวิถี**

ชีวิตของชาวไทยทรงดำ: กรณีศึกษาชาวไทยทรงดำในเขตอำเภออุทุมพร

จังหวัดสุพรรณบุรี. สารนิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา

มหาวิทยาลัยนเรศวร.

จิตรลดา เกิดเรือง. 2548. **การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา เรื่องประเพณีและพิธีกรรมไทย**

ทรงดำ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 จังหวัดสุพรรณบุรี. วิทยานิพนธ์

ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.

จิรประภา อัครบวร และคณะ. 2545. **ยุทธศาสตร์ชุมชนเข้มแข็งด้วยการพัฒนาทรัพยากร**

มนุษย์: กรณีศึกษาชุมชนบางพระ จังหวัดฉะเชิงเทรา. กรุงเทพฯ: คณะพัฒนา

สังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ฉลาดชาย รมิตานนท์. 2540. **อัตลักษณ์ วัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลง.** เชียงใหม่:

ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพีไล เลิศวิชา. 2541. **วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 2.

กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.

ชยุต อินพรหม. 2547. **ทุนทางสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน:**

กรณีศึกษาสภากาลานวัดตะโหนด อำเภอดะโหนด จังหวัดพัทลุง. วิทยานิพนธ์

ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ชาญ (นามสมมติ). **อดีตผู้ใหญ่บ้าน.** 2553 (13 ตุลาคม). การสัมภาษณ์.

- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, บรรณาธิการ. 2551. **ไทดำ ไทขาว ไทแดง และไทยเหลือง: อัตลักษณ์ เปิด อัตลักษณ์ปิด**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ชาติชาย ณ เชียงใหม่. 2543. **การบริหารการพัฒนาชนบทเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็ง ของชุมชน**. กรุงเทพฯ: 21 เซ็นจูรี.
- ชูชีพ อุดมชัย, จิรพร แสงศิลป์ และเรืองยุทธ ตีระวนิช. 2518. ลาวโซ่ง. **เมืองโบราณ**. 1 (กรกฎาคม – กันยายน): 22 – 33.
- ทิตยา สุวรรณะชญ. 2544. **แนวคิดทฤษฎีสังคม**. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ณัฐวุฒิ ทองดอนเอ. 2541. **ประวัติไทยโซ่ง**. นครปฐม: สมาคมนครธรมตำบลสระพัฒนา.
- นิชาภา อินฺหวัฒน์, บรรณาธิการ. 2550. **คู่มือนักพัฒนาชุมชน**. ค้นวันที่ 22 พฤศจิกายน 2553 จาก <http://www.northandamantsunamirelief.com/Resources/CommDevHandbook.doc>
- แดงด้อย มาลี. 2541. ผ้าขึ้นลายแดงโอบบางปลาของชาวไทยโซ่ง. **วัฒนธรรมไทย**. 36 (ธันวาคม): 20 – 22.
- ตฤณ สุขนวล. 2545. **ตัวตนคนไม่เรียง: วิถีทางชุมชนพึ่งตนเอง**. กรุงเทพฯ: รวมทรงคน.
- ถวิล เกษรราช. 2548. **เรื่องราวชาวไตโซ่งในดินแดนสยาม**. นครปฐม: มูลนิธิไทยทรงดำประเทศไทย.
- ทรงวิทย์ แก้วศรี. 2534. **เอกลักษณ์ไทย**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทรงศิริ สาประเสริฐ. 2542. **ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาชาวบ้าน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ทิพวรรณ กิตติวิบูลย์. 2546. **ความสำเร็จของการพัฒนาที่ยั่งยืนในสังคมไทยตามแนวคิดทางจิตวิทยาสังคม**. **วารสารพัฒนาสังคม**. 7 (ธันวาคม): 1 – 41.
- ไทยชงด้าเพชร, เว็บไซต์ไทยชงด้า. **ประวัติความเป็นมาไทยทรงดำ**. ค้นวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2553 จาก <http://www.thaisongdumphet.is.in.th/?md=content&ma=show&id=5>
- ไทยชงด้าเพชร, เว็บไซต์ไทยชงด้า. **ยึดคลองประเพณี**. ค้นวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2553 จาก <http://www.thaisongdumphet.is.in.th/?md=content&ma=show&id=3>
- ธนัฐา แดนศิลป์. 2542. เสื้อผ้าทรงผม วัฒนธรรมที่ยังไม่ตายของลาวโซ่ง. **วัฒนธรรมไทย**. 36 (มีนาคม): 29 – 38.

ธิดา ชมภูนิช. 2539. **การศึกษาศิลปหัตถกรรมไทยเชิงในจังหวัดนครปฐม**. กรุงเทพฯ: พัทธอักษร.

ธิต (นามสมมติ). ผู้นำชุมชน. 2553 (30 เมษายน). การสัมภาษณ์.

ธีรภาพ โลหิตกุล. 2544. **กว่าจะรู้ค่าคนไทในอุษาคเนย์**. กรุงเทพฯ: ประพันธ์สาสน์.

นภาพร หะวานนท์ และคณะ. 2550. **ดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน: ความกลมกลืนระหว่างทฤษฎีฐานรากกับข้อมูลเชิงประจักษ์**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

นภาพร หะวานนท์ และพิศมัย รัตนโรจน์สกุล. 2548. **การเสริมสร้างทุนทางสังคมเพื่อชุมชนเข้มแข็ง**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติ.

นราธิป แก้วทอง. 2550. **กระบวนการเสริมสร้างทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาชุมชน ศึกษากรณีชุมชนหมู่บ้านใหม่คุณธรรม อำเภอแม่จวนจัตริ จังหวัดขอนแก่น**. ภาควิชาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

นาฏฤทัย นิยมไทย. 2547. **การจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนแบบประชาชนมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนบ้านออน หมู่ที่ 14 เขตเทศบาลสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่**. สารนิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

นัตยา สำราญทรัพย์. 2532. **ระบบเครือญาติและโครงสร้างสังคมของลาวโซ่ง**. สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร.

นำพลย์ กิจรักษ์กุล. 2532. **การศึกษารูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ประชากร เศรษฐกิจและวัฒนธรรมของลาวโซ่งในจังหวัดนครปฐม**. สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2541. **ชุมชนเข้มแข็ง ทุนทางสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2548. **คนไทยกับคำ 3 คำเจ้าปัญหา เชื้อชาติ – กลุ่มชาติพันธุ์ – อัตลักษณ์**. ศิลปวัฒนธรรม. 9 (กรกฎาคม): 54.

นฤล ชมภูนิช. 2538. **การศึกษาประเพณีของชาวไทยโซ่ง หมู่บ้านเกาะแรด**. กรุงเทพฯ: กรมฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ.

- บัญญัติ เรืองศรี, ผู้ดำเนินรายการ. **การเสวนาในหัวข้อเรื่อง “จากลาวโซ่งสู่ไทยซ่งดำ”**. งานมหกรรมหนังสือเพื่อการเรียนรู้ (تبแก้ว Book Fair) ระหว่างวันที่ 17 – 11 มกราคม 2553.
- บัวพันธ์ พรหมพักพิง และสุวิทย์ ธีรศาสตร์, บรรณาธิการ. 2546. **สรุปผลการสัมมนาทุนทางสังคม: มรดกเก่าจะนำเราไปรอดจริงหรือ**. ขอนแก่น: ภาควิชาพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- บัวพันธ์ พรหมพักพิง. 2546. **รายงานการวิจัย การก่อเกิด การผลิตซ้ำและการขยายตัวทุนทางสังคมในชนบทอีสาน**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- บุญนาค ตีวกุล. 2543. **ชนบทไทย: การพัฒนาสู่ประชาสังคม**. กรุงเทพฯ: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- บุญมี ปาริชาติธนกุล. 2546. **ความเชื่อเรื่องผีในพิธีกรรมของชาวไทยโซ่งบ้านไผ่หูช้าง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- บุญเสริม ดินตะสุวรรณ. 2545. **ศึกษาผ้าและเครื่องนุ่งห่มของชาวไทยซ่งดำตำบลหนองปรัง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- บุญอนันต์ พินัยทรัพย์ และพลาพรรณ คำพรรณ. 2549. **รายงานวิจัยเรื่องโครงการศึกษาชุมชนเข้มแข็งกระบวนการสร้างสรรค์คีนพลังสู่ชุมชน: หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์**. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ประจักษ์ เข้มมุกด์. 2521. **การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของชาวพวนกับวัฒนธรรมไทย ศึกษากรณีชาวพวนในตำบลหาดเสี้ยว อำเภอสรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ประภาพรพรณ อุ่อบ, บรรณาธิการ. 2542. **ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม**. นครปฐม: โครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑล มหาวิทยาลัยมหิดล (เอกสารจัดสำเนา).
- ประเวศ วะสี. 2540. **ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นคน**. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.
- ประเวศ วะสี. 2541. **ประชาคมตำบล**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มติชน..
- ประเวศ วะสี. 2544. **ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคมและศิลปกรรม**. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.
- ประเวศ วะสี. 2552. **สร้างคุณค่าความเป็นคน สร้างสุขภาพชุมชนให้เข้มแข็ง**. กรุงเทพฯ: ที คิว พี.

- ปัทมาวดี โพชนุกูล ชูชูกิ. 2548. **ทุนทางสังคมกับการพัฒนา**. ในเอกสารการสอนชุดวิชา เศรษฐศาสตร์การพัฒนา. หน่วยที่ 14. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขา สังคมศาสตร์. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ปานทิพย์ คงยิ้มละมัย. 2546. **พิธีเสนาเรื่อนในวิถีชีวิตลาวโซ่ง**. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ปิยะวิทย์ เทพอำนวยสกุล. 2549. **นโยบายสาธารณะเพื่อคุณภาพที่ดี: ชุมชนเข้มแข็ง**. กรุงเทพฯ: เป็นไทย.
- พจน์ (นามสมมติ). สมาชิกในชุมชน. 2553 (24 เมษายน). การสัมภาษณ์.
- พจนีย์ กงตาล. 2545. **นาฏการบนลานขวง: การฟ้อนแคนของชาวไทยโซ่งในจังหวัด นครปฐม**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สถาบันราชภัฏนครปฐม.
- พินดา เย็นสมุทร. 2524. **คำและความหมายในภาษาลาวโซ่ง**. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พรพรรณ จันทโรนานนท์. 2551. **การสังสรรค์ระหว่างวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ทาง วัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายจีนในจังหวัดบุรีรัมย์**. ดุษฎีนิพนธ์ปริญญา ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- พระวี สี่เหลื่องสวัสดิ์. 2545. **ทุนทางสังคมในมุมมองแบบไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พระมหาสุทิตย์ อาภากร. 2547. **เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ**. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).
- พระมหาอภิเดช เนตรวิลา. 2549. **ลักษณะของทุนทางสังคมและการปรับใช้เพื่อพัฒนา ชุมชนให้เข้มแข็ง: ศึกษากรณีบ้านหนองโสนอ อำเภอมัญจาคีรี จังหวัด ขอนแก่น**. ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- พัทยา สายหู. 2544. **กลไกสังคม**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พีระ ลีวลม. 2542. **การศึกษาศักยภาพของทุนทางสังคมของชุมชนไซเบอร์**. วิทยานิพนธ์ ปริญญา มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล.
- แพ (นามสมมติ). ประชาชนชาวบ้านด้านวัฒนธรรม. 2553 (24 พฤศจิกายน). การสัมภาษณ์.
- ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม. 2541. **ประชาคมตำบล: หมายเหตุจากนักคิด**. กรุงเทพฯ: สถาบัน ชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

- ภักดีตา สหายมิตร. 2551. **ทุนทางสังคมที่เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านกัวลม ตำบลบ่อหลวง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- ภูมิ (นามสมมติ). สมาชิกชุมชน. 2553 (17 เมษายน). การสัมภาษณ์.
- มก 66. **เมืองเก่ากำแพงแสน**. 2554. ค้นวันที่ 25 ธันวาคม 2553 จาก <http://kamphaengsaen.com/>
- มงคล พนมมิตร. 2551. **การดำรงอัตลักษณ์ของชุมชนกลุ่มน้อยในภาคเหนือ**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มณีรัตน์ ท้วมเจริญ. 2518. พิธีเสนเรือน. **ศิลปากร**. 19 (กรกฎาคม): 68 – 72.
- มนู อุดมเวช. 2547. **ประวัติศาสตร์ไทดำในประเทศไทย**. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี.
- มะลิ. 2540. วัฒนธรรมกับการพัฒนาสังคม. **นิตยสารการประชาสงเคราะห์**. 40 (พฤศจิกายน – ธันวาคม): 11 – 16.
- มานะ แก้วมาลา. 2552. **การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อการเสริมสร้างอัตลักษณ์อุบลราชธานี**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.
- มูลนิธิไทยทรงดำประเทศไทย. 2548. **มูลนิธิไทยทรงดำประเทศไทย**. นครปฐม: มูลนิธิไทยทรงดำประเทศไทย.
- ยศ สันตสมบัติ. 2545. **พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา: เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ และการปรับกระบวนการทัศน์ว่าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. (สกว.).
- ยันต์ (นามสมมติ). ผู้นำชุมชน. 2553 (22 เมษายน). การสัมภาษณ์.
- ระริน สุรวุฒนานันท์. 2551. **ทุนทางสังคมในชุมชนชาติพันธุ์ ศึกษากรณีชุมชนมอญในกรุงเทพฯ**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- รัตนพงษ์ จันทะวงษ์. 2546. **ทุนทางสังคมที่สัมพันธ์ต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนกรณีศึกษา ตำบลพระประโทน อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สถาบันราชภัฏนครปฐม.
- ราชบัณฑิตยสถาน. 2542. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพฯ: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์.

- รินรดา พันธุ์น้อย. 2552. การดำรงอยู่และการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของ
ประชาชนในสังคมพหุวัฒนธรรม กรณีศึกษาชุมชนบุงกะเทว ตำบลในเมือง
อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย
ราชภัฏอุบลราชธานี.
- เรณู เหมือนจันทร์เชย. 2541. การศึกษาอิทธิพลของความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมของ
ชาวไทยโซ่งที่มีผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต: กรณีศึกษาหมู่บ้านแหลมกะเจา
2 ตำบลลำลูกบัว อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล.
- เรณู เหมือนจันทร์เชย. 2542. โลกทัศน์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย: ความเชื่อเรื่องผี
ของไทยโซ่ง. นครปฐม: สำนักงานวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชียอาคเนย์.
- ลักษณะพร กิจบุญชู. 2545. ความชรากับสถานภาพและบทบาทของผู้สูงอายุในชุมชนโซ่ง
กรณีศึกษาบ้านเนินหว่า ตำบลกง อำเภอไทรโยค จังหวัดสุโขทัย. วิทยานิพนธ์
ปริญญาามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- โลกล้านนา. **ไทดำ**. ค้นวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2554 จาก <http://www.lannaworld.com/nation/thaidam.htm>
- วรรณุช ประพิน. 2539. การศึกษาเปรียบเทียบคำศัพท์ภาษาลาวโซ่งในจังหวัดนครปฐม
ราชบุรีและเพชรบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วรวิมล โรมรัตนพันธ์. 2548. **ทุนทางสังคม**. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชน
เป็นสุข (สรส.).
- วลีรัตน์ มีกุล. 2540. **ผีบ้าน**: บทบาทและความสำคัญต่อวิถีชีวิตคนในชุมชน กรณีศึกษา
ลาวโซ่งบ้านสระ ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม. สาร
นิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วันดี สันติวุฒิเมธี. 2545. กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทยใหญ่
ชายแดนไทย – พม่า กรณีศึกษาหมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัด
เชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิชาญ สระทองคุ่ม. 2552. เอกสารประกอบการนำเสนอผลงานเพื่อเข้าชิงรางวัลผู้ใหญ่
ยอดเยี่ยม ประจำปี 2552. นครปฐม (เอกสารอัดสำเนา).
- วิชาน นัยนานนท์. 2552. **ทุนทางสังคมกับกระบวนการสืบทอดผู้นำชุมชนเข้มแข็ง:**
กรณีศึกษาบ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง. วิทยานิพนธ์
ปริญญาามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วีรพจน์ บุญรอด. ม.ป.ป. เอกสารประกอบการสอนระดับประถมศึกษา เรื่องไทยซงดำ.

นครปฐม (เอกสารอัดสำเนา).

วีระศักดิ์ จันทร์สงแสง. 2548. เสนอเรื่องชิง: เช่นสรวงบรรพชน เลี้ยงพี่เลี้ยงน้องและเพื่อนบ้าน.

สารคดี. 21 (มิถุนายน): 28 – 30.

วุฒิ (นามสมมติ). สมาชิกชุมชน. 2553 (14 เมษายน). การสัมภาษณ์.

ศรีศักร วัลลิโภดม. 2534. ความเชื่อเรื่องแถนในไทยดำ ศาสนาดั้งเดิมของคนไทย. **วารสาร**

เมืองโบราณฉบับไทดำ. 17, (กรกฎาคม - กันยายน): 5.

ศิริรัตน์ แอดสกุล. 2542. การอ้างเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวมอญ: กรณีศึกษา

ชุมชนมอญบ้านม่วง ตำบลบ้านม่วง อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี. กรุงเทพฯ:

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศูนย์รวมข้อมูลไทยซงดำ. **ความเชื่อของไทยซงดำ.** ค้นวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2554 จาก

<http://www.thaisongdum.com/2011/01/12/ความเชื่อของไทยซงดำ>

ศูนย์รวมข้อมูลไทยซงดำ. **ประเพณีการเกิด.** ค้นวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2554 จาก

<http://www.thaisongdum.com/2011/01/12/ประเพณีการเกิด>

ศูนย์รวมข้อมูลไทยซงดำ. **ประเพณีการตาย.** ค้นวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2554 จาก

<http://www.thaisongdum.com/2011/01/12/ประเพณีการตาย>

ศูนย์รวมข้อมูลไทยซงดำ. **พิธีทำศพไทยซงดำ.** ค้นวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2554 จาก

<http://www.thaisongdum.com/2011/01/12/พิธีทำศพไทยซงดำ>

ศูนย์รวมข้อมูลไทยซงดำ. **พิธีเสนเรือน.** ค้นวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2554 จาก

<http://www.thaisongdum.com/2011/01/12/พิธีเสนเรือน>

ศูนย์วัฒนธรรมไทยซงดำเขาย้อย. **ข้อมูลไทยซงดำ.** ค้นวันที่ 13 กรกฎาคม 2554 จาก

<http://www.thaisongdam-khaoyoi.com/thai/index.php>

ศูนย์สารสนเทศเพื่อการบริหารและการพัฒนางานปกครอง, กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย.

ค้นวันที่ 20 มกราคม 2554 จาก <http://www.amphoe.com/menu.php?mid=1&am>

=201&pv=18

ศูนย์สารสนเทศเพื่อการพัฒนาชุมชน, กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. 2552. **บ้าน**

หนองหญ้า. ค้นวันที่ 20 มกราคม 2554 จาก <http://nongmoo.moobanthai.com/>

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). **ดัชนีชี้วัดทุน ทางสังคมเพื่อการพัฒนา**

คุณภาพชีวิต. ค้นวันที่ 20 มกราคม 2553 จาก http://www2.codi.or.th/index.php?option=com_content&task=view&id=1071&Itemid=124

สถาบันวัฒนธรรมภูมิภาคตะวันตก มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2537. **ลาวโซ่ง: การแต่งกาย**

ประเพณีและความเชื่อ. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สมทรง บุรุษพัฒน์. 2540. **สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์ไทยโซ่ง.** นครปฐม: สำนักงานวิจัยภาษา

และวัฒนธรรมเอเชียอาคเนย์ สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท

มหาวิทยาลัยมหิดล.

สมนึก บุญเต็ม. 2546. **การพัฒนาหลักสูตรเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เรื่อง พิธีเสน**

เรือน สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จังหวัดเพชรบุรี. วิทยานิพนธ์

ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สมพร เกษมสุขจรัสแสง. 2526. **การผสมผสานทางวัฒนธรรมของลาวโซ่งในเขตอำเภอเขา**

ย้อย จังหวัดเพชรบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สรพงษ์ วิชัยดิษฐ. 2547. **กระบวนการก่อรูปอัตลักษณ์ของผู้อพยพชาวกะเหรี่ยง: ศึกษา**

กรณีกะเหรี่ยงในพื้นที่พักพิงชั่วคราวบ้านแม่หละ อำเภอท่าสองยาง จังหวัด

ตาก. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สรสิชา ศรีนวล. 2552. **ความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมกับความมั่นคงของมนุษย์:**

กรณีศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดสิงห์บุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

สร้อย (นามสมมติ). สมาชิกชุมชน. 2553 (17 พฤศจิกายน). การสัมภาษณ์.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2543. **ทฤษฎีและกลยุทธ์พัฒนาสังคม.** กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย.

สารานุกรมเสรี. 2553. **อำเภอกำแพงแสน.** ค้นวันที่ 20 ธันวาคม 2553 จาก

<http://th.wikipedia.org/อำเภอกำแพงแสน>

สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม. 2543. **ทุนทางสังคม.** หนังสือชุดชุมชนเข้มแข็งลำดับที่ 3.

กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2544. **รายงานการวิจัย**

การศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่สนับสนุนให้

ชุมชนเข้มแข็ง. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม

แห่งชาติ.

- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2549. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. 2543. **เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ ระดับชาติ สาขาสังคมวิทยา ครั้งที่ 1 ประเด็นศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นและครอบครัวในการเสริมสร้างทุนทางสังคม วันที่ 15 – 16 ธันวาคม 2543**. (เอกสารัดสำเนา).
- สำนักงานตำรวจแห่งชาติ. 2553. **สถิติคดีอาญา 5 กลุ่ม ปีงบประมาณ 2553**. ค้นวันที่ 26 กันยายน 2553 จาก http://statistic.police.go.th/dn_main.htm.
- สำนักงานพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต, การพัฒนาทุนทางสังคม. **การประชุมระดมความคิด วันที่ 5 – 10 กุมภาพันธ์ 2546**, ห้องประชุมเดชสินทวงศ์ สศช. ค้นวันที่ 16 มกราคม 2553 จาก: <Http://www.nesdb.go.th>.
- สำนักงานพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต. 2546. **ทุนทางสังคม**. ค้นวันที่ 16 ตุลาคม 2553 จาก http://pattanaithai.nesdb.go.th/Knowledge_pdf/socail_capital.pdf.
- สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. 2548ก. **การศึกษาและพัฒนาดัชนีชี้วัดมาตรฐานความมั่นคงของมนุษย์**. กรุงเทพฯ: กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. 2548ข. **โครงการกำหนดดัชนีชี้วัดทุนทางสังคม**. กรุงเทพฯ: กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- สํานักงานทะเบียนและเคหะ สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2554. **ตารางตัวชี้วัดที่สำคัญทางประชากรทุกจังหวัด**. ค้นวันที่ 26 กันยายน 2553 จาก http://popcensus.nso.go.th/quick_stat.php?yr=2543&rg=1
- สืบโกศาธิ์ เฝ่านุญญา. 2541. **सानไฟถักหวายลายชั้นสูง งานสืบทอดจากผู้เฒ่าชาวไทยไท่ง. วัฒนธรรมไทย**. 36 (พฤศจิกายน): 18 – 21.
- สุกัญญา เบาเนิด. 2549. **การสร้างอัตลักษณ์ของคนมอญย้ายถิ่น: ศึกษากรณีแรงงานข้ามชาติในจังหวัดสมุทรสาคร**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สุกัญญา จันทะสุน. 2538. ภูมิปัญญาชาวบ้านและกระบวนการถ่ายทอด: การศึกษา "พิธี
เสนเรือน" ของชาวลาวโซ่ง จังหวัดพิษณุโลก. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุเทพ วงศ์สุภา. 2548. ทูตทางสังคมกับการจัดการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุนี คำนวณศิลป์, พัทธ์ชัย ศิริวงศ์ และพิชิตาภา ทับทอง, บรรณาธิการ. 2547. สารานุกรมไท
ดำล้ำค่า. เพชรบุรี: เพชรภูมิการพิมพ์.
- สุพรรณิ ไชยอำพร. 2546. ทูตทางสังคม ทางเลือกทางรอดของสังคมที่ท้าทายนักพัฒนา.
วารสารพัฒนาสังคม. 7 (ธันวาคม): 46 – 69.
- สุมิตร ปิติพัฒน์, บัณฑิต อ่อนดำ และพูนสุข ธรรมภิมุข. 2522. ลาวโซ่ง: รายงานการวิจัย.
กรุงเทพฯ: ธรรมศาสตร์.
- สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์. 2533. รากฐานแห่งชีวิต: วัฒนธรรมชนบทกับการพัฒนา. กรุงเทพฯ:
หมู่บ้าน.
- สุรวาท ทองบุ. 2542. บทบาทของโรงเรียนในฐานะปัจจัยผลักดันให้เกิดกระบวนการสร้าง
ความเข้มแข็งของชุมชน. รายงานวิจัย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ
วิจัย.
- สุริยันต์ สุวรรณราช และคณะ. 2543. การบริหารและการจัดการธุรกิจยางพาราของชุมชน
ตำบลไม้เรียงอำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช. รายงานวิจัย. กรุงเทพฯ:
คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- สุริยา สมุทคุปต์ และพัฒนา กิตติอาษา. 2544. ยวนสี่คว ในชุมชนชาติพันธุ์ เรื่องเล่า ความ
ทรงจำ และอัตลักษณ์ ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนในจังหวัดนครราชสีมา. สำนัก
วิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- สุรีย์ ทองคงหาญ. 2542. วัฒนธรรม ประเพณีไทยซ่งดำ. นครปฐม: ชมรมไทยซ่งดำแห่ง
ประเทศไทย.
- สุวิดา ธรรมณีนวงศ์ และคณะ. 2541. รูปแบบและแนวทางการพัฒนาความเข้มแข็งของการ
รวมกลุ่มในชุมชนสากล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. รายงานวิจัย. นครปฐม:
สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยศิลปากร.

- สุวิมล เวชวิโรจน์. 2552. **การสื่อสารอัตลักษณ์กับการแต่งกายของชาวไทยโซ่ง อำเภอ
พุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เสรี พงศ์พิศ. 2547. **ร้อยคำที่ควรรู้**. กรุงเทพฯ: พลังปัญญา.
- เสรี พงศ์พิศ. 2548. **วัฒนธรรมองค์กรของโลกยุคใหม่: เครือข่าย: ยุทธวิธีเพื่อประชาคม
เข้มข้น ชุมชนเข้มแข็ง**. กรุงเทพฯ: สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน.
- เสรี พงศ์พิศ. 2551. **แนวคิดแนวปฏิบัติยุทธศาสตร์พัฒนาท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์
การพิมพ์.
- ไสว (นามสมมติ). **อดีตประธานกลุ่มทอผ้าและผลิตภัณฑ์จากผ้าทอ**. 2553 (30 พฤศจิกายน).
การสัมภาษณ์.
- หงส์ (นามสมมติ). **ปราชญ์ชาวบ้านด้านการประกอบพิธีกรรม**. 2553 (17 พฤศจิกายน). การ
สัมภาษณ์.
- หมูหีน. 2553. **หมู่บ้านลาวโซ่ง เพชรบุรี**. ค้นวันที่ 24 มิถุนายน 2553 จาก
<http://www.moohin.com/001/001e002.shtml>
- องค์การบริหารส่วนตำบลสระพัฒนา. 2553. **แผนพัฒนาสามปีองค์การบริหารส่วนตำบล
สระพัฒนา (พ.ศ. 2554 – 2556)**. งานวิเคราะห์นโยบายและแผน สำนักงานปลัด
องค์การบริหารส่วนตำบลสระพัฒนา.
- องค์การบริหารส่วนตำบลสระพัฒนา. ม.ป.ป. **ข้อมูลทั่วไปตำบลสระพัฒนา**. ค้นวันที่ 4
กันยายน 2553 จาก <http://www.sapattana.go.th/default.php?modules=general1&gid=2>
- อเนก นาคะบุตร. 2545. **ทุนทางสังคมและประชาสังคมในเมือง**. กรุงเทพฯ: 21 เซ็นจูรี่.
- อภิญญา เพ็ญฟูสกุล. 2546. **อัตลักษณ์**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ
สาขาสังคมวิทยา.
- อ้อยทิพย์ เกตุเอม. ม.ป.ป. **เอกสารประกอบจัดประสบการณ์การเรียนรู้หลักสูตร ป.
บัณฑิต (สาขาพัฒนาชุมชน) ชุดวิชา การพัฒนาทุนทางสังคมและประชาคม
เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน**. นครราชสีมา: โปรแกรมการพัฒนาชุมชน
สถาบันราชภัฏนครราชสีมา (เอกสารัดสำเนา).
- อัษฎุณี บุรณะสิงห์. 2531. **วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงการใช้คำของคนสามระดับอายุใน
ภาษาโซ่ง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล.

- อาภรณ์ จันทรสมวงศ์. 2544. **พลวัตชุมชนไทยในสมัยโลกาภิวัตน์**. กรุงเทพฯ: โครงการ
ประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม.
- อำภา จันทราภาศ. 2543. **ทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน**. วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อุทัย ดุลยเกษม และ อรศรี งามวิทยาพงศ์. 2540. **ระบบการศึกษากับชุมชน กรอบความคิด
และข้อเสนอวิจัยเพื่อการศึกษาวิจัย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ
วิจัย.
- อุไรวรรณ พวงสายใจ. 2545. **ทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน**.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เอกรินทร์ พึ่งประชา. 2537. **เส้นเรือน : สื่อสัมพันธ์ที่โยงใยด้วยรักและห่วงใย**. ไลฟ์แอนด์
เดคคอร์ด. 3 (สิงหาคม): 138 – 142.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2534. **วิเคราะห์เอกลักษณ์ไทยในกระแสความเปลี่ยนแปลง**. กรุงเทพฯ:
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- เอี่ยม ทองดีและคณะ. 2542. **พลังประวัติศาสตร์ท้องถิ่นต่อการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษา
ชุมชนอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม**. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- แอ๊ะ (นามสมมติ). สมาชิกชุมชน. 2553 (16 เมษายน). การสัมภาษณ์.
- Bullen, Paul and Onyx, Jenny. 1998. **Measuring Social Capital in Five Communities in
NSW**. Retrieved October 16, 2010 from <http://www.mapl.com.au/A2/htm>.
- Coleman, J.S. 1988. Social Capital in the Creation of Human Capital. In **Social Capital:
a Multifaceted Perspectives**. Dasgupta P. and Serageldin I., ed.
Washington, D.C.: World Bank. Pp. 13 – 39.
- Coleman, J.S. 1988. Social Capital in the Creation of Human Capital. **American Journal
of Sociology**. 94 (Supplement): 95 – 120.
- Dasgupta P. and Serageldin I., ed. 1999. **Social Capital: a Multifaceted Perspectives**.
Washington, D.C.: World Bank.
- Heon, Deok Yoon. 2006. Republic of Korea. In **Social Capital in Asia: an Exploratory
Study**. Tan Wee – Liang, ed. Tokyo: Asia Productivity Organization. Pp. 132
– 135.

- Putnam, R. D. 1993. **Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy**. Princeton NJ: Princeton University Press.
- Putnam, R.D. 1993. **The Prosperous Community Social Capital and Public life**.
Retrieved October 22, 2010 from <http://www.philia.ca/files/pdf/ProsperousCommunity.pdf>.
- Sinad Treevanchai. 2003. **Social Capital and the Performances of Savings Groups: A case Study in Songkhla**. Master's thesis, Thammasat University.
- Turner. 1997. Social Capital in the Creation of Human Capital. In **Social Capital: a Multifaceted Perspectives**. Dasgupta P. and Serageldin I., ed. Washington, D.C.: World Bank. Pp. 96.
- World Bank. 2002. **What is Social Capital**. Retrieved October 22, 2010 from <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTSOCIALDEVELOPMENT/EXTTSOCIALCAPITAL/0,,contentMDK:20185164~menuPK:418217~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:401015,00.html>.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

แนวคำถามที่ใช้ในการสนทนาหรือการสัมภาษณ์ (Interview Guides) เรื่อง ทูทางสังคมที่เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไทยซึ่งดำนานหนองหม ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม (สำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ)

สำหรับแนวทางสนทนาหรือการสัมภาษณ์นั้น ผู้ศึกษาใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In – depth Interview) โดยมีแนวการสัมภาษณ์ 6 ส่วน ดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย

1.1 เพศ	1.5 ระดับการศึกษา
1.2 อายุ	1.6 จำนวนสมาชิกในครอบครัว
1.3 ศาสนา	1.7 อาชีพ
1.4 สถานภาพสมรส	1.8 รายได้

ส่วนที่ 2 ลักษณะทุนทางสังคมในชุมชน

- 2.1 การรับรู้ของคนในชุมชนด้านประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อทั้งในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชุมชน
- 2.2 ประวัติความเป็นมา ตำนานของชุมชนหนองหม
- 2.3 สภาพแวดล้อมของชุมชนในด้านต่างๆ ทั้งทางกายภาพ เศรษฐกิจ การประกอบอาชีพ และวิถีชีวิตของคนในชุมชน
- 2.4 ความเป็นเอกลักษณ์ การแสดงความเคารพนับถือ สิ่งที่น่าเคารพยกย่องหรือสิ่งที่น่ารังเกียจ รวมถึงบุคลิกลักษณะของคนในชุมชน
- 2.5 กฎเกณฑ์ ระเบียบต่างๆ ภายในชุมชน รวมถึงการให้รางวัลและการลงโทษ

2.6 การให้ การแบ่งปัน ความเชื่อเพื่อเชื่อแผ่ระหว่างกัน ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน (คน สถาบันในชุมชน สิ่งแวดล้อม)

2.7 ความร่วมมือร่วมใจในการรับมือกับปัญหาหรือหาทางแก้ไขปัญหาในสถานการณ์ต่างๆ ที่เคยเกิดขึ้น

2.8 การยอมรับของสมาชิกต่อตัวผู้นำชุมชน

2.9 ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันของสมาชิกในชุมชนและความไว้วางใจ ไว้นื้อเชื่อใจของสมาชิกที่มีต่อกัน

2.10 ความไว้วางใจต่อคนอื่นๆ ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เช่น ความสนิมสนมกันของเพื่อนบ้าน ความไว้วางใจในสวัสดิภาพและความปลอดภัย ความไว้วางใจในการให้ความช่วยเหลือ หยิบยื่น หรือแม้กระทั่งความช่วยเหลือในงานต่างๆ

2.11 ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มในชุมชน รวมไปถึงความคิดเห็นของกลุ่มต่างๆ

2.12 การส่งเสริมจากหน่วยงานจากภายนอกชุมชน ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานราชการ เอกชน หรือองค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามามีสัมพันธ์กับชุมชนในช่วงที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ในด้านความถี่ที่เข้ามา รวมถึงบทบาทหน้าที่ที่เข้ามาของสัมพันธ์ เช่น สร้างกลุ่มในชุมชน เป็นกลุ่มเกี่ยวกับอะไร เข้ามาเพื่อทำอะไรบ้าง

2.13 ลักษณะความสัมพันธ์ของกลุ่มต่างๆ ที่อยู่นอกชุมชน เช่น การให้ความช่วยเหลือของกลุ่มต่อชุมชน ความเป็นมิตรกับชุมชนหรือเข้ามาเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ การสร้างความช่วยเหลือหรือข้อบังคับ เป็นต้น

ตอนที่ 3 ปัญหาและอุปสรรคของการพัฒนาที่เกิดขึ้นในช่วงที่ผ่านมา รวมถึงข้อเสนอแนะในการพัฒนาและดึงดูดทางสังคมมาใช้ในการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง

แบบสอบถาม

**ความคิดเห็นเกี่ยวกับทุนทางสังคมกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน
ไทยชนตำบลบ้านหนองหมู ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม
(สำหรับตัวแทนครัวเรือนกลุ่มเป้าหมาย)**

คำชี้แจง

แบบสอบถามชุดนี้ใช้รวบรวมข้อมูลจากประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนไทยชนตำบลบ้านหนองหมู ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามนี้จะนำไปใช้ประโยชน์ในงานวิจัยเท่านั้น เพื่อความสมบูรณ์ของการศึกษาในระดับปริญญาโท สาขาการบริหารการพัฒนาสังคม คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

ดังนั้นผู้ศึกษาจึงใคร่ขอความร่วมมือจากท่านในการตอบแบบสอบถามฉบับนี้ ขอให้ตอบให้ครบทุกข้อตามความเป็นจริงในความคิดเห็นของท่าน และถือว่าเป็นเกียรติอย่างสูงที่ได้รับความร่วมมือจากทุกท่าน

แบบสอบถามฉบับนี้มีทั้งหมด 4 ตอน ดังต่อไปนี้

- ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม
- ตอนที่ 2 ความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
- ตอนที่ 3 ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือกัน
- ตอนที่ 4 ความสัมพันธ์อันดีในชุมชนและเครือข่าย
- ตอนที่ 5 ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ

ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงที่ให้ความร่วมมือ

นางสาวกานต์ชนิต วรรณยพินิจ

นักศึกษาปริญญาโท คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำแนะนำ โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงใน ☐ และเติมคำลงในช่องว่างให้ครบถ้วนตามความเป็นจริง

1. เพศ ☐ ชาย ☐ หญิง

2. ปัจจุบันอายุปี

3. ระดับการศึกษาสูงสุด

☐ ไม่เคยเข้าศึกษา

☐ จบการศึกษาในระดับประถมศึกษา

☐ จบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา
ตอนต้น

☐ จบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา
ตอนปลาย

☐ จบการศึกษาในระดับ ปวช.

☐ จบการศึกษาในระดับ ปวส.

☐ จบการศึกษาในระดับปริญญาตรี

☐ จบการศึกษาสูงกว่าปริญญาตรี

☐ อื่นๆ (โปรดระบุ)

4. สถานภาพในครอบครัว

☐ หัวหน้าครอบครัว

☐ คู่สมรสของหัวหน้าครอบครัว

☐ บุตร/ บุตรีหัวหน้าครอบครัว

☐ ญาติพี่น้องที่อาศัยอยู่ด้วยกัน

☐ บิดามารดาของหัวหน้าครอบครัว

☐ อื่นๆ ระบุ.....

5. สถานภาพสมรส

☐ โสด

☐ สมรส

☐ แยกกันอยู่

☐ หย่าร้าง

6. จำนวนสมาชิกในครอบครัวคน (รวมผู้ตอบแบบสอบถาม)

7. อาชีพหลักของผู้ตอบแบบสอบถาม

☐ เกษตรกรรม

☐ ค้าขาย/ เจ้าของกิจการส่วนตัว

☐ รับจ้างทั่วไป

☐ พนักงานบริษัทเอกชน

☐ ข้าราชการ/ พนักงานรัฐวิสาหกิจ

☐ อื่นๆ (โปรดระบุ)

8. อาชีพครองของผู้ตอบแบบสอบถาม

- ☐ ไม่มี
 ☐ พนักงานบริษัทเอกชน
- ☐ เกษตรกรรม
 ☐ ข้าราชการ/ พนักงานรัฐวิสาหกิจ
- ☐ ค้าขาย/ เจ้าของกิจการส่วนตัว
 ☐ อื่นๆ (โปรดระบุ)
- ☐ รับจ้างทั่วไป

9. ท่านมีรายได้ทั้งหมดจากการประกอบอาชีพหลักและอาชีพรองรวมกัน ประมาณบาท/ เดือน

ตอนที่ 2 ความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

คำชี้แจง : โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องว่างให้ตรงกับความเป็นจริงของท่านมากที่สุด

1. ท่านมีความไว้วางใจบุคคลเหล่านี้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนของท่านในระดับใด

ประเด็นปัญหาและการพัฒนา	ระดับความไว้วางใจ			
	น้อยที่สุด	น้อย	มาก	มากที่สุด
1. บุคคลทั่วไปในชุมชนของท่าน				
2. บุคคลที่มีฐานะทางการเงินต่างกับท่าน				
3. บุคคลที่มีอาชีพต่างกับท่าน				
4. บุคคลที่มีระดับการศึกษาต่างกับท่าน				
5. บุคคลที่มีเชื้อสายเป็นไทยชงดำด้วยกัน				
6. พระที่จำวัดที่ตั้งอยู่ในชุมชน				
7. คนแปลกหน้าที่เข้ามาในชุมชน (เช่น แรงงานรับจ้าง, ค้าขาย เป็นต้น)				

2. ความร่วมมือในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาในชุมชน

ประเด็นปัญหาและความร่วมมือในการพัฒนา	ระดับความร่วมมือของคนในชุมชน				
	แทบจะไม่มีใครเลย	ส่วนน้อยของชุมชน	ประมาณครึ่ง	ส่วนใหญ่ของชุมชน	เกือบทั้งชุมชน
1. การเข้ามาร่วมแก้ไขปัญหาของคนในชุมชน เมื่อมีปัญหาเรื่องความปลอดภัยในชุมชน					
2. การเข้ามาร่วมแก้ไขปัญหาของคนในชุมชน เมื่อมีปัญหาเรื่องยาเสพติดในชุมชน					
3. การเข้ามาร่วมในการประชุมปรึกษาหารือของคนในชุมชน เมื่อมีความพยายามฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่กำลังเสื่อมความนิยม เช่น เสน เอือน ขั้มมด ภาษาไทดำ					
4. การเข้ามามีส่วนร่วมของคนในชุมชน เมื่อมีปัญหารายได้และอาชีพของคนในชุมชน					
5. การเข้ามาร่วมหาทางแก้ไขปัญหาของคนในชุมชน เมื่อพบปัญหาความประพฤตินี้ไม่เหมาะสมของผู้ในชุมชน					
6. การร่วมหาทางแก้ไขปัญหาของคนในชุมชน เมื่อมีปัญหาความขัดแย้งระหว่างกลุ่มคนในชุมชน					
7. การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของคนในชุมชน เมื่อมีงานจัดงานประเพณีไทยซงด้า					
8. การเข้าร่วมของคนในชุมชนในการประชุม เมื่อมีการจัดการประชุมเพื่อวางแผนการพัฒนาชุมชน					
9. การเข้ามามีส่วนร่วมของคนในชุมชน เมื่อมีกิจกรรมพัฒนาชุมชน					
10. ความสนใจเข้ามามีส่วนร่วมและเป็นสมาชิกของคนในชุมชน เมื่อมีการตั้งกลุ่มต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชน					
11. การให้ความร่วมมือบริจาคสิ่งของหรือเงินของคนในชุมชน เมื่อชุมชนมีกิจกรรม					
12. การให้ความร่วมมือด้านแรงงานของคนในชุมชน เมื่อชุมชนมีกิจกรรมเพื่อส่วนรวม					

ตอนที่ 3 ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือกัน

คำชี้แจง : โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องว่างให้ตรงกับความเป็นจริงของท่านมากที่สุด

ข้อคำถาม	ไม่ใช่	ไม่แน่ใจ	ใช่
1. เพื่อนบ้านสามารถช่วยเหลือดูแลครอบครัวท่านได้เมื่อท่านไม่อยู่บ้าน			
2. คนในชุมชนสามารถช่วยเหลือด้านแรงงาน เมื่อมีแรงงานไม่เพียงพอ			
3. ท่านสามารถปรึกษาปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับท่านกับเพื่อนบ้านได้			
4. เมื่อท่านขาดเงิน มีญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านที่สามารถช่วยเหลือด้านการเงินของท่านได้			
5. เมื่อเพื่อนบ้านเดือดร้อนจากภัยพิบัติหรืออุบัติเหตุ เช่น เหตุการณ์ไฟไหม้ ท่านมักจะช่วยเหลืออย่างเต็มที่เท่าที่จะทำได้			
6. เมื่อท่านเดือดร้อนจากการระบาดของไวรัสและแมลงศัตรูพืช ท่านสามารถขอความช่วยเหลือจากผู้นำชุมชนได้			
7. หากครอบครัวหนึ่งในชุมชนเดือดร้อนอุบัติเหตุ ครอบครัวอื่นๆ ในชุมชนให้ความช่วยเหลือโดยทั่วกัน			
8. เมื่อผู้นำครอบครัวหรือสมาชิกครอบครัวใดเจ็บไข้ได้ป่วย ครอบครัวอื่นจะมาเยี่ยมอย่างสม่ำเสมอ			
9. เมื่อผู้นำครอบครัว/ สมาชิกของครอบครัวหนึ่งเสียชีวิต ครอบครัวอื่นๆ ในชุมชนจะมา เยี่ยมเยียน ปลอบใจและให้ความช่วยเหลืองานศพ			
10. เมื่อมีงานบุญที่บ้านของครอบครัวใดครอบครัวหนึ่งในชุมชน ครอบครัวอื่นจะมาช่วยงานโดยพร้อมเพรียงกัน			

1. ในชุมชนของท่านมีกลุ่มต่างๆ เหล่านี้บ้างหรือไม่ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

- ☐ กลุ่มอาชีพทางการเกษตร ได้แก่
- ☐ กลุ่มอาชีพทางการค้าและธุรกิจ ได้แก่
- ☐ กลุ่มอาชีพที่ไม่ใช่เกษตรและการค้า ได้แก่ ,,,,,,,
- ☐ กลุ่มออมทรัพย์
- ☐ กลุ่มอาสาสมัครเพื่อรักษาความปลอดภัยในชุมชน
- ☐ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข
- ☐ กลุ่มอาสาสมัครเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่
- ☐ กลุ่มอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมพื้นบ้าน ได้แก่
- ☐ กลุ่มเพื่อผู้ด้อยโอกาสทางสังคม ได้แก่
- ☐ กลุ่มเพื่อนันทนาการในชุมชน ได้แก่
- ☐ กลุ่มสำหรับผู้สูงอายุ ได้แก่
- ☐ กลุ่มเพื่อการศึกษา ได้แก่
- ☐ อื่นๆ (โปรดระบุ)

2. ท่านและ/หรือสมาชิกในครัวเรือนของท่านเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ ที่จัดตั้งขึ้น
ภายในชุมชนหรือไม่

☐ ไม่เป็น

☐ เป็น (โปรดระบุ ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

- ☐ กลุ่มอาชีพทางการเกษตร ได้แก่
- ☐ กลุ่มอาชีพทางการค้าและธุรกิจ ได้แก่
- ☐ กลุ่มอาชีพที่ไม่ใช่เกษตรและการค้า ได้แก่
- ☐ กลุ่มออมทรัพย์
- ☐ กลุ่มอาสาสมัครเพื่อรักษาความปลอดภัยในชุมชน
- ☐ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข
- ☐ กลุ่มอาสาสมัครเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่
- ☐ กลุ่มอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมพื้นบ้าน ได้แก่
- ☐ กลุ่มเพื่อผู้ด้อยโอกาสทางสังคม ได้แก่
- ☐ กลุ่มเพื่อนันทนาการในชุมชน ได้แก่
- ☐ กลุ่มเพื่อผู้สูงอายุ ได้แก่
- ☐ กลุ่มเพื่อการศึกษา ได้แก่
- ☐ อื่นๆ (โปรดระบุ)

3. ในกลุ่มเหล่านี้ กลุ่มใดที่ท่านคิดว่าสำคัญต่อครอบครัวท่านมากที่สุด

.....เพราะ.....

.....

4. กลุ่มที่ท่านหรือสมาชิกในครัวเรือนเข้าร่วมเคยทำงานร่วมกับกลุ่มอื่นๆ ภายในชุมชน
หรือไม่

☐ เคย

☐ ไม่เคย

หากเคยให้อธิบายลักษณะของการทำงานร่วมกัน

.....

.....

.....

5. กลุ่มที่ท่านหรือสมาชิกในครัวเรือนเข้าร่วมเคยพาสมาชิกไปร่วมกิจกรรมดูงานที่กลุ่มอื่น

ภายนอกชุมชนหรือไม่

☐

เคย

☐

ไม่เคย

หากเคยให้อธิบายลักษณะของการทำงานร่วมกัน

.....

.....

.....

6. ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มและประโยชน์จากการรวมกลุ่ม

ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มและ ประโยชน์จากการรวมกลุ่ม	ไม่ใช่	ไม่แน่ใจ	ใช่
1. สมาชิกกลุ่มกิจกรรมเดียวกันมีความสัมพันธ์กันแนบแน่นกว่าเพื่อนทั่วไป			
2. การเข้าร่วมกลุ่มกิจกรรมช่วยให้ท่านได้รับข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องมากขึ้น			
3. สมาชิกในกลุ่มกิจกรรมได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ร่วมกันภายในกลุ่ม			
4. สมาชิกกลุ่มกิจกรรมได้รับความรู้เพื่อพัฒนางานของตนมากขึ้น			
5. กลุ่มกิจกรรมช่วยให้ท่านได้ใช้เวลาว่างจากงานหลักได้อย่างเป็นประโยชน์			
6. การเข้าร่วมกลุ่มกิจกรรมทำให้ท่านมีรายได้เสริมมากขึ้น			
7. ระหว่างกลุ่มกิจกรรมบางกลุ่มมีการเกื้อกูลกันในการทำกิจกรรมเพื่อประโยชน์ร่วมกัน			

7. ความสัมพันธ์กับเครือข่ายภายนอกชุมชน

ความสัมพันธ์กับเครือข่ายภายนอกชุมชน	ไม่ใช่	ไม่แน่ใจ	ใช่
1. ท่านมีญาติพี่น้องหรือคนรู้จักอยู่ในหมู่บ้านอื่นหรืออำเภอข้างเคียงและยังไปมาหาสู่กัน			
2. หน่วยงานภายนอกมีบทบาทมากในการเข้ามาสนับสนุนการจัดตั้งและพัฒนากลุ่มในชุมชน			
3. เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นภายในชุมชนสามารถขอความช่วยเหลือจากชุมชนอื่นๆ ได้			
4. มีการประชุมปรึกษาหารือร่วมกันของกลุ่มกิจกรรมในชุมชนกับกลุ่มกิจกรรมนอกชุมชน			
5. มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนกับกลุ่มกิจกรรมนอกชุมชน			
6. มีการติดต่อประสานงาน เพื่อขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่นๆ ภายนอกชุมชน			
7. มีการทำกิจกรรมร่วมกัน/ ช่วยเหลือในการทำกิจกรรมระหว่างกลุ่มกิจกรรมในชุมชนกับกลุ่มกิจกรรมนอกชุมชน			

ตอนที่ 5 ปัญหา – อุปสรรค และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดการทุนทางสังคมเพื่อพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง

.....

.....

.....

.....

๑ ขอบพระคุณเป็นอย่างสูงที่ให้ความร่วมมือ ๑

ภาคผนวก ข

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างตัวแทนครัวเรือนในชุมชน

ตารางที่ 1 เบื้องหลังความสำคัญของกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน

กลุ่มกิจกรรมที่มีความสำคัญต่อครอบครัว	เหตุผล
1. กลุ่มอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมพื้นบ้าน	1. เพราะเป็นการรักษาอัตลักษณ์ไทยดำไว้ให้คงอยู่ต่อไป 2. เป็นการสืบสานและให้ชาวบ้านร่วมอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี และอัตลักษณ์ของคนไทดำให้คงอยู่ในชุมชนต่อไป 3. เพื่อให้ลูกหลานได้เรียนรู้และสืบทอด 4. คนแก่ในชุมชนมีกิจกรรมทำเวลาว่าง 5. สานสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนทุกกลุ่มอายุ 6. เพิ่มเครือข่ายไทยชงดำต่างจังหวัด 7. ไม่ให้คนรุ่นใหม่ลืมรากเหง้าของตนเอง 8. ทำเป็นรายได้เสริมได้ เช่น การทอผ้า ปักผ้า เป็นต้น
2. กลุ่มออมทรัพย์	1. จะเป็นพื้นฐานของครอบครัวในการประกอบอาชีพ 2. ต้องขยันทำงานหาเงินมาเพื่อเก็บออมฝากไว้ในวันข้างหน้าทุกเดือน ไม่ให้ขาดช่วง 3. ครอบครัวมีเงินเก็บออมเพื่อใช้จ่ายในยามจำเป็นสามารถฝากเงินได้โดยไม่ต้องเข้าเมืองไปธนาคารทำให้สะดวกสบายมากขึ้น 4. กลุ่มออมทรัพย์จะช่วยเรื่องภาระการเงินโดยปล่อยเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำสุด ทำให้ลดปัญหาการกู้หน้อกระบบ 5. เงินปันผลแต่ละปีของกลุ่มเอาไปทำประโยชน์ให้ชุมชน 6. ลดการนำเงินไปใช้อย่างไม่เหมาะสม เช่น หวยรายวัน เป็นต้น

ตารางที่ 1 (ต่อ)

กลุ่มกิจกรรมที่มีความสำคัญ ต่อครอบครัว	เหตุผล
3. กลุ่มอาชีพทางการเกษตรกรรม	1. ได้รับความรู้เพิ่มเติมจากการรวมกลุ่ม แลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน สามารถช่วยเหลือทางด้านการเกษตรกันได้ แนะนำปัญหา แก้ไข และปรับปรุงให้ดีขึ้น 2. เป็นอาชีพของเรา 3. เป็นสื่อกลางเพื่อติดต่อราชการ 4. เมื่อรวมกันขายทำให้ขายสินค้าได้ราคาสูงขึ้น 5. เป็นรายได้หลักของครอบครัว จึงต้องรวมกลุ่มเพื่อให้มั่นคงและได้เงินมาใช้จ่าย 6. เมื่อมีปัญหา มารวมกลุ่มเพื่อให้สมาชิกในกลุ่มเข้ามาช่วยเหลือกัน 7. เป็นอาชีพหลักของทุกคนในชุมชน/ มีกลุ่มเพื่อพัฒนาอาชีพเกษตรกรรม 8. อาชีพหลักของแต่ละครอบครัวเกี่ยวกับการเกษตร การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ปัญหา อุปสรรคในแต่ละฤดูกาลแต่ละช่วงไม่เหมือนกัน และไม่เป็นบรรทัดฐานต้องปรับเปลี่ยนเสมอ 9. ได้ช่วยเหลือกันเมื่อมีปัญหา ร่วมแรงร่วมใจกันทำงาน 10. รวมกลุ่มเพื่อประสานขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องเข้ามาดูแล 11. เป็นศูนย์รวมให้สมาชิกในกลุ่มมาช่วยเหลือกัน 12. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในการทำเกษตรกรรม 13. รวมกลุ่มกิจกรรมขึ้นมาเพื่อให้เกิดความมั่นคงและมีรายได้มาใช้จ่ายภายในครัวเรือน 14. ประสานพลังในกลุ่มคนอาชีพเดียวกันเพื่อต่อรองราคา 15. ลดการเอาเปรียบของตลาด และพ่อค้าคนกลาง

ตารางที่ 1 (ต่อ)

กลุ่มกิจกรรมที่มีความสำคัญ ต่อครอบครัว	เหตุผล
4. กลุ่มเพื่อผู้สูงอายุ	1. ทุกครอบครัวได้เข้าร่วมในกลุ่ม ทำให้ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน 2. ผู้สูงอายุในชุมชนมีความสุขจากการได้ร่วมทำกิจกรรมต่างๆ ได้เจอเพื่อนพ้องผู้คน 3. ที่บ้านมีผู้สูงอายุอยู่ กลางวันออกไปทำงานข้างนอกทำให้ไม่มีคนดูแล 4. ผู้สูงอายุใช้เวลาว่างในการทำกิจกรรม ทำให้ไม่เหงา 5. ผู้สูงอายุได้ถ่ายทอดประสบการณ์ ความรู้ และทักษะให้คนรุ่นหลัง
5. กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข	1. เป็นกลุ่มที่ทำให้รู้จักดูแลสุขภาพอนามัยในครัวเรือน ทั้งการดูแลทำความสะอาดบ้านเรือน 2. ความรู้ที่ได้นำมาป้องกันโรคต่างๆ รู้จักการปฐมพยาบาล และการบริบาลในเบื้องต้น 3. ได้รับข่าวสารด้านสุขภาพอย่างต่อเนื่องและทันท่วงทีที่จะได้ป้องกันโรคภัย
6. กลุ่มอาสาสมัครเพื่อรักษา ความปลอดภัยในชุมชน	1. ยาเสพติดจากภายนอกเข้ามา 2. อาสาสมัครรักษาความปลอดภัยต้องการให้มีการเฝ้าระวังความปลอดภัยในชุมชน 3. ช่วยดูแลความปลอดภัยและความเรียบร้อยในหมู่บ้าน 4. คนในชุมชนช่วยกันรักษาความสงบเรียบร้อย

ที่มา: จากการสัมภาษณ์และแบบสอบถามจากตัวแทนครัวเรือน

ตารางที่ 2 ระดับความร่วมมือในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาในชุมชน

ลักษณะของความร่วมมือในการพัฒนา	แทบจะไม่มีใครเลย	ส่วนน้อยของชุมชน	ประมาณครึ่ง	ส่วนใหญ่ของชุมชน	เกือบทั้งชุมชน	ค่าเฉลี่ย	ค่าระดับ
	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	($\bar{X}$)	
1. การเข้าร่วมแก้ไขปัญหาของคนในชุมชน เมื่อมีปัญหาเรื่องความปลอดภัยในชุมชน	3 (1.9)	24 (14.8)	61 (37.7)	66 (40.7)	8 (4.9)	3.32	ปานกลาง
2. การเข้าร่วมแก้ไขปัญหาของคนในชุมชน เมื่อมีปัญหาเรื่องยาเสพติดในชุมชน	7 (4.3)	21 (13.0)	48 (29.6)	77 (47.5)	9 (5.6)	3.37	ปานกลาง
3. การเข้าร่วมในการประชุมปรึกษาหารือของคนในชุมชน เมื่อมีความพยายามฟื้นฟูวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่นที่กำลังเสื่อมความนิยม เช่น เสน่ห์ชน ชั้มนด ภาษาไทดำ	2 (1.2)	16 (9.9)	33 (20.4)	67 (41.4)	44 (27.2)	3.57	ปานกลาง
4. การเข้ามามีส่วนร่วมของคนในชุมชน เมื่อมีปัญหารายได้และอาชีพของคนในชุมชน	4 (2.5)	15 (9.3)	51 (31.5)	69 (42.6)	23 (14.2)	3.57	ปานกลาง
5. การเข้าร่วมหาทางแก้ไขปัญหาของคนในชุมชน เมื่อพบปัญหาความประพฤติที่ไม่เหมาะสมของผู้นำชุมชน	4 (2.5)	27 (16.7)	42 (25.9)	64 (39.5)	25 (15.4)	3.49	ปานกลาง
6. การร่วมหาทางแก้ไขปัญหาของคนในชุมชน เมื่อมีความขัดแย้งระหว่างกลุ่มคนในชุมชน	7 (4.3)	25 (15.4)	42 (25.9)	72 (44.4)	16 (9.9)	3.40	ปานกลาง
7. การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของคนในชุมชน เมื่อมีงานจัดงานประเพณีไทยซ่งดำ	-	5 (3.1)	28 (17.3)	66 (40.7)	63 (38.9)	4.15	มาก

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ลักษณะของความร่วมมือในการพัฒนา	แทบจะไม่มีใครเลย (%)	ส่วนน้อยของชุมชน (%)	ประมาณครึ่ง (%)	ส่วนใหญ่ของชุมชน (%)	เกือบทั้งชุมชน (%)	ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$)	ค่าระดับ
8. การเข้าร่วมของคนในชุมชนในการประชุม เมื่อมีการจัดการประชุมเพื่อวางแผนการพัฒนาชุมชน	1 (0.6)	14 (8.6)	46 (28.4)	80 (49.4)	21 (13.0)	3.65	ปานกลาง
9. การเข้ามามีส่วนร่วมของคนในชุมชน เมื่อมีกิจกรรมพัฒนาชุมชน	2 (1.2)	16 (9.9)	43 (26.5)	77 (47.5)	24 (14.8)	3.65	ปานกลาง
10. ความสนใจเข้ามามีส่วนร่วมและเป็นสมาชิกของคนในชุมชน เมื่อมีการตั้งกลุ่มต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชน	1 (0.6)	22 (13.6)	50 (30.9)	76 (46.9)	13 (8.0)	3.48	ปานกลาง
11. การให้ความร่วมมือบริจาคสิ่งของหรือเงินของคนในชุมชน เมื่อชุมชนมีกิจกรรม	1 (0.6)	11 (6.8)	46 (28.4)	84 (51.9)	20 (12.3)	3.69	มาก
12. การให้ความร่วมมือด้านแรงงานของคนในชุมชน เมื่อชุมชนมีกิจกรรมเพื่อส่วนรวม	2 (1.2)	16 (9.9)	43 (26.5)	73 (45.1)	28 (17.3)	3.67	มาก
ภาพรวมของระดับความร่วมมือในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาในชุมชน						3.61	ปานกลาง

ที่มา: จากการสัมภาษณ์และแบบสอบถามจากตัวแทนครัวเรือน

ตารางที่ 3 ระดับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มและประโยชน์จากการรวมกลุ่ม

ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายใน กลุ่มและประโยชน์จากการรวมกลุ่ม	ไม่ใช่ (%)	ไม่แน่ใจ (%)	ใช่ (%)	ค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$)	ค่าระดับ
1. สมาชิกกลุ่มกิจกรรมเดียวกันมี ความสัมพันธ์กันแน่นแฟ้นกว่าเพื่อน ทั่วไป	13 (8.0)	55 (34.0)	94 (58.0)	2.50	มาก
2. การเข้าร่วมกลุ่มกิจกรรมช่วยให้ท่าน ได้รับข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องมากขึ้น	1 (0.6)	32 (19.8)	129 (79.6)	2.79	มาก
3. สมาชิกในกลุ่มกิจกรรมได้แลกเปลี่ยน เรียนรู้ประสบการณ์ร่วมกันภายในกลุ่ม	2 (1.2)	34 (21.0)	126 (77.8)	2.77	มาก
4. สมาชิกกลุ่มกิจกรรมได้รับความรู้เพื่อ พัฒนางานของตนมากขึ้น	3 (1.9)	31 (19.1)	128 (79.0)	2.77	มาก
5. กลุ่มกิจกรรมช่วยให้ท่านได้ใช้เวลา ว่างจากงานหลักได้อย่างเป็นประโยชน์	4 (2.5)	45 (27.8)	113 (69.8)	2.67	มาก
6. การเข้าร่วมกลุ่มกิจกรรมทำให้ท่านมี รายได้เสริมมากขึ้น	12 (7.4)	48 (29.6)	102 (63.0)	2.56	มาก
7. ระหว่างกลุ่มกิจกรรมบางกลุ่มมีการ เกื้อกูลกันในการทำกิจกรรมเพื่อ ประโยชน์ร่วมกัน	2 (1.2)	37 (22.8)	123 (75.9)	2.75	มาก
ภาพรวมของระดับความสัมพันธ์ของ สมาชิกและประโยชน์จากการ รวมกลุ่ม				2.69	มาก

ที่มา: จากการสัมภาษณ์และแบบสอบถามจากตัวแทนครัวเรือน

ตารางที่ 4 ระดับความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มกับเครือข่ายภายนอกชุมชน

ความสัมพันธ์กับเครือข่าย ภายนอกชุมชน	ไม่ใช่ (%)	ไม่แน่ใจ (%)	ใช่ (%)	ค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$)	ค่าระดับ
1. ท่านมีญาติพี่น้องหรือคนรู้จักอยู่ในหมู่บ้านอื่นหรืออำเภอข้างเคียงและยังไปมาหาสู่กัน	3 (1.9)	17 (10.5)	142 (87.7)	2.86	มาก
2. หน่วยงานภายนอกมีบทบาทมากในการเข้ามาสนับสนุนการจัดตั้งและพัฒนากลุ่มในชุมชน	3 (1.9)	47 (29.0)	112 (69.1)	2.67	มาก
3. เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นภายในชุมชนสามารถขอความช่วยเหลือจากชุมชนอื่นๆ ได้	6 (3.7)	42 (25.9)	114 (70.4)	2.67	มาก
4. มีการประชุมปรึกษาหารือร่วมกันของกลุ่มกิจกรรมในชุมชนกับกลุ่มกิจกรรมนอกชุมชน	6 (3.7)	51 (31.5)	105 (64.8)	2.61	มาก
5. มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนกับกลุ่มกิจกรรมนอกชุมชน	6 (3.7)	46 (28.4)	110 (67.9)	2.64	มาก
6. มีการติดต่อประสานงาน เพื่อขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่นๆ ภายนอกชุมชน	6 (3.7)	45 (27.8)	111 (68.5)	2.65	มาก
7. มีการทำกิจกรรมร่วมกัน/ ช่วยเหลือในการทำกิจกรรมระหว่างกลุ่มกิจกรรมในชุมชนกับกลุ่มกิจกรรมนอกชุมชน	4 (2.5)	42 (25.9)	116 (71.6)	2.69	มาก
ภาพรวมของระดับความสัมพันธ์กับ เครือข่ายภายนอกชุมชน				2.68	มาก

ที่มา: จากการสัมภาษณ์และแบบสอบถามจากตัวแทนครัวเรือน

ภาคผนวก ค

ตัวอย่างการสัมภาษณ์เจาะลึก

เนื่องจากการสัมภาษณ์เจาะลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ทั้งสิ้นจำนวน 15 คน โดยมีรายละเอียดที่คล้ายคลึงกัน ดังนั้นผู้ศึกษาจึงขอยกตัวอย่างข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เจาะลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 3 คน ที่มีบทบาทในชุมชน คือ เป็นผู้นำที่เป็นทางการ ผู้นำตามธรรมชาติ และประธานกลุ่มกิจกรรม โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

กรณีตัวอย่างรายชื่อ 1: ชาญ (นามสมมติ)

ชาญ เพศชาย อายุ 61 ปี สมรสแล้ว เป็นคนมีภูมิลำเนาเดิมอยู่ในพื้นที่ นับถือศาสนาพุทธ จบการศึกษาระดับประถมศึกษา (ประถมศึกษาปีที่ 4) จากโรงเรียนบ้านหนองเทียม ครอบครัวเป็นครอบครัวมีสมาชิกในครอบครัวขยาย มีจำนวน 6 คน คือ ตนเอง ภรรยา ลูกและหลาน ชาญเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนบ้านหนองหมู โดยได้รับการเลือกตั้งให้เป็นผู้ใหญ่บ้านหนองหมู 2 สมัย โดยสมัยแรกปี พ.ศ. 2542 – 2547 และได้รับเลือกในสมัยที่ 2 ปี พ.ศ. 2547 – พ.ศ. 2552 และชาญได้รับรางวัลผู้ใหญ่บ้านยอดเยี่ยม (แหวนทองคำ) ประจำปี 2552 ตลอดอายุราชการที่ได้ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน ชาญเป็นคนที่มีความเสียสละ ซื่อสัตย์ในการทำงาน และเป็นผู้ใหญ่บ้านที่ใฝ่เรียนรู้อยู่ตลอดเวลา ติดตามสถานการณ์บ้านเมือง เพื่อศึกษาหาแนวทางการพัฒนาชุมชนเพื่อให้หมู่บ้านเป็นชุมชนที่พัฒนาอยู่ในระดับต้นๆ ของตำบล ชาญถือได้ว่าเป็นผู้อาวุโสคนหนึ่งของชุมชนที่มีคนนับหน้าถือตาและให้ความเคารพยำเกรง ไม่ว่าจะเป็นขอความร่วมมือในเรื่องใดมักจะได้ผล โดยมักจะขอความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชนให้ความร่วมมือและเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน

“คนไทยซงดำ รักกันเหมือนพี่เหมือนน้อง ทุกหน่วย ทุกหมู่มาช่วยกันทำ มันก็สำเร็จ เหมือนงานประเพณีไทยซงดำประจำปีนั่นละ แต่ก่อนหมู่ไหนหมู่มัน มันลั่นงบเยอะ เลยคิดให้มาจัดร่วมกัน ดีชะอีก ไม่เปลือง แต่ละหมู่มาช่วยกันทำ แบ่ง

งานกันไป ข้าวหม้อแกงหม้อหลายๆ หมู่เช้า มันก็เยอะ พอเลี้ยงคนหลาย ได้พูด
ได้คุยกันด้วย” (ชาญ, 2553)

โดยส่วนตัวชาญมีพื้นฐานความสนใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ขนบธรรมเนียม ประเพณีและ
วัฒนธรรมไทยซึ่งดำให้คงไว้ โดยได้ศึกษาและรวบรวมข้อมูลสำคัญมาเรื่อยๆ จึงเกิดแนวคิดในการ
ส่งเสริมและอนุรักษ์ให้เด็กๆ และคนในหมู่บ้านตระหนักถึงความสำคัญ โดยผ่านการทำกิจกรรม
เพื่อให้คนรุ่นใหม่ซึมซับความเป็นไทยซึ่งดำ รวมทั้งได้เคยดำรงตำแหน่งประธานสภาวัฒนธรรม
ไทยซึ่งดำ ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม นอกจากบทบาทผู้นำชุมชนแล้ว
ชาญยังมีบทบาทในการเป็นผู้นำทางด้านศาสนาและพิธีกรรม รวมทั้งการพัฒนาชุมชนอย่าง
ต่อเนื่องด้วย จากประสบการณ์ที่ผ่านมาทำให้ได้รับความไว้วางใจจากคนในชุมชน โดยได้รับการ
คัดเลือกให้เป็นที่ปรึกษาคณะกรรมการหมู่บ้านและที่ปรึกษากลุ่มกิจกรรม/ โครงการต่างๆ ภายใน
ชุมชน จนถึงปัจจุบัน

ชาญถือเป็นคนไทยซึ่งดำที่อยู่ในช่วงระหว่างยุคเก่าและยุคใหม่ ที่จะเป็นผู้ถ่ายทอด
เรื่องราวของไทยซึ่งดำรวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นที่รุ่นก่อนๆ สร้างสมมาถ่ายทอดให้แก่ลูกหลานใน
รุ่นถัดมา รวมทั้งสามารถบอกเล่าเรื่องราว ความเป็นมาของชุมชนไทยซึ่งดำ เอกลักษณะทาง
วัฒนธรรม พิธีกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นพิธีเสนเรือน ปาดตง พิธีศพ พิธีกินดอง ฯลฯ ซึ่งล้วนแล้วแต่มี
ขั้นตอนในการประกอบพิธีที่ละเอียดอ่อน ต้องศึกษาจดจำมา ในปัจจุบันได้เลือนหายไปบ้างแล้ว
เนื่องจากคนไทยซึ่งดำยึดถือความสะดวกและความประหยัดเป็นที่ตั้ง ทำให้พิธีกรรมแบบดั้งเดิม
ค่อยๆ ปรับเปลี่ยนไป แต่ก็ยังมีคนรุ่นเก่าๆ อย่างชาญและเพื่อนๆ ได้อนุรักษ์ไว้ หากมีงานที่ใด
สามารถเชิญไปประกอบพิธีกรรมได้ ซึ่งผู้ประกอบพิธีกรรมจะมีทั้งหมดเสน หมอมด คนเหล่านี้จะ
สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ จากรุ่นสู่รุ่น สืบสอนกันมาตั้งแต่เด็ก เรียนรู้จากการเป็นผู้ช่วย
เหมือนกับครูพักลักจำจนเข้าสายเลือด เมื่อถึงเวลาที่เหมาะสมทั้งวัยและความรู้ก็จะสามารถได้สืบทอด
ต่อการทำพิธีได้

“ถึงอย่างไรอะไรๆ ที่เป็นไทยดำมันก็ไม่หายไปไหนได้หรอก ต้องสืบผิต่อๆ กันมา
เรื่อยๆ ดูอย่างหมอมดสิ ใครอยากเป็นมันก็ได้เป็น พวกไม่อยากเป็นยังงี้ๆ ก็
ต้องเป็นอยู่ดี หนีไม่พ้นหรอก” (ชาญ, 2553)

บ้านของชาญเสมือนเป็นศูนย์กลางของสมาชิกในชุมชน ทั้งให้คำปรึกษาในเรื่องงาน เรื่องส่วนตัว เรื่องประเพณีวัฒนธรรม อีกทั้งเป็นที่ตั้งของกลุ่มน้ำดื่มอยู่ดีมีสุข และเมื่อก่อนสมัยรับตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านเป็นที่รวมกลุ่มของกลุ่มสตรีทอผ้า แต่พอหมดวาระกลุ่มนี้ได้ไปอยู่ในความดูแลของผู้ใหญ่คนปัจจุบัน แต่ก็ยังมีการให้คำแนะนำและปรึกษากันอยู่ โดยแม่บ้านของชาญเป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านการทอผ้าลายแตงโม และนำไปประยุกต์เป็นชุดร่วมสมัยเพื่อจำหน่ายด้วย

ในปัจจุบันสิ่งอำนวยความสะดวกได้เข้ามาสู่ชุมชนมากขึ้น เด็กรุ่นใหม่ ๆ เริ่มห่างไกลจากความเป็นไทยซงดามากขึ้น น้อยคนนักที่จะยอมพูดภาษาไทยดำกับพ่อแม่ ถึงแม้ว่าในชุมชนจะพูดภาษาไทยซงดากันก็ตาม แต่อย่างไรก็ตามทางโรงเรียน และชุมชนได้เห็นถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ไว้ซึ่งวัฒนธรรมที่ดีงามของไทยซงด่า ในส่วนของโรงเรียนที่อยู่ในชุมชนได้ส่งเสริมให้เด็กๆ ตระหนักถึงคุณค่าความเป็นไทยซงด่า เพราะครูที่สอนในโรงเรียนส่วนใหญ่จะเป็นครูที่มีเชื้อสายไทยซงด่า ต้องการที่จะอนุรักษ์วัฒนธรรมและเอกลักษณ์อันดีงามของไทยซงด่าไว้ ได้นำเรื่องของไทยซงด่าไปบรรจุไว้ในหลักสูตรท้องถิ่น ให้เด็กๆ ได้เรียนรู้ทั้งจากบทเรียน ตำราเรียน รวมไปถึงการศึกษากับปราชญ์ในชุมชน เพื่อให้เด็กๆ และคนเฒ่าคนแก่ได้พบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้กัน อีกทั้งทุกวันศุกร์เด็กในโรงเรียนจะพร้อมใจกันแต่งกายด้วยชุดสีด้า ที่เป็นสัญลักษณ์ของไทยซงด่า ส่วนวันหยุดมีการสอนให้เด็กๆ และผู้ที่สนใจได้หัดเรียนรู้การเขียนอักษรไทยซงด่า รวมทั้งการใช้ภาษาไทยซงด่าในการสื่อสารระหว่างกันในชุมชนด้วย

“เด็กๆ มันมาถามบ่อย เรื่องประวัติชุมชนบ้าง ความเป็นมาของไทยซงด่าบ้าง ก็บอกเล่ากันไป มีหนังสือที่รวบรวมไว้ให้อ่าน อยากเออะอะไรก็จดๆ ไป ถ้าอยากรู้เรื่องผ้าทอ วิธีการทำก็ถามป้าเขาได้ ลุงเองก็รู้เรื่องประเพณีต่างๆ อยู่เยอะ ทั้งเสนเรือน พิธีศพ กินดอง รู้หมด ช่วยจัดให้ถูกตามขั้นตอนได้ ขั้นตอนมันเยอะไปหมด สนุกดีเวลามีเด็กๆ มาถาม เขาก็อยากรู้ บางทีครูสั่งให้ทำไปส่ง ทำไม่ได้ก็มานั่งหัดเย็บหัดทำกันที่นี้เป็นกลุ่มๆ ทั้งลายหน้าหมอน เย็บผ้าเปียว ต้องใช้ฝีมือและทักษะมาก” (ชาญ, 2553)

คนในชุมชนหนองหมูส่วนใหญ่มีเชื้อสายไทยซงด่าสืบเชื้อสายมาจากลาว อพยพย้ายถิ่นมาเรื่อยๆ จากเพชรบุรี ซึ่งบ้านหนองหมูได้ก่อตั้งมาประมาณ 100 กว่าปี สมัยก่อนบริเวณที่ตั้งของหมู่บ้านหนองหมูในปัจจุบันนั้นมีหนองน้ำขนาดใหญ่ รอบๆ หนองน้ำมีป่าล้อมรอบ มีสัตว์ป่านานาชนิด ที่มีมากที่สุดคือหมูป่า ซึ่งมักจะลงกินน้ำที่บริเวณหนองน้ำแห่งนี้เป็นประจำ ชาวบ้านจึงเรียก

หนองน้ำแห่งนี้จนติดปากว่า หนองหมู และเรียกชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านหนองหมู” แต่เดิมหมู่บ้านหนองหมูขึ้นกับตำบลสระสี่มุม เมื่อมีจำนวนประชากรมากขึ้น การดูแลไม่ทั่วถึง ทางอำเภอกำแพงแสนได้มีการเปลี่ยนแปลงให้หมู่บ้านหนองหมูมาขึ้นอยู่กับตำบลสระพัฒนาซึ่งเป็นตำบลที่ก่อตั้งใหม่ โดยมีนายเสาร์ สระทองพูน เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก เมื่อประชากรเพิ่มมากขึ้นการดูแลไม่ทั่วถึงจึงได้แบ่งเขตหนองหมูเป็น 2 หมู่บ้านคือหมู่ 5 และหมู่ 6 หนองหมู แต่จะแบ่งกันทางพื้นที่การปกครองของภาครัฐ แต่ในเรื่องความผูกพัน ความรัก ความเอื้ออาทรกันแล้วก็ไม่สามารถวางกันกันได้ เพราะยังมีสายสัมพันธ์เครือญาติผูกติดกันอยู่ดี โดยเฉพาะแต่หมู่ 5 – 6 เท่านั้น ทุกหมู่บ้านในตำบล หรือไม่ว่าที่ไหนๆ ต่างรู้ว่าพวกเราคือไทยซงดำเหมือนกัน ต้องช่วยเหลือกัน ซึ่งเปรียบเหมือนทุนทางสังคมของชุมชนไทยซงดำบ้านหนองหมู ก่อให้เกิดความช่วยเหลือเกื้อกูลกันของสมาชิกในชุมชน ร่วมแรงร่วมใจกัน เกิดความสามัคคีในการทำกิจกรรมต่างๆ อีกทั้งคนในชุมชนล้วนเป็นญาติพี่น้องกัน สายเลือดไทยซงดำเหมือนกันจึงมีความไว้วางใจกันค่อนข้างมาก โดยเฉพาะบ้านใกล้เคียงเรือนเคียง ส่วนมากเพื่อนบ้านที่อยู่ติดกันต่างเป็นญาติๆ กันทั้งสิ้น จึงสามารถพึ่งบ้านไว้ได้ ต่างคอยสอดส่องดูแลความปลอดภัยให้แก่กัน มีอะไรแบ่งปันเกื้อหนุนจนเจอกันเสมอ รวมทั้งการไปช่วยเหลือกันในงานพิธีกรรมต่างๆ ด้วย ทั้งการลงแรง และการนำสิ่งของไปช่วยงาน

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมีความรักกันอย่างเหนียวแน่น และมีการรวมกลุ่มกิจกรรมสำหรับผู้ที่มีความสนใจหรือความถนัดในด้านใด ซึ่งความสัมพันธ์ฉันญาติของคนในชุมชนก่อให้เกิดความเอื้ออาทรกัน และได้ส่งผลมาด้วยความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มในชุมชนด้วย ทุกกลุ่มสามารถทำกิจกรรมร่วมกันได้เป็นอย่างดี ส่งข่าวคราวให้ทราบโดยทั่วกัน อีกทั้งร่วมแรง ร่วมใจกันโดยไม่แบ่งแยกว่าอยู่กลุ่มใด แต่ต่างคนต่างใช้ความสามารถและความถนัดของตนเพื่อช่วยเหลือคนในชุมชนด้วยกัน นอกจากกลุ่มในชุมชนเดียวกันแล้วยังมีเครือข่ายนอกชุมชนที่ติดต่อสื่อสารกันอยู่ เพื่อช่วยเหลือกัน

“รู้จักคนนอกเยอะๆ เพราะเอาของไปขาย บางทีก็ไปซื้อเขา เขาซื้อเรา บางทีได้งานมาแต่เขาไม่มีของก็มาเอาของเราไปขาย แลกกัน ส่วนใหญ่คนนอก ก็ญาติพี่น้องพวกเราทั้งนั้น แต่แต่งงานไปทางโน้นนะ” (ชาญ, 2553)

ในส่วนของสัมพันธ์ของกลุ่มต่างๆ ที่อยู่นอกชุมชน มีการให้ความช่วยเหลือของกลุ่มที่มีลักษณะคล้ายกัน เช่น กลุ่มผ้าทอ, กลุ่มเกษตร, กลุ่มประมง เป็นต้น จะให้ความช่วยเหลือกันเป็น

อย่างดี ทำให้กลุ่มเหล่านี้มีการดำเนินงานอย่างเข้มแข็ง อีกทั้งกลุ่มส่วนมากจัดตั้งขึ้นมาตามความต้องการของคนในชุมชนเป็นหลัก และสามารถความช่วยเหลือคนในกลุ่มเดียวกันเป็นอย่างดี

ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาชุมชนไทยซึ่งค้ำหนว่งหมู่ที่เกิดขึ้นในช่วงที่ผ่านมา จะพบว่าความทันสมัยเข้ามามาก และเข้ามาอย่างรวดเร็ว หลายสิ่งหลายอย่างในชุมชนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะเด็กๆ รุ่นหลังที่เริ่มตามกระแสความเปลี่ยนแปลงและหลงลืมรากเหง้าของตนเองไป ทั้งวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมเข้าสู่วิถีเมืองมากขึ้น เนื่องจากการคมนาคมที่สะดวก โทรคมนาคมติดต่อสื่อสารอย่างไร้ขีดจำกัด เด็กๆ ได้รับการเรียนรู้จากเทคโนโลยีมากกว่าจากปู่ย่าตายาย ทำให้เริ่มเห็นห่างออกไปทุกทีๆ

“เด็กสมัยนี้มันเร็ว ทั้งโตเร็ว หัวเร็ว โดยเฉพาะเทคโนโลยีตามไม่ค่อยทัน ไม่สนใจของเก่าของโบราณคนก็ไม่อยากจะเรียนรู้อะไรโบราณๆ แต่เด็กๆ จะรู้ไหม ถ้าไม่มีอะไรโบราณก็ไม่มีเขาในวันนี้หรอก” (ชาญ, 2553)

ดังนั้นในชุมชนไทยซึ่งค้ำบ้านหนว่งหมู่มีสิ่งดีๆ อยู่มาก ทั้งปราชญ์ชาวบ้านที่พร้อมจะให้ความรู้แก่เด็กๆ อีกทั้งเด็กๆ สามารถเรียนรู้เรื่องราวความเป็นมาต่างๆ ของชาวไทยซึ่งได้ จากการปลูกฝัง ชัดเกล้า อบรมสั่งสอนมาจากครอบครัว โดยเฉพาะครอบครัวที่เป็นครอบครัวขยาย มีปู่ย่าตายายอาศัยอยู่ด้วยนั้นเปรียบเสมือนครูชั้นเยี่ยมที่ป็นผู้สอนเรื่องค่านิยม ประเพณี วัฒนธรรม รวมทั้งวิถีชีวิตตามแนวดั้งเดิมให้แก่ลูกหลานได้ เพื่อให้เกิดการซึมซับถึงความเป็นไทยดำ อีกทั้งในโรงเรียนได้บรรจุหลักสูตรท้องถิ่นที่สอดแทรกเนื้อหาในเรื่องไทยซึ่งดำให้เด็กได้เรียนรู้อยู่ตลอดเวลา ทั้งการเรียนรู้จากในห้องเรียนและนอกห้องเรียนก็ตาม ดังนั้นการนำทุนทางสังคมที่มีอยู่มาใช้ให้เหมาะสมไม่ใช่เรื่องไกลตัว สามารถทำได้ในทุกบ้าน

กรณีตัวอย่างรายที่ 2: ยันต์ (นามสมมติ)

ยันต์ เพศชาย อายุ 43 ปี สมรสแล้ว นับถือศาสนาพุทธ จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ครอบครัวเป็นครอบครัวมีสมาชิกในครอบครัวมีจำนวน 7 คน คือ ตนเอง ภรรยา ลูกๆ และพ่อแม่ มีอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก และมีอาชีพรับจ้างเย็บผ้าโหลเป็นรายได้เสริมของครอบครัว มีรายได้ต่อเดือนประมาณ 11,000 บาท ยันต์เป็นคนบ้านหนว่งหมู่โดยกำเนิด เคยออกไปทำงานนอกชุมชนแต่ก็ได้กลับมาอยู่ที่บ้าน และได้ลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านหนว่ง

หมู่ หมู่ที่ 6 นอกเหนือจากการเป็นผู้นำชุมชน ที่มีหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของคนในชุมชนแล้ว ยันต์ยังรักในอาชีพเกษตรกรรม ทำเป็นอาชีพอีกอาชีพหนึ่งเพื่อเป็นรายได้เสริมให้แก่ครอบครัว และเป็นการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ชั้นดีให้กับครอบครัวด้วย ซึ่งยันต์ได้นำความรู้จากการเป็นยุวเกษตรกรในสมัยที่เรียนอยู่มาใช้ในการทำอาชีพเกษตรกรรม โดยมีการทำนา ปลูกพืชริมคันนา และสามารถหาปลาจากบ่อได้อีกด้วย โดยยันต์เป็นอดีตยุวเกษตรกรของโรงเรียนมาหลายปี ได้ร่วมกิจกรรมต่างๆ กับทางกลุ่มยุวเกษตรกร โดยได้ไปเรียนรู้กับผู้รู้ของชุมชนในการทำเกษตร ทำแปลงถิตที่โรงเรียน อีกทั้งได้รับการฝึกอบรมในการทำเกษตร ทำให้ได้รับการปลูกฝังและซึมซับเกี่ยวกับการเกษตรมาเป็นอย่างดี อีกทั้งครอบครัวยังมีอาชีพเกษตรกรรมมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ทำให้เล็งเห็นความสำคัญของการทำนา ซึ่งเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชน โดยชาวไทยซ่งดำประกอบอาชีพทำนามาตั้งแต่บรรพบุรุษ จึงมีความถนัดในการทำเกษตรและได้รักษาอาชีพนี้มาโดยตลอด แม้ว่าพื้นที่บางพื้นที่ไม่เหมาะแก่การทำนาก็ตาม แต่ได้มีการเปลี่ยนไปทำไร่ ทำสวน และเลี้ยงสัตว์บ้าง แต่ก็ยังคงทำนาเป็นอาชีพหลักในการเลี้ยงชีพ ในปัจจุบันชาวนาในชุมชนได้เปลี่ยนมาทำนาทุ่งกันมากขึ้น ทุ่งที่เลี้ยงกันคือทุ่งขาว (แซบ้วย) และทุ่งกำมกราม เพื่อส่งขาย มีรายได้จุนเจือครอบครัวดีกว่าการทำนาแบบดั้งเดิมของไทยซ่งดำ ดั้งเดิมข้าวทำแล้วขายได้เพียงเกวียนละ 3,000 – 4,000 บาท ไม่เพียงพอกับค่าปุ๋ย ค่ายาฆ่าแมลง ค่าพันธุ์ข้าวปลูก รวมทั้งค่าใช้จ่ายในครอบครัว ชาวนาจึงเปลี่ยนมาทำไร่อ้อย แต่เกษตรกรก็ถูกกดราคาผลผลิต ทำให้เปลี่ยนมาเป็นทำนาทุ่งประมาณปี 2516 ริเริ่มโดยวรวงษ์และสมเจตน์ (นามสมมติ) เป็นกลุ่มแรกๆ ที่ทำนาทุ่ง เมื่อคนอื่น ๆ ในหมู่บ้านเห็นว่าดีก็ทำตามบ้าง โดยลงทุนครั้งแรกจะสูงมาก กับค่าใช้จ่ายในการขุดบ่อ ค่ามอเตอร์ ทำกระชัง รวมทั้งพันธุ์กุ้งและอาหาร เลี้ยงครั้งละ 2 เดือนกว่าๆ ก็สามารถส่งขายได้ ซึ่งปัจจุบันมีการปรับปรุงวิธีการเลี้ยงจากทุ่งแซบ้วยอย่างเดียว มาเป็นเลี้ยงกุ้งแซบ้วยผสมกับทุ่งกำมกราม เนื่องจากเวลาให้อาหารพอกุ้งแซบ้วยกินข้างบนเศษอาหารตกลงมาข้างล่างกุ้งกำมกรามก็เก็บเรียบ ทำให้น้ำไม่เน่าเสีย และถือว่าลงทุนกับกุ้งแซบ้วยส่วนกุ้งกำมกรามคือกำไรในการขาย เนื้อที่ 20 ไร่ ได้ผลผลิตประมาณ 3 ตัน ส่งขายที่มหาชัยในราคากิโลกรัมละ 250 บาท ซึ่งได้ผลดีกว่าการทำนา

ในส่วนของวัฒนธรรมประเพณีในชุมชนได้ให้การสนับสนุนลูกหลานให้รักความเป็นไทย ดำ โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานในชุมชนทั้งโรงเรียน วัด องค์การบริหารส่วนตำบลเข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมให้เด็กในชุมชนอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษาที่นับวันจะพูดกันน้อยลง ส่วนใหญ่ในชุมชนมักพูดภาษาซ่งเป็นภาษาสื่อสารในครอบครัว หมู่เครือญาติ และกับคนในชุมชนด้วยกัน แต่ในปัจจุบันเด็กๆ พูดภาษากลางกันเสียส่วนมาก ยิ่งถ้าใน

ครอบครัวไม่ฝึกให้พูดตั้งแต่เด็กๆ ก็จะไม่พูดได้ อีกทั้งเด็กๆ ในชุมชนได้รับการศึกษาที่สูงขึ้น ซึ่งเข้ามาเรียนต่อในตัวเมือง ทำให้เกิดความรู้สึกแตกต่างจากเพื่อนจึงพูดภาษาไทชน้อยลง ทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้เห็นความสำคัญของภาษาไทที่เปรียบเสมือนเอกลักษณ์อย่างหนึ่งที่แสดงถึงความเป็นไทยซึ่งดำที่ควรรักษาไว้ จึงได้จัดโครงการให้เด็กในชุมชนและผู้สนใจเข้ามาเรียนรู้การใช้ภาษาไททั้งการพูดและการเขียน โดยมีศูนย์กลางการเรียนอยู่ที่วัดบ้านสระ (วัดสระสี่มุม)

“ที่หนองหมามีการปลูกฝังให้เด็กและเยาวชนในชุมชนหันมาสนใจ ใส่ใจในการอนุรักษ์วัฒนธรรมอันดีงาม เก่าแก่ โดยเฉพาะการใช้ภาษาไทชนดำในการสื่อสาร ทั้งการพูดและการเขียน โดยให้คนที่สนใจมาร่วมเรียนรู้ได้เข้ามาเรียน เพื่อเป็นการสืบสานและอนุรักษ์ภาษาให้คงอยู่” (ยันต์, 2553)

ในส่วนของงานประเพณีไทยชนดำประจำปีนั้น ในช่วงเริ่มแรกจะทำกันเฉพาะในหมู่บ้านตน โดยมีการเชิญชวนไปตามหมู่บ้านต่างๆ จนกระทั่งเมื่อ 3 ปีที่แล้ว ได้มีแนวคิดในการร่วมกันทำ โดยมีการประชุมเพื่อกำหนดงาน รวมทั้งแบ่งกิจกรรมต่างๆ ให้แต่ละหมู่บ้านรับผิดชอบ โดยในแต่ละหมู่บ้านจะมีกรรมการโดยตำแหน่งอยู่ ทั้งผู้ใหญ่บ้านและกรรมการหมู่บ้านหนึ่งคนที่ผู้ใหญ่บ้านแต่งตั้ง เพื่อช่วยเหลือในการประสานงานและดำเนินงาน ในปัจจุบันนี้ชาญเป็นผู้ประสานงานในการจัดงาน โดยในการเผยแพร่ให้คนทั่วไปได้รู้ถึงวัฒนธรรมประเพณีของไทยดำ อีกทั้งอนุรักษ์การเล่นที่หายไปกลับมาใหม่เพื่อให้ลูกหลานได้รู้จักไม่ให้สูญหายไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย เช่น การเล่นคอน รำแคน เป็นต้น

“ทุกวันนี้วัฒนธรรม ประเพณีเก่าๆ บางอย่างเสื่อมสูญด้วยสถานภาพสังคมได้เปลี่ยนไปตามยุค ตามสมัย ทำให้ชาวบ้านหันไปหาสิ่งใหม่ๆ วัฒนธรรมเดิมๆ จึงถูกทิ้ง ในการสืบสานอันไหนที่พอจะเยียวยาให้กลับมาได้ก็ควรทำ อย่างเช่น การเล่นลูกช่วง ในอดีตมักจัดหลังฤดูการเก็บเกี่ยว โดยเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้มาใกล้ชิดกันทั้งที่อยู่ในสายตาผู้ใหญ่” (ยันต์, 2553)

ชุมชนมีวัฒนธรรมที่คนในชุมชนยึดถือกันอย่างเหนียวแน่นเป็นฐานในการดำเนินชีวิตและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน มีการถ่ายทอดภูมิปัญญา ความเชื่อ ค่านิยม และประเพณีจากรุ่นสู่รุ่น ทั้งในเรื่องการดำรงชีพและการปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่รุกเข้ามาจากภายนอก

โดยเน้นให้ภาคภูมิใจในความเป็นไทยซงดำ อันเป็นการส่งเสริมให้เกิดการอนุรักษ์วิถีไทยซงดำไว้ โดยอาศัยความเป็นเครือญาติช่วยให้เกิดความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชุมชน มีการนับญาติด้วยการนับถือสิ่งหรือผีเดียวกัน ซึ่งมีงานบุญ งานประเพณี และพิธีกรรมเชื่อมโยงให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีทั้งในระดับชุมชนและเครือข่าย ส่งผลให้เกิดการรวมกลุ่มภายในชุมชนซึ่งเป็นกลุ่มกิจกรรมที่พึ่งพาตนเอง และการเคลื่อนไหวเครือข่ายที่ช่วยเสริมพลังของชุมชนเพื่อต่อรองกับภายนอก อันเป็นการสะท้อนถึงบทบาทของทุนทางสังคมในฐานะเป็นปัจจัยภายในที่สำคัญในการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง

ถึงแม้ว่าทุกวันนี้เงินตราได้เข้ามาเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนสิ่งต่างๆ เกือบทุกอย่าง แต่มีคนในชุมชนไทยซงดำจำนวนไม่น้อยที่ยังคงมีการนำสิ่งของมาแลกเปลี่ยนกัน ทั้งเป็นการแลกเปลี่ยนภายในชุมชนและภายนอกชุมชน เนื่องจากในแต่ละหมู่บ้านต่างก็มีความไม่สมบูรณ์ของตัวเอง เช่น หมอยาคนไหนรักษาโรคอะไรเก่ง อยู่หมู่บ้านไหน ชาวบ้านก็จะรู้และบอกต่อๆ กัน ส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ต่อกัน อีกกรณีหนึ่งคือถ้าในชุมชนมีเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิดมาก่อน เกิดขึ้นอย่างกะทันหันกับสมาชิก สมาชิกทุกคนในชุมชนจะช่วยกันคนละไม้คนละมือ บางคนช่วยเหลือเท่าที่จะทำได้ ตามกำลังความสามารถ ที่เห็นได้ชัดคือ ช่วงน้ำท่วมในช่วงเดือนพฤศจิกายนที่ผ่านมา หมู่ 5 ได้รับผลกระทบจากน้ำท่วม ทำให้สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่ได้รับความเดือดร้อน อันเนื่องมาจากการระบายน้ำไม่ดีพอ ซึ่งผู้ที่ไม่ได้ประสบภัยทั้งที่อยู่ในชุมชนและนอกชุมชนมาช่วยเหลือ ขนย้ายข้าวของ รวมทั้งนำข้าวปลาอาหาร หนุ่ยยา แบ่งปันไปยังครัวเรือน และหมู่บ้านใกล้เคียงที่ได้รับความเดือดร้อนที่เป็นคนไทยซงดำด้วยกัน ถึงแม้ว่าในปัจจุบันสังคมเปลี่ยนแปลงไปแต่ประชาชนในชุมชนยังมีการช่วยเหลือกันอยู่ แม้จะไม่มากเหมือนในอดีต เนื่องจากมีชาวบ้านในหมู่บ้านบางส่วนต้องออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน ถึงแม้ว่าจะมีการกิจในการทำงานแต่ก็ยังรู้ปัญหา และให้ความช่วยเหลือกัน เช่น เวลามีคนในหมู่บ้านเป็นไม่สบายชาวบ้านที่รู้จักมาช่วยรักษาโดยใช้พืชสมุนไพรที่หาได้หรือที่มีอยู่ บางคนก็ไปบนบานกับผีบ้านผีเรือน หรือผีบรรพบุรุษ ให้ช่วยคุ้มครองรักษาให้หายไวๆ หรือบางคนที่มีความรู้ก็นำกันไปหาหมอที่อนามัย ถ้าหากมีงานพิธีที่บ้านก็บอกกล่าวทุกๆ คนในชุมชนตามประสาพี่น้อง ก็จะมาช่วยงาน เพราะต้องใช้แรงงานในการเตรียมข้าวของในพิธี รวมทั้งทำอาหารเลี้ยงแขกที่มาร่วมงานด้วย

ความเป็นเครือญาติก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่เป็นเครือข่ายภายในชุมชน มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดของญาติพี่น้อง การนับญาติทั้งครอบครัวฝ่ายชายและฝ่ายหญิงเมื่อแต่งงานกัน ทำให้เครือญาติขยายวงกว้างไปอีก เป็นเสมือนครอบครัวใหญ่ที่มีสมาชิกสืบทอดหลายชั่วอายุคนที่มิทั้งในและนอกชุมชน เกิดการพึ่งพาอาศัยกันตลอดเวลา ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีความเอื้ออาทร

ต่อกัน ก่อให้เกิดเป็นความรักความสามัคคีในชุมชน เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน สิ่งเหล่านี้แสดงผ่านกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ตั้งแต่การดำเนินชีวิตในประจำวัน วัฒนธรรมประเพณี โดยมีญาติผู้ใหญ่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้เพื่อให้คนรุ่นต่อๆ มาได้เรียนรู้ และปฏิบัติสืบทอดต่อๆ กันมา

“คนแก่ในหมู่บ้านไม่ค่อยยอมรับผู้นำหนุ่มๆ ต้องเข้าไปคุย ไปบอก ไปเล่า ชวนมาคุย มาทำด้วยกัน ถึงจะเข้าใจ เห็นว่าดีทีนี้เลยง่ายหน่อย มันก็ขึ้นกับทักษะของตัวผู้นำเองด้วยว่ามีความสามารถเข้าถึงคนกลุ่มนี้แค่ไหน” (ยันต์, 2553)

ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาชุมชนไทยซึ่งดำนองหมู่ที่เกิดขึ้นในช่วงที่ผ่านมา ส่วนใหญ่เป็นในเรื่องความไม่เข้าใจกันระหว่างคนรุ่นใหม่และคนรุ่นเก่า ในชุมชนคนรุ่นใหม่ให้ความสำคัญกับเรื่องความก้าวหน้าและให้เกียรติคนรุ่นเก่ามาก ซึ่งในการพัฒนาชุมชนมีคนรุ่นใหม่เข้ามาอยู่ในส่วนบริหารหลายคน ที่เข้ามาเพื่อพัฒนาชุมชนและมีแนวความคิดรูปแบบใหม่ที่บูรณาการวิธีการดั้งเดิมและวิธีการรูปแบบใหม่ในการพัฒนาชุมชนให้อยู่ในจุดสมดุล แต่คนรุ่นเก่าจะยึดแนวคิดและวิธีการในรูปแบบเดิมๆ และไม่ค่อยยอมรับรูปแบบใหม่ๆ เข้ามาปรับใช้ในชุมชน จึงต้องใช้ระยะเวลาเพื่อให้ค่อยๆ ยอมรับและเห็นถึงความเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี โดยผู้นำชุมชนมีบทบาทอย่างมากในการทำความเข้าใจกับคนในชุมชนเพื่อดึงคนในชุมชนมาร่วมพัฒนาและเห็นถึงความสำคัญของการเป็นชุมชนที่มีอัตลักษณ์ของตัวเอง โดยผ่านทางกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน ทั้งกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อรักษาและอนุรักษ์วัฒนธรรมที่ชุมชนยึดถือให้คงอยู่ เพื่อเป็นสื่อกลางในการยึดโยงความสัมพันธ์อันดีงามภายในชุมชนและเครือข่ายไว้

กรณีตัวอย่างรายที่ 3: ธิต (นามสมมติ)

ธิต เพศชาย อายุ 43 ปี สมรสแล้ว นับถือศาสนาพุทธ จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ครอบครัวเป็นครอบครัวมีสมาชิกในครอบครัวมีจำนวน 6 คน คือ ตนเอง ภรรยา และลูกๆ มีอาชีพธุรกิจส่วนตัวเป็นอาชีพหลักของครอบครัว มีรายได้ต่อเดือนประมาณ 40,000 บาท ธิตเป็นคนบ้านหนองหมูโดยกำเนิด เคยออกไปทำงานนอกชุมชนแต่ก็ได้กลับมาอยู่ที่บ้าน การไปทำงานนอกชุมชนจึงให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนน้อย เมื่อธิตได้กลับมาอยู่ในชุมชน ทำให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอย่างจริงจังมากขึ้น ธิตมีการศึกษาหาความรู้อยู่ตลอดเวลา จึงได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ 5 หนองหมู ในปี 2553

แม้จะเข้ามาดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านได้ไม่นาน แต่สามารถปรับตัวเข้ากับตำแหน่งใหม่ และพร้อมที่จะเรียนรู้และพัฒนาหมู่บ้านให้เข้มแข็ง แต่เนื่องจากภายในชุมชนมีปัญหาความขัดแย้งเกิดขึ้น ทำให้การพัฒนาเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป แต่ความขัดแย้งนั้นแม้จะเกิดขึ้นแต่ด้วยความที่ใช้ความเป็นญาติพี่น้อง คนชาติเดียวกัน ไทยซงด้าเหมือนกัน ก็สามารถทำให้สมาชิกในชุมชนมีความสามัคคีกันมากขึ้น โดยในชุมชนมีการร่วมกันกำหนดกฎระเบียบต่างๆ เพื่อใช้ภายในชุมชน แต่ส่วนใหญ่เวลามีปัญหาขัดแย้งกันมักใช้คนที่คู่กรณีให้ความเคารพเป็นผู้ฟังความและตัดสินปัญหา ทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข เรียบร้อย ปัญหาที่เกิดขึ้นไม่ค่อยไปถึงมือตำรวจ เพราะในชุมชนจัดการกันเองเสียส่วนใหญ่ ยึดระบบผู้อาวุโส และยอมความกัน เนื่องจากมีความเป็นเครือญาติ เป็นไทยซงด้าเหมือนกันยึดโยงกันอยู่ ทำให้ถ้อยทีถ้อยอาศัยกันได้มาก รวมไปถึงการเลือกผู้นำชุมชน คนในชุมชนเลือกขึ้นมาตามความเหมาะสมและให้การการยอมรับถึงความสามารถในตัวผู้นำชุมชน

“งบประมาณของกลุ่มต่างๆ ในชุมชนได้มาจากงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน รวมทั้งประชาชน แต่งบประมาณที่ได้มาดำเนินการนั้นยังไม่เพียงพอกับความต้องการของกลุ่มต่างๆ ในชุมชน ในช่วงการเลือกตั้งที่ผ่านมาบางกลุ่มหยุดชะงัก ทำให้หลังการเลือกตั้งผู้นำรุ่นใหม่ต้องกลับมาฟื้นฟูและหาวิธีเข้าถึงเพื่อดึงคนในกลุ่มกลับมามีเดิม” (ธิต, 2553)

ผู้นำชุมชนในช่วงที่ผ่านมามีกิจกรรมและการดำเนินการในการพัฒนาชุมชนที่หลากหลาย โดยผู้นำได้สานต่องานของผู้ใหญ่คนก่อนเรื่อยมา ไม่ได้ละทิ้ง และได้เพิ่มการพัฒนาตามสถานการณ์ที่เหมาะสมกับบริบทชุมชนในช่วงเวลานั้นด้วย โดยได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากหน่วยงานจากภายนอกในการพัฒนาชุมชน ทั้งด้านงบประมาณ และบุคลากร ทั้งหน่วยงานราชการ หรือหน่วยงานเอกชน ที่เข้ามามีสัมพันธ์กับชุมชน ในการสร้างกลุ่มและพัฒนากลุ่มในชุมชนให้มีความมั่นคงและยั่งยืน โดยคนในชุมชนเป็นคนดำเนินกิจกรรมของกลุ่มกันเอง โดยการดำเนินการเหล่านี้จะอยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันอย่างครบครันเดียวกัน คนในชุมชนมีความไว้วางใจกัน บ้านใกล้เคียงมีความสนิมสนมกันสามารถวางใจในสวัสดิภาพและความปลอดภัย คอยสอดส่องดูแลชุมชน มีการให้ความช่วยเหลือ หยิบยืม หรือแม้กระทั่งความช่วยเหลือในงานต่างๆ โดยผู้นำชุมชนให้การสนับสนุนเป็นสื่อกลางระหว่างหน่วยงานราชการกับชุมชนในการดำเนินกิจกรรม ถึงอย่างไรก็ตามในฐานะที่เป็นผู้นำรุ่นใหม่ของ

ชุมชนได้พยายามรักษากิจกรรมและกลุ่มที่เกิดในช่วงผู้นำคนเก่าให้คงอยู่ โดยเข้าหาและทำความเข้าใจกับสมาชิกกลุ่มต่างๆ อีกทั้งหางบประมาณในการสนับสนุนในการทำกิจกรรมให้ดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง

ชุมชนหนองหมื่นถือว่าโชคดีที่มีวัฒนธรรมไทยซ่งดำเป็นสิ่งที่ยึดโยงคนในชุมชนไว้ด้วยกันอย่างเหนียวแน่น โดยมีการสืบทอดวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนจากรุ่นสู่รุ่น ผ่านการสั่งสอนภายในครอบครัว งานวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดตามความเชื่อกันมายาวนาน ถือได้ว่าใช้กิจกรรมทางวัฒนธรรมเป็นสื่อกลางให้คนในชุมชนมีความสามัคคีกัน โดยเฉพาะในงานประเพณีไทยซ่งดำที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี คนไทยซ่งดำต่างมาร่วมงาน ไม่ว่าจะอยู่ที่ใดก็จะกลับมาร่วมงานประเพณีนี้ ซึ่งในฐานะผู้ใหญ่รุ่นใหม่ที่มีเชื้อสายไทยซ่งดำได้พยายามอนุรักษ์และรักษาเอกลักษณ์ความเป็นไทยซ่งดำไว้ สืบสานงานประเพณี วัฒนธรรม รวมทั้งส่งเสริมให้เด็กรุ่นหลังตระหนักและรักในความเป็นไทยซ่งดำ

“คนไทยซ่งดำมีวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมที่ได้ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งได้เชื่อมความสัมพันธ์ของคนที่มีเชื้อสายไทยซ่งดำด้วยกัน โดยเฉพาะการจัดงานประเพณีไทยซ่งดำประจำปี คนไทยซ่งดำต่างถิ่นจะมาเป็นแขกเยี่ยมเยียนในชุมชน เจ้าถิ่นจะทำอาหารไว้คอยต้อนรับ มีพิธีกรรมต่างๆ รวมทั้งงานบุญ คนมาร่วมงานต่างมาร่วมงาน ร่วมบุญกัน” (จิต, 2553)

ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาชุมชนไทยซ่งดำหนองหมื่นที่เกิดขึ้นในช่วงที่ผ่านมา พบว่าการเข้ามาของเทคโนโลยี สิ่งอำนวยความสะดวก และของสมัยใหม่นั้นมาอย่างรวดเร็ว คนในชุมชนไม่ได้เลือกรับเข้ามาแต่รับเข้ามาทั้งหมดตามกระแสนิยม ทำให้คนเริ่มติดความสะดวกสบายกันมากขึ้น มีเวลาให้กันลดลง ยิ่งพวกห้างร้านใหญ่เข้ามาใกล้มากขึ้น คนก็มีแหล่งรวมกันใกล้ขึ้น เด็กๆ วันหยุดก็ไม่อยู่บ้านช่วยพ่อแม่เหมือนเก่า ออกไปเที่ยวเตร่บ้างในเมือง บ้างก็ไปนั่งเจอตามที่ต่างๆ มั่นน่าจะเรียกว่าใช้เทคโนโลยีในทางผิดๆ สมัยเก่าๆ มีที่ไหนแบบนี้ นัดพบก็อยู่ในสายตาผู้ใหญ่ตลอด นานๆ ก็เจอกันที ไม่ได้เจอกันบ่อยๆ ทำอะไรเกินเลยก็ไม่ได้เพราะผิดผี นี่ละคือข้อดีไม่มีหรอกที่จะชิงสุกก่อนห่าม สมัยนี้ไม่มีเลย เด็กบางคนก็ดี ช่วยพ่อแม่ ตั้งใจเรียน แต่บางคนไปเลย ไม่ค่อยเชื่อเท่าไร นี่ก็ดีหน่อยที่มีกิจกรรมให้เด็กได้ทำกัน รณรงค์ให้ไกลยาเสพติด แม้จะไม่ได้แต่ก็ถือว่าลดลง อย่างน้อยก็ได้ลดใจไปด้วย

“วัฒนธรรมไทยดำไม่หายหรอก เพราะอย่างไรลูกหลานก็ต้องสืบทอด เรื่องผี เรื่อง
สิ่ง หนีไม่พ้น ทำทุกปี อยู่ที่ทำมาก ทำน้อย ทำบ่อยแค่ไหน เดี่ยวนี้อะไรๆ ก็
เปลี่ยนไป แต่ก็พยายามปรับให้เข้ากับปัจจุบัน” (ธิต, 2553)

ในส่วนข้อเสนอแนะในการพัฒนาและดึงทุนทางสังคมมาใช้ในการเสริมสร้างชุมชนให้
เข้มแข็งมาทำร่วมกัน ร่วมมือกันทำ ในหมู่บ้านมีคนทั้ง 3 วัย ทั้งเด็ก วัยทำงานและคนแก่ มี
กิจกรรมให้ทำร่วมกันในวันหยุด หรือไม่ก็เป็นช่วงเย็นที่ทุกคนมาอยู่ร่วมกัน มาร่วมกันแลกเปลี่ยน
เรียนรู้ตามกลุ่มที่สนใจ

ภาคผนวก ง

บัญชีตัวอย่างคำศัพท์ภาษาไทยซ่งดำ

ชาวไทยซ่งดำมีภาษาพูดเป็นของตนเอง เพื่อใช้ติดต่อสื่อสารกับคนไทยซ่งดำด้วยกัน มีสำเนียงต่างจากภาษาลาวเวียงจันทน์ภาษาลาวทางภาคอีสานไม่มากนัก และมีหางเสียงคล้ายกับลาวพวน แต่หางเสียงของไทยซ่งดำจะสั้นกว่า และมีตัวอักษรเป็นของตนเอง โดยมีรูปลักษณะคล้ายกับอักษรลาว (นิพนธ์ เสนาพิทักษ์, 2521 อ้างถึงใน กิ่งแก้ว มรกฏจินดา, 2550: 16) จากการศึกษาเอกสาร งานวิจัย การสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รวมทั้งการศึกษาจากศูนย์การเรียนรู้ทางวัฒนธรรมภายในชุมชน ผู้ศึกษาจึงได้รวบรวมตัวอย่างคำศัพท์ภาษาไทยซ่งดำ ไว้ดังต่อไปนี้

กระจำดมะ	หมายถึง	ทำด้วยตอกไม้ไผ่สานลายสอง ส่วนขอบถักด้วยหวายเป็นลายหลังปลาช่อน ใช้หวายถักหูหิ้ว ใช้สำหรับใส่หมาก พลุ ยามเดินทางแทนขันมะ (เรณู เหมือนจันทร์ไชย, 2541: 99)
กระด้าส่วยปลา	หมายถึง	ตะกร้าล้างปลา ทำด้วยตอกไม้ไผ่สานเป็นลายขัดอย่างหยาบ ส่วนขอบก็ใช้ไม้ไผ่ผูกใช้สำหรับล้างปลา (ธิดา ชมภูนิช, 2539: 134 และเรณู เหมือนจันทร์ไชย, 2541: 98)
กระแตงตากปลา	หมายถึง	ทำด้วยตอกไม้ไผ่สานลายขัด ส่วนขอบทำด้วยไม้ไผ่ถักด้วยหวายใช้สำหรับตากปลา (เรณู เหมือนจันทร์ไชย, 2541: 99)
กระโค้งพัดข้าว	หมายถึง	ทำจากตอกไม้ไผ่สานลวดลายอย่างละเอียด ขอบทำด้วยไม้ไผ่ถักด้วยหวายใช้สำหรับพัดข้าว (เรณู เหมือนจันทร์ไชย, 2541: 99)
ก้วง	หมายถึง	มุ้งสีขาว (พจนีย์ กงตาล, 2545: 48)
ก้วน	หมายถึง	ห้องสี่เหลี่ยมที่อยู่ถัดจากกะล่อหอง เป็นที่

		สาธารณะใช้ประโยชน์ร่วมกันของคนในบ้าน เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 362)
กะโไซะ	หมายถึง	ที่วิดน้ำเข้านา รูปร่างคล้ายช้อนส้อม ทำด้วยไม้ที่มีน้ำหนักเบา เช่น มะม่วง ก้ามปู ฯลฯ ใช้วิธีขุดสลักทั้งอัน (ธิดา ชมภูนิช, 2539: 131)
กะล่อหอง	หมายถึง	มุมห้อง อยู่ตรงเสาเอกของบ้านเป็นที่อยู่ของผีเรือน หรือห้องผีเรือน (เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 52)
กะสา	หมายถึง	สวิงช้อนปลา ปากเป็นรูปสามเหลี่ยม ถักด้วยด้ายแบบโปร่ง (ธิดา ชมภูนิช, 2539: 65 – 66)
กะหมอง	หมายถึง	ตาช้อง สานด้วยตอกไม้ไผ่ลายขัด ฝาปิดเป็นรูปกรวยสานด้วยตอกไม้ไผ่เพื่อไม่ให้ปลากระโดดหนี มีเชือกร้อยตรงไหล่ ตาช้องใช้สำหรับสะพาย (เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 98)
กะเหล็บ	หมายถึง	ภาชนะสานคล้ายกระบุง สานด้วยไม้ไผ่และหวาย ใช้สะพายติดหลังใส่สิ่งของอเนกประสงค์เวลาเดินทาง เช่น เสื้อผ้า อาหาร เป็นต้น มีรูปทรงคล้ายตุ่มน้ำดินเผา มีขนาดความสูงประมาณ 30 เซนติเมตร (นุญกุล ชมภูนิช, 2538: 57)
กะแอบ	หมายถึง	ทำด้วยไม้ไผ่จักตอกสานเป็นลวดลายละเอียด มีฝาปิด และมีหูสำหรับสะพายป่า ใช้ใส่ข้าวเหนียวที่นึ่งสุกเพื่อใช้ติดตัวเดินทางไปข้างนอก (ธิดา ชมภูนิช, 2539: 58 – 60 และบุญมี ปาริชาติธนกุล, 2546: 173)
การผัดผี	หมายถึง	การประพฤติปฏิบัติผัดประเพณีที่เกี่ยวข้องกับผี เช่น การไม่ปาดตงให้ผีเรือนกิน หรือมีคนมานอนค้างที่บ้านโดยไม่บอกผีเรือนก่อน หรือการจับเนื้อต้องตัวหญิงสาวในที่มืด หรือมีผู้ชายมาพาลูกสาว

การเสียผี	หมายถึง	หนี เป็นต้น (เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 48) การที่แก้ไขสิ่งที่ได้กระทำผิดต่อผีเรือน ต้องมี ขันหมากไปไหว้ขอขมาหรือมีเครื่องเซ่นไหว้ เช่น เหล้า หัวหมู เป็นต้น (เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 48)
การอยู่กำเดื่อน	หมายถึง	การอยู่ไฟ ภายหลังคลอดลูกแล้วจะเริ่มอยู่ไฟ ตั้งแต่วันแรกเป็นเวลา 30 วัน โดยในระยะแรกการ อยู่ไฟจะนั่งอยู่ที่เตาไฟตลอดเวลา 3 วันติดต่อกัน (มูลนิธิไทยสงค้ำแห่งประเทศไทย, 2548)
กินดอง	หมายถึง	การแต่งงาน เป็นการเลี้ยงฉลองการเกี้ยวพาราสี ญาติกัน และเป็นการบอกกล่าวผีเรือนว่าผู้ใดจะ มาเป็นเขยหรือสะใภ้ในตระกูลของตน (เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 114)
แกงคั่วะ	หมายถึง	แกงเผ็ดใส่ลูกฮอด (บุญมี ปาริชาติธนกุล, 2546: 171 – 172)
แกงผำ	หมายถึง	แกงคั่วไม้ไผ่กะทิ โดยมีผักผำเป็นวัตถุดิบหลัก ผำ มีลักษณะคล้ายแห่นมัสีเขียว เกิดในน้ำสะอาด (เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 29)
แกงหน่อส้ม	หมายถึง	แกงส้มหน่อไม้ดองกับไก่หรือปลา (เรณู เหมือน จันทร์เชย, 2541: 29)
แกงไฮเฮ	หมายถึง	แกงเผ็ดปลาชิวหรือลูกปลาตัวเล็กๆ ใส่กะปิ ใบ กระเฒ่า เป็นอาหารที่นิยมที่สุดในฤดูที่มีปลาชุกชุม (บุญมี ปาริชาติธนกุล, 2546: 170)
ขมูก	หมายถึง	สานด้วยไม้ไผ่เป็นรูปทรงยาวคล้ายสี่เหลี่ยมผืนผ้า เหมือนหีบใส่ของ มีฝาปิดใช้ใส่ของมีค่าและ เสื้อผ้า เพราะแต่ก่อนไม่มีตู้เสื้อผ้า จะเก็บขมูกไว้ บนชื่อบ้าน เวลาถึงงานแต่งงานจะใช้ในขบวนส่ง ตัวเจ้าสาวด้วย (ธิดา ขมกนิช, 2539: 48)

ช่วง	หมายถึง	สนาม หรือ สถานที่ที่ผู้คนสามารถมารวมกันเป็นจำนวนมาก (ปรีชา พิณทอง, 2532: 115 อ้างถึงในกึ่งแก้ว มรกฏจินดา, 2550: 363)
ขอกูด	หมายถึง	ไม้ที่ไขว้กันอยู่บนยอดจั่วของบ้านแบบไทยซ่งดำ มีลักษณะคล้ายกับเขากวาง ขนาด 50 เซนติเมตร ทำจากไม้เนื้อแข็งที่ทนแดดทนฝน (ธิดา ชมภูนิช, 2539: 163 และ 177)
ขอดกระตอก	หมายถึง	ทรงผมสำหรับหญิงสาวอายุ 16 – 17 ปี ความยาวของผมสามารถรวบไว้ข้างหลังแล้วผูกเป็นปมเหมือนผูกเชือกให้เรียบร้อย แล้วดึงชายผมมาข้างหน้า (เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 93 และ กฤติกา ไชวัฒนชัย, 2551: 36)
ขอดชอย	หมายถึง	แบบทรงผมของหญิงสาวอายุ 17 – 18 ปีโดยทำผมผูกเป็นเงื่อนตายเอาชายไว้ด้านซ้าย ทำผมเป็นโบว์ไว้สองข้าง (เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 93)
ชั้นมะ	หมายถึง	ชั้นหมาก ทำด้วยไม้กระดานประกอบเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ด้านบนทำเป็นช่องสี่เหลี่ยม 3 – 4 ช่อง เพื่อใส่หมากพลู (ธิดา ชมภูนิช, 2539: 120 และเรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 98)
ขับ	หมายถึง	การร้องรำทำเพลง (ปรีชา พิณทอง, 2532: 115 อ้างถึงในกึ่งแก้ว มรกฏจินดา, 2550: 363)
ข้าวตะหลาย	หมายถึง	เมล็ดข้าวเหนียวที่เกี่ยวมาตากแล้วนำมาสีหรือตำเป็นข้าวเหนียว (เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 363)
เขย	หมายถึง	ผู้ทำพิธีศพ มีหน้าที่ในการจัดการเกี่ยวกับศพ ตั้งแต่การอาบน้ำศพ การมัดศพ การเผาศพ การเก็บกระดูก การจัดหาเครื่องเซ่นสำหรับศพและการบอกทางให้แก่คนตายให้เดินทางกลับถิ่นฐาน

		เดิมของคนไทยซ่งดำ (เรณู เหมือนจันทร์ไชย, 2541: 51)
งาย	หมายถึง	เวลาเช้า เช่น กินข้าวไม่เกิน 9 โมงเช้า เรียกว่า กินเช้างาย ถ้ากินเลย 9 โมงเช้าเรียกว่า กินงายเจิก งามตาเหลือก เป็นต้น (ปรีชา พิณทอง, 2532: 115 อ้างถึงในกิ่งแก้ว มรกฏจินดา, 2550: 364)
จุกम्म	หมายถึง	ทรงผมสำหรับหญิงที่อายุ 14 – 15 ปีเช่นกัน ผมเริ่มยาวพอที่จะขมวดได้แต่ยังไม่แน่น ที่เรียกว่าเป็นจุกเพราะว่าทำผมให้เป็นกระบังเป็นกระจุกไว้ข้างหนึ่ง ส่วนด้านหลังไว้เป็นผมเปีย (เรณู เหมือนจันทร์ไชย, 2541: 93 และกฤติกา ไชควัฒนชัย, 2551: 36)
จู้บ	หมายถึง	เนื้อหมูย่ำ ประกอบด้วยส่วนต่างๆ ของหมูทั้งตัว คือ เนื้อหมูและเครื่องในหมู นำมาผสมกับผักเครื่องเทศที่มีกลิ่นดับคาว อาทิเช่น ผักชีฝรั่ง ต้นหอม กระเทียม ปลาร้า น้ำปลา มะนาว นำมาคลุกเคล้ากัน (นุญล ชมภูนิช, 2538: 40)
เจ้าจ้ำ	หมายถึง	ผู้ที่เป็นสื่อกลางในการทำพิธีติดต่อกับเจ้าปู่ได้จากคนในหมู่บ้านที่เสียสละเพื่อชาวบ้าน เจ้าจ้ำจึงเป็นผู้นำชุมชนในเรื่องพิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาศาลประจำหมู่บ้าน (เรณู เหมือนจันทร์ไชย, 2541: 51)
ซ้าไก่ไก่	หมายถึง	เป็นภาชนะขนาดใหญ่สานด้วยตอกหวายและไม้ไผ่ มีหู 2 หู ใช้สำหรับใส่ไก่เป็นๆ และต๋นกล้วย รวมทั้งเครื่องเช่นอื่นๆ ในพิธีเส่นสะเดาะเคราะห์ผู้ป่วย (เรณู เหมือนจันทร์ไชย, 2541: 98)
ซ้าหลอด	หมายถึง	ตะกร้าหลอด เป็นตะกร้าสานด้วยไม้ไผ่ หวายและเปลือกทางต้นลาน เป็นวงรี มีหูหิ้วอยู่ด้านบนสุด

		ไว้ใส่หลอดด้ายสีต่างๆ เพื่อนำไปใช้เวลาทอผ้า จะแขวนไว้ที่หูกทอผ้าของแต่ละบ้าน (ธิดา ชมภูนิช, 2539: 55 – 57)
ต้อดมะกอน	หมายถึง	ทอดหมาก คือ การโยนลูกช่วง (นุฏล ชมภูนิช, 2538: 157)
ตะเข้ง	หมายถึง	ตะแกรง สานด้วยไม้ไผ่ ตาโปร่ง ใช้สำหรับร่อนข้าว รำข้าว เมล็ดพืช ตากปลา เป็นต้น (ธิดา ชมภูนิช, 2539: 63 – 64)
ตะหม่อง	หมายถึง	เครื่องมือใช้สำหรับใส่ ปลาข้าวคราว รูปทรงทรงกระบอก (ธิดา ชมภูนิช, 2539: 134)
ตั้งกำ	หมายถึง	เก้าอี้ที่หมอเสนนั่งในกะล่อหอง (มูลนิธิไทยสงค้ำแห่งประเทศไทย, 2548)
ต๋ับงาบ	หมายถึง	ป้ายบ้าน แสดงความเป็นเจ้าของบ้าน ใช้แขวนที่เรือนไทยจำลองเหนือหลุมศพ (พจนันย์ กงตาล, 2545: 49)
ตูป	หมายถึง	กระท่อมที่ปลูกไว้เป็นที่พักชั่วคราว มุงด้วยหญ้าใบไม้หรือหญ้า (ปรีชา พิณทอง, 2532: 371 อ้างถึงในกิ่งแก้ว มรกฏจินดา, 2550: 365)
ไต	หมายถึง	สัญลักษณ์ประจำตัวเด็กผู้ชาย ทำด้วยไม้ไผ่จักตอกสานเป็นกระป้อมเล็กๆ คล้ายกับตะกร้อ มีขนาดประมาณ 3 – 4 นิ้ว (เรณู เหมือนจันทร์ไชย, 2541: 112)
ถ่าน	หมายถึง	เทวดา ผีฟ้า (ปรีชา พิณทอง, 2532: 394 อ้างถึงในกิ่งแก้ว มรกฏจินดา, 2550: 365)
ทาวข้าว	หมายถึง	ใช้สำหรับผึ่งข้าวเหนียวหนึ่งให้ไอน้ำระเหยก่อนที่จะนำไปใส่แอบข้าวหรือกองข้าว (ธิดา ชมภูนิช, 2539: 134)
ธง	หมายถึง	ทำด้วยผ้าทอสีขาวและสีแดง เป็นผ้าไหมและผ้า

		ฝ่ายทั้งผืน ผูกติดกับปลายไม้ไผ่ ซึ่งผ่าปลายและใช้คิบบิ้นธงไว้ ปลายธงตกแต่งด้วยริ้วผ้าสีต่างๆ ธงนี้มีไว้ให้ผู้ตายเกาะชายธงไปเมืองฟ้า (นุฎล ชมภูนิช, 2538: 143)
บ้องหู	หมายถึง	ต่างหูของชาวไทยชงดำมีลักษณะคล้ายดอกไม้บาน (หลอด ทองเชื้อ, 2547 อ้างถึงในจิตรลดา เกิดเรือง, 2548: 65)
บั้นเกล้าชอย	หมายถึง	ทรงผมสำหรับหญิงสาวอายุประมาณ 19 – 20 ปี จะมีผมที่ยาวมาก จึงสามารถผูกผมเหมือนเนคไท หุกระต่ายได้โดยมีหางยาวออกมาทางขวา (เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 93 และกฤติกา โชควัฒนชัย, 2551: 36)
บับผีเรือน	หมายถึง	สมุดจดชื่อผู้คนในตระกูลของคนที่ตายไปแล้ว (เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 75)
ปาดตง	หมายถึง	การวางตั้งไว้ หมายความว่า นำเครื่องเช่นไหไว้ไปให้ผีเรือนกินที่กะล่อหอง (เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 72)
ปาดตงข้าวใหม่	หมายถึง	ได้กินข้าวใหม่แล้วจะต้องให้ผีเรือนกินก่อน เพื่อจะได้เป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว (เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 74)
ปาน	หมายถึง	ภาชนะที่ใช้ใส่เครื่องเช่นในพิธีการต่างๆ สานด้วยไม้ไผ่จักตอกแบบแบนหรือหวายขัดเป็นตารางป้าเหลี่ยมโปรงและสานลายที่สลับกัน ส่วนมากมีขนาดใหญ่ (เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 30 และกฤติกา โชควัฒนชัย, 2551: 40)
ปานขวัญ	หมายถึง	ใส่ของสำหรับบูชาขวัญเพื่อทำพิธีให้คนป่วย ในพิธีเรียกขวัญ หรือในพิธีแต่งงาน (ธิดา ชมภูนิช: 45 และกฤติกา โชควัฒนชัย, 2551: 40)

ปานข้าว	หมายถึง	เถาใส่อาหาร สานด้วยไม้ไผ่ ในปัจจุบันใช้เถาสังกะสีหรือเถาพลาสติกแทนบ้าง (มูลนิธิไทยช่างแห่งประเทศไทย, 2548)
ปานเผื่อน	หมายถึง	ทำด้วยหวายหรือไม้ไผ่จักตอก นำมาสานมีลวดลายคล้ายเข่ง ใช้ใส่เครื่องเซ่นไหว้ในงานพิธีต่างๆ (ธิดา ชมภูนิช, 2539: 135 และกฤติกา โชควัฒนชัย, 2551: 40)
ปานเสน	หมายถึง	ทำด้วยหวายขัดกันอย่างหยาบ รูปร่างคล้ายกับเข่งปลาทุ ใช้ใส่เครื่องเซ่นตอนทำพิธีเซ่นผีเรือนหรือพิธีกรรมอื่นๆ ไม่นำมาใช้ในชีวิตประจำวัน (เรณู เหมือนจันทร์ไชย, 2541: 98)
ปาแส่ว	หมายถึง	ปาข้าวหรือเป็นที่ที่บรรพบุรุษฝังที่นั่นมาก่อน (เรณู เหมือนจันทร์ไชย, 2541: 34)
ผมปั้นเกล้าตก	หมายถึง	แบบทรงผมสำหรับไว้ทุกข์ของหญิงม่ายที่สามีเสียชีวิตใหม่ๆ และไว้ศพที่บ้านจะต้องปล่อยผมยาวสยาย ไม่เกล้าผมและห้ามใส่เครื่องประดับทุกชนิด เมื่อเผาแล้วเชษฐาวิญญานมาเป็นผีเรือนแล้วต้องไว้ทุกข์ 1 ปี และต้องทำผมแบบปั้นเกล้าตก คือจะทำให้กลุ่มผมอยู่ท้ายทอย ต้องทำผมทรงปั้นเกล้าตกจนกว่าจะเผา เผาศพแล้วจึงออกทุกข์แล้วจึงสามารถทำผมปั้นเกล้าแบบเดิมได้ (เรณู เหมือนจันทร์ไชย, 2541: 94 และกฤติกา โชควัฒนชัย, 2551: 37)
ผมปั้นเกล้าถ้วน	หมายถึง	แบบทรงผมสำหรับหญิงที่มีอายุ 20 ปีขึ้นไป หญิงที่มีอายุขนาดนี้จะมีผมยาวมากสามารถเกล้ารวบตลบไว้กึ่งกลางศีรษะ ชายผมม้วนสอดไว้ข้างในและใช้ไม้ขัดไว้เพื่อไม่ให้ผมหลุดลงมา ด้านหน้าผมจะเป็นลอนใหญ่ หญิงสาวที่ไว้ผมทรงนี้แล้ว

		สามารถลงไปนั่งขงได้และถึงวัยที่จะแต่งงานได้ แล้ว (เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 93 – 94 และ กฤติกา ไชควัฒนชัย, 2551: 36)
ผ้าชั้น	หมายถึง	ผ้าที่คลุมทับศีรษะศพผู้หญิง (เรณู เหมือนจันทร์ เชย, 2541: 117)
ผ้าชั้น	หมายถึง	ผ้าถุงสีดำ พื้นมีลายเส้นสีขาวเล็กๆ ทอด้วย เส้นด้ายสีดำสลับกับเส้นด้ายสีขาวหรือฟ้าอ่อน มักเรียกว่าลายแดงโม (นุกุล ชมภูนิช, 2538: 40)
ผ้าเปี้ยว	หมายถึง	ผ้าแถบสีดำกว้าง 20 – 30 เซนติเมตร ยาว ประมาณ 150 เซนติเมตร ชายทั้งสองแถบปัก ลวดลายด้วยไหมเป็นลายเส้นสีแดง สีส้ม สีเขียว ใช้สำหรับห้อยคอ พาดบ่าหญิงสาวไปงานรื่นเริง คนแก่ใช้ผ้าเปี้ยวเป็นผ้าสไบเฉียงไปทำบุญที่วัด (นุกุล ชมภูนิช, 2538: 41 และกฤติกา ไชควัฒน ชัย, 2551: 35)
ผ้าหยั่น	หมายถึง	มุ้ง แต่เดิมทำจากผ้าฝ้ายสีดำ ตกแต่งด้วยผ้าไหม และกระຈก ปัจจุบันนิยมใช้สีขาวเพราะโปร่ง สบายกว่า (พจนีย์ กงตาล, 2545: 48 และธิดา ชมภูนิช, 2539: 174)
ผ้าฮ้างนม	หมายถึง	ผ้าแถบคาดอก ผืนยาวประมาณ 2 เมตร กว้าง 50 เซนติเมตร สีดำ ไม่มีลวดลายใช้สำหรับพัน หน้าอกเวลาอยู่บ้าน (นุกุล ชมภูนิช, 2538: 41 และกฤติกา ไชควัฒนชัย, 2551: 35)
ผู้ท้าว	หมายถึง	บุคคลที่เกิดในตระกูลผู้ท้าว ซึ่งก็คือผู้ที่สืบเชื้อสาย มาจากเจ้าหรือผู้ครองนครในสมัยก่อน (เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 26)
ผู้น้อย	หมายถึง	บุคคลที่เกิดในตระกูลสามัญชน คนไทยชงดำเชื่อ กันว่าเป็นตระกูลที่อยู่ใต้การปกครองของผู้ท้าวใน

ฟ่อนแคน	หมายถึง	สมัยก่อน (เรณู เหมือนจันทร์ไชย, 2541: 27) ในการได้กลอนเมื่อจบแต่ละกลอนจะมีแคนซึ่งเป็นดนตรีประจำของโขนเป่าสลับด้วย เมื่อเป่าแคนเป็นทำนองย่อมกระตุ้นให้เกิดการรำรำตามจังหวะที่เร้าใจ (ธิดา ชมภูนิช, 2539: 31)
มานทาง	หมายถึง	หญิงที่มีท้องนอกสมรส จะถูกสังคมลงโทษ โดยถูกอำนาจการปกครองของหมู่บ้านปรับไหมทั้งชายและหญิง แล้วให้อยู่กินเป็นสามี – ภรรยา (มูลนิธิไทยทรงดำประเทศไทย, 2548)
ไม้ทุ	หมายถึง	ตะเกียบที่ใช้ในพิธีเสนต่างๆ โดยเฉพาะ ไม่นำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ทำมาจากไม้ลวกและเกลาให้มีรูปร่างคล้ายตะเกียบของจีน (เรณู เหมือนจันทร์ไชย, 2541: 49 และสุมิตร ปิติพัฒน์ และคณะ, 2521: 26)
เยื้อง	หมายถึง	ดูหรือเสียดาย (เรณู เหมือนจันทร์ไชย, 2541: 49)
เรือนแก้ว	หมายถึง	สำหรับเป็นบ้านเรือนให้คนตายไปเมืองฟ้า เป็นบ้านเรือนไทยคล้ายศาลพระภูมิ ทำด้วยกระดาดและเศษผ้าไหม วางบนพื้นกระดานและมีรั้วรอบ 4 ด้าน ตกแต่งด้วยเศษผ้าริ้วสีต่างๆ (นุฏล ชมภูนิช, 2538: 144)
เรือนแสด	หมายถึง	มุ้งครอบศพ จะมีชายเสมอกันทุกชิ้น (ธิดา ชมภูนิช, 2539: 174)
ลงช่วง	หมายถึง	สถานที่หญิงสาวลงมานั่งทำงานเล็กๆ น้อยๆ ที่ลานบ้านในช่วงหัวค่ำ เช่น การปั่นฝ้าย ทอผ้า เย็บผ้า เป็นต้น โดยจับกลุ่มทำงาน 4 – 5 คน เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ชายมาคุย ถ้าพอใจกันก็ไปคุยต่อในที่ลับตา เช่น ยุ้งฉาง หรือชานเรือน (ปรีชา พิณทอง,

ลอบ	หมายถึง	2532: 367 อ้างถึงในกึ่งแก้ว มรกฎจินดา, 2550: 365 และสมพร เกษมสุขจรสแสง, 2526: 37) มีลักษณะเป็นทรงกระบอก ทำด้วยไม้ไผ่เหลาเป็นซี่ ถักด้วยเถามะลิปา มีเผือกกันหน้าลอบ 2 อัน ทำด้วยไม้ไผ่แล้วถักด้วยมะลิปาเช่นเดียวกัน ใช้ดักปลาในทุ่ง (เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 99)
ลั่น	หมายถึง	เป็นเครื่องมือดักปลาไหล ทำด้วยไม้ไผ่ โดยตัดลำไม้ไผ่เป็นท่อน ความยาวประมาณ 1 เมตร แล้วกระทุ้งปล้องข้างในออกหมด ด้านท้ายปิดด้วยแผ่นพลาสติกกลอนน้ำมันซึ่งตัดเป็นวงกลมผูกปิดไว้ ส่วนหัวทำงาใส่ไว้เป็นช่องให้ปลาไหลเข้า ส่วนท้ายกระบอกเจาะเป็นช่องเล็กๆ ยาว 10 เซนติเมตร 1 ช่อง ไว้เป็นช่องระบายลม ใช้น้อยโข่งหรือน้อยเซอริเป็นเหยื่อ ใช้อัดในน้ำลึกเพียงหัวเข้า ปักแฉลบที่ทุ่งนาช่วงน้ำลด ชายคลองหรือตามท้องร่อง (เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 99)
ลำ	หมายถึง	ผ้าอ้อมเด็ก ทำจากผ้าทอสีดำ ขายผ้าประดับด้วยผ้าสีหรือปักไหมลวดลายต่างๆ ใช้ประคองตัวเด็ก เพื่อให้ผู้เป็นแม่สามารถทำงานได้ถนัด (ธิดา ชมภูนิช, 2539: 107 – 108)
ลูกช่วง	หมายถึง	ห่อผ้ารูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ภายในบรรจุเม็ดมะขามตรงกลางด้านบนของลูกช่วงมีเชือกผูกเป็นหูหิ้ว ยาวประมาณ 1 เมตร ทั้งสี่มุมจะใช้เศษผ้าหรือด้านสีต่างๆ ตกแต่งเป็นตุ้มตึง (นุฏล ชมภูนิช, 2538: 157และสมทรง บุรุษพัฒน์, 2524 อ้างถึงในพจนีย์ กงตาล, 2545: 10)
แลง	หมายถึง	ตอนเย็น ตอนค่ำ เวลาตะวันตกจะตกดิน (ปรีชา พิณทอง, 2532: 688 อ้างถึงในกึ่งแก้ว มรกฎ

วัด	หมายถึง	จินดา, 2550: 369) พัด แต่เป็นพัดครึ่งซีกคล้ายกับรังผึ้ง สานด้วยไม้ไผ่รูปร่างสี่เหลี่ยมคางหมู (ธิดา ชมภูนิช, 2539: 61 – 62)
ส่ง	หมายถึง	การทำพิธีส่งตัวเจ้าสาวไปอยู่บ้านเจ้าบ่าว (นุญล ชมภูนิช, 2538: 131)
สังข์ก้อม	หมายถึง	กางเกงขาสั้นเส้นเสมอเข้า ตัดด้วยผ้าฝ้ายสีดำ เหมือนกางเกงจีนแต่ต่างกันที่การต่อประกอบผ้าแต่ละชิ้นสำหรับนั่งทำงานใส่คู่กับเสื้อก้อม (ธิดา ชมภูนิช, 2539: 88)
สังข์ฮี	หมายถึง	กางเกงขายาวเสมอตาตุ่มหรือข้อเท้า ตัดเย็บด้วยผ้าฝ้ายสีดำ เอวกว้าง ส่วนปลายขาแคบ ใช้ฝ้ายยาวท่อนเดียวตลอดตัวไม่มีการต่อเอวแบบกางเกงจีน ใช้ใส่ในพิธีสำคัญๆ แต่งคู่กับเสื้อฮี (ธิดา ชมภูนิช, 2539: 90 – 91)
ส่ง	หมายถึง	การที่ฝ่ายชายส่งผู้ใหญ่ไปเจรจาสู่ขอพ่อแม่ฝ่ายหญิง (นุญล ชมภูนิช, 2538: 131)
สิบปี	หมายถึง	เป็นทรงผมของหญิงสาวในวัย 14 – 15 ปี เนื่องจากผมเริ่มยาวมากขึ้น ให้ปลายผมม้วนขึ้นแล้วสับหวีที่ทำยทอย (เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 93 และกฤติกา ไชควัฒนชัย, 2551: 36)
สา	หมายถึง	การที่เจ้าบ่าวต้องอยู่ช่วยทำงานหรือรับใช้ที่บ้านฝ่ายหญิง 4 – 5 ปี เนื่องจากฝ่ายหญิงไม่มีผู้ช่วยทำนาหรือฝ่ายชายไม่มีเงินค่าสินสอดทองหมั้น (นุญล ชมภูนิช, 2538: 131)
สายขอดตอง	หมายถึง	สายลูกประคำที่ร้อยอย่างสวยงาม หมอมดใช้คาดผมเวลาประกอบพิธีกรรม (สุมิตร ปิติพัฒน์ และคณะ, 2521: 26)

สายแห่	หมายถึง	สายรก (ศูนย์รวมข้อมูลไทยสงดำ, 2554)
สิง	หมายถึง	ตระกูล คล้ายกับแซ่ของคนจีน (สุมิตร ปิติพัฒน์ และคณะ, 2521: 20 – 21 อ้างถึงในเรณู เหมือนจันทร์ไชย, 2541: 77)
สู่	หมายถึง	การหมั้นระหว่างหญิงชาย ฝ่ายชายไปเยี่ยมฝ่ายหญิงเป็นครั้งคราว (นุฏล ชมภูนิช, 2538: 131)
เสน	หมายถึง	เช่นหรือสังเวย (เรณู เหมือนจันทร์ไชย, 2541: 75)
เสนกวัดคว้าย	หมายถึง	พิธีที่ปัดสิ่งไม่ดีออกไปจากเรือน จะจัดหลังจากเผาศพไปแล้ว 1 เดือน โดยแม่มดมาทำพิธี (งามพิศ สัตย์สงวน, 2545: 143)
เสนฆ่าเกิด	หมายถึง	พิธีฆ่าแม่เดิมของเด็กแรกเกิด เพื่อให้เด็กมีสุขภาพแข็งแรง (งามพิศ สัตย์สงวน, 2545: 143)
เสนเรียกขวัญ	หมายถึง	พิธีที่ให้ผู้เจ็บป่วยหาย และให้เทวดานำขวัญที่ตกหายไปมาคืน (งามพิศ สัตย์สงวน, 2545: 142)
เสื้อก้อม	หมายถึง	เสื้อที่ใส่ทำงาน หรือใส่เดินทางไปข้างนอก เป็นเสื้อเข้ารูป คอปิด ผ่าหน้า ติดกระดุม 9 – 13 เม็ด แขนยาวแบบแขนกระบอก ตัดเย็บด้วยผ้าฝ้ายสีดำทั้งหมดไม่มีการตกแต่งด้วยผ้าสีเหมือนเสื้ออี (ธิดา ชมภูนิช, 2539: 170 – 171)
เสื้อซอน	หมายถึง	เสื้อแขนยาวทรงกระบอกเข้ารูปความยาวเสื้อแค่เอว คอตั้ง ปลายแขนกว้าง ผ่าหน้าตลอดตัวและผ่าปลายเสื้อทั้ง 2 ข้าง และมีกระดุมเงินประมาณ 10 – 19 เม็ด (กฤติกา โชควัฒนชัย, 2551: 30)
เสื้อตึก	หมายถึง	เสื้อที่ทำมาจากผ้าฝ้ายสีขาวเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสเจาะแขน ผ่าคอลงมาแค่หน้าอกทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ตัวเสื้อสั้นแค่เอวใช้ในพิธีศพเท่านั้น (เรณู เหมือนจันทร์ไชย, 2541: 57)
เสื้ออี	หมายถึง	เสื้อแขนยาวสีดำทรงกระบอกปลายแขนปล่อย

		กว้าง มี 2 ข้าง ใช้ใส่ในโอกาสไปร่วมงานและ ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นเสื้อชุดใหญ่ แต่ละ คนจะมีเสื้อสีประจำตัว (ธิดา ชมภูนิช, 2539: 86 – 87, 94 – 95)
หมอขับ	หมายถึง	คนร้องเพลงเป็นคำกลอนให้ความรู้ต่างๆ (นุกูล ชมภูนิช, 2538: 372)
หมอแคน	หมายถึง	ผู้มีความสามารถในการเป่าแคน ทำหน้าที่เป่า แคนในการฟ้อนแคน (พจนีย์ กงตาล, 2545: 10)
หมอนอัฐ	หมายถึง	ทุกบ้านนิยมทำ มีทั้งแบบ 4 ไร่และ 6 ไร่ โดยเย็บ หมอนเป็นช่องๆ แล้วยัดด้วยนุ่น ตกแต่งลวดลาย ที่หน้าหมอนทั้งสองด้านด้วยเศษผ้า เช่น ลายดอก แปด ลายดอกจัน ลายดอกบัว เป็นต้น (ธิดา ชมภู นิช, 2539: 101 และเรณู เหมือนจันทร์ไชย, 2541: 99)
หมอมด	หมายถึง	ผู้ที่ทำหน้าที่ปัดรังควาน สะเดาะเคราะห์ รักษา โรค ต่ออายุ ฯลฯ เป็นผู้ประกอบพิธีเสนตัว เสน สะเดาะเคราะห์ เป็นต้น (เรณู เหมือนจันทร์ไชย, 2541: 50)
หมอเยื้อง	หมายถึง	หมอเหยา หมอดูแบบโหราศาสตร์ ทำหน้าที่บอกสาเหตุ ของการเจ็บป่วย หมอเยื้องส่วนมากเป็นผู้หญิง (เรณู เหมือนจันทร์ไชย, 2541: 49)
หมอเส้น	หมายถึง	เครื่องมือแกะสลัก ทำเป็นรูปฝาขนมครกแต่คว่ำ ลง จึงมีลักษณะเหมือนเต้านม ส่วนมากมี 4 – 5 เต้า ใช้เป็นเครื่องมือแกะเมื่อยขบตัวร่างกาย (สุ มิตร ปิติพัฒน์และคณะ, 2521: 25)
หมอเสน	หมายถึง	ผู้ประกอบพิธีเสนเรือนและพิธีกรรมอื่นๆ เป็น สื่อกลางระหว่างคนกับผี (เรณู เหมือนจันทร์ไชย, 2541: 50)

หมั้วะ	หมายถึง	งอบหรือหมวก ทรงกรวย ปากผายแอ่น ยอดตัด สานด้วยตอกไม้ไผ่ทั้งลูก ผูกขอบด้วยเชือก (ธิดา ชมภูนิช, 2539: 40 – 45)
หลอย	หมายถึง	ผ้าที่ปิดทับทั้งศพผู้ชายและผู้หญิงทั้งตัว (เรณู เหมือนจันทร์ไชย, 2541: 117)
หลักแจว	หมายถึง	ทรงผมของผู้ชายไทยซึ่งดำจะตัดสั้นเกรียน (สุมิตร ปิติพัฒน์และคณะ, 2521: 30 – 32 อ้างถึงในเรณู เหมือนจันทร์ไชย, 2541: 94)
หอยา	หมายถึง	สัญลักษณ์ประจำตัวของเด็กผู้หญิง สานจาก ใบตาลคล้ายกับวงโซ่ต่อกันเป็นชั้นๆ เหมือนรูป กรวย จะแขวนไว้คล้ายปลา (เรณู เหมือนจันทร์ ไชย, 2541: 112)
หาบเข่ง	หมายถึง	กระจาดหาบ ทำด้วยไม้ไผ่และหวาย มีไม้คาน สำหรับใช้หาบของ ใส่อุปกรณ์ต่างๆ สร้างขึ้นเพื่อ ใช้หาบของไปทำบุญที่วัด ส่วนมากมักจะมีผ้าสี ครอบอย่างประณีต สวยงาม (ธิดา ชมภูนิช, 2539: 53 และนกุล ชมภูนิช, 2538: 57)
ไหนึ่งข้าว	หมายถึง	สมัยก่อนทำด้วยต้นตาลเจาะให้เป็นโพรงคล้าย ครกตำพริก ทำให้กันสออบ ปัจจุบันทำจากตอกไม้ ไผ่จักสานลายสอง ขอบปากทำด้วยไม้ไผ่ผู้กดด้วย ลวด ส่วนกันจะมีไม้ไผ่ขัดรอง ข้าวเหนียวที่จะนึ่ง จะห่อด้วยผ้าขาวบาง (ธิดา ชมภูนิช, 2539: 118)
อ้าย	หมายถึง	พ่อ
อ้ายเฒ่า	หมายถึง	ตา
อ้ายอู๋	หมายถึง	ปู่
อินกอน	หมายถึง	เป็นประเพณีหนึ่งที่เชื่อมความสัมพันธ์ในชาวไทย ทรงดำ จะมีขึ้นในเดือน 5 ถึงเดือน 6 ในประเพณี นี้มีลูกช่วงหรือลูกคอนเป็นอุปกรณ์สำคัญในการ

		เล่น โดยเล่นลูกช่วงสลับด้วยการรำแคนหรือที่นิยมเรียกกันว่าการเล่นคอนฟ้อนแคน ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้ทำความรู้จักคุ้นเคยกัน (พจนานุกรมศัพท์, 2545: 77)
คูไม้	หมายถึง	เปลเด็ก ทำจากไม้ยาง ทำเป็นกะบะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีไม้ต่อเป็นช่องส่วนพื้นเปลทำจากไม้แผ่นสำหรับให้เด็กนอน มีเชือกสี่เส้นเพื่อผูกกับซื่อบ้าน (เรณู เหมือนจันทร์ไชย, 2541: 99)
เอ้ม	หมายถึง	แม่
เอ้มเฒ่า	หมายถึง	ยาย
เอ้มอู้	หมายถึง	ย่า
เอ้อมไหล่	หมายถึง	เป็นทรงผมของหญิงสาววัยรุ่น ที่มีอายุประมาณ 13 – 14 ปี ผมจะยาวประมาณไหล่ พกรวบได้ (เรณู เหมือนจันทร์ไชย, 2541: 93)
ฮ่อม	หมายถึง	การย้อมสีครามลงบนผ้า ก่อนนำมาทอเป็นผืน (กฤติกา โชควัฒนชัย, 2551: 35)
เฮ็ดงาย	หมายถึง	ทำอาหารสำหรับทำบุญอุทิศให้ผู้ตายในเวลาเช้า ก่อนที่จะนำศพไปฝังหรือเผา (ศูนย์รวมข้อมูลไทย ชงดำ, 2554)
เฮ็ดเฮียว	หมายถึง	พิธีกรรมที่เกี่ยวกับคนตาย (มูลนิธิไทยทรงดำ ประเทศไทย, 2548)
ไฮ่	หมายถึง	ทำด้วยตอกไม้ไผ่สานอย่างประณีต ใช้สำหรับใส่เครื่องเย็บปักถักร้อยของหญิงไทยชงดำ เช่น ด้าย เข็ม ผ้า เป็นต้น (ธิดา ชมภูนิช, 2539: 46 – 47)

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ – นามสกุล

นางสาวกานต์ชนิต วรรณย์พินิจ

ประวัติการศึกษา

ศิลปศาสตรบัณฑิต (จิตวิทยา) เกียรตินิยมอันดับ 2
มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์
ปีที่สำเร็จการศึกษา 2550

ที่อยู่ปัจจุบัน

2/79 หมู่บ้านพัทธวรรณ 2 หมู่ 3 ถนนทหารบก
ตำบลบ่อพลับ อำเภอเมืองนครปฐม
จังหวัดนครปฐม 73000